

درسنامه

فقه و مناسک

(ویراست هشتم / ۱۴۰۲)

آموزش تکمیلی

از سلسله درس‌های فقه و مناسک

حجت‌الاسلام والمسلمین استاد عباس ظهیری

تهیه و تدوین:

حجت‌الاسلام والمسلمین رضا هوشیاری

در سنامه فقه و مناسک - ویراست هشتم / ۱۴۰۲

(از سلسله درس‌های فقه و مناسک حجت الاسلام والمسلمین استاد عباس ظهیری)

تهیه و تدوین: حجت الاسلام والمسلمین رضا هوشیاری
مشاور: حجت الاسلام والمسلمین منصور مظاهری
تهیه‌شده: معاونت فرهنگی - مدیریت امور آموزشی و فرهنگی
آماده‌سازی متن: حسن عموعبداللہی
نوبت چاپ: اول - پاییز ۱۴۰۱
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
قیمت: ۵۰۰۰۰۰ ریال

کلیه حقوق محفوظ است

تهران: خیابان آزادی، نبش رودکی، سازمان حج و زیارت، طبقه اول،
معاونت فرهنگی - مدیریت امور آموزشی و فرهنگی
قم: بلوار عمار یاسر، خیابان شهید قدوسی،
حوزه نمایندگی ولی فقیه در امور حج و زیارت، طبقه هفتم
تلفن: ۶۴۵۱۲۱۵۱ - ۰۲۱ و ۳۷۱۸۶۷۳۰ - ۰۲۵
سامانه آموزش کارگزاران فرهنگی: <http://amoozshbeseh.ir>

پیش‌گفتار

بن‌مایه ابعاد مختلف اجتماعی و سیاسی حج و تأمین مراتب حضور آن بر اساس آموزه‌های اسلامی، انجام درست مناسک می‌باشد؛ چنانچه امام خمینی (ره) در پیام حج‌شان می‌فرماید:

مراتب معنوی حج، که سرمایه حیات جاودان است و انسان را به افق توحید و تنزیه نزدیک می‌نماید. حاصل نخواهد شد مگر آنکه دستورات عبادی حج به طور صحیح و شایسته و مو به مو عمل شود.^۱

این رویکرد و نگاه به مناسک حج، سبب شده است که تعلیم و آموزش مناسک حج یکی از وظایف و مأموریت‌های اصلی و بنیادین روحانیون، معین‌ها و معینه‌ها در کاروان‌ها قرار گیرد. امام خمینی (ره) با نگاه به این رسالت مهم کارگزاران فرهنگی حج در اکثر پیام‌ها و بیاناتشان به انجام و مراقبت درست و تام در آموزش مناسک و فراگیری آن توصیه می‌کنند.

روحانیون معظم کاروان‌ها هم خود را صرف در تعلیم و تعلم مناسک حج کنند و بر مسئله‌دانان است که از همراهان خود مواظبت کنند که خدای نخواستہ تخلف از دستورات نشود.^۲

جایگاه رفیع مناسک در سفر الهی حج ایجاب می‌کند که روحانیون ارجمند به عنوان متصدیان اصلی امور دین و راهنمای زائران در انجام اعمال حج قبل از سفر آمادگی‌های لازم را برای احاطه بر مسائل، آراء و دیدگاه‌های مراجع گرانقدر تقلید کسب نمایند تا بتوانند در اداره جلسات و پاسخگویی به زائران و

۱. صحیفه حج، ج ۱، ص ۱۷۵.

۲. همان.

راهنمایی آنها به درستی ایفای نقش کنند و مردم نیز با اعتماد به ایشان وظایف شرعی خود را انجام دهند. این ضرورت، معاونت فرهنگی حوزه نمایندگی ولی فقیه در امور حج را بر آن داشته است که با استفاده از تجارب گذشته، هر ساله قبل از اعزام کارگزاران محترم فرهنگی حج تمتع دوره آموزشی با عنوان «آموزش تکمیلی» با محوریت فقه و مناسك با روی کرد بازآموزی و ممارست بر منابع و مسائل مورد نیاز و مبتلابه را طراحی و اجرا نماید.

متن حاضر از مجموعه دروس ارائه شده توسط استاد ارجمند جناب حجت الاسلام والمسلمین عباس ظهیری برای این دوره است که با مشورت حجت الاسلام والمسلمین مظاهری و جدیت و تلاش محقق و فاضل ارجمند جناب حجت الاسلام والمسلمین رضا هوشیاری استخراج و تدوین گردیده است. دسته‌بندی مطالب، حذف موارد تکراری و چینش مناسب و درسنامه‌ای و اختصار و تأکید بر مهم‌ترین مسایل مورد نیاز از ویژگی‌های این مجموعه است. ویراست جدید مجموعه، به‌روزرسانی فتاوی مراجع عظام تقلید و افزودن فتاوی برخی از علمای دیگر، از سال ۱۳۹۴ در دستور کار قرار گرفت که با بیگیری‌های مستمر، در سال جاری به نتیجه رسید. ارائه نظرات و پیشنهادهای اصلاحی روحانیون، معین‌ها، معینه‌ها و اساتید موجب امتنان خواهد بود.

لازم می‌دانیم از زحمات و مساعدت ارزنده حجج اسلام والمسلمین استاد ظهیری و هوشیاری و سایر عزیزانی که در ارائه مباحث و تهیه و تنظیم این مجموعه اهتمام ورزیدند تشکر و تقدیر نماییم.

معاونت فرهنگ

مدیریت امور آموزشی و فرهنگ

فهرست مطالب

مقدمه تدوینگر ۲۳

بخش اول:

عمره مفرده ۲۵

درس اول:

حکم، زمان و اعمال عمره مفرده ۲۷

هدف‌های آموزشی ۲۷

حکم عمره مفرده ۲۷

فاصله بین دو عمره مفرده ۲۸

فاصله بین عمره مفرده و عمره تمتع پس از حج ۳۰

درک ثواب عمره رجیبه ۳۱

زمان انجام عمره مفرده ۳۲

اعمال عمره مفرده ۳۲

خودآزمایی ۳۳

درس دوم:

احرام ۳۵

هدف‌های آموزشی ۳۵

میقات ذوالحلیفه (مسجد شجره) ۳۶

طریقه احرام بانوان معذور در میقات شجره ۳۷

۳۸	اذن شوهر در نذر زن
۳۹	میقات عمره تمتع برای کسانی که داخل مکه هستند
۳۹	میقات عمره مفرده برای کسانی که داخل مکه هستند
۴۰	حکم تکلیفی تجاوز از میقات بدون احرام
۴۱	حکم تکلیفی تجاوز از محاذی میقات بدون احرام
۴۲	تجاوز از میقات بدون احرام، از روی جهل یا نسیان
۴۴	موارد جواز احرام قبل از میقات یا محاذی آن
۴۵	احرام از جدّه
۴۶	نذر احرام از جدّه
۴۷	۲. واجبات احرام
۴۷	الف) نیت
۴۸	ب) تلبیه
۵۲	ج) لباس احرام
۵۶	۳. محرمات احرام
۵۶	الف) محرمات مشترک
۵۷	ب) محرمات اختصاصی مردها
۵۷	ج) محرمات اختصاصی بانوان
۵۸	خشک کردن صورت با حوله و دستمال برای بانوان محرم
۵۸	نگاه در آینه
۵۹	کفاره چرب کردن بدن در حال اضطرار
۵۹	خوردن و بوییدن میوه‌های خوشبو
۶۰	استظلال از تنعیم تا مسجد الحرام
۶۰	استظلال با سایه متحرک در مسیر حرکت بعد از منزل نمودن
۶۱	استظلال در شب
۶۱	کفاره استظلال
۶۲	استفاده از کمر بند دوخته برای مردان در حال احرام
۶۲	ساعت مچی با بند دوخته
۶۳	استفاده از ماسک توسط بانوان محرم

فهرست مطالب ۹

۶۳	پوشیدن دستکش برای بانوان
۶۴	نشان دادن زیورآلات معمول به مرد توسط زن مُحرم
۶۴	۴. مستحبات احرام
۶۸	۵. مکروهات احرام
۷۰	خودآزمایی

درس سوم:

۷۱	طواف
۷۱	هدف‌های آموزشی
۷۱	واجبات طواف
۷۲	تذکرات قبل از شروع به طواف
۷۳	طهارت از حدث
۷۷	اکتفا به طواف واحد در موارد وجوب تکمیل و اعاده
۷۸	انکشاف بطلان وضو، بعد از اتمام حج
۸۰	انکشاف بطلان وضو در طواف عمره تمتع پس از تقصیر
۸۰	مسئولیت و مبطلون نسبت به طواف و نماز آن
۸۰	۱. وظیفه مسئول
۸۱	۲. وظیفه مبطلون و مانند آن
۸۳	وظیفه مستحاضه نسبت به وضو و غسل برای طواف و نماز آن
۸۳	۱. مستحاضه قلیله
۸۳	۲. مستحاضه متوسطه
۸۴	۳. مستحاضه کثیره
۸۷	وظیفه مستحاضه نسبت به تطهیر بدن و لباس در طواف و نماز
۸۷	طهارت بدن و لباس از نجاست
۸۷	نجس شدن بدن و لباس در حال طواف
۸۸	علم به نجاست در اثنای طواف
۸۹	علم به نجاست بعد از طواف
۹۰	طواف با بدن یا لباس نجس نسیاناً
۹۰	چند مسأله در مورد طهارت از خبث در طواف

حدّ مطاف	۹۱
طواف در نیم طبقه جدید برای معذورین و غیرمعذورین	۹۳
شک در اشواط طواف	۹۶
ظن در اشواط طواف	۱۰۰
استمرار طواف در حال شکّ و تبدّل آن به یقین	۱۰۱
قطع طواف بدون عذر	۱۰۲
حکم نیابت در برخی از اشواط طواف	۱۰۳
حکم اعاده اعمال لاحقه در فرض بطلان طواف یا سعی	۱۰۵
حکم خلل در بخشی از یک شوط طواف	۱۰۶
طواف مستحب و فرق آن با طواف واجب	۱۰۸
خودآزمایی	۱۱۱

درس چهارم:

نماز طواف	۱۱۳
هدف‌های آموزشی	۱۱۳
نماز طواف	۱۱۳
مکان نماز طواف	۱۱۳
نماز طواف معذورین در نیم طبقه (خلف مقام)	۱۱۶
اذان و اقامه برای نماز طواف	۱۱۶
حکم تکلیفی و وضعی لزوم موالات بین طواف و نماز آن	۱۱۷
شک و ظن در رکعات نماز طواف	۱۱۸
شک و ظن در افعال نماز طواف	۱۱۹
وجوب تصحیح نماز	۱۱۹
وظیفه معذورین از قرائت صحیح در نماز طواف	۱۲۰
خودآزمایی	۱۲۲

درس پنجم:

سعی	۱۲۳
هدف‌های آموزشی	۱۲۳
سعی	۱۲۳

فهرست مطالب ۱۱

۱۲۳.....	سعی در مسعای جدید
۱۲۵.....	سعی در زیرزمین
۱۲۵.....	سعی در طبقات فوقانی
۱۲۵.....	سعی در طبقه فوقانی فعلی
۱۲۷.....	تکرار قسمت هروله از سعی به گمان و جوب
۱۲۸.....	تکرار قسمتی از سعی غفلتاً
۱۲۸.....	قطع سعی و شروع از اول
۱۲۹.....	حکم شک و ظن در اشواط سعی
۱۳۰.....	استمرار سعی با حالت شک و تبدل شک به یقین در ادامه
۱۳۱.....	تفاوت سعی با طواف
۱۳۱.....	تأخیر سعی تا شب
۱۳۱.....	تأخیر سعی تا روز بعد
۱۳۳.....	خودآزمایی

درس ششم:

۱۳۵.....	حلق یا تقصیر در عمره
۱۳۵.....	هدف‌های آموزشی
۱۳۶.....	کیفیت تقصیر
۱۳۶.....	تقصیر دیگری قبل از تقصیر خود
۱۳۶.....	حکم وضعی تقصیر دیگری
۱۳۹.....	خودآزمایی

درس هفتم:

۱۴۱.....	طواف نساء و نماز آن
۱۴۱.....	هدف‌های آموزشی
۱۴۱.....	حکم تکلیفی طواف نساء
۱۴۲.....	جزئیت طواف نساء
۱۴۲.....	احکام وضعی و آثار مترتب بر طواف نساء

- ۱۴۶..... كيفيت نيت نايب در طواف نساء
 ۱۴۶..... ترك طواف نساء
 ۱۴۷..... شك در انجام طواف نساء
 ۱۴۹..... تداخل در طواف نساء
 ۱۵۰..... ترتيب بين تقصير و طواف نساء در عمره مفرده
 ۱۵۰..... طواف نساء در عمره تمتع
 ۱۵۱..... طواف نساء و طواف وداع نزد عامه
 ۱۵۲..... خودآزمایی

بخش دوم:

- ۱۵۳..... **حج تمتع**

درس هشتم:

- ۱۵۵..... **اعمال حج تمتع**
 ۱۵۵..... هدف‌های آموزشی
 ۱۵۶..... عمره تمتع و فرق آن با عمره مفرده
 ۱۵۸..... احكام اعمال بين عمره تمتع و حج تمتع
 ۱۵۸..... ۱. خروج از مكه، پس از عمره تمتع و پيش از احرام حج
 ۱۵۸..... الف) حكم تكلیفی خروج از مكه
 ۱۵۹..... ب) حكم وضعی خروج از مكه
 ۱۶۰..... خروج از مكه پس از اتمام حج و حكم احرام برای ورود به مكه
 ۱۶۱..... ۲. تراشیدن یا کوتاه کردن موی سر، بعد از عمره تمتع و قبل از
 ۱۶۱..... الف) تراشیدن موی سر
 ۱۶۲..... ب) کوتاه کردن موی سر
 ۱۶۲..... ج) استحباب توفیر موی سر و محاسن برای احرام حج
 ۱۶۳..... ۳. انجام عمره مفرده بعد از عمره تمتع و قبل از احرام حج
 ۱۶۵..... خودآزمایی

درس نهم:

- ۱۶۷..... **احرام حج تمتع**
 ۱۶۷..... هدف‌های آموزشی

فهرست مطالب ۱۳

۱۶۸ محل احرام حج تمتع
۱۶۸ حکم ترک احرام در حج تمتع، جهلاً یا نسیاناً
۱۷۰ ملاک ضیق وقت در مسئله ترک تلبیه و نیت در حج تمتع
۱۷۱ خودآزمایی

درس دهم:

۱۷۳ وقوف در عرفات
۱۷۳ هدف‌های آموزشی
۱۷۳ واژه‌شناسی کلمه عرفات
۱۷۴ وجه تسمیه عرفات
۱۷۵ تأثیر گناه بر انسان‌ها و روش دفع آن
۱۷۷ ارکان توبه
۱۷۷ وجوب وقوف در عرفات
۱۷۸ منظور از وقوف
۱۷۸ انواع وقوف به عرفات
۱۷۸ زمان وقوف اختیاری عرفات
۱۷۹ منتهای وقوف در عرفات
۱۸۰ وقوف رکنی عرفات
۱۸۰ ترک عمدی وقوف رکنی عرفات
۱۸۰ وقوف اضطراری عرفات
۱۸۱ احکام عرفات
۱۸۲ خروج غیر ضروری از عرفات و کفاره آن
۱۸۳ خودآزمایی

درس یازدهم:

۱۸۵ وقوف در مشعرالحرام
۱۸۵ هدف‌های آموزشی
۱۸۵ نام‌های مشعرالحرام
۱۸۶ جمع، جَمْعَاء، جَمْعَاء
۱۸۶ مردلفه

۱۸۷	اعمال مشعرالحرام
۱۸۹	حكم بانوان، معذورين و همراهانشان در مشعر
۱۸۹	خروج معذورين از مشعرالحرام قبل از نيمه شب
۱۹۰	حكم وقوف در مشعر، در حال خواب يا بيهوشى
۱۹۱	وقوف در حال عبور از مشعر
۱۹۱	وظيفه همراهان، بعد از استقرار معذورين در منا
۱۹۲	زمان وقوف اختياري و اضطراري مشعر
۱۹۳	وقوف در غير مشعر، با اعتقاد مشعر
۱۹۵	خروج از مشعر قبل از اذان صبح
۱۹۷	ذكر خداوند در مشعر
۱۹۸	مستحبات وقوف در مشعر
۲۰۱	خودآزمائى

درس دوازدهم:

۲۰۳	صور درك وقوف عرفات و مشعر و احكام آن
۲۰۳	هدف‌هاى آموزشى
۲۰۳	صور درك وقوف
۲۰۴	احكام صور دوازده گانه وقوف در عرفات و مشعر
۲۱۲	خودآزمائى

درس سيزدهم:

۲۱۳	اعمال منا در روز عيد قربان
۲۱۳	هدف‌هاى آموزشى
۲۱۳	رعایت ترتيب بين واجبات منا تكليفاً و وضعاً
۲۱۶	حكم جمع آورى سنگريزه از كوه هاى مكه
۲۱۷	زمان رمى
۲۱۸	قضاى رمى جمره عقبه
۲۱۸	رمى در شب
۲۱۹	استنابه رمى در شب عيد
۲۱۹	كيفيت و شرايط رمى جمرات

فهرست مطالب ۱۵

۲۲۰	حکم رمی در جمرات جدید توسعه یافته
۲۲۲	رمی جمرات از طبقه فوقانی
۲۲۳	خودآزمایی

درس چهاردهم:

۲۲۵	قربانی در منا
۲۲۵	هدف‌های آموزشی
۲۲۵	شرایط قربانی
۲۲۵	۱. شرط سنی
۲۲۷	۲. عدم بیماری (صحت و سلامتی)
۲۲۷	۳. خیلی پیر نباشد
۲۲۸	۴. تمام اجزاء بودن
۲۲۸	۵. لاغر نبودن
۲۲۹	۶. خصی نبودن
۲۲۹	۷. نکوبیده بودن بیضه‌ها
۲۲۹	۸. در اصل خلقت، بی دم و بیگوش و بیشاخ نباشد
۲۳۰	۹. در اصل خلقت بدون بیضه نباشد
۲۳۱	نیابت در قربانی
۲۳۱	نیت در قربانی نیابتی
۲۳۲	ایمان ذابح
۲۳۲	حکم تکلیفی زمان ذبح
۲۳۳	تأخیر قربانی از روز عید و ضعاً
۲۳۵	مقدم کردن قربانی بر رمی جمره عقبه عمداً
۲۳۵	ذبح قربانی در شب یازدهم
۲۳۶	تثلیث قربانی و مصرف آن
۲۳۷	روزه بدل از قربانی
۲۳۷	ملاک عدم تمکن از قربانی
۲۳۸	اقتراض برای قربانی
۲۳۸	فروش لوازم زائد بر مؤونه سفر جهت تهیه هدی

۲۳۹	كسب برای تهیه هدی
۲۳۹	زمان روزه‌های بدل از قربانی
۲۴۱	توالی در روزه‌ها
۲۴۲	خودآزمایی

درس پانزدهم:

۲۴۳	حلق و تقصیر
۲۴۳	هدف‌های آموزشی
۲۴۳	حلق و تقصیر
۲۴۳	وظیفه بانوان در حلق و تقصیر
۲۴۴	وظیفه مردان در حلق و تقصیر
۲۴۵	وظیفه کسی که مو ندارد
۲۴۶	تراشیدن سر با ماشین ته زن به جای تیغ
۲۴۷	حلق و تقصیر در شب یازدهم
۲۴۷	انجام حلق یا تقصیر به اعتقاد وقوع قربانی
۲۴۸	اثر حلق و تقصیر در حلّیت محرّمات
۲۴۸	مستحبات حلق
۲۴۹	حکم عدم رعایت ترتیب بین ذبح و حلق یا تقصیر عمداً
۲۵۰	خودآزمایی

درس شانزدهم:

۲۵۱	بیتوته، در منا
۲۵۱	هدف‌های آموزشی
۲۵۲	مقدار و زمان بیتوته
۲۵۲	معیار محاسبه نیمه شب
۲۵۳	کسانی که بیتوته در منا بر آنها واجب نیست
۲۵۵	مقدار و کیفیت عبادت در مکه بدل بیتوته در منا
۲۵۶	کفاره ترک بیتوته
۲۵۹	ترک بیتوته قسمتی از اول شب
۲۶۰	محل ذبح کفاره ترک بیتوته

فهرست مطالب ۱۷

- ۲۶۱ وجوب بیتوته شب سیزدهم
۲۶۲ خودآزمایی

درس هفدهم:

- ۲۶۳ رمی جمرات سه گانه
۲۶۳ هدفهای آموزشی
۲۶۳ رمی روزهای یازدهم و دوازدهم
۲۶۴ ترک رمی جمرات عمداً
۲۶۴ رمی روز سیزدهم
۲۶۴ موالات در رمی
۲۶۵ رمی در شب یازدهم برای معذورین از رمی در روز دهم و یازدهم
۲۶۶ رمی در شب دوازدهم برای معذورین از رمی روز یازدهم و
جواز رمی روز یازدهم قبل از ذبح و قبل از حلق یا تقصیر
۲۶۶ حکم دوران امر بین رمی مباشری در شب و نیابی در روز
۲۶۷ معیار عذر مجوز نایب گرفتن جهت رمی
۲۶۸ رمی جمرات به طور مباشری و نیابی
۲۶۹ استنباه از طرف معذور بدون اذن او
۲۷۰ رفع عذر پس از رمی جمرات توسط نایب
۲۷۱ تقدم قضای رمی روز قبل بر اداء
۲۷۲ فاصله انداختن بین قضای رمی روز قبل و ادای روز حاضر
۲۷۲ مقدار فاصله
۲۷۳ شک در صحت رمی
۲۷۳ شک در انجام رمی جمرات
۲۷۴ شک در رمی جمره اولی یا وسطی حین رمی جمره عقبه
۲۷۴ شک در تعداد سنگها
۲۷۷ وقت جبران رمی جمرات
۲۷۸ نُقْر از منا در روز دوازدهم

۲۷۹.....	خارج شدن از منا قبل از ظهر و لزوم بازگشت
۲۸۳.....	خروج غير معذورين از منا پس از نيمه شب دوازدهم
۲۸۵.....	مستحبات منا
۲۸۷.....	خودآزمایی

درس هجدهم:

۲۸۹.....	اعمال مکه
۲۸۹.....	هدف‌های آموزشی
۲۹۰.....	زمان انجام اعمال مکه
۲۹۰.....	تقديم طواف و سعی حج بر وقوفين
۲۹۳.....	خائفين ازدحام و تقديم اعمال مکه بر وقوفين
۲۹۴.....	تقديم طواف نساء بر وقوفين برای معذورين
۲۹۵.....	تقديم اعمال مکه و كشف خلاف
۲۹۶.....	چند مسأله
۲۹۹.....	خودآزمایی

بخش سوم:

۳۰۱.....	نیابت در حج و عمره
----------	---------------------------

درس نوزدهم:

۳۰۳.....	شرایط نایب
۳۰۳.....	هدف‌های آموزشی
۳۰۳.....	نیابت غير بالغ در حج واجب
۳۰۴.....	نیابت غير بالغ در حج مستحبی
۳۰۵.....	حكم نیابت مستطیع
۳۰۷.....	نیابت معذور با عذر غير طاری
۳۰۸.....	نیابت معذور با عذر طاری
۳۰۹.....	حكم نیابت همراه معذورين
۳۱۰.....	نیابت معذورين از وقوف اختیاری مشعر
۳۱۲.....	نیابت معذورين از قرائت صحیح در حج واجب

فهرست مطالب ۱۹

نیابت معذورین از قرائت صحیح در حج و عمره مستحبی	۳۱۳
مماثلت	۳۱۴
نیابت ضروره	۳۱۴
وظیفه نایب در تقلید	۳۱۵
شرایط منوب عنہ	۳۱۶
بلوغ منوب عنہ	۳۱۷
ایمان در منوب عنہ	۳۱۷
خودآزمایی	۳۱۸

بخش چهارم:

فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره	۳۱۹
درس بیستم:	

احکام تقلید	۳۲۱
هدفهای آموزشی	۳۲۱
عمل بدون تقلید	۳۲۱
تغییر مرجع تقلید	۳۲۲
حالت اول: عدول از غیر اعلم به اعلم	۳۲۲
حالت دوم: عدول از مرجع مساوی به مساوی	۳۲۲
بقاء بر تقلید مجتهد متوفی با فرض اعلمیت	۳۲۳
یادگیری احکام عمره و حج	۳۲۵
رجوع قهری «احتیاط واجب» بدون نیت رجوع	۳۲۵
خودآزمایی	۳۲۷

درس بیست و یکم:

احکام طهارت (وضو، غسل و...)	۳۲۹
هدفهای آموزشی	۳۲۹
مسح پا در وضو	۳۲۹
وضو گرفتن بانوان در مسجدالحرام	۳۳۰
اغسال	۳۳۱

۳۳۵ غسل های جایگزین وضو
۳۳۶ خودآزمایی

درس بیست و دوم:

۳۳۷ احكام بانوان در حج و عمره
۳۳۷ هدفهای آموزشی
۳۳۷ احكام حیض
۳۳۸ معیار یائسگی
۳۴۰ خروج خون از مهبل
۳۴۰ تجاوز خون از ده روز
۳۴۴ نقاء متخلل (پاکی وسط در ایام حیض)
۳۴۶ حکم لکه بینی بانوان
۳۴۶ ورود حائض و جنب به مسجدین
۳۴۷ ورود مستحاضه به مسجدین
۳۴۷ حکم آمیزش در ایام استحاضه
۳۴۸ خودآزمایی

درس بیست و سوم:

۳۴۹ احكام نماز (۱)
۳۴۹ هدفهای آموزشی
۳۴۹ قرائت
۳۵۱ غلط بودن قرائت و لزوم شرکت در نماز جماعت
۳۵۲ جزئیت «بسم الله الرحمن الرحيم» برای سوره
۳۵۲ ثمرات جزئیت «بسم الله الرحمن الرحيم»
۳۵۳ معیار صحت قرائت
۳۵۴ رعایت مدّ در قرائت
۳۵۴ حکم تکلیفی رعایت مدّ
۳۵۴ حکم وضعی عدم رعایت مدّ در نماز
۳۵۵ وقف به حرکت
۳۵۵ وصل به سکون
۳۵۶ خودآزمایی

درس بیست و چهارم:

۳۵۷.....	احکام نماز (۲)
۳۵۷.....	هدف‌های آموزشی
۳۵۷.....	اذان و اقامه
۳۵۸.....	رکوع
۳۵۸.....	قرار دادن دست‌ها روی زانوها
۳۵۸.....	کیفیت نماز معذورین از رکوع و سجده
۳۶۱.....	سجده بر فرش
۳۶۲.....	دعا کردن در نماز به غیر عربی
۳۶۲.....	حکم شرکت در نماز جماعت اهل سنت
۳۶۴.....	اهتمام به مستحبات
۳۶۵.....	نماز در اماکن تخییر
۳۶۶.....	محدوده تخییر
۳۶۷.....	نماز جماعت استداره‌ای
۳۶۷.....	کیفیت نماز در هواپیما

درس بیست و پنجم:

۳۷۱.....	اهمیت تخمیس اموال و خمس سپرده‌هاک حج عمره
۳۷۱.....	هدف‌های آموزشی
۳۷۱.....	مسأله اول: عدم جواز تصرف در مال متعلق خمس
۳۷۲.....	مسأله دوم: عدم جواز به ذمه گرفتن خمس بدون اذن حاکم شرع
۳۷۲.....	مسأله سوم: مبدأ سال خمسی، قهری است نه انتخابی
۳۷۳.....	مسأله چهارم: مبدأ سال خمسی برای معامله اتفافی
۳۷۳.....	مسأله پنجم: سال خمسی چند شغلی‌ها
۳۷۳.....	خمس سپرده‌های حج و عمره
۳۷۵.....	خمس اصل پول ثبت نامی
۳۷۵.....	خمس سود حاصله از طریق یکی از عقود صحیحه شرعیه
۳۷۶.....	خودآزمایی

مقدمه تدوین‌گر

قال علی علیه السلام: «لا خیر فی عبادۃ لیس فیها تفقہ»^۱.

بدون فهم عمیق و بصیرت کامل، عبادت ارزشی ندارد. بصیرت و آگاهی لازم زائران بیت‌الله الحرام و رسیدن به کمال عبادت، درگرو تعلیم و تعلم صحیح مناسک و احکام شرعی آن است که در بیانات حضرت امام(ره) از آن به عنوان یکی از امور مهم یاد شده و فرموده‌اند:

از امور مهمه‌ای که لازم است حجاج محترم و علمای کاروان‌ها وقت شریفشان را صرف آن کنند، یاد دادن و یادگرفتن مسائل حج است.^۲

کتاب حاضر حاصل سه دوره آموزش فقه و مناسک در سال‌های ۱۳۸۹، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۳ توسط استاد محترم حجت الاسلام والمسلمین عباس ظهیری است که به عنوان احکام مورد نیاز در حج و عمره جهت استفاده روحانیون محترم بیان شده که جا دارد از زحمات ایشان در تبیین و توضیح مسائل، کمال تشکر را داشته باشیم. درس‌های استاد، پس از پیاده‌سازی و انجام اصلاحات و حذف زوائد و حواشی بیانی، تلخیص و جهت استفاده بهتر با دسته‌بندی مناسب به صورت درسنامه حاضر تدوین گردید. در مواردی که بیان استاد، در تطبیق نظرات مراجع ابهام داشته و

۱. تحف العقول، ص ۲۰۴.

۲. صحیفه امام، ج ۱۸، ص ۸۸.

يا مجمل بيان شده بود و به تفصيل بيشتري نياز داشت، مباحث تبیین و تکمیل گردیده و در بعضی از مباحث، مقدمه یا مطالب تکمیلی آورده شده است.

این مجموعه شامل بیست و پنج درس است که، در چهار بخش تنظیم شده است:

بخش اول: احکام عمره مفرده (شامل ۷ درس)

بخش دوم: احکام حج تمتع (شامل ۱۱ درس)

بخش سوم: نیابت در حج و عمره (شامل ۱ درس)

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره (شامل ۶ درس)

و در پایان هر درس سؤالات مربوطه آمده است.

مراجع بزرگوار تقلیدی که نظراتشان در این درسنامه آمده است عبارتند از: حضرات آیات عظام امام خمینی، خامنه‌ای، بهجت، تبریزی، خویی، شبیری زنجانی، سیستانی، سبحانی، صافی، گلپایگانی، فاضل لنکرانی، مکارم شیرازی، نوری همدانی، وحید خراسانی و هاشمی شاهرودی و در بعضی موارد فتاوی سایر مراجع نیز بیان شده است. ضمن آرزوی موفقیت برای تمامی روحانیون، معین‌ها و معینه‌های معزز، امیدواریم نظرات اصلاحی و تکمیلی خود جهت ارتقای این درسنامه را در اختیار ما بگذارند.

در پایان از مدیریت محترم آموزش بعثه مقام معظم رهبری به خاطر اهتمام‌شان در تهیه این متن تشکر و قدردانی می‌شود.

والسلام

رضا هوشیاری

تابستان ۱۳۹۶

بخش اول:

عمره مفردہ

درس اول:

حکم، زمان و اعمال عمره مفرده

هدفهای آموزشی

۱. آشنایی با حکم عمره مفرده.
۲. آشنایی با حکم تکرار عمره.
۳. آشنایی با زمان انجام عمره مفرده.
۴. آشنایی با اعمال عمره مفرده.

حکم عمره مفرده

عمره مانند حج دو قسم است: واجب و مستحب، و بر کسی که شرایط استطاعت را داشته باشد واجب می‌شود،^۱ هرچند برای حج مستطیع نباشد همچنان که عکس این هم همین‌طور است که اگر شخص برای حج استطاعت داشته باشد و برای عمره مستطیع نباشد باید حج به جا آورد. لیکن باید معلوم باشد که برای کسانی که از مکه دور هستند مثل ایرانیان که وظیفه آنها حج تمتع است، هیچ‌گاه استطاعت حج از استطاعت عمره، و استطاعت عمره از استطاعت

۱. آیت الله مکارم: بنابر احتیاط واجب برای کسانی که اهل مکه هستند یا دور از آن.

حج جدا نیست؛ چون حج تمتع مرکب از هر دو عمل است، به خلاف کسانی که در مکه یا قریب به آن هستند که وظیفه آنها حج افراد و عمره مفرده است که نسبت به آنها استطاعت برای یکی از دو عمل تصور می‌شود.^۱

بنابراین کسانی که استطاعت انجام عمره مفرده را دارند (بدون استطاعت برای حج)، چنانچه اهل مکه یا نزدیک به آن باشند، واجب است (آیت الله مکارم: بنابر احتیاط واجب) عمره را انجام دهند و چنانچه اهل مکه نیستند و از آن دور می‌باشند، نسبت به انجام عمره مفرده، دو قول است:

قول اول: بنابر احتیاط واجب، باید عمره مفرده را یک بار به جا آورد. (آیت الله العظمی مکارم)

قول دوم: انجام عمره مفرده مستحب است. (بقیه مراجع عظام)
تبصره: کسی که به نیابت از دیگری حج انجام می‌دهد و خودش مستطیع نیست طبق نظر آیت الله العظمی مکارم بنابر احتیاط واجب باید یک عمره مفرده برای خودش انجام دهد و طبق نظر بقیه مراجع واجب نیست، گرچه احتیاط آن است که به جا آورد.^۲

فاصله بین دو عمره مفرده

تکرار عمره مانند تکرار حج مستحب است و در مقدار فاصله بین دو عمره اختلاف وجود دارد و در آن چند قول است:^۳

۱. مناسک محشی، م ۱۷۱.

۲. مناسک محشی، م ۱۷۹.

۳. مناسک محشی، م ۱۷۳، ۱۸۶ و ۱۸۷.

بخش اول: عمره مفرده ۲۹ ❁

قول اول: در کمتر از ۳۰ روز از عمره قبلی، بنا بر احتیاط واجب به قصد رجاء انجام دهد، نه استحباب. (حضرت امام)

قول دوم: فاصله انداختن بین دو عمره لازم نیست و می‌توان در یک روز چندین عمره بجا آورد. (آیات عظام بهجت، خامنه‌ای، جوادی، زنجانی، سبحانی، گلپایگانی، نوری و هاشمی شاهرودی)

آیت‌الله خامنه‌ای افزوده است: «ولی بنا بر احتیاط در هر ماه قمری فقط یک عمره برای خود می‌تواند بجا آورد و اگر دو عمره برای افراد دیگر انجام دهد یا یک عمره برای خود و یک عمره هم برای دیگری بجا آورد فاصله مذکور شرط نیست.»

ناگفته نماند که این احتیاط، استحبابی است نه وجوبی. آیت‌الله بهجت افزوده است: «... اگرچه افضل آن است که عمره ثانیه در ماه بعد یا با فاصله ده روز انجام شود.»

و آیت‌الله سبحانی افزوده است لکن در دو مورد نباید انجام داد:

۱- روزهای تشریق (۱۱-۱۳ ذی الحجّه)

۲- بین عمره تمتع و حج تمتع.

قول سوم: فاصله یک ماه شرط نیست، بلکه در هر ماه قمری می‌توان یک عمره انجام داد، ولی تکرار عمره به نیابت افراد متعدد در یک ماه قمری اشکال ندارد. (آیات عظام تبریزی، خوئی، سیستانی، فاضل و صافی)

قول چهارم: در هر ماه قمری فقط یک عمره برای خود یا برای دیگری می‌توان انجام داد و بیشتر از یک عمره اشکال دارد. (آیت‌الله مکارم)

قول پنجم: انجام بیش از یک عمره در یک ماه برای خود یا یک نفر بنا بر احتیاط جایز نیست، ولی انجام چند عمره به نیت افراد مختلف اشکال ندارد.^۱ (آیت الله وحید)

قول ششم: احوط آن است که در کمتر از ۱۰ روز به قصد رجاء باشد، مگر آن که عمره دوم به نیابت از دیگری باشد که رعایت فاصله لازم نیست. (آیت الله اراکی)

تذکر: در مقام عمل برای عمره مجدد در کمتر از یک ماه، زائران محترم نیت «رجاء ثواب» داشته باشند که با توجه به عدم لزوم قصد الوجه در عبادات، و این که ما طالب ثواب و اجر هستیم و انجام عمل به قصد رجاء ثواب حتی به نظر کسانی که قائل به استحباب عملی هستند، جایز است که در این صورت به نظر همه مراجع عمره مجدد اشکالی نخواهد داشت و لازم به ذکر اختلاف فتاوا در این زمینه نیست.

فاصله بین عمره مفرده و عمره تمتع پس از حج

بسیاری از حجاج محترم پس از اعمال حج طالب انجام عمره مفرده هستند، در این که آیا می‌توانند عمره مفرده انجام دهند، پنج قول است:

قول اول: فاصله معین شرط نیست. (آیات عظام بهجت، خامنه‌ای، جوادی، خویی، زنجانی، سبحانی، فاضل، گلپایگانی، نوری و هاشمی شاهرودی)

آیات عظام زنجانی و سبحانی افزوده‌اند: ولی در ایام تشریق انجام عمره مفرده مشروع نیست.

۱. جزوه دفتر استفتائات معظم له، ص ۸۴.

بخش اول: عمره مفرده ۳۱ ❁

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب، در کمتر از یک ماه، به قصد رجاء به جا آورده شود. (امام خمینی)

قول سوم: در یک ماه قمری اشکال دارد، و به قصد رجاء به جا آورده شود. (آیت الله مکارم)

قول چهارم: اگر به نیت یک شخص باشد، در اعتبار فاصله بین عمره تمتع و عمره مفرده اشکال است و احتیاط به فاصله، از جهت ماه قمری نباید ترک شود. (آیات عظام تبریزی و سیستانی)

قول پنجم: اگر هر دو را برای خود و یا برای دیگری مکرراً انجام می‌دهد، در عمره مفرده قصد رجاء کند. (آیت الله صافی)

درک ثواب عمره رجبیه

کسی که می‌خواهد ثواب عمره رجبیه را درک کند و بترسد با رفتن به میقات روز پایانی ماه رجب به اتمام برسد و شب اول ماه شعبان شود، برای درک عمره رجبیه احرام قبل از رسیدن به میقات جایز خواهد بود.

امام خمینی (ره) می‌فرماید: **ثانیهما: إذا أراد إدراك عمرة رجب و خشي فوئما إن أحر الإحرام إلى الميقات، فيجوز أن يحرم قبل الميقات، و تحسب له عمرة رجب و إن أتى ببقية الأعمال في شعبان، و الأولى الأحوط تجديده في الميقات. كما أن الأحوط التأخير إلى آخر الوقت؛ و إن كان الظاهر جوازه قبل الضيق إذا علم عدم الإدراك إذا أحر إلى الميقات.**^۱

توجه: همه مراجع عظام تقلید می‌فرمایند: ملاک عمره رجبیه،

۱. تحریر الوسيله، ج ۱، ص ۳۸۸، م ۲ و ر.ک: العروه الوثقی مع تعالیق الامام خمینی، ص ۸۰۱.

احرام بستن در ماه رجب است نه این که اعمال در ماه رجب واقع شود.

زمان انجام عمره مفرده

عمره مفرده زمان معینی ندارد و در تمام سال می‌توان به جا آورد، به جز در حد فاصل بین عمره تمتع و احرام حج تمتع که حکم تکلیفی و وضعی آن در اعمال حج تمتع درس هشتم می‌آید و نیز در ایام تشریق (۱۱ تا ۱۳ ذی‌الحجه) که برخی مراجع عظام همچون آیات عظام زنجانی و سبحانی فرموده‌اند: انجام عمره مفرده در این ایام مشروع نیست.^۱

اعمال عمره مفرده

اعمال عمره مفرده به ترتیب عبارت است از:

۱. احرام
۲. طواف
۳. نماز طواف
۴. سعی
۵. حلق یا تقصیر
۶. طواف نساء
۷. نماز طواف نساء

۱. مناسك محشی، حاشیه مسأله ۱۷۳.

بخش اول: عمره مفرده ۳۳ ❁

خودآزمایی

۱. حکم عمره مفرده را بنویسید. (آیت الله مکارم)
۲. انجام چندین عمره مفرده در هر روز برای خود طبق نظر کدامیک از مراجع جایز است؟
۳. حکم تکرار عمره مفرده چیست؟ (آیت الله صافی)
۴. تکرار عمره مفرده در کمتر از ده روز (آیت الله سیستانی)
۵. آیا انجام عمره مفرده بعد از اعمال حج تمتع جایز است؟ (آیت الله زنجانی)

احرام

هدفهای آموزشی

۱. آشنایی با محل احرام عمره و حکم عبور از میقات بدون احرام.
۲. آشنایی با واجبات احرام.
۳. آشنایی با محرّمات احرام.
۴. آشنایی با مستحبات و مکروهات احرام.

۱. محل احرام (میقات)

میقات اسم زمان از کلمه «وقت»؛ و جمع آن مواقیت است و در اصطلاح متشرعه: محل احرام را «میقات» می‌نامند.

۱- مسجد شجره در ذوالحلیفه (مدینه)	} مواقیت پنجگانه
عمره
بخش اول: مسلخ	
۲- وادی عقیق (عراق)	
بخش وسط: غمره	
بخش سوم: ذاتِ عرق	
۳- قرن المنازل (مسیر طائف)	
۴- یلملم (مسیر یمن)	
۵- جحفه (مسیر جده)	

فرق بين ميقات شجره با ساير مواقيت در اين است كه در غير شجره، مسجد موضوعيت ندارد، ولي در ميقات ذوالحليفه اختلاف است.

ميقات ذوالحليفه (مسجد شجره)

در مورد احرام در مسجد شجره دو قول است:^۱

قول اول: احرام از داخل مسجد شجره احتياط مستحب است و احرام از محاذی مسجد از سمت راست و چپ كفايت مي كند. (آيات عظام تبريزي، خويي، جوادي، سبحاني، صافي، گلپايگاني، مكارم، هاشمي شاهرودي و وحيد)

آيت الله تبريزي افزوده‌اند: بنا بر احتياط واجب از پشت مسجد قديم احرام نبندد.

قول دوم: مسجد موضوعيت دارد كه در رابطه با آن چهار قول مطرح است:

۱. بنا بر احتياط واجب داخل مسجد محرم شود و قسمت‌هاي توسعه يافته نيز مجزي است، ولي قسمت قديمي بهتر است. (آيات عظام امام،^۲ اراكي، سيستاني، فاضل و نوري)

۲. داخل مسجد در صورت امكان واجب است و بنا بر احتياط واجب در مسجد قديم محرم شود. (آيت الله بهجت)

۱. مناسك محشي، م ۲۰۰ و ۲۰۲.

۲. در تحرير الوسيله چنين آمده است: «والاحوط الاقتصار على نفس مسجد الشجرة لا عنده في الخارج، بل لا يخلو من وجه». (تحرير الوسيله، ج ۱، ص ۳۸۶)

بخش اول: عمره مفرده ۳۷

۳. واجب است در داخل مسجد محرم شود و احرام خارج از مسجد کفایت نمی‌کند. (آیت الله خامنه‌ای)
۴. باید در مسجد شجره - هرچند قسمت‌های جدید آن باشد - نیت احرام را انشاء کند؛ یعنی از قلب خود بگذارند، ولی مکان تلبیه واجب، منطقه ذوالحلیفه است. (آیت‌الله زنجانی)

طریقه احرام بانوان معذور در میقات شجره

۱. در صورت امکان در حال عبور از مسجد محرم شوند؛ یعنی از یک در وارد و از در دیگر خارج شوند. و در حال حرکت تلبیه را بگویند.
۲. اگر از غیر آیات عظام امام، بهجت و خامنه‌ای تقلید می‌کنند، احرام از محاذی راست یا چپ مسجد شجره کفایت می‌کند.
۳. طبق نظر امام و آیت الله بهجت اگر نتواند در حال عبور از مسجد محرم شود، در محاذی راست یا چپ مسجد محرم شود و به احتیاط واجب در جحفه یا محاذی آن تجدید احرام کند. و در این احتیاط می‌تواند به مرجع دیگری رجوع کند.
۴. با نذر در مدینه (یا قبل از رسیدن به میقات) محرم شوند.^۱ به نظر مقام معظم رهبری که احرام از محاذی مسجد شجره را صحیح نمی‌داند، بانوان معذور می‌توانند با نذر محرم شوند، همانطور که به نظر همه مراجع نیز احرام با نذر صحیح است بجز آیت‌الله زنجانی که قائلند چون از میقات می‌گذرد نذر مجوز احرام در غیر میقات نیست.

۱. مناسک محشی، م ۲۳۲، ۲۳۳ و ۲۴۷.

و نیز آیت الله فاضل که قائلند احرام با نذر صحیح است، ولی احتیاط آن است که در ادنی الحل تجدید احرام کند. ضمناً ناگفته نماند که آیت الله سیستانی احرام با نذر قبل از میقات را در صورتی جایز می داند که مستلزم ارتکاب حرام نباشد. صیغه نذر: «لله علي أن أُحْرِمَ مِنْ هَذَا الْمَكَانِ»؛ برای خدا بر عهده من است که از این مکان محرم شوم.

اذن شوهر در نذر زن

در برخی موارد بانوان معذور ناگزیرند جهت صحت احرام، قبل از میقات (مثلاً در مدینه) با نذر محرم شوند. حال سؤال این است که آیا اذن شوهر در صحت نذر زن شرط است یا نه؟ در این مسأله سه قول است:

قول اول: نذر زن باید با اذن شوهر باشد مطلقاً. (آیات عظام امام، صافی، گلپایگانی، نوری و فاضل)

آیت الله فاضل افزوده اند: اجازه برای سفر، از اذن در نذر کفایت می کند.

قول دوم: اگر نذر زن مزاحم حق شوهر نباشد، اجازه لازم نیست. (آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، جوادی، زنجانی، سبحانی، سیستانی، مکارم و وحید)

قول سوم: اگر شوهر حضور دارد، بنابر احتیاط واجب باید نذر زن با اجازه او باشد. (آیت الله خامنه ای)

تذکر: حکم احرام با نذر قبل از میقات و از آن جمله احرام بانوان معذور با نذر خواهد آمد.

بخش اول: عمره مفرده ۳۹

میقات عمره تمتع برای کسانی که داخل مکه هستند

کسی که در غیر ماه‌های حج به مکه رفته و عمره مفرده انجام داده و تا ماه‌های حج در مکه مانده است، در محل احرام عمره تمتع او چهار قول است:^۱

قول اول: باید به یکی از مواقیت پنجگانه برود و نمی‌تواند از تنعیم محرم شود. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت، تبریزی، خوبی، صافی، گلپایگانی، مکارم، نوری و فاضل)

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب باید به یکی از مواقیت پنجگانه برود، اگر چه حج تمتع استحبابی باشد. (آیت الله سیستانی)

قول سوم: اگر در مکه اقامت دارند باید از مرز حرم (ادنی الحل) برای عمره تمتع احرام ببندد. همچنین است کسی که در ماه‌های حج به مکه رفته و عمره مفرده انجام داده، ولی اگر بخواهد به میقات برود نمی‌گذارند برود و به مکه برگردد و یا خوف دستگیری دارد، می‌تواند از حدیبیه محرم شود. (آیت الله سبحانی)

قول چهارم: لازم نیست به مواقیت پنجگانه برود، بلکه می‌تواند از حرم بیرون رفته و از آنجا محرم شود. (آیات عظام زنجانی و هاشمی شاهرودی)

میقات عمره مفرده برای کسانی که داخل مکه هستند

کسی که در مکه است و می‌خواهد برای عمره مفرده محرم شود، در محل احرام او، دو قول است:^۲

۱. مناسک محشی، م ۲۲۵.

۲. مناسک محشی، م ۱۷۵، ۱۷۶ و ۲۲۸.

قول اول: احرام خارج از حرم

میقات او هر نقطه‌ای خارج از حرم است. (آیات عظام زنجانی و

هاشمی شاهرودی)

احرام بستن برای عمره مفرده باید از همان میقات عمره تمتع باشد و اگر مکلف در مکه باشد و بخواهد عمره مفرده به جا آورد، جایز است از حرم خارج شده و احرام ببندد و واجب نیست به یکی از میقات عمره تمتع برود و بهتر است که احرامش از یکی از این سه محل باشد: حدیبیه، جعرانه و تنعیم. (آیات عظام تبریزی، خوبی و سیستانی)

قول دوم: احرام از ادنی الحلّ

باید به ادنی الحلّ برود و افضل آن است که از جعرانه یا حدیبیه یا تنعیم محرم شود. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت، فاضل، گلپایگانی، صافی، سبحانی، نوری، وحید و مکارم)

حکم تکلیفی تجاوز از میقات بدون احرام

عبور از میقات بدون احرام دو حالت دارد:

حالت اول: در آن ماه عمره انجام نداده ← عبور از میقات

بدون احرام جایز نیست اختیاراً.^۱ (همه مراجع عظام)

آیت الله سبحانی اضافه کرده‌اند: ولی اگر این حرام را مرتکب شد

و از میقات دوم احرام بست حج او صحیح است.

حالت دوم: در آن ماه عمره انجام داده که در این صورت دو

قول است:^۲

۱. مناسک محشی، م ۲۱۸.

۲. مناسک محشی، م ۲۴۱ و ۲۴۲، تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۳۸۸، م ۳.

بخش اول: عمره مفرده ۴۱ ❁

قول اول: عبور از میقات بدون احرام جایز نیست. (حضرت امام)
قول دوم: عبور از میقات بدون احرام جائز است. (سایر مراجع
عظام)

حکم تکلیفی تجاوز از محاذی میقات بدون احرام

در این مسئله چند قول است:^۱

قول اول: بنابر احتیاط واجب جایز نیست، اگرچه میقات دیگری
در پیش باشد. (آیات عظام امام، اراکی، تبریزی، نوری، مکارم و هاشمی
شاهرودی)

قول دوم: نباید بدون احرام از محاذی میقات عبور کند. (آیات
عظام خامنه‌ای، جوادی، سبحانی، صافی و گلپایگانی)

آیت الله خامنه‌ای مقید کرده‌اند به: «اگر از راهی برود که به هیچ
یک از میقات‌ها عبورش نیافتد». و آیت الله سبحانی افزوده‌اند: ولی
اگر این حرام را مرتکب شد و از میقات دوم احرام بست حج او
صحیح است.

قول سوم: احوط این است که مکلف از محاذی میقات نگذرد
مگر با احرام، اگرچه بعید نیست که گذشتن جایز باشد در صورتی
که در پیش‌روی مکلف میقات یا محاذی میقاتی باشد. (آیت‌الله
سیستانی)

قول چهارم: اقرب جواز عدول اهل مدینه است از مرور به
ذوالحلیفه برای احرام از جحفه اختیاراً. (آیت الله بهجت)

۱. مناسک محشی، م ۲۰۷، ۲۰۸ و ۲۱۸.

قول پنجم: گذشتن از نزدیک مواقیت پنجگانه بدون احرام اختیاراً جایز نیست و گذشتن از محاذات دور مانعی ندارد، ولی برای ورود به مکه یا حرم باید قبل از حرم، محرم شود. (آیت الله زنجانی)

قول ششم: بنا بر احتیاط مستحب بدون احرام عبور نکند. (آیت الله فاضل)

تجاوز از میقات بدون احرام، از روی جهل یا نسیان

اگر تلبیه و نیت را در عمره فراموش کند یا به جهت ندانستن مسأله نگوید و بدون احرام از میقات عبور کند، دو حالت دارد:^۱

حالت اول: بازگشت به میقات بدون عسر و حرج امکان دارد، و با برگشتن به اعمال عمره می‌رسد و میقات دیگری در پیش ندارد، در این حالت دو قول است:^۲

قول اول: لزوم بازگشت به میقات برای احرام. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، خوئی، وحید، سیستانی، زنجانی، بهجت، تبریزی، هاشمی شاهرودی، گلپایگانی، صافی، سبحانی و نوری)

آیت الله سیستانی اضافه کرده‌اند: این حکم در غیر مسجد شجره است و کسی که از مسجد شجره عمداً بدون احرام عبور کرده، می‌تواند از جحفه محرم شود، گرچه گناه کرده است.

قول دوم: عدم لزوم بازگشت به میقات و جواز احرام، در محل تنبّه. (آیت الله مکارم)

۱. مناسک محشی، م ۲۱۵.

۲. مناسک محشی، م ۲۱۹.

بخش اول: عمره مفرده ۴۳ ❁

حالت دوم: بازگشت به میقات امکان ندارد، که در این حالت

دو صورت دارد:

صورت اول: قبل از ورود به منطقه حرم متوجه شود، که در این

صورت چهار قول مطرح است:

قول اول: جواز احرام از هر جایی که متوجه عدم تلبیه و نیت

شده است. (آیات عظام امام، خوئی، جوادی، سبحانی، فاضل، مکارم و

نوری)

قول دوم: بنابر احتیاط واجب، (آیت الله بهجت: واجب است)

حرکت به سمت میقات، به مقداری که می تواند. (آیات عظام بهجت،

تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی و هاشمی شاهرودی)

قول سوم: وجوب احرام از میقات موجود در مسیر، و اگر

میقات دیگری در پیش رو نباشد، بازگشت به سمت میقات قبلی، به

مقداری که می تواند، و در صورت عدم امکان بازگشت، احرام در

همان مکان. (آیات عظام گلپایگانی و صافی)

قول چهارم: اگر میقات دیگری در پیش رو دارد، از آن میقات

محرم شود (آیت الله وحید: به احتیاط واجب) و الا از همان جا که

هست محرم گردد. (آیات عظام زنجانی و وحید)

صورت دوم: بعد از ورود به منطقه حرم متوجه شود، که در این

صورت پنج قول مطرح است:

قول اول: وجوب خروج از حرم اگر می تواند و به اعمال عمره

می رسد، و در صورت عدم امکان خروج، جواز احرام در همان

مکان. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، خوئی، سیستانی، زنجانی،

تبریزی، نوری، مکارم و هاشمی شاهرودی)

قول دوم: وجوب خروج از حرم و در صورت عدم امکان خروج، بنا بر احتیاط واجب، حرکت به سمت خارج حرم، هر قدر که می‌تواند. (آیات عظام بهجت و وحید)

قول سوم: به ترتیب، حرکت به سمت میقات، هر قدر که می‌تواند و الا احرام از ادنی الحل و در صورت عدم تمکن، احرام در مکه. (آیات عظام گلپایگانی و صافی)

قول چهارم: هر جا که هست محرم شود. (آیت الله جوادی)
قول پنجم: در صورت امکان واجب است از حرم خارج شود و از مرز حرم محرم شود و الا لازم است به مقداری که می‌تواند عقب برود هر چند به مرز حرم نرسد و از آنجا احرام ببندد. (آیت الله سبحانی)

موارد جواز احرام قبل از میقات یا محاذی آن

احرام بستن قبل از میقات یا محاذی آن مشروع نمی‌باشد، مگر در چند مورد:

۱. جهت درک ثواب عمره رجیبه که قبلاً بیان شد.

۲. محرم شدن قبل از میقات با نذر.^۱

در رابطه با احرام با نذر چهار قول است:

قول اول: اگر بدانند مستلزم ارتکاب محرم می‌شود، مانند

استظلال، انعقاد نذر مورد اشکال است. (آیت الله سیستانی)

قول دوم: صحت نذر برای کسی که می‌داند ناچار می‌شود در

۱. مناسک محشی، م ۲۰۷، ۲۰۹ و ۲۱۷.

بخش اول: عمره مفرده ۴۵ ❁

روز با وسیله مسقف حرکت کند، محل اشکال است، بلی اگر بداند که برای احرام عمره تمتع نمی‌تواند به یکی از مواقیت معروفه برود نذر اشکال ندارد و معصیت هم نکرده است، ولی احتیاط آن است که در ادنی‌الحل تجدید احرام کند و در هر دو صورت کفاره استظلال را باید بدهد. (آیت الله فاضل)

قول سوم: چنانچه از یکی از مواقیت یا حوالی نزدیک آن می‌گذرد، باید از میقات محرم شود و محاذات میقات کفایت نمی‌کند و نذر، مجوز احرام بستن در غیر میقات نیست و اگر از مواقیت و حوالی آنها نمی‌گذرد هر کجا خارج حرم محرم شود صحیح است هر چند قبل از محاذات مواقیت باشد و نیاز به نذر نیست، البته اگر نذر کند که قبل از حرم از مکان معینی مثلاً جده محرم شود باید به نذر خود عمل کند. (آیت الله زنجانی)

قول چهارم: نذر احرام قبل از میقات، جایز و مشروع است مطلقاً. (سایر مراجع عظام)

آیت الله سبحانی اضافه کرده‌اند: لکن اگر همراه با استظلال در روز باشد، باید کفاره بدهد و نذر زن هم باید با حق شوهر منافات نداشته باشد.

احرام از جدّه

کسانی که از طریق جدّه به می‌روند آیا لازم است به میقات بروند یا می‌توانند در جدّه محرم شوند؟ در این مسئله دو قول است:

قول اول: اگر بدون رفتن به میقات، به مکه می‌روند می‌توانند از

جده محرم شوند، بلکه هر کجا خارج از حرم مانند حدیبیه محرم شوند، صحیح است. (آیت الله زنجانی)

قول دوم: صحیح نبوده و مجزی نمی باشد. (سایر مراجع عظام)

نذر احرام از جده

کسانی که با هواپیما وارد جده می شوند، آیا می توانند بدون رفتن به میقات، با نذر در جده^۱ محرم شوند؟ در این مسأله چند قول است:

قول اول: صحیح نیست. (آیات عظام امام، تبریزی، خامنه‌ای، خویی،

نوری و وحید)

قول دوم: کسی که عازم عمره مفرده است جایز است قبل از رسیدن به ادنی الحل نذر کند و محرم شود، خواه در جده باشد یا قبل از آن. (آیات عظام جوادی، صافی، فاضل، گلپایگانی و مکارم)

قول سوم: می توانند با نذر در جده محرم شوند و کفایت می کند. (آیت الله بهجت)

قول چهارم: کسانی که می خواهند یکسره به مکه بروند، می توانند با نذر در فرودگاه جده محرم شوند و تجدید احرام در میقات، لازم نیست. (آیت الله سبحانی)

قول پنجم: صحیح است و کسی که در جده محرم می شود، نباید برای رفتن به مکه از مواقیت عبور کند. (آیت الله زنجانی)

۱. ناگفته نماند بر اساس کارشناسی سازمان جغرافیایی نامه ۱۴۰۷ مورخه ۱۳۹۳/۰۴/۳۱ فرودگاه جده و حتی شهر جده از محاذی میقات جحفه گذشته است و محاذی میقات از آن سمت در دریای سرخ واقع می شود.

بخش اول: عمره مفرده ۴۷ ❁

قول ششم: با ملاحظه نقشه های جغرافیایی، نقطه محاذی جحفه، در جنوب شرقی جدّه واقع است. از این رو با نذر می شود در فرودگاه جدّه احرام بست؛ زیرا قبل از میقات واقع است. (آیت الله سیستانی)

۲. واجبات احرام

واجبات احرام عبارت است از:

(۱) نیت؛ (۲) تلبیه؛ (۳) لباس احرام

الف) نیت

مستحب است نیت احرام بر زبان جاری شود، چنانچه در «عروه الوثقی» چنین آمده است:

«یستفاد من جملة من الأخبار استحباب التلقظ بالنية والظاهر تحقّقه

بأيّ لفظ كان»^۱ متن مذکور مورد وفاق همه محشین عروه است.

نیت احرام: محرم می شوم به احرام عمره مفرده و ترک می کنم

همه کارهایی را که بر محرم حرام است قریهً إلى الله.

اموری که در نیت معتبر است:^۲

۱. قصد عمل و قصد قربت و اخلاص. (همه مراجع عظام)

۲. قصد ترک محرماتی که مبطل عمره و حج است. (همه

مراجع عظام)

۳. قصد ترک محرمات غیر مبطل عمره و حج؛ که در لزوم آن

۱. عروه الوثقی مع تعالیک الامام خمینی، ص ۸۰۷، م ۱۲.

۲. مناسک محشی، م ۲۵۲.

دو قول است:

قول اول: لازم است. (آیات عظام بهجت، صافی، گلپایگانی و مکارم)

قول دوم: لازم نیست. (سایر مراجع عظام)

تذکر: جمله: «...و ترک می‌کنم همه کارهایی که بر محرم حرام است» چنانچه در نیت احرام ذکر شود و یا در قصد ارتکازی محرم باشد به نظر همه مراجع عظام مجزی است.

ب) تلبیه

تلبیه یعنی لبیک گفتن.^۱

تلبیه در احرام، همانند تکبیرة الاحرام در نماز است، بنابراین هنگامی که تلبیه گفته شود، فرد محرم می‌شود.

در حقیقت تلبیه به منزله اجابت دعوت پروردگار مهربان است که مکلفان را به حج فراخوانده است، از این رو شایسته است که ذکر تلبیه با خضوع و خشوع کامل اداء شود. (آیت الله خامنه‌ای)

صورت تلبیه: «لبیک اللهم لبیک، لبیک لا شریک لک لبیک»، که گفتن این بخش طبق نظر همه مراجع عظام واجب است، ولی در گفتن جمله: «إنَّ الحمد و النعمة لك و الملك لا شریک لك» سه قول است:

قول اول: بنابر احتیاط واجب «إنَّ الحمد...» را بگوید. (آیات

عظام، بهجت، مکارم، سبحانی، صافی و گلپایگانی)

قول دوم: باید این جمله گفته شود. (آیت الله زنجانی)

بخش اول: عمره مفرده ۴۹ ❁

قول سوم: واجب نیست، اگرچه احتیاط مستحب است که آن جمله اضافه شود. (آیات عظام امام، تبریزی، خامنه‌ای، خویی، جوادی، نوری، سیستانی، فاضل، هاشمی شاهرودی و وحید)

گفتن لبیک پنجم

در مورد «لبیک» بعد از جمله «إِنَّ الْحَمْدَ...» دو قول است:^۱

قول اول: لبیک پنجم را نگوید. (آیت الله مکارم)

قول دوم: لبیک پنجم واجب نیست هرچند ضرر نمی‌زند. (سایر

مراجع عظام)

و آیت الله صافی افزوده‌اند: «گفتن لبیک پنجم بهتر است.»

آیت الله سبحانی اضافه کرده‌اند: احتیاط مستحب است که به هر

دو صورت بگوید، یعنی هم با اضافه کردن کلمه «لبیک» به آخر آن

و هم بدون کلمه «لبیک» بگوید.

وصل به سکون و وقف به حرکت در تلبیه

در این مسأله سه قول است:^۲

قول اول: اگر نزد اهل لسان صحیح است اشکال ندارد. (آیت الله

خامنه‌ای)

قول دوم: احتیاط واجب در مراعات آن است. (آیات عظام خویی

و نوری)

قول سوم: اشکالی ندارد. (آیات عظام امام، بهجت، تبریزی، جوادی،

۱. مناسک محشی، م ۲۵۹.

۲. مناسک محشی، م ۱۴۰۶.

زنجانی، سیستانی، سبحانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم و هاشمی
شاهرودی)

بعضی از مراجع عظام افزوده‌اند: گرچه احتیاط مستحب مراعات
عدم وصل به سکون و وقف به حرکت است.

استحباب تکرار تلبیه

مقدار واجب در لبیک بیش از یک مرتبه نیست، ولی مستحب
است تکرار آن و برای هفتاد مرتبه گفتن آن ثواب زیادی ذکر شده
است و در تکرار گفتن «لبیک» یا «لبیک اللهم لبیک» کافی است.^۱

زمان قطع تلبیه

زمان قطع تلبیه در عمره مفرده

حالت اول: از بیرون حرم می‌آید که در آن سه قول است:
قول اول: هنگام ورود به حرم باید تلبیه را قطع کند. (آیات عظام
خامنه‌ای، تبریزی، خویی، جوادی، سبحانی، مکارم و فاضل)
قول دوم: هنگام ورود به حرم بنابر احتیاط واجب باید تلبیه را
قطع کند. (آیات عظام امام، سیستانی، صافی، گلپایگانی، نوری و وحید)
قول سوم: تکرار تلبیه تا زمان ورود به حرم، مستحب است و
بعد از آن استحبابی ندارد. (آیات عظام بهجت و زنجانی)
حالت دوم: کسی که برای احرام عمره مفرده از مکه خارج شده
است که در آن چهار قول است:

۱. مناسک محشی، م ۲۶۷ و ۲۶۸.

بخش اول: عمره مفرده ۵۱ ❁

قول اول: هنگام مشاهده کعبه معظمه باید تلبیه را قطع کند.
(آیات عظام خامنه‌ای، تبریزی، خویی، جوادی، سبحانی، فاضل، مکارم و وحید)

البته آیت الله وحید فرموده‌اند: به هنگام دیدن کعبه یا مسجدالحرام باید تلبیه را ترک کند.

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب هنگام مشاهده کعبه معظمه باید تلبیه را قطع کند. (آیات عظام امام، صافی، گلپایگانی و نوری)
قول سوم: هنگام دیدن موضع خانه‌های قدیمی مکه باید تلبیه را قطع کند. (آیت الله سیستانی)

قول چهارم: تکرار تلبیه تا زمانی که به جایی برسد که بتواند مسجد الحرام را ببیند مستحب است. (آیات عظام بهجت و زنجانی)

زمان قطع تلبیه در عمره تمتع^۱

قول اول: بنا بر احتیاط واجب هنگام پیدا شدن خانه‌های مکه باید لبیک گفتن را قطع کند. (آیات عظام امام، جوادی، صافی، گلپایگانی و نوری)

قول دوم: هنگام پیدا شدن خانه‌های مکه باید لبیک گفتن را قطع کند. (آیات عظام خامنه‌ای، تبریزی، خویی، سبحانی، فاضل و مکارم)
قول سوم: تکرار تلبیه تا دیدن خانه‌های مکه مستحب است و بعد از آن مستحب نیست. (آیات عظام بهجت و زنجانی)

قول چهارم: هنگام مشاهده موضع خانه‌های قدیم مکه به احتیاط واجب باید لبیک گفتن را قطع کند. (آیات عظام سیستانی و وحید)

مراد از خانه‌های مکه در قطع تلبیه

قول اول: خانه‌هایی که در زمان انجام عمره جزو مکه باشد.
(آیات عظام امام، خامنه‌ای، جوادی، سبحانی، صافی، گلپایگانی، فاضل، مکارم و نوری)

قول دوم: خانه‌های قدیمی مکه. (آیات عظام بهجت، تبریزی، خوبی، سیستانی و وحید)

قول سوم: خانه‌های زمان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله (آیت الله زنجانی)

زمان قطع تلبیه در حج تمتع^۱

قول اول: بنا بر احتیاط واجب تا ظهر روز عرفه بیشتر نگوید.
(آیات عظام امام، جوادی، سیستانی، صافی، گلپایگانی و نوری)

قول دوم: واجب است تا ظهر روز عرفه بیشتر نگوید. (آیات عظام خامنه‌ای، تبریزی، خوبی، سبحانی، فاضل، مکارم و وحید)

قول سوم: تا ظهر روز عرفه مستحب است و بعد از آن مستحب نیست. (آیات عظام بهجت و زنجانی)

ج) لباس احرام

سومین واجب احرام، پوشیدن دو جامه احرام برای مردان که یکی «لنگ» است و دیگری «رداء» که باید به دوش ببندازند.^۲
در پوشیدن لباس احرام برای بانوان دو قول است:

۱. مناسک محشی، م ۲۶۸.

۲. مناسک محشی، م ۲۶۹.

بخش اول: عمره مفرده ۵۳ ❁

قول اول: بنا بر احتیاط واجب زن‌ها نیز دو جامه احرام را بپوشند، اگرچه بیرون آوردن لباس‌های دوخته بر آنها واجب نیست. (آیات عظام گلپایگانی و سبحانی)

آیت الله سبحانی افزوده‌اند: طواف و سعی را با آن انجام دهند. **قول دوم:** بر زن‌ها پوشیدن دو جامه احرام واجب نیست. (سایر مراجع عظام)

تذکر: آیات عظام فاضل و صافی فرموده‌اند: احتیاط مستحب آن است که بانوان نیز دو جامه احرام را در وقت محرم شدن بپوشند. و به نظر آیت الله صافی در طواف و سعی نیز همراه داشته باشند.

شرایط لباس احرام

تمام چیزهایی که در لباس نمازگزار شرط شده در لباس احرام نیز شرط است.^۱

نازک و بدن‌نما نبودن لباس احرام^۲

لنگ: لازم است جامه‌ای که لنگ قرار می‌دهد، نازک و بدن‌نما نباشد. رداء: در رداء سه قول است:

قول اول: بنا بر احتیاط واجب بدن‌نما نباشد. (آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، زنجانی، صافی، فاضل، مکارم و نوری)
قول دوم: احتیاط مستحب آن است که بدن‌نما نباشد. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، سیستانی و هاشمی شاهرودی)

۱. مناسک محشی، م ۲۷۴.

۲. مناسک محشی، م ۲۷۵.

قول سوم: جامه‌های احرام باید به قدری ضخیم باشند که بدن از پشت آنها نمایان نباشد. و اگر به قدری نازک باشد که در حال عرق کردن با چسبیدن به تن بدن نمایان گردد طواف و نمازش اشکال دارد. (آیات عظام گلپایگانی و سبحانی)

حریر در لباس احرام بانوان^۱

قول اول: باید از حریر خالص نباشد. (آیات عظام خامنه‌ای، تبریزی، خویی، زنجانی، صافی، گلپایگانی و وحید)

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب حریر خالص نباشد. (آیات عظام امام، فاضل، سبحانی، مکارم، سیستانی، نوری و هاشمی شاهرودی) **ل دوم:** بنا بر احتیاط واجب حریر خالص نباشد. (آیات عظام امام، فاضل، سبحانی، مکارم، سیستانی، نوری و هاشمی شاهرودی)

قول سوم: بنا بر اقوی جایز است زنان در لباس حریر احرام ببندند، گرچه احتیاط در ترک آن است. (آیت الله بهجت)

وصل کردن حوله احرام با سنجاق و سوزن^۲

گره زدن لنگ به گردن به نظر همه مراجع عظام به فتوا یا به احتیاط واجب جایز نیست، ولی درباره وصل کردن حوله با سنجاق و سوزن پنج قول است:

قول اول: جایز است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، جوادی، فاضل، مکارم، نوری و وحید)

۱. مناسک محشی، م ۲۷۶.

۲. مناسک محشی، م ۲۷۸، ۳۵۱ و ۳۵۲.

بخش اول: عمره مفرده ۵۵

آیت الله خامنه‌ای افزوده‌اند: مشروط به اینکه از عنوان ازار و رداء خارج نشود.

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب جایز نیست. (آیات عظام بهجت و سبحانی)

قول سوم: نسبت به ازار (لنگ) بنا بر احتیاط واجب جایز نیست. (آیات عظام تبریزی، خویی و سیستانی)

قول چهارم: اگر به صورت یقه پیراهن در بیاید، جایز نیست. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

قول پنجم: مردها باید از اموری همچون گره زدن و بستن لبه‌های جامه احرام، با هر وسیله تا لزوم نداشته باشد، اجتناب نمایند. (آیت الله زنجانی)

تطهیر یا تعویض لباس محرم

گاهی لباس محرم نجس می‌شود، آیا تطهیر یا تعویض آن واجب است؟

در این مسأله سه قول است:^۱

قول اول: واجب است تطهیر یا تعویض کند. (آیات عظام زنجانی، سبحانی، مکارم، نوری و وحید)

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب باید تطهیر یا تعویض کند. (آیات عظام امام، بهجت، تبریزی، خویی، خامنه‌ای و فاضل)

قول سوم: واجب نیست. (آیات عظام گلپایگانی و صافی)

۳. محرمات احرام

کسی که محرم می شود فی الجمله بیست و چهار کار بر او حرام می شود که هجده مورد آن بین زن و مرد مشترک است و چهار مورد اختصاصی مردها و دو مورد اختصاصی بانوان است:^۱

تذکر: آیت الله سبحانی بیست و سه مورد ذکر کرده که مورد سیزدهم و چهاردهم را یکی شمرده اند. زینت نمودن دو قسم است: الف. مشترک بین زن و مرد مثل انگشتر برای زینت و یا حنا بستن.

ب. قسمی که مخصوص بانوان است.
البته بعضی از محرمات مورد ابتلا نمی باشد.

الف) محرمات مشترک

۱. عقد کردن زن برای خود یا دیگری مطلقاً.
۲. جماع کردن، ملاعبه، تقبیل، نگاه به شهوت، بلکه هر لذت و تمتعی بردن به نظر اکثر مراجع.
۳. استمناء
۴. نگاه در آینه
۵. استعمال عطریات مانند مشک و زعفران
۶. روغن مالیدن به بدن
۷. انگشتر به دست کردن به قصد زینت
۸. سر مه کشیدن

۱. مناسك محشی، ص ۲۱۵، فصل سوم.

بخش اول: عمره مفرده ۵۷

۹. ازاله مو
۱۰. ناخن گرفتن
۱۱. کشیدن دندان
۱۲. بیرون آوردن خون از بدن
۱۳. فسوق (دروغ، فحش و فخر فروشی)
۱۴. جدال
۱۵. کشتن جانوران ساکن در بدن
۱۶. شکار حیوانات صحرائی و خوردن گوشت شکار
۱۷. کندن درخت و گیاه حرم
۱۸. بستن سلاح

ب) محرمات اختصاصی مردها

۱. استتلال
 ۲. پوشاندن سر
 ۳. پوشیدن لباس دوخته
 ۴. پوشیدن چیزی که تمام روی پا را بگیرد
- آیات عظام صافی و گلپایگانی اضافه کرده‌اند: و احتیاط آن است که از پوشیدن چیزی که قسمتی از روی پا را هم بپوشاند نیز خودداری کند، ولی بند نعلین اشکال ندارد.

ج) محرمات اختصاصی بانوان

۱. پوشاندن صورت
 ۲. پوشیدن زیور به قصد زینت
- تذکر ۱: در کلیت این موارد بین فقها اختلافی نیست، اگرچه در برخی از جزئیات و شرایط آن اختلاف است.

تذکر ۲: بعضی از محرّمات کفاره ندارند و برخی کفاره دارند که در ادامه به بعضی از موارد کفاره دار اشاره می شود.

خشک کردن صورت با حوله و دستمال برای بانوان محرم

در این باره پنج قول است:^۱

قول اول: اشکال ندارد. (آیات عظام زنجانی و مکارم)

قول دوم: چنانچه به صورت تدریجی باشد اشکال ندارد. (آیات عظام

بهجت، سبحانی، صافی و گلپایگانی)

قول سوم: اگر حوله را بر روی همه صورت بیاندازد اشکال دارد و در

غیر این صورت مانع ندارد. (آیت الله خامنه ای)

قول چهارم: بنا بر احتیاط واجب جایز نیست. (آیات عظام امام،

سیستانی و وحید)

قول پنجم: جایز نیست. (آیات عظام خویی، فاضل و نوری)

نگاه در آینه^۲

۱. به قصد زینت: جایز نیست. (همه مراجع عظام)

۲. بدون قصد زینت، در آن چهار قول است:

قول اول: جایز است. (آیات عظام خامنه ای، بهجت، تبریزی،

جوادی، خویی، سبحانی، سیستانی، مکارم و وحید)

قول دوم: احتیاط در ترک است. (آیات عظام امام، فاضل و نوری)

قول سوم: جایز نیست. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

۱. مناسک محشی، م ۵۰۶.

۲. مناسک محشی، م ۳۶۳ - ۳۶۸.

بخش اول: عمره مفرده ۵۹ ❁

قول چهارم: اگر در معرض تزئین باشد، جایز نیست. (آیت الله زنجانی)

کفاره چرب کردن بدن در حال اضطرار^۱

در صورت اضطرار چرب کردن بدن مانعی ندارد، ولی در مورد کفاره آن پنج قول است:

قول اول: کفاره ندارد مطلقاً. (آیات عظام خامنه‌ای، خویی و فاضل)

قول دوم: کفاره دارد مطلقاً. (آیات عظام زنجانی و نوری)

قول سوم: بنا بر احتیاط واجب کفاره دارد مطلقاً. (آیات عظام

تبریزی و مکارم)

قول چهارم: در فرض معطر بودن کفاره دارد. (آیات عظام امام،

سبحانی، صافی و گلپایگانی)

قول پنجم: در فرض معطر بودن بنا بر احتیاط واجب کفاره دارد.

(آیات عظام بهجت و سیستانی)

خوردن و بوییدن میوه‌های خوشبو^۲

۱. خوردن میوه‌های خوشبو جایز است. (همه مراجع عظام)

۲. در مورد بوییدن میوه‌های خوشبو سه قول است:

قول اول: جایز است. (آیات عظام امام، بهجت، تبریزی، سبحانی،

گلپایگانی، مکارم، نوری و وحید)

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب جایز نیست. (آیات عظام خامنه‌ای،

خویی، جوادی، سیستانی، صافی و فاضل)

۱. مناسک محشی، م ۳۹۷ و ۴۰۰.

۲. مناسک محشی، م ۳۴۰.

قول سوم: بايد مواظبت كند كه بوى خوش آنها به مشامش نرسد. (آيت الله زنجانى)

استظلال از تنعيم تا مسجد الحرام^۱

قول اول: مانعى ندارد. (آيات عظام امام، جوادى، صافى، گلپايگانى، فاضل، مكارم و نورى)

قول دوم: بنا بر احتياط واجب جايز نيست. (آيات عظام خامنه‌اى، بهجت، تبريزى و سيستانى)

قول سوم: بنا بر احتياط واجب تا دخول مكه متيقن سابق استظلال نكند. (آيات عظام خويى و وحيد)

قول چهارم: جايز نيست مگر آنكه مشقت شديد داشته يا از اختيار محرم، خارج باشد. (آيت الله زنجانى)

قول پنجم: استظلال در روز جايز نيست، و در شب هم در صورت باد شديد يا باران جايز نيست. (آيت الله سبحانى)

استظلال با سايه متحرك در مسير حركت بعد از منزل نمودن^۲

قول اول: جايز است. (آيات عظام امام، جوادى، صافى، گلپايگانى، فاضل، مكارم، نورى و وحيد)

قول دوم: احتياط واجب در ترك استظلال است. (آيات عظام خامنه‌اى، بهجت، تبريزى، سبحانى و سيستانى)

۱. مناسك محشى، م ۵۰۹ و ۵۱۰.

۲. مناسك محشى، م ۴۹۰ و ۴۳۸.

بخش اول: عمره مفرده ۶۱ ❁

قول سوم: بنابر احتیاط، در قسمت جدید شهر مکه ترک استظلال کند. (آیت الله خویی)
قول چهارم: جایز نیست. (آیت الله زنجانی)

استظلال در شب^۱

قول اول: جایز است. (آیات عظام امام، بهجت، صافی، گلپایگانی، فاضل و نوری)
قول دوم: چنانچه موجب تحفظ از باران، گرما، سرما، باد و مانند آن نباشد جایز است. (آیت الله خویی)

قول سوم: تنها در صورت باران جایز نیست. (آیت الله مکارم)
قول چهارم: در صورت باران یا باد شدید جایز نیست. (آیت الله سبحانی)

قول پنجم: بنابر احتیاط واجب جایز نیست. (آیات عظام تبریزی و وحید)

قول ششم: اگر شب بارانی باشد كفاره دارد و بنابر احتیاط واجب استظلال جایز نیست. (آیت الله سیستانی)

قول هفتم: بنابر احتیاط واجب در شبهای بارانی و سرد به خاطر تحفظ از باران و سرما جایز نیست. (آیت الله خامنه‌ای)

كفاره استظلال^۲

قول اول: یک گوسفند بنابر احتیاط واجب. (امام خمینی و آیت الله جوادی)

۱. مناسک محشی، م ۴۴۴ و ۴۸۵.

۲. مناسک محشی، م ۴۴۸ و ۴۴۴.

قول دوم: يك گوسفند مگر در بين الطلوعين و شب غير باراني كه لزوم كفاره مبني بر احتياط است. (آيت الله زنجاني)
قول سوم: بايد يك گوسفند كفاره بدهد. (ساير مراجع عظام)

استفاده از كمر بند دوخته براي مردان در حال احرام^۱

قول اول: جايز است. (آيات عظام خامنه‌اي، تبريزي، جوادي، سيستاني، فاضل، مكارم و وحيد)
قول دوم: بنا بر احتياط واجب جايز نيست. (آيات عظام امام، بهجت، خويي و نوري)

قول سوم: جايز نيست مگر در صورت لزوم. (آيت الله زنجاني)
قول چهارم: در صورتی كه كمر بند پهن نباشد و پوشش حساب نشود اشكال ندارد. (آيت الله سبحاني)
قول پنجم: استفاده از هميان يا كمربندی كه براي حفظ پول به كمر می‌بندند جايز است. (آيات عظام صافي و گلپايگاني)

ساعت مچي با بند دوخته

در مورد استفاده از ساعت مچي با بند دوخته براي مردان در حال احرام دو قول است:^۲
قول اول: اشكال ندارد. (آيات عظام خامنه‌اي، تبريزي، جوادي، زنجاني، سبحاني، سيستاني، فاضل، مكارم و وحيد)

۱. مناسك محشي، م ۳۴۷.

۲. مناسك محشي، م ۳۴۷.

بخش اول: عمره مفرده ۶۳ ❁

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب از ساعتی که بند دوخته دارد اجتناب کند. (آیات عظام امام، بهجت، خوبی، صافی، گلپایگانی و نوری)

استفاده از ماسک توسط بانوان محرم^۱

در مورد استفاده بانوان محرم از ماسک از نظر حکم تکلیفی و وضعی کفاره، سه قول است:

قول اول: در حال ضرورت مانعی ندارد و کفاره ندارد. (آیات عظام بهجت، زنجانی، سبحانی، سیستانی، نوری و وحید)

قول دوم: جایز است مطلقاً و کفاره ندارد. (آیات عظام خامنه‌ای و مکارم)

قول سوم: در حال ضرورت جایز است ولی کفاره دارد. (آیت‌الله صافی)

پوشیدن دستکش برای بانوان^۲

قول اول: پوشیدن انواع دستکش برای بانوان محرم جایز نیست. (آیات عظام خامنه‌ای، بهجت، تبریزی، جوادی، زنجانی، سیستانی، شاهرودی، مکارم و وحید)

قول دوم: پوشیدن قفازین^۳ برای زن‌ها جایز نیست، بلکه بنا بر احتیاط واجب پوشیدن انواع دستکش برای بانوان محرم جایز نیست. (آیات عظام صافی و فاضل)

۱. مناسک محشی، م ۴۲۹.

۲. مناسک محشی، م ۳۵۳.

۳. چیزی که زنه‌ای عرب در آن پنبه می‌گذاشته اند و برای حفاظت از سرما دست می‌کردند.

قول سوم: پوشیدن قفازین برای بانوان محرم جایز نیست. (آیات عظام امام، گلپایگانی و نوری)

نشان دادن زیورآلات معمول به مرد توسط زن مُحرم^۱

قول اول: بنا بر احتیاط مستحب برای شوهر و دیگر محارم ظاهر نسازد. (آیت الله سیستانی)

قول دوم: نباید به مردها حتی شوهر خود نشان دهد. (سایر مراجع عظام)

۴. مستحبات احرام^۲

مستحبات احرام چند چیز است:^۳

۱. آنکه قبلاً بدن خود را پاکیزه نموده و ناخن و شارب خود را بگیرد و موی زیر بغل و عانه را با نوره ازاله نماید.
۲. کسی که قصد حج دارد از اول ماه ذی قعدة و شخصی که قاصد عمره مفرده است پیش از یک ماه موی سر و ریش را رها کند.^۴

۱. مناسك محشی، م ۳۹۳.

۱. مناسك محشی، م ۳۰۲.

۳. آیت الله سیستانی: پاره‌ای از مستحبات و مکروهاتی که اینجا ذکر شده مبتنی بر قاعده تسامح است، پس باید رعایت آنها به قصد رجاء باشد نه ورود.
آیت الله مکارم: این امور و امور مربوط به ترک مکروهات را به قصد رجاء به‌جا می‌آورد.

۴. آیت الله مکارم: و بعضی از فقها به وجوب آن قائل شده‌اند و این قول گرچه ضعیف است احوط است.

بخش اول: عمره مفرده ۶۵

۳. آنکه پیش از احرام در میقات غسل احرام بنماید^۱ و این غسل از زن حیض و نفساء نیز صحیح است^۲ و تقدیم این غسل به خصوص در صورتی که خوف آن باشد که در میقات آب یافت نشود جایز است و در صورت تقدیم، اگر در میقات آب یافت شد مستحب است غسل را اعاده نماید و بعد از این غسل^۳، اگر مکلف لباسی را پوشید یا چیزی را خورد که بر محرم حرام است باز هم اعاده مستحب است و اگر مکلف در روز غسل نمود از غسل تا آخر شب آینده کفایت می‌کند و همچنین اگر غسل در شب نمود تا آخر روز آینده کافی است ولی اگر بعد از غسل و پیش از احرام به حدث اصغر محدث شد غسل را اعاده نماید.^۴

۱. **آیت الله خامنه‌ای:** مستحب است که پیش از مُحرم شدن در میقات و یا پیش از رسیدن به میقات مثلاً در مدینه غسل کند و احوط آن است که این غسل را ترک نکند. (مناسک حج، م ۱۵۶ و ۱۵۷)

۲. **آیت الله زنجانی:** بنا بر احتیاط مستحب موکد، کسی که می‌خواهد محرم شود، برای احرام، غسل نماید و انجام آن قبل از میقات نیز صحیح است، چهار چیز غسل احرام را باطل می‌کند: الف) پوشیدن پیراهن و به سر بستن دستمال و روسری و مقنعه برای مردان و زدن نقاب برای بانوان؛ ب) خوردن غذای معطر؛ ج) اگر در میقات یا حوالی آن غسل کرده چنانچه قبل از تلبیه گفتن بخوابد غسل او باطل می‌شود؛ د) فاصله انداختن به مقدار یک روز... و سایر مبطلات وضو و غسل، غسل احرام را باطل نمی‌کند.

آیت الله صافی، آیت الله گلپایگانی: و کسی که به خاطر عذر تمکن از غسل ندارد، رجاءاً بدل از غسل تیمم نماید. (آداب و احکام حج، ص ۴۱۰).

آیت الله هاشمی شاهرودی: بلکه محل اشکال است و کسی که به خاطر عذر، تمکن از غسل ندارد، رجاءاً بدل از غسل، تیمم نماید.

۳. **آیت الله سبحانی:** پوشیدن لباسی که بر محرم حرام است یا خوردن چیزی که بر محرم حرام است و استعمال طیب و روپوش زدن برای خانم‌ها و خوابیدن.

۴. **آیت الله بهجت:** در انتقاض غسل سابق به غیر نوم، تأمل است و اظهر در نوم، عدم انتقاض است، و آنکه اعاده، شبیه به مستحب در مستحب است. (مناسک، ص ۶)

۴. آنکه دو جامه احرام از پنبه باشد.^۱

۵. آنکه احرام را به ترتیب ذیل ببندد، در صورت تمکن بعد از فریضه ظهر و در صورت عدم تمکن بعد از فریضه دیگر^۲ و در صورت عدم تمکن از آن، بعد از شش یا دو رکعت نماز نافله، در رکعت اول پس از حمد سوره توحید و در رکعت دوم سوره جحد را بخواند و شش رکعت افضل است^۳ و بعد از نماز حمد و ثنای الهی را به جا آورد و بر پیغمبر و آل او صلوات بفرستد، آنگاه بگوید:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ أَنْ تَجْعَلَنِي مِمَّنْ اسْتَجَابَ لَكَ، وَ آمَنَ بِوَعْدِكَ، وَ اتَّبَعَ أَمْرَكَ، فَإِنِّي عَبْدُكَ، وَ فِي قَبْضَتِكَ، لَا أُوقِي إِلَّا مَا وَقَيْتَ، وَ لَا أَخْذُ إِلَّا مَا أَعْطَيْتَ، وَقَدْ ذَكَرْتَ الْحُجَّ، فَأَسْأَلُكَ أَنْ تَعَزِّمَ لِي عَلَيْهِ عَلَى كِتَابِكَ، وَ سُنَّةِ نَبِيِّكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ،

۱. آیت الله خامنه‌ای: در مناسک معظم له یافت نشد.

آیت الله صافی، آیت الله گلپایگانی: و بهتر آن است که در پارچه سفید محرم شود و نیت احرام و نیت پوشیدن جامه احرام بلکه نیت کردن لباس دوخته را نیز بر زبان آورد.

۲. آیات عظام بهجت، فاضل: در صورت عدم تمکن از فریضه ادا، بعد از فریضه قضا محرم شود.

آیت الله زنجانی: بنابر احتیاط مستحب مؤکد بعد از خواندن نماز - واجب یا مستحب - نیت کرده تلبیه بگوید؛ ولی خواندن نماز از زن در حال حیض و نفاس، مشروع نیست.

۳. آیت الله خامنه‌ای: مستحب است که بعد از نماز ظهر، یا بعد از هر نماز واجب دیگر و یا بعد از دو رکعت نماز مستحبی محرم شود و در برخی احادیث آمده است که [پیش از احرام] شش رکعت نماز مستحب است و فضیلت بیشتری دارد. (مناسک حج، م ۱۵۷)

بخش اول: عمره مفرد ۶۷ ❁

وَتَقْوِيَّيَ عَلَى مَا ضَعُفْتُ، وَتُسَلِّمَ لِي مَنَاسِكِي فِي يُسْرِ مَنِكَ وَ عَافِيَةِ، وَ اجْعَلْنِي مِنْ
وَفِدِكَ الَّذِي رَضِيْتَ وَ ارْتَضَيْتَ وَ سَمَّيْتَ وَ كَتَبْتَ. اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ خَرَجْتُ مِنْ شَقَّةٍ بَعِيْدَةٍ، وَ
اَنْفَقْتُ مَالِي اِتِّعَاءَ مَرْضَاتِكَ. اَللّٰهُمَّ فَتَمِّمْ لِي حَجَّتِي وَ عُمْرَتِي. اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اُرِيْدُ التَّمَتُّعَ
بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ عَلَى كِتَابِكَ، وَ سُنَّةِ نَبِيِّكَ صَلَوَاتِكَ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، فَاِنْ عَرَضَ لِي عَارِضٌ
يَحْبِسُنِي، فَخَلِّبْنِي حَيْثُ حَبَسْتَنِي بِقَدْرِكَ الَّذِي قَدَّرْتَ عَلَيَّ. اَللّٰهُمَّ اِنْ لَمْ تَكُنْ حَاجَّةً
فَعُمْرَةٌ، اَحْرَمَ لَكَ شَعْرِي وَ بَشْرِي وَ لَحْمِي وَ دَمِي وَ عِظَامِي وَ نَحْيِي وَ عَصِيَّيَ مِنْ
النِّسَاءِ وَ التِّيَابِ وَ الطِّيبِ، اُبْتَغِيْ بِذَلِكَ وَجْهَكَ وَ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ».

۶. هنگام پوشیدن دو جامه احرام بگوید:

«اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي رَزَقَنِيْ مَا اُوَارِيْ بِهِ عَوْرَتِي، وَ اُوَدِّيْ فِيْهِ فَرَضِي، وَ اَعْبُدُ فِيْهِ رَبِّي،
وَ اُنْتَهِيْ فِيْهِ اِلَى مَا اَمَرَنِي، اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي قَصَدْتُهُ فَبَلَّغَنِي، وَ اَرَدْتُهُ فَاَعَانَنِي وَ قَبَلْنِي وَ لَمْ
يَقْطَعْ بِي، وَ وَجَّهَهُ اَرَدْتُ فَسَلَّمَنِي فَهُوَ حِصْنِي وَ كَهْفِي وَ حِرْزِي وَ ظَهْرِي وَ مَلَاذِي وَ
رَجَائِي وَ مُنْجَايَ وَ دُخْرِي وَ عُدَّتِي فِي شِدَّتِي وَ رَحْمَتِي».

۷. آنکه تلبیه‌ها را در حال احرام تکرار کند؛ خصوصاً در موارد

زیر:

الف) وقت برخاستن از خواب.

ب) بعد از هر نماز واجب و مستحب.

ج) وقت رسیدن به سواره.

د) هنگام بالا رفتن از تلّ یا سرازیر شدن از آن.

ه) وقت سوار شدن یا پیاده شدن.

و) آخر شب.

ز) اوقات سحر.

زن حايض و نفساء^۱ نيز اين تلبيه‌ها را بگويند.
و شخص متمتع، تلبيه گفتن او در عمره مستمر خواهد بود تا
آنكه خانه‌هاي مكه را ببيند و اما تلبيه حج تا ظهر روز عرفه مستمر
است.^۲

۵. مكروهات احرام

مكروهات احرام چند چيز است:
۱. احرام در جامه سياه^۳، و افضل احرام در جامه سفيد است.
۲. خوابيدن محرم بر رخت^۴ و بالش زرد رنگ.
۳. احرام بستن در جامه چركين و اگر جامه در حال احرام چرك
شود بهتر آن است كه مكلف مادامي كه در حال احرام است آن را
نشويد.^۵
۴. احرام بستن در جامه راه راه.^۶

۱. آيت الله بهجت، آيت الله فاضل: ... و جنب.
۲. آيت الله بهجت: و همچنين بر مردان مستحب است تلبيه را بلند بگويند.
۳. آيت الله تبريزي، آيت الله سيستاني: بلکه احوط ترك آن است.
آيت الله صافي، آيت الله گلپايگانی: بلکه اولی ترك پوشیدن هر پارچه رنگ شده
است مگر رنگ سبز كه در بعضی روايات معتبره استثنا شده است.
۴. آيت الله بهجت: بر بالش سياه رنگ.
آيت الله هاشمی شاهرودی: تیره رنگ.
۵. آيت الله مكارم: ولی می تواند آنها را تبديل به احرامي تمیز کند.
۶. آيات عظام سيستاني و هاشمی شاهرودی: احرام بستن در جامه نقشه‌دار و مانند
آن.

بخش اول: عمره مفرده ۶۹ ❁

۵. استعمال حنا^۱ پیش از احرام، در صورتی که اثر آن تا حال احرام باقی بماند.^۲
۶. حمام رفتن^۳، و اولی آن است که محرم بدن خود را با کیسه و مثل آن نساید.^۴
۷. لبیک گفتن محرم در جواب کسی که او را صدا نماید.^۵

-
۱. آیت الله بهجت: اظهر جواز استعمال حنا است قبل از احرام، هرگاه اثر آن باقی بماند تا حال احرام. (مناسک شیخ، ص ۸).
 - آیت الله صافی، آیت الله گلپایگانی: با قصد زینت خلاف احتیاط است.
 - آیت الله مکارم: اگر قصد زینت داشته باشد اشکال دارد و فرقی میان حنا و رنگ‌های امروز نیست.
 ۲. آیت الله سبحانی: بستن حنا و رنگ کردن موها قبل از احرام به رنگی که برای زنان آرایش به حساب بیاید و رنگ آن تا وقت احرام باقی بماند ولی رنگی که مطابق رنگ طبیعی موی زن می‌باشد مکروه نیست و احتیاط آن است که در حال احرام از آن رنگ نیز استفاده نکند.
 ۳. آیت الله تبریزی، آیت الله سیستانی: اولی بلکه احوط آن است که محرم بدن خود را با کیسه و مثل آن نساید.
 - آیت الله سبحانی: رفتن به حمام‌های عمومی که شرایط خاصی داشته باشد.
 - آیت الله مکارم: کراهت حمام رفتن ثابت نیست ولی بدن خود را با کیسه و مثل آن نمالد.
 ۴. آیت الله خامنه‌ای: رفتن به حمام و شستن بدن با کیسه و مانند آن نیز در حال احرام مکروه است. (مناسک حج، م ۱۵۸)
 - آیت الله هاشمی شاهرودی: حمام رفتن مکروه نیست بلکه کیسه کشیدن و مالیدن بدن جهت بیرون آوردن چرک بدن و امثال آن مکروه است.
 ۵. آیت الله تبریزی، آیت الله سیستانی: بلکه احوط ترک آن است.
 - آیت الله فاضل: و همچنین ساییدن صورت، چنانچه نداند موجب بیرون آمدن خون می‌شود و همچنین کشتی گرفتن.

خودآزمایی

۱. کسانی که از مکه خارج شده‌اند، برای عمره مفرده از چه محلی باید محرم شوند؟ (آیت الله خویی)
۲. تجاوز از محاذی میقات بدون احرام... (آیت الله تبریزی)
۳. حکم احرام قبل از میقات با نذر چیست؟ (حضرت امام)
۴. تا چه زمانی تکرار تلبیه در عمره تمتع مستحب است؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۵. حکم نگاه در آینه در حال احرام بدون قصد زینت چیست؟ (آیت الله سیستانی)
۶. اگر محرم مجبور شود به بدن خود روغن بمالد، آیا کفاره واجب می‌شود؟ (آیت الله صافی)
۷. اگر بعد از انجام عمره از مکه خارج شود، آیا برای ورود به مکه باید مجدداً محرم شود؟ (آیت الله سیستانی)
۸. حکم خوردن و بوییدن میوه‌های خوشبو در حال احرام چیست؟ (آیت الله نوری)
۹. آیا استظلال در شب برای مردها جایز است؟ (آیت الله مکارم)
۱۰. حکم استفاده مردهای محرم از کمر بند دوخته چیست؟ (امام خمینی)
۱۱. آیا پوشیدن دو جامه احرام برای بانوان واجب است؟ (آیت الله گلپایگانی)
۱۲. احرام بستن مردها در پارچه‌ای که نازک و بدن‌نماست چه حکمی دارد؟ (آیت الله نوری)
۱۳. حکم احرام عمره تمتع از ادنی الحل برای کسانی که داخل مکه هستند، چیست؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۱۴. آیا احرام بستن برای عمره از جدّه جایز است؟ (آیت الله مکارم)
۱۵. آیا می‌توان بدون رفتن به میقات، با نذر در جدّه برای عمره تمتع محرم شد؟ (آیت الله وحید)
۱۶. وصل به سکون و وقف به حرکت در تلبیه جایز است؟ (آیت الله نوری)

درس سوم:

طواف

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با واجبات طواف.
۲. آشنایی با حکم شک و ظن در اشواط طواف.
۳. آشنایی با احکام قطع طواف.
۴. آشنایی با تفاوت‌های طواف مستحب و طواف واجب.

واجبات طواف

واجبات طواف دو قسم است:

قسم اول: شرایط طواف کننده: یعنی چیزهایی که شرط صحت

طواف است که عبارتند از:

۱- نیت

۲- طهارت از حدث اکبر مثل جنابت و حیض و نفاس، و حدث

اصغر يعنى بايد با وضو باشد.

۳- طهارت از خبث (پاكي بدن و لباس)

۴- ختنه بودن مردها

۵- ستر عورت و رعايت شرايط ساتر

قسم دوم: مقومات طواف: يعنى چيزهايي كه تشكيل دهند

حقيقت طواف است كه عبارتند از:

۱- شروع از حجرالاسود؛

۲- ختم نمودن هر دوري به حجرالاسود؛

۳- خانه كعبه سمت چپ طواف كننده واقع شود؛

۴- داخل كردن حجر اسماعيل در طواف؛

۵- بودن طواف بين خانه كعبه و مقام ابراهيم (اختلافي)؛

۶- خروج طواف كننده از خانه و آنچه از آن محسوب مي شود؛

۷- آن كه هفت شوط باشد، نه كمتر و نه زيادتر.

تذكرات قبل از شروع به طواف

تذكر اول: قبل از شروع طواف به طواف كنندگان ركن

حجرالاسود را نشان دهيد و از همان جا نيت كنند كه مي خواهيم از

حجرالاسود طواف را آغاز كنيم تا اگر بعد از شروع اشتباه در تطبيق

هم داشتند خللي، به نيت و طواف ايشان وارد نشود.

تذكر دوم: حجر اسماعيل را نشان دهيد و تذكر بدهيد كه داخل

حجر نشوند و با جمعيت طواف را انجام دهند.

بخش اول: عمره مفرد ۷۳

تذکر سوم: تلاش کنند که تعداد دورهای طواف را حتماً به خاطر بسپارند تا شک و ظن نسبت به اشواط طواف برایشان حاصل نشود که باعث بطلان طواف شود.

طهارت از حدث

مقدمه

مسئله ۱: در هیچ یک از اعمال حج و عمره طهارت از حدث و خبث شرط نیست مگر در طواف و نماز آن.

مسئله ۲: طهارت از حدث در طواف واجب و نماز آن، شرط واقعی است؛ یعنی عالم و جاهل و ناسی در آن مساویند.^۱

فرع اول: شک در حدوث حدث، اگر کسی شک دارد که وضویش باطل شده یا نه؟ بنابر طهارت گذارد و لازم نیست تجدید وضو کند.^۲

اگر خانمی بعد از طواف و نماز آن شک کند که در اثنای طواف حائض شده یا پس از آن، طواف و نمازش صحیح است.

فرع دوم: شک در تحصیل طهارت (غسل، وضو و تیمم)، که سه حالت دارد:

۱. قبل از طواف: باید طهارت را تحصیل کند.

۲. در اثنای طواف: باطل است.

۱. مناسک محشی، م ۵۴۸.

۲. مناسک محشی، م ۵۵۵.

۳. بعد از طواف: در این باره چهار قول است: ^۱

قول اول: طوافی که انجام داده، صحیح است، ولی برای نماز طواف باید تحصیل طهارت کند. (آیات عظام امام، بهجت، جوادی، خامنه‌ای، سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم و نوری)

قول دوم: به شک خود نسبت به طواف اعتنا نکند، و صحیح است، ولی برای نماز طواف تحصیل طهارت کند مگر اینکه قبل از طواف محدث به حدث اکبر بوده و پس از طواف حدث اصغر از او سر زده و شک کند غسل کرده یا نه؟ که در این صورت باید بین وضو و غسل جمع کند و طواف را اعاده کند و نماز آن را بخواند. (آیات عظام خویی و وحید)

قول سوم: اگر احتمال دهد هنگام طواف متوجه طهارت خود بوده، به شک خود اعتنا نکند. (آیت‌الله زنجانی)

قول چهارم: اگر سابقه او از جهت تقدّم طهارت و حدث قبل از شروع به طواف روشن نباشد، به شک خود اعتنا نکند، ولی باید برای اعمال بعد طهارت لازم را تحصیل کند. (آیت‌الله سبحانی)

فرع سوم: عروض حدث در اثنای طواف که سه صورت دارد: ^۲

صورت اول: اینکه حدث قبل از رسیدن به نصف طواف (۳/۵

شوط) حادث شده، که در این صورت دو قول است:

قول اول: در مورد حدث اکبر، طواف باطل است، و در مورد

حدث اصغر بنا بر احتیاط واجب طواف را تمام کند و اعاده نماید.

۱. مناسک محشی، م ۵۵۷.

۲. مناسک محشی، م ۵۴۹ - ۵۵۰.

بخش اول: عمره مفرده ۷۵

(آیات عظام امام و نوری)

قول دوم: طواف باطل است و باید پس از وضو یا غسل طواف را از اول به جا آورد. (سایر مراجع عظام)

صورت دوم: حدث پس از تمام شدن شوط چهارم، حاصل شده که در این باره سه قول است:

قول اول: باید طواف را قطع کند و پس از طهارت از همانجا که قطع کرده تمام کند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، جوادی، صافی، گلپایگانی، مکارم و نوری)

آیت‌الله خامنه‌ای افزوده‌اند: چنانچه موالات زائل شده باشد، طواف را احتیاطاً تکمیل و اعاده کند و می‌تواند از طواف قبل اعراض نموده و آن را اعاده کند.

قول دوم: اگر حدث بدون اختیار باشد، بعد از طهارت، طواف را تکمیل می‌کند، و اگر با اختیار باشد باطل است. (آیات عظام زنجانی و وحید)

قول سوم: اگر حدث بدون اختیار باشد، بعد از طهارت، طواف را تکمیل می‌کند و اگر با اختیار باشد، احتیاطاً اتمام و اعاده کند. (آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی و سیستانی)

صورت سوم: عروض حدث در حد فاصل بین سه شوط و نیم و قبل از تمام شدن شوط چهارم بوده، که در این صورت شش قول مطرح است:

قول اول: بنا بر احتیاط واجب پس از طهارت طواف را تمام کرده و سپس اعاده کند. (آیات عظام تبریزی، خویی، گلپایگانی و

(صافی)

قول دوم: طواف را قطع نموده و پس از تحصیل طهارت از همانجا که قطع کرده ادامه دهد. (آیات عظام بهجت، جوادی، خامنه‌ای، مکارم و سبحانی)

البته آیت الله بهجت این حکم را در صورتی فرموده که عروض حدث از روی سهو و غفلت باشد که غالباً هم چنین است. همچنین آیت الله خامنه‌ای حکم مذکور در هر دو مورد را در صورتی فرموده‌اند که با تحصیل طهارت موالات اشواط طواف به هم نخورد و الا بنا بر احتیاط واجب طواف قبلی را تکمیل و یک طواف جدید به جا آورد و می‌تواند به جای آن یک طواف کامل به قصد اعم از تمام و اتمام به جا آورد و در هر صورت می‌تواند طواف قبلی را رها نموده و طواف جدیدی را شروع کند.

قول سوم: طوافش باطل است و باید پس از تحصیل طهارت آن را دوباره انجام دهد. (آیات عظام سیستانی و هاشمی شاهرودی)

قول چهارم: در هر جای طواف حدثی عارض شود می‌تواند طواف را رها کند و پس از تحصیل طهارت آن را از سر بگیرد و اگر بخواهد احتیاط کند مسأله چهار صورت دارد. پس اگر قبل از نصف طواف محدث شود، طواف را از سر بگیرد و اگر بعد از نصف و قبل از تکمیل دور چهارم باشد، طواف را تکمیل و اعاده نماید و اگر پس از دور چهارم باشد در حدث اختیاری، طواف را تکمیل و اعاده نماید و در حدث غیر اختیاری طواف را تمام کند و صحیح است. (آیت الله فاضل)

قول پنجم: در حدث اختیاری طواف باطل است و در غیر

بخش اول: عمره مفرده ۷۷

اختیاری (آیت الله وحید: بنا بر احتیاط واجب)، بعد از طهارت طواف قبلی را تکمیل کرده و نماز آن را بخواند و دوباره یک طواف کامل به جا آورد. (آیت عظام زنجانی و وحید)

قول ششم: در مورد حدث اکبر طواف باطل است، و در مورد حدث اصغر به احتیاط واجب طواف را تمام کرده و اعاده کند. (آیات عظام امام و نوری)

اکتفا به طواف واحد در موارد وجوب تکمیل و اعاده

در برخی از موارد مکلف باید (به فتوا یا احتیاط واجب) طواف را تکمیل و اعاده کند.

در این که آیا می‌تواند یک طواف به نیت اعم از اتمام و اعاده به جا آورد؟ چهار قول است:^۱

قول اول: این عمل صحیح نیست. (آیات عظام امام، زنجانی، صافی و گلپایگانی)

قول دوم: به احتیاط واجب صحیح نیست. (آیت الله سیستانی)

قول سوم: صحیح است. (آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی،

جوادی، خامنه‌ای، سبحانی، فاضل، نوری و وحید)

قول چهارم: بهتر آن است که طواف اول را رها کرده و طواف

دیگری شروع کند. (آیت الله مکارم)

انكشاف بطلان وضو، بعد از اتمام حج

اگر بعد از اتمام حج متوجه شود كه طریقه وضو گرفتن او باطل بوده، در مورد وظیفه اش نسبت به اعمال انجام داده شده هشت قول است:^۱

قول اول: با تدارك طوافها و نماز آنها، حج او صحیح است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، مكارم و نوری)

قول دوم: اگر طواف حج و طواف نساء بوده، با تدارك طوافها و نماز و سعی، تا آخر ذی‌الحجه حج او صحیح است و اگر از مكه خارج شده و بازگشتن حرجی یا غیرممکن است، نایب بگیرد و علاوه بر نایب، خودش هر كجا كه هست، نماز طوافها را بخواند؛ ولی چنانچه بعد از ذی‌الحجه متوجه بطلان وضوی خود در طواف حج شد، وظیفه او عمره مفرده است و چنانچه خود نمی‌تواند، باید نایب بگیرد و سال بعد حج واجب خود را به جا آورد. (آیت‌الله سبحانی)

قول سوم: غیر از تدارك، در صورت امکان، بنابر احتیاط، عمره مفرده هم انجام دهد. (آیت‌الله بهجت)

قول چهارم: اگر در عمره تمتع بوده، احرامش مبدل به حج افراد شده است و اعمالی كه به نیت حج تمتع انجام داده، كفایت از حج افراد می‌كند، و اگر در حج بوده، باید طواف و اعمال مترتبه بر آن را انجام دهد و اگر در وطن فهمیده، نایب می‌گیرد. (آیت‌الله زنجانی)

۱. ر.ك: مناسك محشی، م ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۴۷ و ۱۳۶۲.

بخش اول: عمره مفرده ۷۹ ❁

قول پنجم: طواف باطل است و احرام باقی است و اگر در ذی-الحجه، در مکه متوجه شود، طواف‌ها و نماز آنها و سعی را انجام داده و عمره مفرده نیز به جا آورد و در سال بعد حج واجب را به جا آورد، و اگر بعد از ذی‌الحجه متوجه شود، عمره مفرده را انجام دهد و چنانچه در خارج از میقات باشد، لازم است دوباره محرم شود رجاءاً و اعمال عمره مفرده را با طواف نساء انجام دهد تا محلّ شود و در سال بعد حج واجب خود را به جا آورد. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

قول ششم: حج تمتع او باطل است و بنا بر احتیاط، طواف و سعی را به قصد عمره مفرده به جا آورده و تقصیر یا حلق نموده، طواف نساء را انجام داده، از احرام خارج شود و سال آینده، حج تمتع را به جا آورد. (آیت‌الله تبریزی)

قول هفتم: اگر زمان تدارک گذشته، حج و احرام او باطل است و اگر زمان تدارک باقی باشد، مانند این که طواف حج باطل بوده و هنوز ماه ذی‌الحجه تمام نشده، طواف و اعمال مترتبه را اعاده کند و اگر متمکن از مباشرت نیست، برای آن اعمال نایب بگیرد و نباید اعاده غیر از طواف نساء از ماه ذی‌الحجه. (آیات عظام خوبی، سیستانی و وحید)

آیات عظام سیستانی و وحید افزوده‌اند: و در فرض جهل به حکم (آیت الله وحید: نسبت به بطلان طواف حج) با عدم امکان تدارک، بنا بر احتیاط واجب باید یک شتر کفاره بدهد.

قول هشتم: اگر کسی در اعمال مکه، طواف زیارت او باطل باشد باید پس از اعاده آن، سعی و طواف نساء و نماز آن را هم اعاده نماید. (آیت الله جوادی)

انکشاف بطلان وضو در طواف عمره تمتع پس از تقصیر و قبل از گذشتن وقت تدارک

در این باره سه قول است:^۱
قول اول: اعاده طواف و نماز آن کافی است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، مکارم و نوری)
قول دوم: از احرام خارج نشده، علاوه بر اعاده طواف و نماز آن، اعاده سعی و تقصیر لازم است. (آیات عظام خویی، زنجانی، سبحانی، سیستانی، صافی، گلپایگانی و وحید)
قول سوم: از احرام خارج نشده، علاوه بر اعاده طواف و نماز آن، بنابر احتیاط واجب اعاده سعی و تقصیر نیز لازم است. (آیات عظام بهجت، تبریزی و جوادی)

مسئله و مبطلون نسبت به طواف و نماز آن^۲

۱. وظیفه مسئول

حالت اول: وقتی دارد که در آن وقت می‌تواند طواف و نماز را با طهارت انجام دهد، باید آن وقت را انتخاب کند. (همه مراجع عظام)

۱. مناسک محشی، م ۶۴۷.

۲. مناسک محشی، م ۷۳۸ - ۷۴۰ و ۷۵۰.

بخش اول: عمره مفرده ۸۱

حالت دوم: فقط مقداری از طواف و نماز را می‌تواند بدون خروج قطرات بول انجام دهد که در آن چند قول است:
قول اول: برای طواف و نماز یک وضو کافی است، مادامی که خروج بول به صورت طبیعی نباشد. (آیات عظام تبریزی، خوبی، زنجانی، سیستانی و وحید)

قول دوم: اگر نماز را بلافاصله بعد از طواف بخواند برای طواف و نماز یک وضو کافی است، و در غیر این صورت باید یک وضوی دیگر برای نماز بگیرد. (آیت الله مکارم)

قول سوم: برای طواف یک وضو بگیرد و چهار شوط آن را به جا آورد و بعد تجدید وضو کرده، سه شوط دیگر آن را انجام دهد. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

قول چهارم: اگر حرج و مشقت نباشد در اثنای عمل تجدید وضو لازم است و گرنه یک وضو برای طواف و یک وضو برای نماز کافی است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، جوادی، بهجت و نوری)
قول پنجم: مثل قول چهارم، و بنابر احتیاط واجب نایب هم بگیرد. (آیات عظام سبحانی و فاضل)

۲. وظیفه مبطلون و مانند آن

حالت اول: وقتی دارد که در آن وقت می‌تواند طواف و نماز را با طهارت انجام دهد، باید آن وقت را انتخاب کند. (همه مراجع عظام)

حالت دوم: فقطه مقداری از طواف و نماز را می‌تواند بدون خروج مدفوع یا ریخ انجام دهد که در آن چند قول است:

قول اول: برای طواف و نماز یک وضو کافی است، مگر حدثی غیر از آنچه مستند به بیماری اوست از او سر بزند. (آیات عظام زنجانی و سیستانی)

قول دوم: برای طواف و نماز یک وضو کافی است، و بنا بر احتیاط واجب در صورت امکان نایب هم بگیرد. (آیات عظام تبریزی و خوبی)

قول سوم: باید برای طواف و نماز آن (آیت الله بهجت: در خصوص خروج غائط) نایب بگیرد. (آیات عظام بهجت و وحید)

قول چهارم: برای طواف و نماز یک وضو کافی است، اگر نماز را بلافاصله بعد از طواف بخواند و در غیر این صورت برای هر یک وضو بگیرد. (آیت الله مکارم)

قول پنجم: اگر حرج و مشقتی نباشد، در اثنای عمل تجدید وضو لازم است، وگرنه یک وضو برای طواف و یک وضو برای نماز کافی است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، جوادی و نوری)

قول ششم: مثل قول پنجم و بنا بر احتیاط واجب نایب هم بگیرد. (آیات عظام سبحانی و فاضل)

قول هفتم: نایب بگیرد و بنا بر احتیاط واجب خودش نیز برای طواف یک وضو بگیرد و چهار شوط آن را به جا آورد و بعد تجدید وضو کرده سه شوط دیگر آن را انجام دهد. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

بخش اول: عمره مفرد ۸۳ ❁

وظیفه مستحاضه نسبت به وضو و غسل برای طواف و نماز آن

۱. مستحاضه قلیله

در این که مستحاضه قلیله در صورت استمرار خون برای هر کدام از طواف و نماز آن باید وضو بگیرد یا نه، چند قول است:^۱
قول اول: برای هر کدام از طواف و نماز آن باید یک وضو بگیرد. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، جوادی، بهجت و فاضل)
قول دوم: بنا بر احتیاط واجب برای هر کدام از طواف و نماز، یک وضو بگیرد. (آیات عظام تبریزی، خویی، سبحانی، سیستانی، صافی، گلپایگانی، مکارم، هاشمی شاهرودی نوری و وحید)
قول سوم: چنانچه نماز را بدون فاصله قابل توجهی از طواف بجا آورده باشد لازم نیست برای آن مجدداً اعمال مستحاضه را به جا آورد، و الا باید برای نماز طواف هم اعمال مستحاضه را تکرار کند، مگر در صورتی که اطمینان داشته باشد که پس از طواف تا پایان نماز آن، از وی خون بیرون نیامده است. (آیت‌الله زنجانی)

۲. مستحاضه متوسطه

در رابطه با وظیفه مستحاضه متوسطه نسبت به وضو و غسل برای طواف و نماز آن چند قول است:
قول اول: برای هر کدام از طواف و نماز آن یک غسل و یک وضو. (آیات عظام امام، خامنه‌ای و نوری)
قول دوم: برای طواف یک غسل و یک وضو، و برای نماز فقط وضو بگیرد. (آیات عظام بهجت، جوادی و فاضل)

۱. مناسک محشی، م ۷۲۵ و ۷۲۷.

آیت الله جوادی افزوده‌اند: اگر برای خواندن نمازهای یومیه قبلاً یک غسل در آن روز انجام داده لازم نیست برای نماز و طواف آن دوباره غسل کند.

قول سوم: بنا بر احتیاط واجب یک غسل و وضو برای طواف، و یک وضو برای نماز آن. (آیات عظام تبریزی و خوبی)
قول چهارم: برای طواف یک غسل و یک وضو، و برای نماز نیز بنا بر احتیاط واجب یک غسل و یک وضو. (آیات عظام صافی و گلپایگانی) **قول چهارم:** برای طواف یک غسل و یک وضو، و برای نماز نیز بنا بر احتیاط واجب یک غسل و یک وضو. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

قول پنجم: یک غسل قبل از طواف، و برای هر کدام از طواف و نماز بنا بر احتیاط واجب یک وضو بگیرد. (آیات عظام سیستانی و وحید)

آیت الله سیستانی افزوده‌اند: چنانچه برای نمازهای یومیه در آن روز غسل انجام داده باشد، لازم نیست برای طواف و نماز آن دوباره غسل کند.

قول ششم: اگر وظیفه خود را برای نمازهای یومیه انجام داده است، وظیفه جداگانه‌ای غیر از وضو ندارد. (آیت الله سبحانی)
قول هفتم: مستحاضه متوسطه حکم قلیله را دارد. (آیات عظام زنجانی و مکارم)

۳. مستحاضه کثیره

در رابطه با وظیفه مستحاضه کثیره برای طواف و نماز آن چند قول است:^۱

۱. مناسک محشی، م ۷۲۵.

بخش اول: عمره مفرده ۸۵ ❁

قول اول: برای هر کدام از طواف و نماز آن باید غسل کند و وضو بگیرد، مگر آن که از وقت غسل اول تا آخر نماز خون در باطن هم قطع باشد، که در این صورت لازم نیست برای نماز غسل کند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت و جوادی)
آیت الله بهجت افزوده‌اند: اگر خون کاملاً قطع شده باشد، برای نماز وضو مجدد لازم نیست.

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب، برای طواف و نماز یک غسل انجام دهد و برای هر یک وضو هم بگیرد. (آیات عظام تبریزی، فاضل و هاشمی شاهرودی)

البته آیت الله هاشمی وضو گرفتن برای هر یک را احتیاط مستحب می‌داند.

قول سوم: اگر غسل نمازهای یومیه خود را به موقع به جا آورده، فقط باید برای هر یک از طواف و نماز وضو بگیرد. (آیت الله سبحانی)

قول چهارم: اگر خون مستمر باشد که بیرون آمدن خون از پنبه منقطع نشود یک غسل کافی است و اگر مستمر نباشد، بلکه به نحوی باشد که بتواند پس از طواف با غسلی دیگر نماز را انجام دهد در حالی که خون بیرون نزده باشد، در این صورت اگر پس از غسل و انجام طواف خون بیرون نیامده بود می‌تواند با همان غسل نماز را بخواند و اگر بیرون آمده بود به احتیاط واجب برای نماز دوباره غسل کند. (آیت الله سیستانی)

قول پنجم: برای طواف علاوه بر غسل، وضو هم بگیرد و برای

نماز اگر فاصله قابل توجهی بین طواف و نماز طواف ایجاد نشده، لازم نیست برای آن مجدداً اعمال مستحاضه را به جا آورد و الا باید برای نماز طواف هم وظایف مستحاضه را تکرار کند، مگر در صورتی که اطمینان داشته باشد که پس از طواف تا پایان نماز، از وی خون بیرون نیامده است. (آیت الله زنجانی)

قول ششم: اگر بعد از غسل نمازهای یومیه خون نبیند، تجدید غسل لازم نیست. و اگر خون ببیند، برای هر کدام از طواف و نماز یک غسل احتیاطاً به جا آورد، و اگر فاصله بین غسل و طواف زیاد می شود، احتیاطاً در موقع ورود به مسجد الحرام تیمم بدل از غسل هم بنماید. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

قول هفتم: برای هر کدام باید غسل کند، ولی وضو لازم نیست. (آیات عظام خوئی و نوری)

البته آیت الله خوئی افزوده اند: مگر اینکه قبل از غسل محدث به حدث اصغر باشد که احوط این است وضو نیز بگیرد.

قول هشتم: بنا بر احتیاط واجب برای هر کدام غسل کند مگر آنکه از وقت غسل برای طواف تا آخر نماز خون قطع باشد، ولی وضو لازم نیست حتی اگر قبل از غسل محدث به حدث اصغر باشد. (آیت الله وحید)

قول نهم: اگر غسل نمازهای یومیه خود را به موقع به جا آورد، غسل دیگری بر او واجب نیست و به احتیاط مستحب وضو بگیرد. (آیت الله مکارم نظر اخیرشان)

بخش اول: عمره مفرده ۸۷ ❁

وظیفه مستحاضه نسبت به تطهیر بدن و لباس در طواف و نماز اگر ظاهر فرج آلوده به خون باشد به اتفاق مراجع عظام واجب است آن را تطهیر کند، ولی نسبت به تعویض یا تطهیر پنبه چند قول است:

قول اول: بنا بر احتیاط واجب پنبه را تطهیر یا تعویض نماید. (آیات عظام امام، خامنه ای، جوادی، بهجت، تبریزی، خویی، فاضل و وحید)

قول دوم: باید پنبه را تطهیر یا تعویض نماید. (آیات عظام سبحانی، زنجانی، صافی، گلپایگانی و نوری)

قول سوم: تطهیر یا تعویض پنبه لازم نیست، اگرچه احتیاط مستحب است. (آیت الله مکارم)

قول چهارم: در استحاضه قلیله و متوسطه تطهیر یا تعویض پنبه احتیاط مستحب است، ولی در استحاضه کثیره احتیاط واجب است. (آیت الله سیستانی)

طهارت بدن و لباس از نجاست

بدن و لباس هنگام طواف باید پاک باشد و طواف با بدن و لباس نجس اگر از روی علم و عمد باشد، باطل است.

نجس شدن بدن و لباس در حال طواف

اگر در حال طواف نجاستی به بدن یا لباس او عارض شود در آن چند قول است:^۱

۱. مناسک محشی، م ۵۶۸.

قول اول: پس از تطهير طواف را تكميل نمايد (آيات عظام امام، جوادی، خامنه‌ای، بهجت، زنجانی، سبحانی، سیستانی، فاضل، مكارم و نوری)

آيت الله خامنه‌ای افزوده‌اند: به شرط عدم فوت موالات.

قول دوم: اگر جامه پاکی همراه دارد، لباس نجس را تعویض کند و طواف را تكميل کند و الا اگر این حادثه بعد از تمام شدن شوط چهارم بوده پس از تطهير، طواف را تكميل کند (آيت الله وحید: بنابر احتیاط واجب) و اگر قبل از تمام شدن شوط چهارم بوده پس از تطهير، بنابر احتیاط یک طواف كامل به قصد اعم از تمام یا اتمام به جا آورد. (آيات عظام تبریزی، خوبی و وحید)

قول سوم: در صورت عدم امکان تطهير در حین طواف، اگر قبل از اتمام سه و نیم شوط باشد طواف باطل است، و اگر بعد از سه و نیم شوط تا قبل از تكميل چهار شوط باشد بنابر احتیاط واجب پس از تطهير، طواف را تمام کند و نماز بخواند و دوباره طواف و نماز را اعاده کند. و اگر بعد از دور چهارم باشد پس از تطهير، طواف را تكميل کند. (آيات عظام صافی و گلپایگانی)

علم به نجاست در اثنای طواف

اگر در بین طواف علم پیدا کند که بدن یا لباسش از اول طواف نجس بوده در آن چند قول است:^۱

قول اول: بنابر احتیاط واجب پس از تطهير، طواف را تمام کند

بخش اول: عمره مفرده ۸۹ ❁

و نماز طواف را بخواند و طواف و نماز را اعاده نماید. (آیات عظام امام، بهجت و نوری)

قول دوم: پس از تطهیر طواف را تکمیل نماید. (آیات عظام خامنه‌ای، جوادی، زنجانی، سبحانی، سیستانی، فاضل و مکارم)
آیت الله خامنه‌ای افزوده‌اند: به شرط عدم فوت موالات.

قول سوم: اگر جامه پاکي همراه دارد لباس نجس را تعویض کند و طواف را تکمیل کند، و الا اگر این حادثه بعد از تمام شدن شوط چهارم بوده پس از تطهیر، طواف را تکمیل کند (آیت‌الله وحید: بنا بر احتیاط واجب) و اگر قبل از تمام شدن شوط چهارم بوده پس از تطهیر بنا بر احتیاط واجب یک طواف کامل به قصد اعم از تمام یا اتمام به جا آورد. (آیات عظام تبریزی، خویی و وحید)

قول چهارم: در صورت عدم امکان تطهیر در حین طواف، اگر قبل از اتمام سه و نیم شوط باشد طواف باطل است، و اگر بعد از سه و نیم شوط تا قبل از تکمیل چهار شوط باشد بنا بر احتیاط واجب پس از تطهیر، طواف را تمام کند و نماز بخواند و دوباره طواف و نماز را اعاده کند. و اگر بعد از دور چهارم باشد پس از تطهیر، طواف را تکمیل کند. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

علم به نجاست بعد از طواف

اگر بعد از طواف بفهمد که با بدن یا لباس نجس طواف کرده، طوافش صحیح است.^۱

طواف با بدن يا لباس نجس نسياناً

اگر فراموش کند نجاست بدن يا لباس را و طواف کند، در اين صورت سه قول است:^۱

قول اول: بنا بر احتياط واجب طواف را اعاده کند. (آيات عظام امام، جوادی، نوری و صافی)

قول دوم: طوافش باطل است و بايد اعاده کند. (آيات عظام سبحانی و گلپایگانی)

آيت الله سبحانی افزوده‌اند: جاهل به حکم نیز مانند ناسی است.

قول سوم: طواف او صحيح است. (آيات عظام خامنه‌ای، بهجت، تبریزی، خویی، سيستانی، زنجانی، فاضل، مکارم، وحید و هاشمی شاهرودی)

البته به نظر آيت الله شاهرودی اگر نماز طواف را با اين حال انجام دهد بايد اعاده کند.

چند مسأله در مورد طهارت از خبث در طواف

۱. خون کمتر از درهم در بدن و لباس در حال طواف

در اين مسأله سه قول وجود دارد:^۲

قول اول: بنا بر احتياط واجب معفو نیست و بايد اجتناب شود. (آيات عظام امام، بهجت، تبریزی، خویی، سيستانی، صافی، فاضل، مکارم و وحید)

قول دوم: معفو نیست. (آيات عظام سبحانی، گلپایگانی و نوری)

قول سوم: مانعی ندارد. (آيات عظام خامنه‌ای، جوادی و زنجانی)

۱. مناسك محشی، م ۵۷۱.

۲. مناسك محشی، م ۵۶۲ و ۱۴۱۴.

بخش اول: عمره مفرده ۹۱ ❁

۲. حکم محمول متنجس مثل ساعت و انگشتر و دستمال در طواف

در این مسأله سه قول وجود دارد:^۱

قول اول: بنا بر احتیاط واجب معفو نیست. (آیات عظام امام و

فاضل)

قول دوم: معفو نیست. (آیت الله نوری)

قول سوم: مانعی ندارد. (سایر مراجع عظام)

۳. حکم نجس بودن لباس های کوچک مثل جوراب در پا

در این مسأله سه قول وجود دارد:^۲

قول اول: بنا بر احتیاط واجب معفو نیست. (آیات عظام امام،

سیستانی، صافی، فاضل و وحید)

قول دوم: معفو نیست. (آیات عظام جوادی، گلپایگانی و نوری)

قول سوم: مانعی ندارد. (آیات عظام خامنه‌ای، بهجت، تبریزی،

خویی، زنجانی، سبحانی و مکارم)

حدّ مطاف

آیا طواف بین خانه کعبه و مقام ابراهیم (۲۶ ذراع = ۱۳/۵ متر)

واجب است یا خارج از آن محدوده هم جایز است؟

در این مسأله هشت قول است:^۳

۱. مناسک محشی، م ۵۶۲ و ۱۴۱۴.

۲. مناسک محشی، م ۵۶۲.

۳. مناسک محشی، م ۵۹۱، ۵۹۲ و شرط قبل از آن و م ۶۳۸.

قول اول: وجوب رعایت فاصله بین کعبه و مقام ابراهیم(ع) مگر آنکه ضرورت اقتضا کند به طوری که نتواند در این محدوده طواف کند (امام خمینی: و حتی با بررسی زمان خلوت هم پیدا نکند) که در این صورت با رعایت الأقرب فالأقرب طواف در خارج محدوده مذکور جایز است. (آیات عظام امام و سبحانی)

قول دوم: وجوب رعایت فاصله بین کعبه و مقام ابراهیم(ع) ولی کسانی که نتوانند در محدوده مزبور طواف کنند یا طواف برای آنها عسر و حرج دارد، با تحری و بررسی اوقات خلوت نسبی احتیاط لازم است وگرنه طواف در خارج از محدوده مزبور جایز است. (آیت الله بهجت)

قول سوم: با عدم تمکن از طواف در محدوده به خاطر ازدحام، طواف از پشت مقام به شرط اتصال به جمعیت طواف کننده مجزی است. (آیات عظام جوادی، صافی و گلپایگانی)

قول چهارم: در صورت امکان بنابر احتیاط واجب طواف باید بین کعبه و مقام ابراهیم باشد، ولی در موارد ازدحام طواف در خارج این محدوده نیز کافی است. (آیت الله تبریزی)

قول پنجم: وجوب رعایت فاصله بین کعبه و مقام، ولی چنانچه ضرورت عرفی اقتضاء انجام طواف در خارج از این محدوده با رعایت الاقرب فالأقرب مانعی ندارد. (آیت الله فاضل)

قول ششم: طواف خارج از مقام ابراهیم(ع) تا حدود دیوار

بخش اول: عمره مفرده ۹۳

مسجدالحرام زمان ائمه و به فاصله تقریبی ۶۰ متر تا کعبه صحیح است و چنانچه در این محدوده نتواند طواف کند به احتیاط واجب خارج از این مقدار تا جایی که صدق طواف نموده و صف طائفین برقرار است طواف کند و نایب نیز بگیرد که در محدوده طواف کند. (آیت الله وحید)

تذکر: در این احتیاط می توان با رعایت فالاعلم به غیر رجوع کرد.

قول هفتم: رعایت فاصله بین کعبه و مقام ابراهیم لازم است و کسی که نمی تواند در این محدوده طواف کند یا مشقت شدید دارد، نایب می گیرد و اگر از آن هم معذور است می تواند در فاصله دورتر طواف کند و رعایت الاقرب فالأقرب لازم نیست، البته در ایام شلوغ حج و رمضان که مشقت نوعیه دارد استثناء است. (و خود او می تواند انجام دهد و گرفتن نایب لازم نیست). (آیت الله زنجانی)

قول هشتم: طواف حدّ خاصی ندارد و بعد از مقام نیز جایز است. (آیات عظام خامنه‌ای، خویی، سیستانی، مکارم و نوری)

طواف در نیم طبقه جدید برای معذورین و غیرمعذورین

اخیراً به جای گنبد‌های کوچک قدیمی که اطراف مسجدالحرام بود، مطافی به صورت نیم طبقه احداث شده که ارتفاع آن چندین متر پائین تر از دیوار کعبه است،^۱ که در مورد حکم طواف در آن

۱. ناگفته نماند جلوی بخشهایی از نیم طبقه، گنبد‌های کوچک جدیدی احداث شده است.

چند قول است:

- قول اول:** با توجه به اینکه خارج از محدوده طواف بین مقام و کعبه است، مجزی نیست. (آیات عظام امام، بهجت و گلپایگانی)
- قول دوم:** صحیح است مطلقاً حتی برای غیر معذورین. (آیات عظام خامنه‌ای، سیستانی، مکارم و نوری)
- بر اساس این نظر کسی که شخص معذور را در نیم طبقه طواف می‌دهد می‌تواند خود قصد طواف واجب کند و مجزی است.
- قول سوم:** برای غیر معذور هم صحیح است مشروط به اینکه طواف در محدوده بین کعبه و مقام برای نوع حجاج حرجی باشد، مثل ایام شلوغ حج و ماه رمضان، و در غیر این صورت برای غیر معذورین مجزی نیست و معذور باید برای طواف در محدوده و صحن مسجد الحرام نایب بگیرد. (آیت الله زنجانی)
- قول چهارم:** برای غیر معذور مجزی نیست و برای معذور صحیح است مشروط به اینکه طواف در محدوده بین مقام و کعبه و در صحن مسجد الحرام مشقت شدید داشته باشد. (آیت الله سبحانی)
- قول پنجم:** برای غیر معذورین مجزی نیست، و اما معذورین باید برای طواف در صحن مسجد الحرام نایب بگیرند و بنابر احتیاط واجب اگر تمکن دارند در همان نیم طبقه خودشان نیز طواف نمایند. (آیات عظام صافی و وحید)
- قول ششم:** برای غیر معذورین مجزی نیست و برای معذورین با رعایت الاقرب فالأقرب صحیح است. (آیت الله جوادی)
- ضمناً حکم نماز در نیم طبقه خواهد آمد.

طواف در طبقه اول

قابل توجه است که با تحقیقی که توسط سازمان جغرافیا انجام شده طبقه اول حدود نیم متر بالاتر از دیوار کعبه است و لذا با عدم تمکن از طواف در صحن مسجدالحرام و نیم طبقه، در مورد طواف در طبقه اول چند قول است:

قول اول: در حال ضرورت و ازدحام، طواف معذورین از طبقه اول اشکال ندارد. (آیات عظام بهجت، جوادی، مکارم و هاشمی شاهرودی)

قول دوم: طواف صحیح نیست و باید نایب بگیرد تا از همکف طواف کند و نماز را در صورت امکان خودش و الا نایبش در همکف بخواند. (آیات عظام سیستانی، صافی و نوری).

آیت الله صافی افزوده است: احتیاطاً خود او هم اگر می تواند از طبقه فوقانی طواف انجام دهد.

قول سوم: معذورین بنا بر احتیاط واجب بین طواف از طبقه اول و نایب گرفتن جهت طواف از صحن مسجدالحرام، جمع نمایند. (آیات عظام خامنه ای، تبریزی و فاضل)

قول چهارم: در حال اختیار طواف در طبقه اول کفایت نمی کند و اگر نتواند در مطاف (بین کعبه و مقام) یا نیم طبقه طواف کند و طواف در این محدوده یا در نیم طبقه حرج نوعی باشد، باید نایب بگیرد تا در مطاف از طرف او طواف کند، ولی اگر از نایب گرفتن هم معذور است یا این کار برایشان مشقت شدید دارد، در طبقه اول طواف کند. (آیت الله زنجانی)

قول پنجم: باید نایب بگیرد که از پایین طواف کند و بنا بر احتیاط واجب خودش نیز از طبقه اول طواف کند. (آیت الله وحید)

قول ششم: باید برای طواف و نماز در پایین نایب بگیرد و علاوه بر نایب خود در طبقه اول طواف را انجام دهد و نماز طواف را در پایین و اگر مشقت دارد در بالا به گونه ای که پشت مقام قرار گیرد بخواند و خود شخص باید در طبقه ای که اقرب به کعبه است طوافش را بیاورد نه در طبقه ابعد، بنا بر این تا می تواند در طبقه اول طواف کند به طبقه دوم نرود. (آیت الله سبحانی)

چند تذکر:

- ۱- افرادی که از طبقه فوقانی با ویلچر طواف داده می شوند، چون طولانی می شود باید تذکر داده شود که خوابشان نرود که وضو باطل شود.
- ۲- پس از طواف نایب، منوب عنه در صورت امکان باید پشت مقام ابراهیم علیه السلام نماز بخواند.
- ۳- بین طواف نایب و نماز طواف توسط منوب عنه فاصله نیفتد و موالات حفظ شود.

شک در اشواط طواف

۱. شک در اثنای طواف:

در مورد شک در تعداد اشواط طواف چند حالت متصور است:^۱

۱. مناسک محشی، م ۶۲۴ - ۶۲۷.

بخش اول: عمره مفرده ۹۷

حالت اول: هیچ طرف شک ۷ نباشد، مثل شک بین ۵ و ۶: در این صورت طواف باطل است. (همه مراجع عظام)

حالت دوم: یک طرف شک ۷ و طرف دیگر کمتر از هفت باشد، مثل شک بین ۶ و ۷، در این حالت چند قول است:^۱

قول اول: باید آن شوط را تکمیل کند و نماز طواف را به جا آورد و مجدداً طواف و نماز را اعاده کند. (آیت الله سبحانی)

قول دوم: اگر شک در نقیصه در غیر از ۶ و ۷ باشد، طوافش باطل است، و اگر شک در پایان شوط بین ۶ و ۷ باشد، بنا بر احتیاط واجب طواف را اعاده کند، ولی اگر در این صورت بنا بر ۶ گذاشت و از روی جهل به مسأله طواف را تمام کرد و متوجه مسأله نشد تا وقت اعاده گذشت، طوافش صحیح است. (آیات عظام سیستانی، وحید و هاشمی شاهرودی)

آیت الله هاشمی شاهرودی افزوده‌اند: و همچنین در تمام صور شک در نقیصه یا شک در نقیصه و زیاده چنانچه پس از شک و فراغ از طواف یقین پیدا کند که آنچه انجام داده است هفت دور بوده است نه کمتر و نه بیشتر که در صورت حصول این یقین اعاده طواف لازم نمی‌باشد.

قول سوم: بنا بر احتیاط واجب طوافش باطل است. (آیت الله مکارم)

قول چهارم: طواف باطل است. (سایر مراجع عظام)

آیت الله زنجانی اضافه کرده‌اند: در صورتی که اطمینان دارد که تا پیش از پایان طواف، نسبت به تعداد اشواط طواف، حجت شرعی

پیدا می‌کند، می‌تواند طواف را در حال شك ادامه دهد و اگر حجت شرعی پیدا کرد طوافش صحیح است والا باطل است.

حالت سوم: یک طرف شك ۷ و طرف دیگر بیشتر از ۷ باشد، که دو صورت دارد:

صورت اول: هنگام رسیدن به حجرالاسود، شك کند که هفت دور زده یا هشت دور یا زیادتر که در این صورت دو قول است:^۱
قول اول: اگر احتمال بدهد هنگام طواف نسبت به رعایت عدد اشواط، التفات داشته است، به شكش اعتنا نکند و الا باید طواف را اعاده کند. (آیت‌الله زنجانی)

قول دوم: به شكش اعتنا نکند و طوافش صحیح است. (سایر مراجع عظام)

صورت دوم: شك بین هفت و بیشتر از هفت قبل از رسیدن به حجرالاسود و تمام شدن دور، که در این مسأله سه قول وجود دارد:^۲

قول اول: طوافش باطل است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، گلپایگانی، صافی، خوئی، تبریزی، سیستانی، سبحانی، زنجانی و هاشمی شاهرودی)

آیت‌الله زنجانی اضافه کرده‌اند: ولی اگر اطمینان دارد تا پیش از پایان طواف، نسبت به تعداد اشواط، حجت شرعی پیدا می‌کند؛ مثلاً از رفیقی که اشواط او را می‌شمرد می‌پرسد، می‌تواند طواف را در

۱. مناسک محشی، م ۶۲۴.

۲. مناسک محشی، م ۶۲۵.

بخش اول: عمره مفرده ۹۹ ❁

حال شک ادامه دهد و اگر حجت شرعی پیدا کرد طوافش صحیح است و الا باطل است.

آیات عظام خوبی، تبریزی و سیستانی اضافه کرده‌اند: احتیاط مستحب اتمام و اعاده طواف است به قصد رجاء. و نیز آیات عظام گلپایگانی و صافی افزوده‌اند: لکن احوط اتیان نماز طواف و اعاده طواف و نماز است.

قول دوم: احوط بطلان طواف است. (آیات عظام اراکی و بهجت)
قول سوم: آن دور را تمام کند و طوافش صحیح است. (آیات عظام فاضل و مکارم)

۲. شک بعد از فراغ از طواف

حکم شک در اشواط طواف، قبل از شروع به نماز:

اگر پس از انصراف از طواف و قبل از شروع به نماز شک نمایید، دو حالت دارد:^۱

حالت اول: شک بین هفت و بیشتر از هفت بعد از اتمام طواف که در این صورت دو قول است:

قول اول: اگر احتمال بدهد هنگام طواف نسبت به رعایت عدد اشواط، التفات داشته است، به شکش اعتنا نکند و الا باید طواف را اعاده کند. (آیت الله زنجانی)

قول دوم: به شکش اعتنا نکند. (سایر مراجع عظام)

حالت دوم: شک بین هفت و کمتر از هفت پس از اتمام طواف که در این حالت چهار قول است:

۱. مناسک محشی، م ۶۲۲.

قول اول: بنا بر احتياط واجب بنا بر کمتر بگذارد و تکميل کند و طواف را اعاده کند. (آيات عظام امام و نوری)

قول دوم: اعتنا نکند. (آيات عظام بهجت، جوادی، خامنه‌ای، مکارم، اراکی، گلپایگانی، سبحانی، صافی و فاضل)

قول سوم: طواف باطل است، مگر اینکه بعد از دخول در نماز طواف شک کند که به شکش اعتناء نمی‌کند. (آيات عظام تبریزی، خوئی و وحید)

قول چهارم: اگر موالات عرفیه بهم خورده، اعتنا نکند. (آيات عظام سیستانی و هاشمی شاهرودی)

حکم شک در اشواط طواف پس از شروع در نماز طواف: اگر پس از شروع به نماز طواف در تعداد اشواط طواف شک کند، اعتنا نکند و طوافش صحیح است. (همه مراجع عظام)

قاعده کلی: به شک در عمل سابق پس از وارد شدن به عمل لاحق (و مترتب بر آن) اعتنا نمی‌شود.

ظن در اشواط طواف

اگر بعد از شک در اشواط طواف، ظن به یک طرف برود، آیا معتبر است؟

در این مسأله دو قول است:^۱

قول اول: حکم یقین را دارد. (آیت الله بهجت)

قول دوم: ظن در اشواط طواف حکم شک را دارد و مبطل طواف است. (سایر مراجع عظام)

بخش اول: عمره مفرده ۱۰۱ ❁

وظیفه کثیرالشک در طواف: اگر کسی در طواف سه بار شک کند، چه در طواف واجب و چه در طواف مستحب، کثیرالشک می‌شود که در مورد وظیفه او چند قول است:^۱
قول اول: اگر به حدّ وسواس رسیده، نباید اعتنا کند و الا مبطل است. (آیات عظام خوئی و وحید)

قول دوم: بنا بر اقل گذاشته و طواف را تمام کند و دوباره اعاده نماید. البته می‌تواند به شمارش دیگری اکتفا کند هرچند از گفته او اطمینان پیدا نکند و همچنین اگر کثرت شک به حدّ وسواس برسد اعتنا نکند. (آیت الله زنجانی)

قول سوم: به شکش اعتنا نکند. (سایر مراجع عظام)
آیت الله سبحانی اضافه کرده‌اند: بنا را بر طرفی نگذارد که موجب بطلان طواف او باشد.

استمرار طواف در حال شک و تبدل آن به یقین

اگر کسی در حال طواف شک برایش پیش بیاید و با حال شک ادامه دهد و در ادامه به یقین منتهی شود، آیا این طواف صحیح است؟

در این مسأله چهار قول است:^۲

قول اول: ادامه دادن طواف در حال شک در صورتی که به یقین منتهی شود اشکال ندارد و طواف صحیح است. (آیات عظام امام، بهجت، خامنه‌ای، سیستانی، نوری و هاشمی شاهرودی)

۱. مناسک محشی، م ۶۲۸.

۲. مناسک محشی، م ۶۶۰.

قول دوم: بنا بر احتياط واجب صحيح نيست. (آيات عظام خويي، تبريزي و فاضل)
قول سوم: اگر به قصد رجاء كشف وضعيت خودش ادامه دهد، صحيح است. (آيات عظام جوادي، سبحاني، صافي، گلپايگاني و مكارم)
قول چهارم: اگر اطمينان دارد كه در ادامه عمل به اطمينان يا حجت شرعي مي رسد مي تواند ادامه دهد و اگر چنين اطميناني ندارد، نمي تواند ادامه دهد و در صورت استقرار شك، طواف و سعي او باطل است. (آيت الله زنجاني)
قول پنجم: صحيح نيست. (آيت الله وحيد)

قطع طواف بدون عذر

۱. حكم تكليفي:

قطع طواف مستحبي جايز است. (همه مراجع عظام)
اما در مورد قطع طواف واجب اختلاف است و در آن سه قول است:^۱

قول اول: مكروه است. (آيات عظام امام، تبريزي، خامنه‌اي، سيستاني، فاضل، مكارم، نوري و هاشمي شاهرودي)
قول دوم: بنا بر احتياط واجب جايز نيست. (آيات عظام بهجت و وحيد)

قول سوم: جايز نيست. (آيات عظام جوادي، صافي، گلپايگاني، خويي، سبحاني و زنجاني)

۲. حكم وضعي قطع طواف واجب و از نو شروع كردن آن

بخش اول: عمره مفرده ۱۰۳

اگر طواف واجب را قطع کند در صورتی که رها کردن طواف به جهت شک در عدد اشواط بوده که مبطل است و وظیفه‌اش همان بوده، ولی در صورتی که طواف صحیح بوده و به خیال باطل شدن و بدون بهم خوردن موالات، طواف دیگر را شروع کند، در صحت آن سه قول است:^۱

قول اول: طوافی که از نو شروع کرده مجزی است. (آیات عظام بهجت، خامنه‌ای، صافی، گلپایگانی، فاضل، مکارم، نوری و هاشمی شاهرودی)

قول دوم: طواف جدید به شرط اعتقاد به صحت آن یا در صورت جاهل قاصر بودن مجزی است و الا اشکال دارد. (آیات عظام خوبی، جوادی، سیستانی و وحید)

قول سوم: طواف دوم اشکال دارد. (آیات عظام امام و سبحانی) امام راحل افزوده‌اند: اگر بعد از دور چهارم بوده به احتیاط واجب آن را تمام کند و نماز بخواند و دومرتبه طواف و نماز را اعاده کند.

آیت الله سبحانی افزوده‌اند: طوافی را که قطع کرده اگر بیشتر از نصف بوده، باید تمام و اعاده کند و اگر کمتر از نصف بوده و موالات بهم خورده اعاده نماید.

قول چهارم: اگر استیناف طواف (از نو شروع کردن طواف) از روی عذر مثل جهل یا سهو بوده یا پس از فوت موالات باشد، طواف دوم صحیح است. ولی اگر قبل از فوت موالات بدون عذر استیناف کرده و طواف دیگری از نو انجام داده، طواف دوم بنا بر احتیاط باطل است. (آیت الله زنجانی)

حكم نيابت در برخى از اشواط طواف

در اين باره شش قول است:

قول اول: نيابت صحيح است. (آيات عظام امام، بهجت، خامنه‌اى و

نورى)

قول دوم: فقط در صورتى كه بعد از تجاوز از نصف معذور شده و

عذرش پيش آمدن بيمارى است نيابت صحيح است. (آيت الله زنجانى)

قول سوم: اگر از اول مى داند كه نمى تواند طواف را تمام كند

(آيت الله فاضل: ابتداءً از انجام طواف مأیوس باشد) و نيز در صورت

عجز از اتمام شوط چهارم، بايد براى طواف كامل نايب بگيرد، ولى

اگر بعد از شوط چهارم باشد، مى تواند براى بقيه نايب بگيرد. (آيات

عظام سيستانى و فاضل)

قول چهارم: اگر نتوان در باقى مانده اشواط مكلف را طواف داد،

براى طواف كامل نايب بگيرد. (آيات عظام تبريزى، خويى، جوادى،

صافى، گلپايگانى و مكارم)

البته آيات عظام تبريزى و خويى افزوده اند: مگر بعد از شوط

چهارم كه در اين صورت احتياط آن است كه براى باقى مانده نايب

بگيرد و بعد از زوال عذر خودش باقى مانده را به جا آورد و طواف

را اعاده نمايد.

قول پنجم: اگر از اول عاجز است و مقدارى كه مى تواند انجام

دهد چهار دور است، بنا بر احتياط واجب آن مقدار را انجام داده و

نايب بگيرد براى انجام يك طواف به قصد اعم از تمام و اتمام.

و اگر مقدارش كمتر از چهار دور است از اول براى كل طواف

نايب بگيرد.

بخش اول: عمره مفرده ۱۰۵ ❁

و اگر در اثنای طواف عاجز شد، چنانچه چهار دور را انجام داده برای بقیه نایب بگیرد و اگر کمتر از چهار دور انجام داده برای کل طواف نایب بگیرد. (آیت‌الله وحید)

قول ششم: اگر در اثنای طواف عاجز شود و پیش از تجاوز از نصف باشد، باید نایب طواف را از سر بگیرد و اگر پس از تجاوز از نصف باشد باید نایب آن را اتمام کند، ولی نماز طواف را علاوه بر نایب، خود شخص نیز بخواند. (آیت‌الله سبحانی)

حکم اعاده اعمال لاحقہ در فرض بطلان طواف یا سعی

هرگاه طواف یا سعی در عمره تمتع یا عمره مفرده به هر سببی باطل بود و بدون توجه به آن تقصیر انجام شد، آیا اعاده اعمال لاحقہ لازم است یا نه؟ و آیا با تقصیر از احرام خارج شده است یا نه؟ در این باره چند قول است:

قول اول: فقط باید عمل باطل شده را جبران کند و با تقصیر از احرام خارج شده است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، مکارم و نوری)

قول دوم: از احرام خارج نشده و واجب است عمل باطل شده را به ضمیمه اعمال لاحقہ با رعایت ترتیب با لباس احرام به جا آورد و تقصیر کند. (آیات عظام خوئی، سبحانی، سیستانی، صافی، گلپایگانی و وحید)

قول سوم: از احرام خارج نشده و علاوه بر انجام عمل باطل شده، بنابر احتیاط واجب اعمال لاحقہ از آن جمله تقصیر را با رعایت ترتیب با لباس احرام بجا آورد. (آیات عظام بهجت و تبریزی)

قول چهارم: از احرام خارج نشده و بايد اعمال مترتبه را اعاده كند و اعاده تقصير بنابر احتياط واجب لازم است. (آيت الله جوادى)

قول پنجم: اگر طواف يا سعى بطور كلى باطل بوده، بايد آن عمل و اعمال بعدى را به جا آورد و تا تقصير نكرده از محرّمات احرام اجتناب كند و اگر تنها برخى از دورهاى طواف يا سعى باطل بود، آن را مطابق تفصيلى كه در مناسك آمده تكميل يا اعاده كند و اعاده اعمال بعدى و اجتناب از محرّمات احرام لازم نيست. (آيت الله زنجانى)

حكم خلل در بخشى از يك شوط طواف

اگر بخشى از يك شوط را ناقص انجام دهد مثل اينكه بى اختيار حركت كرده يا در حالى كه رو به كعبه يا پشت به آن بوده حركت كرده است در اين صورت دو حالت دارد:^۱

حالت اول: در همان حال متوجه نقص شده و با برگشتن به عقب همان قسمت را جبران كرد، در اين صورت به نظر همه مراجع صحيح است.

حالت دوم: نتواند با به عقب برگشتن جبران كند، در اين صورت دو قول مطرح است:

قول اول: طواف را قطع نموده و بدون نيت به حجرالاسود رفته و آن شوط را از حجرالاسود اعاده كند. (آيات عظام جوادى، سيستانى و فاضل)

بخش اول: عمره مفرده ۱۰۷ ❁

قول دوم: طواف را قطع نموده و بدون نیت تا جایی که شوط قبلی اشکال داشته برود و از آنجا برای تکمیل آن شوط نیت طواف کرده و ادامه دهد. (سایر مراجع عظام)

حکم طواف در صورت ادامه آن در حجر اسماعیل

اگر در بعضی از دورها حجر اسماعیل را داخل طواف نکنند و وارد حجر شود، در حکم آن چند قول است:^۱
قول اول: بنا بر احتیاط واجب آن شوط باطل است و باید آن را از حجرالاسود اعاده کند. (امام خمینی)

قول دوم: آن شوط باطل است و باید از حجرالاسود اعاده کند.
(آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی، فاضل و مکارم)
قول سوم: باید آن شوط را از حجرالاسود اعاده کند و احوط اعاده کل طواف است بعد از اتمام آن. (آیات عظام زنجانی، صافی و گلپایگانی)

قول چهارم: باید آن شوط اعاده شود در صورتی که در ابتدای طواف نیت طواف بر بیت محض نکرده باشد و الا اعاده اصل طواف موافق احتیاط است اگرچه عملاً در یک شوط اختصار نماید.
(آیت الله بهجت)

قول پنجم: آن مقدار از شوط را که حجر اسماعیل را داخل در دور زدن نکرده است اعاده کند، چنانکه اگر کسی از روی دیوار حجر اسماعیل رفته باشد، باید شوط را اعاده نماید. (آیت الله نوری)

طواف مستحب و فرق آن با طواف واجب

يكي از اعمال مستحب در مكه معظمه، طواف است.

طواف مستحب با طواف واجب چند فرق دارد:

۱. در طواف مستحب طهارت از حدث شرط نيست، به خلاف طواف واجب كه طهارت از حدث شرط صحت آن است.^۱
۲. شك در طواف مستحبي مبطل نيست و بايد بنا بر اقل بگذارد،^۲ به خلاف شك در طواف واجب كه حكم آن بيان شد.
۳. محل نماز طواف واجب، پشت مقام ابراهيم است، به خلاف طواف مستحب كه نماز آن را مي توان در همه جاي مسجدالحرام خواند.^۳

تذکر ۱: در جواز ترك نماز طواف مستحبي چند قول است:^۴
قول اول: ترك نماز طواف مستحبي مورد تأمل و اشكال است.
(آيات عظام بهجت و مكارم)

قول دوم: نماز طواف مستحبي سزاوار نيست ترك شود. (آيات عظام صافي و گلپايگانی)

قول سوم: نماز طواف مستحبي، مستحب است. (آيت الله سيستاني)
قول چهارم: ترك عمدی آن جايز است. (آيات عظام امام، خامنه‌ای، جوادی، هاشمی شاهرودی، زنجانی، فاضل، تبریزی، خویی و نوری)

۱. مناسك محشي، م ۵۶۴.

۲. مناسك محشي، م ۶۲۷.

۳. مناسك محشي، م ۷۸۱ و ۷۹۲.

۴. مناسك محشي، م ۷۸۱ و ۱۲۰۱.

بخش اول: عمره مفرده ۱۰۹ ❁

قول پنجم: نباید عمداً ترک کند. (آیت الله سبحانی)

تذکره ۲: به زائران تأکید شود که نماز طواف مستحبی را پشت مقام نخوانند تا جای نماز طواف‌های واجب اشغال نشود و موجب ازدحام شدید خلف مقام ابراهیم نگردد.

انجام طواف مستحبی قبل از اعمال واجب

آیا قبل از انجام اعمال عمره تمتع یا بعد از برگشت از منا و قبل از انجام اعمال مکه می‌تواند طواف مستحبی انجام دهد؟ در این مسأله چند قول است:^۱

قول اول: تا طواف واجب خود - ولو طواف نساء - را انجام نداده نمی‌تواند طواف مستحبی انجام دهد. (آیت الله زنجانی)

قول دوم: می‌تواند طواف مستحبی به جا آورد. (آیات عظام بهجت، سیستانی و فاضل)

البته آیات عظام سیستانی و فاضل فرموده‌اند: تمتع پس از احرام حج و قبل از خروج به عرفات به احتیاط واجب نباید طواف مستحبی کند هر چند طواف حج را مقدم داشته باشد و اگر طواف مستحبی انجام داد به احتیاط مستحب تلبیه بگوید.

قول سوم: اقوی جواز و احوط ترک آن است. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

قول چهارم: احوط این است شخصی که احرام حج تمتع بسته پس از احرام و پیش از رفتن به عرفات طواف مستحبی انجام ندهد و چنانچه طواف کرد، بنابر احتیاط بعد از طواف تلبیه را تجدید کند. (آیات عظام تبریزی و خویی)

قول پنجم: احتیاطاً ترك كند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، مكارم و نوری)

استحباب و عدم استحباب طواف كتر از هفت شوط هرگاه مكلف بخواهد كتر از هفت شوط برای خود یا به نیابت از دیگری و یا هر يك از اشواط هفت گانه را به نیت شخص خاصی انجام دهد، آیا استحباب دارد یا نه؟ در این مسئله دو قول است:^۱

قول اول: استحباب دارد. (آیات عظام سبحانی و سیستانی)

قول دوم: استحباب آن ثابت نیست. (سایر مراجع عظام)

خودآزمایی

۱. انجام طواف با بدن و لباس نجس (عالمًا، جاهلاً و نسیاناً) چه حکمی دارد؟
(حضرت امام)
۲. اگر بعد از اتمام شوط چهارم طواف عمدتاً وضوی خود را باطل کند، وظیفه‌اش چیست؟ (حضرت امام)
۳. اگر قبل از اتمام شوط چهارم طواف، حائض شود، وظیفه‌اش چیست؟ (آیت الله وحید)
۴. آیا طواف معذورین از نیم طبقه جدید مجزی است؟ (آیت الله مکارم)
۵. اگر پس از طواف شک کند که برای طواف وضو گرفته یا نه، وظیفه‌اش چیست؟ (حضرت امام)
۶. اگر در اثنای طواف بین ۶ و ۷ شک کند وظیفه‌اش چیست؟ (آیت الله مکارم)
۷. اگر طواف واجب را قطع کنند و بدون بهم خوردن موالات، طواف جدید را شروع کنند، آیا صحیح است؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۸. وظیفه مستحاضه قلیله برای طواف و نماز آن چیست؟ (آیت الله سیستانی)
۹. آیا مستحاضه کثیره برای طواف و نماز آن باید غسل کند؟ (آیت الله صافی)
۱۰. اگر فراموش کند نجاست بدن و لباس را و بعد از طواف یادش بیاید، چه وظیفه‌ای دارد؟ (آیت الله سیستانی)
۱۱. آیا در طواف، خون کمتر از درهم معفو است؟ (آیت الله خویی)
۱۲. اگر در حد فاصل بین سه و نیم تا تمام شدن شوط چهارم حدث اصغر عارض شود، چه وظیفه‌ای دارد؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۱۳. آیا طواف خارج از حد مطاف جایز است. (آیت الله وحید)
۱۴. آیا طواف خانمی که از روی علم و عمد آن را با جوراب نجس انجام داده صحیح است؟ (آیت الله مکارم)
۱۵. اگر در اثنای طواف، بدن یا لباس نجس شود، وظیفه چیست؟ (آیت الله سبحانی)
۱۶. آیا اکتفا به طواف واحد در موارد وجوب تکمیل و اعاده طواف جایز است؟ (آیت الله جوادی)
۱۷. حکم نیابت در برخی از اشواط طواف چیست؟ (آیت الله نوری)
۱۸. اگر بعد از سعی و تقصیر متوجه بطلان طوافش شود، آیا علاوه بر اعاده طواف و نماز، اعاده سعی و تقصیر نیز لازم است؟ (آیت الله صافی)

نماز طواف

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با مکان نماز طواف.
۲. آشنایی با حکم شک و ظن در رکعات و افعال نماز طواف.
۳. آشنایی با احکام قرائت و ملاک صحت آن.
۴. آشنایی با وظیفه معذورین از قرائت صحیح.

نماز طواف

بعد از طواف، باید دو رکعت نماز طواف مانند نماز صبح به جا آورد.^۱

مکان نماز طواف

در مورد محل نماز طواف دو صورت متصور است:
صورت اول: نماز طواف در اوقات خلوت و عدم ازدحام
در این باره چند قول مطرح است:^۲

۱. مناسک محشی، م ۷۷۳.

۲. مناسک محشی، م ۷۷۸.

قول اول: واجب است نزد مقام و بنا بر احتياط واجب پشت مقام به جا آورده شود به طوري كه مقام بين او و كعبه قرار گيرد و هر چه نزديكتر باشد بهتر است. (آيات عظام امام، بهجت، صافي، گلپايگاني، مكارم و نوري)

قول دوم: واجب است نزد مقام و پشت مقام به جا آورده شود. (آيات عظام خويي، خامنه‌اي، جوادي، تبريزي، سيستاني، فاضل، زنجاني، هاشمي شاهرودي و وحيد)

قول سوم: جا يگاه نماز نزد مقام است بنا بر اين پشت مقام و دو جانب آن مادامي كه جلوتر از مقام نباشد يكسان و صحيح است. (آيت الله سبحاني)

صورت دوم: نماز طواف در اوقات شلوغ و ازدحام

در زمان ازدحام جمعيت و مزاحمت نسبت به مكان نماز طواف چند قول است:^۱

قول اول: اگر پشت مقام به نحوي كه نزد مقام باشد، ممكن نشد، در يكي از طرفين آن نماز بخواند؛ به گونه‌اي كه گفته شود نزد مقام نماز مي‌خواند و اگر آن هم ممكن نشد، نزديكتر از طرفين و پشت مقام را ملاحظه كند. (آيت الله فاضل: بنا بر احتياط پشت مقام بخواند.) و اگر سه طرف مساوي باشد، پشت مقام نماز بخواند. (آيات عظام امام، صافي، فاضل و گلپايگاني)

قول دوم: نزديك مقام اقامه شود و در صورت ازدحام و مزاحمت، در مسجد الحرام با فاصله پشت مقام به جا آورد. (آيت الله خامنه‌اي)

۱. مناسك محشي، م ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۹۷ و ۸۰۴.

بخش اول: عمره مفرده ۱۱۵ ❁

قول سوم: تا جایی که مزاحمت طواف کنندگان نباشد، عقب برود، اما باید پشت مقام بایستد. (آیت الله زنجانی)

قول چهارم: در صورت عدم تمکن و بعد مفرط، در یکی از دو جانب مقام، نماز را به جا آورد و اگر نشد، مراعات الاقرب فالأقرب خلف مقام و دو طرف آن را با رعایت احتیاط به جمع در نماز کند و بلکه اعاده آن، پس از تمکن از نماز در پشت مقام، هر چند در آخر وقت امکان باشد. (آیت الله بهجت)

قول پنجم: با مراعات الاقرب فالأقرب باید (آیت الله تبریزی: بنابر احتیاط واجب) پشت مقام به جا آورد. (آیات عظام خویی و تبریزی)

قول ششم: با عدم تمکن از خواندن نماز پشت مقام و نزدیک آن، بنابر احتیاط واجب، هم در یکی از طرفین مقام و نزدیک به آن و هم پشت مقام، ولی دورتر از آن، به جا آورد و اگر هر دو ممکن نشد، هر کدام ممکن است، و اگر هیچ کدام ممکن نیست، هر جای مسجد می تواند بخواند. (آیت الله سیستانی)

قول هفتم: با عدم تمکن از خواندن نماز نزد مقام، در نزدیکترین نقطه به مقام به جا آورد؛ چه پشت مقام و چه دو طرف آن. ولی اگر جمعیت طواف کننده تا شعاع خیلی زیاد از کعبه ادامه دارد و موجب می شود نماز را در فاصله ای دور بخواند، باید جوری بایستد که مقام بین او و خانه باشد، نه یکی از دو طرف او. (آیت الله سبحانی)

قول هشتم: می تواند در یکی از طرفین یا عقب تر از مقام بخواند. (آیت الله مکارم)

قول نهم: اقامه آن در دو طرف مقام یا نقطه دورتر تا حدی که نزد مقام صدق کند جایز است. (آیت الله جوادی)

قول دهم: بنا بر احتیاط واجب از حدود دیوار مسجد زمان ائمه علیهم السلام و به فاصله تقریبی شصت متر از کعبه، تجاوز نکند و اگر متمکن از این هم نباشد احتیاط واجب آن است که آن را در یکی از دو طرف نزدیک مقام به جا آورد و اگر از این هم متمکن نشد، می تواند آن را در هر جای مسجد به جا آورد. (آیت الله وحید)

نماز طواف معذورین در نیم طبقه (خلف مقام)

در این باره سه قول است:

قول اول: برای معذورینی که نماز خواندن در صحن مسجد الحرام برای آنها ممکن نیست یا حرج و مشقت شدید دارد صحیح است. (آیات عظام جوادی، زنجانی، سبحانی، سیستانی، مکارم و نوری)

قول دوم: صحیح نیست و باید برای نماز طواف نایب بگیرند در صحن مسجد الحرام خلف مقام انجام دهد. (آیت الله صافی)

قول سوم: بنا بر احتیاط واجب نماز را در نیم طبقه بخواند و در صحن و خلف مقام نیز نایب بگیرد. (آیت الله خامنه‌ای)

اذان و اقامه برای نماز طواف

غیر از نمازهای یومیه و قضای آن، هیچ نماز مستحب و واجبی اذان و اقامه ندارد و اذان و اقامه برای آنها مشروع نیست؛ پس نباید برای نماز طواف اذان و اقامه گفته شود، البته می تواند سه مرتبه «الصلاة» به قصد رجاء بگوید.^۱

۱. ر.ک: رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱، ص ۵۳۹، م ۹۱۶.

حکم تکلیفی و وضعی لزوم موالات بین طواف و نماز آن

در این که موالات بین طواف و نماز آن حکم تکلیفی است یا وضعی، چند قول است. روشن است که اگر حکم تکلیفی بود اخلال به آن موجب بطلان طواف نمی‌شود، ولی اگر حکم وضعی باشد، موجب بطلان طواف می‌گردد و باید آن را اعاده کند.

ضمناً فاصله انداختن بین طواف و نماز آن تا چه اندازه جایز است و در صورت تأخیر نماز، آیا اعاده طواف لازم است؟ در این مسأله چند قول است:^۱

قول اول: لزوم موالات بین طواف و نماز آن حکم تکلیفی است و میزان موالات مبادرت عرفیه است و در هر صورت با تأخیر نماز، اعاده طواف لازم نیست. (آیات عظام امام، بهجت، خامنه‌ای، صافی، گلپایگانی، مکارم و نوری)

قول دوم: لزوم موالات بین طواف و نماز آن حکم وضعی است، ولی فاصله انداختن به مقدار ده دقیقه برای استراحت و رفع خستگی یا یافتن جای مناسب و مانند آن اشکال ندارد، ولی به کارهای جدای از نماز طواف مثل خواندن نماز قضا و مانند آن مشغول نشود. و در صورت اخلال عمدی بنا بر احتیاط واجب طواف را اعاده کند. (آیات عظام تبریزی، سیستانی و هاشمی شاهرودی)

قول سوم: ظاهراً مقدار مخلّ به موالات عرفیه نسبت به افراد و هنگام ازدحام و غیر آن فرق می‌کند و به طور کلی فاصله از ده تا پانزده دقیقه برای استراحت و رفع خستگی و تطهیر، مخلّ نیست و

اگر عمداً موالات را به هم زد، بنا بر احتیاط واجب طواف را هم اعاده کند. (آیت الله فاضل)

قول چهارم: لزوم موالات بین طواف و نماز آن وضعی است و اگر به جهت عذری مانند تشکیل صفوف جماعت یا تجدید وضو به تأخیر بیافتد اشکال ندارد و اگر بدون عذر نماز را تأخیر بیندازد باید بعد از خواندن نماز، طواف و نماز را اعاده کند. (آیات عظام خویی، جوادی، زنجانی و وحید)

قول پنجم: مبادرت عرفیه بین طواف و نماز لازم است و باید فاصله زیاد نباشد. و اگر کسی عمداً فاصله زیاد انداخت باید علاوه بر نماز، طواف و نماز را اعاده کند.

و اگر عمداً به این ترتیب عمل نکند و اعمال مترتبه را انجام دهد از احرام خارج نشده و باید اعمال را اعاده نماید، اگر وقت تدارک گذشته، عمره او باطل است. و در این مسأله بین جاهل قاصر و مقصر فرقی نیست.^۱ (آیت الله سبحانی)

شک و ظن در رکعات نماز طواف

شک در رکعات نماز طواف مبطل نماز است و در ظن در رکعات نماز طواف دو قول است:^۲

قول اول: بنا بر احتیاط واجب طبق ظن عمل کند و نماز را اعاده نماید. (آیت الله مکارم)

قول دوم: ظن در رکعات نماز معتبر است. (سایر مراجع عظام)

۱. مناسک معظم له، م ۶۷ و استفتاء ۱۸۷.

۲. مناسک محشی، م ۷۷۶.

شک و ظن در افعال نماز طواف

در شک در افعال نماز، اگر قبل از گذشتن از محل باشد باید انجام بدهد و اگر محل آن گذشته اعتنا نکند.

و در مورد ظن در افعال نماز چهار قول است:^۱

قول اول: باید احتیاط کند؛ یعنی عمل را طبق گمان انجام دهد و نماز را اعاده کند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، زنجانی، مکارم و نوری)

قول دوم: ظن در افعال نماز حکم شک را دارد. (آیات عظام

خویی، تبریزی، سبحانی، هاشمی شاهرودی و سیستانی)

قول سوم: ظن در افعال نماز معتبر است. (آیات عظام بهجت،

جوادی، گلپایگانی و فاضل)

قول چهارم: به احتیاط واجب به ظن در افعال عمل کند ولی در

مواردی که عمل به ظن مستلزم احتمال زیاده رکن یا ترک رکن

است به احتیاط واجب نماز را هم اعاده کند. (آیت الله صافی)

وجوب تصحیح نماز

واجب است بر هر مکلفی که نماز خود را یاد بگیرد و قرائت و

ذکرهای واجب را پیش کسی درست کند که تکلیف الهی را به طور

صحیح به جا آورد، خصوصاً کسی که می‌خواهد به حج برود باید

نماز را تصحیح کند، چون بعضی گفته‌اند اگر نماز او درست نباشد

عمره او باطل است و همچنین حج نیز باطل است. پس علاوه بر

آنکه به این قول، از حجة الاسلام برائت ذمه پیدا نمی‌کند، ممکن

است چیزهایی که در احرام بر او حرام شده بود، مثل زن و چیزهایی که گذشت، بر او حلال نشود.^۱

وظیفه معذورین از قرائت صحیح در نماز طواف

اگر شخصی نتواند قرائت یا ذکرهای واجب را یاد بگیرد، در مورد وظیفه‌اش نسبت به نماز طواف چند قول است:^۲

قول اول: اگر نتوانست یاد بگیرد، باید نماز را به هر ترتیبی می‌تواند خودش بخواند و مجزی است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، سیستانی، فاضل، مکارم، زنجانی، نوری و هاشمی شاهرودی)

امام خمینی (ره) اضافه کرده‌اند: اگر ممکن است کسی را بگمارد که نماز را تلقین او کند و احتیاط آن است که به شخص عادل اکتفا کند.

ضمناً آیت‌الله سیستانی تفصیلی دارند که می‌فرمایند: اگر مقدار زیادی از سوره حمد را بتواند به طور صحیح بخواند، کافی است و اگر نتواند، به احتیاط واجب مقداری از قرآن را که می‌تواند صحیح بخواند به آن اضافه کند و اگر نتواند، تسبیح بگوید و اگر وقت برای یادگرفتن تمام حمد نباشد، اگر به مقدار معتنا به یاد بگیرد کافی است و اگر نتواند، مقداری از قرآن را بخواند که عرفاً قرآن خواندن صدق کند، و اگر نتواند تسبیح بگوید. و اما سوره از جاهلی که نتواند یاد بگیرد ساقط است.

۱. مناسک محشی، م ۷۸۸.

۲. مناسک محشی، م ۷۸۹.

بخش اول: عمره مفرده ۱۲۱

قول دوم: خودش بخواند و اگر ممکن است نماز طواف را پشت مقام به جماعت بخواند و در صورت عدم امکان جماعت، عمل به وظیفه یومیه کافی است. (آیت الله بهجت)

قول سوم: نماز را به جماعت بخواند، ولی اکتفا به آن اشکال دارد و باید فرادی نیز بخواند و اگر نایب هم بگیرد بهتر و مطابق احتیاط است. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

قول چهارم: در صورت تسامح در یادگیری، بنابر احتیاط واجب خودش بخواند و جماعت هم بخواند و نایب هم بگیرد و در صورت عدم تسامح به هر ترتیبی می تواند خودش بخواند و مجزی است.^۱ (آیات عظام تبریزی، خویی و مکارم)

قول پنجم: اگر متمکن از تصحیح نیست، آنچه بلد است برای او کافی است و اگر متمکن است واجب است تصحیح کند و می تواند اکتفا کند به تلقین دیگری و اگر هیچ یک از این دو را نتواند تا وقت برای تصحیح تنگ شود، باید نماز را با همان قرائت بخواند و بنابر احتیاط واجب آن را به جماعت هم بخواند و نایب هم برای آن بگیرد.^۲ (آیت الله وحید)

قول ششم: اگر ممکن است کسی را بگمارد که قرائت صحیح را به او تلقین کند و اگر امکان نداشت به هر نحوی که می تواند به جا آورد و احتیاطاً نایب هم بگیرد. (آیت عظام جوادی و سبحانی)

۱. مناسک محشی، م ۷۸۹ و ۷۹۱ و ۸۲۲.

۲. مناسک حج آیت الله وحید، م ۳۲۸.

خودآزمایی

۱. حكم گفتن اذان و اقامه برای نماز طواف چیست؟ (آیت الله بهجت)
۲. اگر عمداً نماز را تا زمان از بین رفتن موالات از طواف تأخیر بیااندازد، وظیفه چیست؟ (آیت الله سیستانی)
۳. در ظن در رکعات نماز طواف، وظیفه چیست؟ (آیت الله مکارم)
۴. در ظن در افعال نماز وظیفه چیست؟ (آیت الله گلپایگانی)
۵. کسانی که از قرائت صحیح معذورند، برای نماز طواف چه وظیفه‌ای دارند؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۶. محل اقامه نماز طواف در صورت ازدحام و اوقات شلوغ کجاست؟ (آیت الله زنجانی)

سعی

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با حکم سعی در مسعای جدید و زیرزمین و طبقه فوقانی.
۲. آشنایی با حکم تکرار قسمتی از سعی از روی جهل یا فراموشی.
۳. آشنایی با حکم قطع سعی و شک در اشواط آن.
۴. آشنایی با تفاوت سعی و طواف.

سعی

بعد از نماز طواف باید بین صفا و مروه سعی نماید و واجب است سعی هفت مرتبه (شوط) باشد و از صفا شروع کند و در دور هفتم به مروه ختم کند.^۱

سعی در مسعای جدید

در اینکه آیا سعی در مسعای جدید در همکف جایز است یا نه؟ چهار قول است:
قول اول: اشکال ندارد مطلقاً. (آیات عظام خامنه‌ای، جوادی، سبحانی، مکارم، زنجانی، فاضل، نوری و هاشمی شاهرودی)

۱. مناسک محشی، م ۸۲۵-۸۲۸.

قول دوم: اگر برای مقلد احراز شود که عرض مسعی جدید در بین کوه صفا و مروه است مانعی ندارد؛ در غیر این صورت اگر نتواند در مسعی قدیم سعی را انجام دهد در مسعی جدید با رعایت اقرب فالاقرب به مسعی قدیم اشکال ندارد. (آیات عظام بهجت و صافی)

قول سوم: سعی در مسعی جدید به اندازه ۵ متر از عرض آن که متصل به مسعی قدیم است، مجزی می‌باشد. و در مازاد آن در صورت احراز بودن بین صفا و مروه مجزی است و گرنه بنا بر احتیاط واجب مجزی نیست. (آیت‌الله وحید)

قول چهارم: اگر اطمینان دارد که کوه صفا و مروه از جهت عرض تا مسعی جدید امتداد داشته، مجزی است. (آیت‌الله سیستانی)

تفصیل نظر مبارک حضرت آیت‌الله سیستانی این است که در پاسخ استفتایی که از ایشان شده چنین می‌فرمایند: اگر اطمینان پیدا کرد که مسعی جدید بین جبل صفا و مروه هست، سعی او صحیح است ولو اینکه اطمینان از نظر مجتهد دیگر حاصل شود در صورتی که فتوای او مستند به بینه‌ای باشد که تعارض نداشته باشد. اما اگر واقعاً شک دارد که بین دو کوه است و نمی‌تواند در بین دو کوه سعی را انجام دهد، در این صورت باید به وظیفه مصدود در عمره عمل کند؛ یعنی آن سعی را انجام دهد و قربانی کند و تقصیر نماید تا از احرام خارج شود.

بخش اول: عمره مفرده ۱۲۵ ❁

سعی در زیرزمین

در مورد سعی در زیرزمین مسعی دو قول است:^۱
قول اول: سعی در زیرزمین مسعی بنا بر احتیاط واجب مجزی نیست و این احتیاط قابل رجوع است. (آیات عظام صافی و وحید)
قول دوم: سعی در زیرزمین مجزی است. (سایر مراجع عظام)
البته آیت الله زنجانی فرموده: مشروط به این که تا انتهای مسعی یعنی جایی که شیشه جلوی کوه است سعی کند.

سعی در طبقات فوقانی

حضرت امام در مناسک در مسئله ۸۳۵ چنین بیان کرده‌اند: «اگر بین صفا و مروه را دو طبقه یا چند طبقه کنند و تمام طبقات بین دو کوه باشد از هر طبقه جایز است سعی کند، گرچه احوط سعی از همان راهی است که از اول متعارف بوده».
ولی در مسئله ۸۵۶ فرموده: «سعی در طبقه فوقانی اگر محرز نیست که بین صفا و مروه است، جایز نیست».
آیات عظام مکارم، سبحانی و زنجانی تصریح کرده‌اند: طبقه فوقانی میان دو کوه نیست.

سعی در طبقه فوقانی فعلی^۲

در مورد سعی در طبقه فوقانی فعلی پنج قول است:

۱. مناسک محشی، م ۸۳۶.

۲. مناسک محشی، م ۸۷۶.

قول اول: مجزى نىست. (آيات عظام سيستانى و زنجانى)
 قول دوم: اگر محرز نىست كه ميان دو كوه واقع شده است
 مجزى نىست. (آيات عظام امام، تبريزى، خامنه‌اى، خويى، صافى، فاضل،
 گلپايگانى و نورى)

قول سوم: سعى از طبقه فوقانى كه از بالاى كوه صفا و مروه
 باشد مجزى است و بين الحديد است. (آيات عظام بهجت و جوادى)
 قول چهارم: اگر از طبقه همكف مسعى و زيرزمين سعى ممكن
 نباشد، اشكال ندارد. (آيات عظام سبحانى و مكارم)

قول پنجم: اگر احراز شود كه قبلاً بين دو كوه بوده صحيح است
 هر چند فعلاً نباشد و در صورت شك بنا بر احتياط واجب صحيح
 نىست. (آيت الله وحيد)

تذكر ۱: به نظر مراجعى كه سعى از طبقه فوقانى را مجزى
 نمى دانند يا اشكال دارند كسى كه نمى تواند در طبقه همكف و
 زيرزمين سعى كند، بايد براى خود نايب بگيرد و سعى در طبقه
 فوقانى صحيح و مجزى نىست.

تذكر ۲: آيت الله زنجانى فرموده‌اند: اگر ضرورت چنان باشد كه
 منجر به ترك سعى در طبقه همكف شود، مى تواند در طبقه بالا
 سعى نمايد. ولى اكنون كه زيرزمين مسعى احداث شده در صورتى
 كه عرض آن از مسعاى جديد زيادتر نباشد مى تواند در آن سعى
 نمايد، و با وجود دو مسعاى همكف و سپس زيرزمين، مورد
 ضرورت سعى در طبقه بالا بسيار نادر ممكن است اتفاق بيفتد.

بخش اول: عمره مفرده ۱۲۷ ❁

تکرار قسمت هروله از سعی به گمان وجوب

اگر کسی در حال سعی هروله نکرد و به خیال آن که هروله واجب است برگشته و آن مقدار را با هروله تکرار کرده است آیا سعیش اشکال دارد؟

در این مسأله چهار قول است:^۱

قول اول: اشکال دارد. (آیات عظام امام و نوری)

قول دوم: اشکال دارد مگر آنکه جاهل قاصر باشد. (آیت الله

سیستانی)

قول سوم: اشکال ندارد. (آیات عظام زنجانی، صافی، فاضل،

گلپایگانی، مکارم، بهجت، خوئی، خامنه‌ای، هاشمی شاهرودی و وحید)

آیت الله وحید افزوده‌اند: هر چند احوط اختیار یک سعی کامل به

نیت اعم از تمام و اتمام است.^۲

قول چهارم: اگر به قصد انجام وظیفه واقعیه باشد، اشکالی

ندارد. (آیات عظام تبریزی و سبحانی)

آیت الله سبحانی افزوده‌اند: لکن احتیاط در اتمام و اعاده سعی از

اول است.

توجه: با ارجاع مقلدین امام و آیت الله نوری به بقیه مراجع

می‌توان گفت که سعی این فرد اشکالی ندارد، اگرچه احتیاط در

اتمام و اعاده سعی است.

۱. مناسک محشی، م ۸۶۶.

۲. استفتائات حج، ص ۳۳۶.

تكرار قسمتي از سعي غفلتاً

سؤال: شخصي به جهت كنترل همراهان خود در حين سعي، گاهي به عقب برمي گشته و بدون توجه، مجدداً همان مسافت را طي مي كرده، آيا سعي او صحيح است؟

جواب: در اين مسأله پنج قول است:^۱

قول اول: اشكال دارد و بايد اعاده شود. (آيات عظام امام، خامنه اي، صافي، گلپايگاني، فاضل و نوري)

قول دوم: در صورتي كه به قصد سعي طي نكند، سعي او صحيح است؛ و در غير اين صورت سعي او به جهت زيادي عمدي باطل است. (آيت الله سبحاني)

قول سوم: اشكال ندارد. (آيات عظام تبريزي، جوادي، خوئي، زنجاني، مكارم و هاشمي شاهرودي)

قول چهارم: اشكال دارد مگر آن كه جاهل قاصر باشد يا مقدار اضافه را بدون قصد انجام دهد. (آيت الله سيستاني)

قول پنجم: در صورتي كه از روي خطا يا جهل به حكم بوده است، اشكالي ندارد. (آيت الله وحيد)^۲

قطع سعي و شروع از اول

اگر سعي را قطع نمايد و از اول شروع كند، درصحت آن چهار قول است:^۳

۱. مناسك محشي، م ۸۷۷.

۲. استفتائات حج، ص ۳۳۹.

۳. مناسك محشي، م ۶۵۷ و ۸۷۳.

بخش اول: عمره مفرده ۱۲۹ ❁

قول اول: سعی جدید اشکال دارد و باید اعاده کند. (حضرت

امام)

قول دوم: سعی جدید اشکال دارد، مگر آنکه آنقدر فاصله
بیاندازد که موالات سعی اول به هم نخورد یا شخص جاهل قاصر
باشد و به اعتقاد صحت، سعی را از اول انجام دهد. (آیات عظام

خویی، جوادی، سیستانی و وحید)

قول سوم: سعی جدید اشکال ندارد. (آیات عظام بهجت، تبریزی،

خامنه‌ای، زنجانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم و نوری)

قول چهارم: اگر از آنچه انجام داده منصرف شده و پس از فوت

موالات عرفیه از اول شروع کرد سعی او اشکال ندارد، لیکن اگر
نصف سعی را انجام داده احتیاطاً آن را به هفت برساند و سعی را
به عنوان تکلیف فعلی مجدداً انجام دهد. (آیت الله سبحانی)

تذکر ۱: این در مواردی است که سعی اول باطل نشده باشد،

ولی اگر سعی باطل شد مثل موارد شک، رها کردن سعی و از اول
شروع کردن لازم است.

تذکر ۲: با توجه به امکان رجوع مقلد از دو قول اول، می‌توان

گفت که در نهایت قطع سعی و از اول شروع کردن آن اشکال
ندارد.

حکم شک و ظن در اشواط سعی

شک در تعداد اشواط سعی باعث بطلان سعی است مگر در یک
مورد که عبارت است از شک بین هفت و بیشتر هنگامی که به مروه

رسیده که در این صورت اعتنا نمی‌کند و سعی او صحیح است.^۱
(همه مراجع عظام)

ظن در تعداد اشواط سعی حکم شک را دارد و مبطل است.

انستمرار سعی با حالت شک و تبدل شک به یقین در ادامه

اگر کسی در حال سعی شک برایش پیش بیاید و با حال شک ادامه دهد و در ادامه به یقین منتهی شود، آیا این سعی صحیح است؟ در این مسأله پنج قول است:^۲

قول اول: ادامه دادن سعی در حال شک اشکال ندارد و سعی صحیح است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت، سیستانی، نوری و هاشمی شاهرودی)

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب صحیح نیست. (آیات عظام خوئی، تبریزی و فاضل)

قول سوم: اگر به قصد رجاء کشف وضعیت خودش ادامه دهد، سپس به عدد، یقین حاصل نماید و سعی را به پایان برساند سعی او صحیح است. (آیات عظام جوادی، صافی، گلپایگانی، سبحانی و مکارم)

قول چهارم: صحیح نیست. (آیت‌الله وحید)

قول پنجم: با شک در عدد اشواط، سعی باطل می‌شود و باید سعی را اعاده کند، مگر آنکه اطمینان داشته باشد که در ادامه سعی نسبت به تعداد اشواط به علم یا حجت شرعی می‌رسد. (آیت‌الله زنجانی)

۱. مناسک محشی، م ۸۵۲.

۲. مناسک محشی، م ۸۸۶.

بخش اول: عمره مفرده ۱۳۱ ❁

تفاوت سعی با طواف

- ۱- طواف مستحبی داریم، ولی سعی مستحبی نداریم.
- ۲- در سعی طهارت از حدث اصغر و اکبر شرط نیست، پس جنب و حائض و نفساء سعیشان با این حالت صحیح است، به خلاف طواف واجب. (همه مراجع عظام)

تأخیر سعی تا شب

اگر طواف را در روز انجام دهد و بخواهد سعی را بدون عذر تا شب تأخیر اندازد، چه حکمی دارد؟ در این مسئله دو قول است:^۱
قول اول: بنا بر احتیاط واجب تأخیر سعی بدون ضرورت تا شب آن روز جایز نیست. (آیت الله وحید)
قول دوم: اشکال ندارد. (سایر مراجع عظام)

تأخیر سعی تا روز بعد

در این باره چهار قول است:^۲
قول اول: تأخیر در سعی تا روز بعد تکلیفاً جایز نیست، اما طواف و نماز اعاده ندارد و سعی صحیح است. (آیات عظام امام، بهجت، خامنه‌ای، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم و نوری)
قول دوم: تأخیر سعی به روز بعد و پس از آن مجزی است و اعاده طواف و نماز آن لازم نیست. (آیت الله جوادی)

۱. مناسک محشی، م ۸۳۹.

۱. مناسک محشی، م ۸۴۰.

قول سوم: اگر بدون عذر باشد، باید قبل از سعی، طواف و نماز را اعاده کند. (آیات عظام خویی، زنجانی، سبحانی و وحید)
قول چهارم: اگر بدون عذر باشد، به احتیاط واجب قبل از سعی طواف و نماز آن را اعاده کند. (آیات عظام تبریزی و سیستانی)

سعی غیر معذور با حالت سواره (با ویلچر و مانند آن)
کسی که معذور نیست آیا می‌تواند سعی را سواره انجام دهد؟ در این باره چهار قول است:^۱
قول اول: جایز است مطلقاً هر چند راه رفتن افضل است. (آیات عظام امام، بهجت، جوادی، گلپایگانی، مکارم و نوری)
قول دوم: اگر با اختیار خود روی ویلچر و مانند آن نشسته جایز است. (آیت‌الله خویی)

قول سوم: در حال اختیار و بدون عذر باید خودش وسیله را راه ببرد. (آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، زنجانی، سبحانی، صافی، فاضل و وحید)

قول چهارم: اگر خودش وسیله را حرکت می‌دهد یا اینکه می‌تواند وسیله را نگه دارد، بدون اینکه برای نگه داشتن آن از شخصی که حرکتش می‌دهد درخواست کند، جایز است. (آیت‌الله سیستانی)

خودآزمایی

۱. حکم سعی در مسعای جدید چیست؟ (آیت الله وحید)
۲. آیا سعی از طبقه فوقانی مجزی است؟ (آیت الله سیستانی)
۳. اگر نتواند از مسعای طبقه همکف و زیرزمین سعی را انجام دهد، وظیفه چیست؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۴. تکرار قسمتی از سعی به گمان وجوب یا از روی غفلت چه حکمی دارد؟ (آیت الله صافی)
۵. شک بین ۵ و ۷ در مروه آیا مبطل سعی است؟ (آیت الله مکارم)
۶. اگر در اثنای سعی شک عارض شود و ادامه دهد و بعد یقین برایش حاصل شود، آیا سعی او صحیح است؟ (آیت الله صافی)
۷. قطع سعی و شروع سعی جدید آیا جایز و مجزی است؟ (حضرت امام)
۸. آیا تاخیر سعی از طواف تا شب بدون عذر جایز است؟ (آیت الله وحید)
۹. اگر بدون عذر سعی را به روزهای بعد از انجام طواف تأخیر اندازد، آیا اعاده طواف و نماز آن لازم است؟ (آیت الله تبریزی)
۱۰. آیا غیر معذورین می توانند سعی را با ویلچر انجام دهند؟ (آیت الله نوری)

حلق یا تقصیر در عمره

هدفهای آموزشی

۱. آشنایی با وظیفه معتمرین در تقصیر.
۲. آشنایی با حکم تقصیر دیگری قبل از تقصیر خود.
۳. آشنایی با كفاره چیدن موی دیگری قبل از تقصیر.

در عمره مفرده بعد از سعی، حلق یا تقصیر واجب است، و حلق، افضل از تقصیر است و در عمره تمتع وظیفه فقط تقصیر است.

البته وظیفه خانمها تقصیر است و حلق جایز نمی‌باشد، چه در عمره مفرده و چه در حج تمتع.

كیفیت تقصیر

در كیفیت تقصیر سه قول است:^۱

قول اول: بنا بر احتیاط واجب به چیدن ناخن اکتفا نكند و اگر خواست ناخن بگیرد بنا بر احتیاط واجب پس از کوتاه کردن مو باشد. (آیات عظام مكارم و سیستانی)

قول دوم: به ناخن گرفتن اکتفا نشود و اگر خواست ناخن بگیرد، پس از کوتاه کردن مو باشد. (آیت الله سبحانی)

قول سوم: مخیر است بین چیدن ناخن یا کوتاه کردن قدری از موی سر یا شارب یا ریش. (سایر مراجع عظام)

تقصیر دیگری قبل از تقصیر خود

اگر قبل از این كه تقصیر كند بخواهد ناخن دیگری را به قصد تقصیر بچیند اشكال ندارد، اما کوتاه کردن موی دیگری قبل از تقصیر خود جایز نیست؛ چرا كه قبل از تقصیر، فرد محرم است و یکی از محرمات احرام ازاله مو است از بدن خود یا دیگری، محرم باشد یا محلّ.

پس از نظر تكلیفی به اتفاق همه مراجع عظام کوتاه کردن موی دیگری قبل از تقصیر خود، حرام است.

حكم وضعی تقصیر دیگری

اگر قبل از تقصیر خود، موی دیگری را به قصد تقصیر بچیند، از نظر حكم وضعی آیا آن شخص از احرام خارج می شود یا نه؟

۱. مناسك محشی، م ۸۸۸ و ۸۹۴.

بخش اول: عمره مفرده ۱۳۷

در این مسأله سه قول است:^۱

قول اول: اگر چه کار حرامی است، ولی آن شخص از احرام خارج می‌شود و این تقصیر مجزی است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، جوادی، نوری، بهجت، زنجانی و هاشمی شاهرودی)

آیت الله زنجانی افزوده است: البته اگر حاجی با توجه به حرمت حلق بر دیگری، از او بخواهد که برایش حلق نماید، بنا بر احتیاط این حلق کفایت نمی‌کند.

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب مجزی نیست و آن شخص باید خودش تقصیر نماید. (آیات عظام صافی، گلپایگانی، فاضل، مکارم و وحید)

قول سوم: مجزی نیست و همچنان شخص در احرام باقی است. (آیات عظام خوئی، تبریزی، سیستانی و سبحانی)

تذکر: در عمره تمتع آیات عظام خوئی، تبریزی و سیستانی یک نظر خاص دارند که باید توجه شود و آن اینکه شخصی که تقصیر نکرده اگر موی دیگری را به قصد تقصیر بچیند همانطور که گفته شد به نظر اعظم مذکور این تقصیر باطل است. حال اگر تقصیر صحیح را انجام ندهد و محرم شود به احرام حج، عمره او باطل است و حج تمتع او به حج افراد تبدیل می‌شود. چنانکه در بخش استفتائات مناسک آیت الله سیستانی آمده:

۱. مناسک محشی، م ۱۱۴۶ و ۱۱۶۰.

السؤال: في عمرة التمتع إذا قصر أحد المعتمرين لصاحبه قبل أن يقصر لنفسه، ثم قصر له الثاني جهلاً منهما بالحكم و أحرمنا من بعد ذلك لحج التمتع، فما حكمهما؟

الجواب: ينقلب حجهما إلي الإفراد.^۱

ناگفته نماند كه اصل اين مسأله تقريباً مورد وفاق است كه اگر شخصی تقصير را عمدأ يا جهلاً ترك كند و يا باطل انجام دهد و تدارك نكند تا محرم شود به احرام حج تمتع، عمره او باطل است و حج او مبدل به حج افراد می شود و بايد پس از اعمال حج، عمره مفرده انجام دهد؛ ولی نسبت به بطلان تقصير در فرض مذکور مورد اختلاف است.

خودآزمایی

۱. آیا در عمره می‌توان به چیدن ناخن برای تقصیر اکتفا کرد؟
(آیت الله مکارم)
۲. حکم تکلیفی تقصیر دیگری قبل از تقصیر خود در عمره چیست؟ (آیت الله زنجانی)
۳. اگر قبل از تقصیر خود، موی دیگری را به قصد تقصیر بچیند، آیا مجزی است؟ (آیت الله فاضل)
۴. کفاره تقصیر دیگری قبل از تقصیر خود چیست؟ (آیت الله بهجت)
۵. اگر در عمره تمتع هر کدام از معتمرین از روی جهل دیگری را تقصیر کند و برای حج محرم شوند، تکلیف حجتشان چیست؟
(آیت الله سیستانی)

طواف نساء و نماز آن

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با حکم تکلیفی و وضعی طواف نساء.
۲. آشنایی با حکم شک در انجام طواف نساء.
۳. آشنایی با فتاوی مراجع در مورد ترک طواف نساء
۴. آشنایی با حکم تطبیقی طواف نساء و طواف وداع.

بعد از تقصیر در عمره مفرده باید طواف نساء و نماز آن را به جا آورد و این دو عمل از نظر شرایط و احکام با طواف اول و نماز آن فرقی ندارد جز در نیت. در عمره تمتع طواف نساء واجب نیست و اعمال آن با تقصیر به پایان می‌رسد.

حکم تکلیفی طواف نساء

مسأله: طواف نساء و نماز آن در عمره مفرده و حج تمتع واجب است، حتی بر کسانی که قدرت بر عمل زناشویی نداشته باشند، ولی رکن نیست و ترک عمدی آن موجب باطل شدن عمره و حج نمی‌شود.^۱

۱. مناسک محشی، م ۱۱۸۲.

جزئیت طواف نساء

در جزئیت طواف نساء دو قول است:^۱

قول اول: طواف نساء جزو اعمال حج است. (آیت الله زنجانی)

قول دوم: طواف نساء جزو اعمال نیست. (سایر مراجع عظام)

سؤال: پیرمردان و پیرزنانی که عمل زناشوئی از آنان ممکن نیست و ازدواج هم نمی‌کنند و نیز کسی که عَنین است، آیا اگر طواف نساء را نیاورند، اشکال دارد؟^۲

جواب: گرچه طواف نساء جزو اعمال نیست، لکن عمل واجبی است که باید انجام داده شود.

متن مذکور را همه مراجع عظام پذیرفته‌اند و بر آن حاشیه‌ای نزده‌اند، فقط آیت الله زنجانی فرموده است: طواف نساء از اجزای واجب حج و عمره مفرده است و بر عَنین و کسانی که نمی‌توانند زناشویی کنند نیز واجب است.

احکام وضعی و آثار مترتب بر طواف نساء

۱. طواف نساء رکن نیست و ترک آن و لو عمداً باعث بطلان

حج و عمره نمی‌شود.

۲. حلیت آمیزش، تقبیل، نظر با شهوت و دیگر استمتاعات

مشروط به انجام طواف نساء است.^۳

۱. مناسک محشی، م ۱۲۱۸.

۲. مناسک محشی، م ۱۲۱۸.

۳. مناسک محشی، م ۱۲۰۵ و قبل از م ۳۱۳.

بخش اول: عمره مفرده ۱۴۳ هـ

البته به نظر آیات عظام خویی، تبریزی و سیستانی لذت بردن محرم از صحبت و همنشینی با عیال خود اشکال ندارد، بلکه به نظر آیت‌الله سیستانی نگاه کردن به همسر از روی شهوت در صورتی که موجب خروج منی نشود اشکال ندارد، گرچه احتیاط مستحب آن است که پرهیز کند.^۱

۳. بچه‌میز در تمام مسائل مربوط به طواف نساء، حکم بالغ را دارد. اما در مورد بچه غیر ممیز دو قول است:^۲

قول اول: بنا بر احتیاط واجب باید ولی طفل او را طواف نساء بدهد. (آیات عظام امام، بهجت، خامنه‌ای، فاضل، مکارم و نوری)

قول دوم: بر ولی طفل واجب است او را طواف نساء دهد تا زن یا مرد بعد از بلوغ بر او حلال شود. (آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی، سبحانی، سیستانی، صافی، گلپایگانی و هاشمی شاهرودی)

البته آیات عظام خویی و تبریزی فرموده‌اند: بعد از طواف حج و نماز و سعی، ظاهراً عقد حلال می‌شود ولیکن بنا بر احتیاط، استمتاع جایز نمی‌شود، گرچه اظهر اختصاص حرمت به جماع است.^۳

و آیت‌الله سیستانی افزوده‌اند: با حلق و تقصیر عقد حلال می‌شود، اما حلیت استمتاع در صبی متوقف است بر طواف نساء، پس اگر بالغ شد و هنوز طواف نساء انجام نداده نمی‌تواند از همسرش استمتاع ببرد.

۱. مناسک محشی، م ۱۱۸۲.

۲. مناسک محشی، م ۱۱۸۱.

۳. مناسک محشی، م ۱۱۸۱ و ۱۱۸۲.

۴. نقش طواف نساء در حليت عقد كردن، شاهد بر عقد شدن و خواستگاري كردن

در اين باره دو قول است:^۱

قول اول: بنا بر احتياط واجب حليت اين اعمال منوط به انجام طواف نساء است. (آيات عظام امام، خامنه‌اي، اراكي، صافي، گلپايگاني، فاضل، مكارم، نوري و هاشمي شاهرودي)

قول دوم: اين اعمال پس از طواف و سعي و تقصير جايز مي‌شود و منوط به انجام طواف نساء نمي‌باشد. (آيات عظام خويي، تبريزي، زنجاني، سيستاني و سبحاني)

تذکر: اگرچه جواز شاهد بر عقد شدن و خواستگاري پس از طواف، سعي و تقصير در كلام آيات عظام خوئي و تبريزي نيامده است، ولي از طريق اولويت كه عقد كردن را جايز مي‌شمرند، پس شاهد شدن بر آن و خواستگاري كردن نيز جايز خواهد بود.

نظر مراجع در مورد حكم اين سه عمل (عقد كردن، شاهد بر عقد شدن و خواستگاري كردن) در حال احرام به شرح ذيل مي‌باشد:

۱. **عقد كردن زن** براي خود يا ديگري (محرم باشد يا محل) بر شخص محرم حرام است و از تروك احرام مي‌باشد. (همه مراجع عظام)^۲

۲. **در شاهد شدن** بر اجرائي عقد براي ديگري (محرم باشد يا محل) دو قول است:^۳

۱. مناسك محشي، م ۱۱۸۲.

۲. مناسك محشي: سوم از تروك احرام.

۳. مناسك محشي، م ۳۲۵.

بخش اول: عمره مفرده ۱۴۵ ❁

قول اول: حرام است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، صافی، گلپایگانی،
فاضل و سبحانی)

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب حرام است. (آیات عظام خوبی،
تبریزی، سیستانی، مکارم، نوری، وحید و هاشمی شاهرودی)

۳. در مورد خواستگاری کردن در حال احرام دو قول است:^۱

قول اول: جایز است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای سیستانی، هاشمی
شاهرودی، زنجانی و سبحانی)

آیت الله سبحانی افزوده‌اند: ولی مکروه است.

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب جایز نیست. (آیات عظام اراکی،
تبریزی، خوبی، فاضل، مکارم، نوری، صافی و گلپایگانی)

تبصره: با توجه به نظر امام در تحریرالوسیله و نیز مسأله ۳۲۷
مناسک که در ذیل می‌آید، مسأله ۱۱۸۲ مناسک با فتوای امام
متفاوت است.

«القول في تروك الإحرام... مسأله ۶: تجوز الخطبة في حال الإحرام و
الأحوط تركها».^۲

مسأله ۳۲۷: اقوی آن است که خواستگاری کردن در حال احرام
جایز است و احتیاط در ترک است.^۳

همانطور که ملاحظه می‌کنید بر اساس این دو مسأله،
خواستگاری کردن در حال احرام جایز است و حلیت آن مشروط
به انجام طواف نساء نیست، در حالی که در مسأله ۱۱۸۲ چنین آمده

۱. مناسک محشی: م ۳۲۷.

۲. تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۳۹۵، م ۶.

۳. مناسک محشی، م ۳۲۷.

است: «... و اگر به جا نیاورد، زن بر او حلال نمی‌شود، بلکه آنچه از زن بر او حرام شده بود؛ مثل عقد کردن و خطبه کردن و شاهد شدن نیز بر او حلال نمی‌شود، بنا بر احتیاط واجب» و در نقل فتاوی مختلف از امام، ملاک «تحریر الوسیله» است.

کیفیت نیت نایب در طواف نساء

به نظر همه مراجع عظام نایب نمی‌تواند طواف نساء را به قصد خودش انجام دهد، بلکه باید به قصد منوب عنه انجام دهد و البته انجام آن به قصد مافی‌الذمه مجزی است.^۱

ترک طواف نساء

ترک طواف نساء در دو حالت جهل و نسیان بررسی می‌شود:
حالت اول: ترک طواف نساء جهلاً: اگر کسی جاهل بود به وجوب طواف نساء و آن را به جا نیاورد و ازدواج کرد، در صحت و بطلان عقد او سه قول است:^۲

قول اول: عقد باطل است و باید طواف نساء را انجام دهد و در صورت تمایل، عقد را تجدید کند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، اراکی، صافی، گلپایگانی، فاضل، مکارم و نوری)

قول دوم: عقد بنا بر احتیاط واجب باطل است. (آیت الله سبحانی)
قول سوم: عقد صحیح است، ولی مادامی که طواف نساء را انجام نداده، جماع حرام است. (آیات عظام بهجت، تبریزی، خوبی، زنجانی، سیستانی و هاشمی شاهرودی)

۱. مناسک محشی، م ۱۲۰۴.

۲. مناسک محشی، م ۱۲۰۷.

بخش اول: عمره مفرده ۱۴۷هـ

حالت دوم: ترک طواف نساء نسیاناً: اگر در عمره مفرده یا حج تمتع طواف نساء را فراموش کند و بعد از آن آمیزش کرده باشد، چند وظیفه دارد:

وظیفه اول: در صورت امکان خودش باید طواف نساء را انجام دهد و اگر ممکن نبود برای انجام طواف نساء نایب بگیرد. (همه مراجع عظام)

وظیفه دوم: طبق نظر بعضی از مراجع باید كفاره بدهد که در آن چهار قول است:^۱

قول اول: باید یک هدی در مکه قربانی کند و احتیاط واجب آن است که شتر باشد. (آیات عظام امام، اراکی، خامنه‌ای، بهجت، صافی، گلپایگانی)

قول دوم: باید یک شتر در مکه نحر کند. (آیت الله سبحانی)
قول سوم: باید یک هدی قربانی کند و احتیاط مستحب آن است که شتر باشد. (آیت الله فاضل)

قول چهارم: كفاره ندارد. (آیات عظام خویی، تبریزی، سیستانی، مکارم و هاشمی شاهرودی)

آیت الله مکارم قربانی کردن گوسفند را احتیاط مستحب می‌دانند.

شک در انجام طواف نساء

اگر پس از مراجعت از مکه شک کند که طواف نساء را انجام داده یا نه؟ در این مسأله هفت قول است:^۲

قول اول: اگر التفات به وجوب طواف نساء نداشته، باید طواف

۱. مناسک محشی، م ۱۱۸۲ و ۱۱۸۶ و ۱۱۸۷ و ۱۲۱۳ و ۱۳۲۰.

۲. مناسک محشی، م ۱۲۱۰.

نساء را انجام دهد، و همچنين اگر التفات داشته على الاحوط، بلکه خالى از قوت نيست. (پس بايد طواف نساء را انجام دهد). (آيات عظام امام، خامنه‌اى، بهجت، فاضل، سيستانى و نورى)

البته روشن است كه اگر خودش نتواند انجام دهد يا مشقت شديد داشت، بايد نايب بگيرد تا به نيابت از او انجام دهد.

قول دوم: اگر التفات به وجوب نداشته، بايد انجام دهد و اگر التفات به وجوب داشته، بعيد نيست كه انجام آن واجب نباشد، اگر چه احتياط خوب است. (آيات عظام صافى و گلپايگانى)

قول سوم: اگر التفات به وجوب نداشته بنابر احتياط واجب به جا آورد و اگر التفات به وجوب داشته است، طواف نساء لازم نيست. (آيت الله مكارم)

قول چهارم: اگر شك بعد از واقعه با زوجه بوده اعتنا نكند و اگر قبل از واقعه بوده واجب است به جا آورد. (آيات عظام خوبى، تبريزى و هاشمى شاهرودى)

قول پنجم: اگر قبل از تمتع از نساء شك کرده، بايد طواف نساء را انجام دهد و اگر پس از تمتع از نساء شك کرده در صورتى كه احتمال بدهد هنگام استمتاع به جهات شرعيه توجه داشته، به شكش اعتنا نكند والا بايد طواف نساء را به جا آورد، مگر بعد از گذشت ماه ذى الحجه كه مطلقاً اعتنا نمى كند. (آيت الله زنجانى)

قول ششم: اگر در انجام طواف نساء در حج شك كند در حالى كه ماه ذى الحجه الحرام باقى باشد چنين فردى بايد خود و در صورت عدم امكان نايب او طواف نساء و نماز آن را به جا آورد و اگر پس از خروج از ماه ذى الحجه الحرام چنين شكى رخ دهد اعتنا نكند. (آيت الله سبحانى)

بخش اول: عمره مفرده ۱۴۹

قول هفتم: اگر قبل از مواقعه شک کند طواف نساء را انجام داده باید آن را انجام دهد، ولی اگر بعد از مواقعه باشد بنا بر احتیاط واجب آن را انجام دهد. (آیت الله وحید)

تداخل در طواف نساء

اگر چندین طواف نساء بر عهده کسی باشد، آیا یک طواف نساء کافی است یا باید به تعداد احرام‌هایی که بسته، طواف نساء انجام دهد؟ در این مسأله پنج قول است:^۱

قول اول: یک طواف نساء برای همه احرام‌ها کافی است. (آیات عظام امام، نوری، گلپایگانی، اراکی و مکارم)

قول دوم: برای هر احرامی یک طواف نساء مستقل لازم است. (آیات عظام خویی، جوادی، زنجانی، سبحانی، صافی و وحید)

قول سوم: بنا بر احتیاط واجب برای هر احرامی یک طواف نساء لازم است. (آیات عظام بهجت، فاضل، سیستانی و هاشمی شاهرودی)

قول چهارم: وجوب تعدد، تکلیفی است، ولی از نظر وضعی حلیت زن با یک طواف نساء حاصل می‌شود. (آیت الله خامنه‌ای)

قول پنجم: هر احرام طواف نساء مستقل دارد، ولی بنا بر احتیاط واجب تا طواف نساء عمره مفرده یا حج تمتع را انجام نداده، نباید به احرام جدید محرم شود. (آیت الله تبریزی)

تذکر: آیت الله سیستانی می‌فرماید: اگر خللی در عمره مفرده پیش بیاید که ربطی به طواف نساء نداشته باشد، احرام دوم باطل است، اما اگر طواف نساء عمره مفرده اشکال داشته باشد، می‌تواند مجدداً محرم شود.

ترتيب بين تقصير و طواف نساء در عمره مفرده

در عمره مفرده طواف نساء و نماز آن بايد بعد از تقصير باشد و اگر عمداً و بدون عذر ترتيب را رعايت نکند، مجزى نيست و بايد (آيت الله مكارم: بنا بر احتياط واجب) بعد از تقصير، طواف نساء و نماز آن را تكرر نمايد.^۱

و اگر نسياناً يا جهلاً ترتيب را رعايت نکند، چند قول است:^۲
قول اول: عمره باطل نمى شود، لکن بايد بعد از تقصير طواف نساء را اعاده کند و بدون آن حرمت نساء باقى است. (آيات عظام امام، خامنه‌اى، جوادى، تبريزى، خويى، فاضل، زنجانى، صافى و گلپايگانى)

قول دوم: بنا بر احتياط واجب اعاده طواف نساء و نماز آن لازم است. (آيات عظام سيستانى، مكارم و وحيد)

قول سوم: مقدم شدن طواف نساء بر تقصير در عمره مفرده در صورت ضرورت يا نسيان يا جهل مجزى است. (آيات عظام بهجت و هاشمى شاهرودى)

طواف نساء در عمره تمتع

طواف نساء در عمره تمتع واجب نيست و اگر بخواهد احتياط کند، طواف و نماز آن را رجاءاً به جا آورد.^۳ (همه مراجع عظام)
البته آيات عظام سبحانى و مكارم فرموده‌اند: ضرورتى ندارد طواف نساء را به قصد رجاء به جا آورد؛ و آيت الله فاضل فرموده‌اند: اگر بخواهد احتياط کند، محل آن قبل از تقصير است.

۱. مناسك محشى، م ۹۰۸ و ۹۹۸.

۲. مناسك محشى، م ۸۹۸ و ۹۰۸ و ۱۲۰۹.

۳. مناسك محشى، م ۸۹۲.

بخش اول: عمره مفرده ۱۵۱ ❁

آیت‌الله خامنه‌ای اضافه کرده‌اند: قبل از تقصیر رجاءاً به جا آورد.

طواف نساء و طواف وداع نزد عامه

هیچ کدام از مذاهب اربعه طواف نساء را نه واجب می‌دانند و نه مستحب و از نظر ایشان، اعمال عمره مفرده با تقصیر تمام می‌شود و با طواف زیارت در حج همه محرّمات احرام حلال می‌شود.^۱ اما در حکم طواف وداع بین اهل سنت اختلاف است:^۲ قول اول: طواف وداع مستحب است. (مالکیه و شافعیه طبق قول جدید)

قول دوم: طواف وداع واجب است. (حنفیه، حنبلیه و شافعیه طبق قول قدیم)

تذکر: اگر از برادران اهل سنت در کاروان حضور داشتند به آنها گفته شود آیا احتمال وجوب طواف نساء را می‌دهند یا نه؟ اگر احتمال وجوب طواف نساء وجود داشته باشد، که بی‌شک احتمال آن را می‌دهند و هرگز قطع به عدم وجوب آن ندارند، احتیاطاً طواف وداع را به قصد مافی الذمه انجام دهند.

۱. در آمدی بر فقه مقارن، (مصطفی جعفرپیشه)، ۳۷۱.

۲. در آمدی بر فقه مقارن، (مصطفی جعفرپیشه)، ۳۷۱.

خودآزمایی

۱. آیا طواف نساء جزو اعمال حج تمتع و عمره مفرده هست؟
آیت الله سیستانی)
۲. آیا طواف نساء از ارکان حج و عمره است؟ (امام خمینی)
۳. اگر نابالغ طواف نساء را ترك کند، حرمت کدامیک از
محرمات احرام بعد از بلوغ باقی است؟ (آیت الله تبریزی)
۴. آیا حلیت عقد و شاهد بر عقدشدن و خواستگاری منوط به
انجام طواف نساء است؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۵. آیا در حال احرام خواستگاری کردن جایز است؟ (آیت الله
مکارم)
۶. در صورت ترك طواف نساء جهلاً و عقدکردن زن، آیا عقد
باطل است؟ (آیت الله فاضل)
۷. اگر طواف نساء را نسیاناً ترك نماید و جماع کند آیا كفاره
واجب می‌شود؟ (آیت الله صافی)
۸. اگر پس از مراجعت، در انجام طواف نساء شك داشته باشد،
وظیفه‌اش چیست؟ (آیت الله نوری)
۹. آیا بین تقصیر و طواف نساء در عمره مفرده، رعایت ترتیب
لازم است؟ (آیت الله سیستانی)
۱۰. محل انجام طواف نساء در عمره تمتع کجاست؟ (آیت الله
فاضل)
۱۱. اگر چند طواف نساء بر عهده او باشد، آیا یک طواف نساء
کافی است؟ (آیت الله زنجانی)
۱۲. حکم طواف وداع چیست؟ (شافعیه)

بخش دوم:

حج تمتع

اعمال حج تمتع

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با صورت اجمالی اعمال حج تمتع.
۲. آشنایی با تفاوت بین عمره تمتع و عمره مفرده.
۳. آشنایی با اعمالی که بین عمره تمتع و احرام حج ممنوع است.

حج تمتع مرکب است از دو عمل: یکی عمره تمتع، و دیگری «حج تمتع» و عمره تمتع بر حج تمتع مقدم است. و عمره تمتع مرکب از پنج جزء است:

- اول: احرام
- دوم: طواف کعبه
- سوم: نماز طواف
- چهارم: سعی بین صفا و مروه
- پنجم: تقصیر

- و چون محرم از اين اعمال فارغ شد، آنچه بر او به واسطه احرام بستن حرام شده بود حلال مي شود.^۱
- بعد از آنكه اعمال عمره تمتع به اتمام رسيد، بايد براي حج تمتع آماده شود و حج تمتع مركب است از سيزده عمل:
۱. احرام بستن در مكه؛
 ۲. وقوف در عرفات؛
 ۳. وقوف در مشعر الحرام؛
 ۴. رمي جمره عقبه در منا؛
 ۵. قرباني در منا؛
 ۶. حلق يا تقصير در منا؛
 ۷. طواف زيارت؛
 ۸. نماز طواف؛
 ۹. سعي بين صفا و مروه؛
 ۱۰. طواف نساء؛
 ۱۱. نماز طواف نساء؛
 ۱۲. بيتوته در منا، در شبهاي يازدهم و دوازدهم و شب سيزدهم براي بعضي از اشخاص؛
 ۱۳. رمي جمرات سه گانه در روزهاي يازدهم و دوازدهم.^۲

عمره تمتع و فرق آن با عمره مفرده

عمره تمتع، مانند عمره مفرده است، مگر در چهار مورد كه عبارتند از:

۱. مناسك محشي، ص ۱۳۷، صورت حج تمتع اجمالاً.
 ۲. مناسك محشي، ص ۱۳۷-۱۳۸، صورت حج تمتع اجمالاً.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۱۵۷

۱. میقات: در عمره مفرده، هیچ انحصاری بین مواقیت وجود نداشته و فرد می‌تواند از هر طرف که وارد مکه می‌شود - حتی از نزدیک‌ترین مکان‌ها به منطقه حرم، مثل مسجد تنعیم و مسجد حدیبیه - احرام ببندد؛ ولی مواقیتِ عمره تمتع، منحصر در پنج مکان (مسجد شجره، قرن المنازل، جحفه، وادی عقیق و یلملم) می‌باشد. البته در عمره مفرده هم اگر از این مواقیت بگذرد واجب است از آنجا محرم شود.
 ۲. طواف نساء: در عمره مفرده، لازم است پس از تقصیر یا حلق، طوافی به نیت طواف نساء انجام گیرد، ولی این طواف در عمره تمتع واجب نمی‌باشد.
 ۳. تقصیر: مردها در عمره مفرده، بین تقصیر یا حلق مخیر هستند، ولی در عمره تمتع، وظیفه فقط تقصیر است.
 ۴. زمان انجام: عمره مفرده را در تمام ماه‌های سال می‌توان انجام داد، به خلاف عمره تمتع که حتماً باید در ماه‌های حج یعنی شوال، ذی قعدة و ذی حجه باشد.
- ناگفته نماند که عمره مفرده بین عمره تمتع و حج تمتع به اتفاق مراجع عظام به سبیل فتوا یا احتیاط واجب جایز نیست و نیز در ایام تشریق (۱۱ تا ۱۳ ذی‌الحجه) به نظر جمعی از مراجع عظام جایز نیست که در ذیل عنوان «زمان عمره مفرده» در درس اول گذشت.

احكام اعمال بين عمره تمتع و حج تمتع

در فاصله زماني بين عمره تمتع و حج تمتع، اعمالی وجود دارد كه احكام و آثار خاصی دارند و در بعضی موارد، باعث بطلان حج شده و یا حرمت شرعی به دنبال دارند. آن اعمال عبارتند از:

۱. خروج از مكه
۲. کوتاه كردن یا تراشیدن موی سر
۳. انجام عمره مفرده

۱. خروج از مكه، پس از عمره تمتع و پیش از احرام حج

در این مسأله، دو فرع فقهی مطرح است:

الف) حکم تکلیفی خروج از مكه

در مورد حکم تکلیفی خروج از مكه چهار قول وجود دارد:^۱
قول اول: بنا بر احتیاط واجب بدون حاجت جایز نیست و در صورت ضرورت بنا بر احتیاط واجب باید مُحْرِم شود به احرام حج. (آیات عظام امام، جوادی، گلپایگانی و صافی)
قول دوم: خروج از مكه، جایز نیست مگر در مورد حاجت و با احرام. (آیات عظام تبریزی، خوئی، سبحانی و وحید)
قول سوم: جواز خروج از مكه، به شرط اطمینان از عدم فوت اعمال حج. (آیات عظام خامنه‌ای، بهجت، فاضل، سیستانی، مکارم، نوری و هاشمی شاهرودی)

۱. مناسك محشی، م ۹۴۳، ۹۱۰-۹۱۱ و ۹۱۷-۹۱۸.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۱۵۹ ❁

قول چهارم: خروج برای انجام کاری که نیاز دارد اشکال ندارد، و در این صورت نیز اگر بتواند باید با احرام حج خارج شود. (آیت الله زنجانی)

ب) حکم وضعی خروج از مکه

در این فرع، دو صورت متصور است:

صورت اول: خروج در ماه انجام عمره تمتع

اگر در همان ماهی که عمره تمتع را انجام داده بدون ضرورت و نیاز از مکه خارج شود، در این صورت در رابطه با صحت و بطلان عمره تمتع دو قول است:

قول اول: صحت عمره تمتع. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، خویی، اراکی، بهجت، تبریزی، گلپایگانی، صافی، سیستانی، سبحانی، مکارم، فاضل، وحید، نوری و هاشمی شاهرودی)

قول دوم: عمره تمتع باطل می‌شود و برای صحت حج، باید عمره را اعاده نماید. (آیت الله زنجانی)

صورت دوم: خروج در غیر ماه انجام عمره

اگر در غیر ماهی که عمره تمتع را انجام داده، بدون ضرورت از مکه خارج شود، در رابطه با حکم وضعی آن سه قول است:

قول اول: عمره تمتع او باطل نخواهد شد و حج او با آن عمره صحیح است. (آیات عظام امام، اراکی، بهجت و نوری)

قول دوم: با خروج از مکه در ماه بعد، عمره تمتع باطل می‌گردد و باید اعاده شود. (آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی، مکارم، سبحانی، فاضل، زنجانی، وحید و هاشمی شاهرودی)

آيات عظام بهجت، تبریزی و مكارم افزوده‌اند: و برای عمره سابق احتیاطاً طواف نساء انجام دهد.

قول سوم: اگر در غیر ماهی که محرم به عمره تمتع شده بود، دوباره به مکه وارد می‌شود، احتیاطاً برای عمره تمتع دوباره محرم شود. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

تذکر: طبق فتوای آیت‌الله مكارم خروج از مکه به طرف عرفات مبطل عمره تمتع نمی‌باشد.

خروج از مکه پس از اتمام حج و حکم احرام برای ورود به مکه

اگر بعد از اتمام حج از مکه خارج شود و بخواهد مجدداً به مکه برگردد، در مورد لزوم احرام مجدد و عدم آن پنج قول است:^۱

قول اول: عدم لزوم احرام، در صورتی که یک ماه از وقت احرام عمره تمتع، نگذشته باشد، ولی اگر پس از خروج از مکه از میقات عبور می‌کند، مثل اینکه به مدینه می‌رود و از آنجا به مکه برمی‌گردد، باید در مسجد شجره محرم شود برای عمره مفرده، و اگر با عمره تمتع یک ماه فاصله نشده، عمره مفرده را رجاءاً انجام دهد. (امام خمینی)

قول دوم: عدم لزوم احرام، در صورتی که مراجعت، در همان ماهی باشد که اعمال حج تمتع را انجام داده است. (آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، سبحانی، صافی، گلپایگانی و مكارم)

بخش دوم: احکام حج تمتع ۱۶۱

قول سوم: عدم لزوم احرام، در صورتی که مراجعت، در همان ماهی باشد که احرام عمره تمتع را انجام داده است. (آیات عظام خویی، فاضل و سیستانی)

قول چهارم: عدم لزوم احرام، در صورتی که سی روز از احرام حج تمتع نگذشته باشد. (آیات عظام زنجانی و هاشمی شاهرودی)

قول پنجم: لزوم احرام علی الاحوط، در صورت مغایرت ماه خروج با ماه مراجعت و یا گذشت سی روز با عدم تغایر. (آیت الله بهجت)

۲. تراشیدن یا کوتاه کردن موی سر، بعد از عمره تمتع و قبل از احرام حج

الف) تراشیدن موی سر

در مورد تراشیدن موی سر بعد از عمره تمتع و قبل از احرام حج، چهار قول مطرح است:^۱

قول اول: عدم جواز حلق. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، نوری، سبحانی، صافی، گلپایگانی و مکارم)

آیت الله سبحانی افزوده‌اند: حرمت تکلیفی دارد و فقط معصیت کرده، ولی کفاره ندارد و به عمره یا حج او ضرر نمی‌زند.

قول دوم: عدم جواز، بنا بر احتیاط واجب. (آیت الله اراکی)

قول سوم: اگر عمره تمتع در ماه شوال انجام شود تراشیدن سر تا ۳۰ روز بعد از عید فطر جایز است و بنا بر احتیاط واجب بعد از این مدت جایز نیست. (آیات عظام خویی، تبریزی، وحید و هاشمی شاهرودی)

آيت الله هاشمی شاهرودی فرموده‌اند: اين حکم مخصوص سروره است يعنی کسی که سر تراشیدن در حج بر او واجب است. قول چهارم: جواز حلق مطلقاً. (آيات عظام سيستاني، بهجت، جوادی، زنجانی و فاضل)
البته آيت الله زنجانی می‌فرماید: بنا بر احتیاط مؤکد استحبابی سر نترشد.

و آيت الله بهجت فرموده‌اند: ظاهراً عدم حرمت احرامی آن است و حرمت به جهت وجوب توفیر، محل تأمل است.
و آيت الله جوادی فرموده‌اند: مگر آنکه حلق در حج بر او واجب باشد و با تراشیدن سر زمینه حلق از بين برود.

ب) کوتاه کردن موی سر

کوتاه کردن موی سر با ماشین‌های معمولی، در صورتی که مثل تیغ نباشد و از ته نترشد، اشکالی ندارد.^۱ (همه مراجع عظام)

ج) استحباب توفیر موی سر و محاسن برای احرام حج

یکی از مستحبات حج تمتع این است که مردها موی سر و محاسن خود را برای احرام از اول ذی‌القعدة بلند نگه داشته و کوتاه نکنند، همچنان که فقیه کبیر صاحب عروه چنین فرموده:
يستحب قبل الشروع فی الإحرام أمور: أحدها توفیر شعر الرأس بل و اللحيه لإحرام الحجّ مطلقاً لا خصوص التمتع كما يظهر من بعضهم لإطلاق الأخبار من أول ذی القعدة بمعنى عدم إزاله شعرها لجمله من الأخبار و هی و

۱. مناسك محشی، م ۹۱۲.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۱۶۳ ❁

إن كانت ظاهره فى الوجوب إلا أنها محمولة على الاستحباب لجمله آخرى من الأخبار ظاهره فيه.^۱

۳. انجام عمره مفرده بعد از عمره تمتع و قبل از احرام حج

در مورد حکم تکلیفی و وضعی عمره مفرده در حد فاصل بین عمره تمتع و احرام حج چند قول وجود دارد:^۲

قول اول: جایز نیست و اگر به جا آورد، صحت عمره مفرده محل اشکال است، ولی برای عمره و حج تمتع اشکالی ایجاد نمی‌کند. (آیات عظام امام، جوادی، مکارم، نوری و صافی)

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب جایز نیست و اگر به جا آورد، صحت عمره مفرده محل اشکال است، ولی برای عمره و حج تمتع اشکالی ایجاد نمی‌کند. (آیات عظام خامنه‌ای و هاشمی شاهرودی)

قول سوم: جایز نیست مگر آنکه در ماه دیگر انجام دهد که در این صورت عمره تمتع او باطل شده و چنانچه تا هشتم ذی حجه در مکه بماند، این عمره مفرده، به طور قهری عمره تمتع محسوب می‌شود. (آیات عظام سبحانی و فاضل)

قول چهارم: مشروع نیست مگر آنکه از حرم خارج شود و در ماه دیگر غیر از ماهی که برای عمره تمتع محرم شده، با احرام عمره مفرده داخل مکه شود که در این صورت عمره مفرده او صحیح است و عمره تمتع او تبدیل به عمره مفرده می‌شود. (آیت الله تبریزی)

۱. العروه الوثقی، ج ۴، ص ۶۵۲، م ۱.

۲. مناسک محشی، م ۹۰۹.

قول پنجم: جايز نيست و ظاهر اين است كه موجب بطلان عمره تمتع خواهد شد و لازم است آن را اعاده نمايد. ولي اگر تا روز هشتم ذى حجه در مكه بماند و قصد حج كند، عمره مفرده اش، تمتع به حساب مى آيد. (آيت الله سيستاني)

قول ششم: جايز نيست و عمره تمتع را باطل مى كند. (آيت الله زنجاني)

قول هفتم: جايز نيست. (آيات عظام خويى و گلپايگاني)
تذكر: آيات عظام خويى و گلپايگاني حكم وضعى آن را ذكر نكرده اند.
قول هشتم: اشكال ندارد. (آيت الله بهجت)^۱

۱ . ناگفته نماند كه قبلاً مى فرمودند: محتمل است اشكال نداشته باشد و در اواخر عمر فرمودند: اشكال ندارد.

خودآزمایی

۱. عمره مفرده از نظر تقصیر با عمره تمتع چه فرقی دارد؟ (امام خمینی)
۲. از نظر میقات چه فرقی بین عمره مفرده و عمره تمتع وجود دارد؟ (آیت الله نوری)
۳. حکم تکلیفی خروج از مکه بعد از عمره تمتع و قبل از احرام حج چیست؟ (آیت الله شاهرودی)
۴. اگر در ماهی که عمره تمتع را انجام داده، از مکه خارج شود، آیا عمره اش باطل می‌شود؟ (آیت الله فاضل)
۵. اگر در ماه بعد از اعمال عمره تمتع از مکه خارج شود، آیا لازم است عمره را اعاده کند؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۶. بعد از عمره تمتع و قبل از احرام حج آیا تراشیدن سر جایز است؟ (آیت الله مکارم)
۷. آیا کوتاه کردن موی سر با ماشین‌های معمولی بعد از عمره تمتع و قبل از احرام حج جایز است؟ (آیت الله سیستانی)
۸. آیا بعد از عمره تمتع و قبل از احرام حج می‌توان عمره مفرده انجام داد؟ (آیت الله خویی)
۹. اگر بین عمره تمتع و حج تمتع، عمره مفرده انجام دهد، آیا عمره تمتع باطل می‌شود؟ (آیت الله صافی)

احرام حج تمتع

هدفهای آموزشی

۱. آشنایی با محل احرام حج تمتع.
۲. آشنایی با وظیفه حاجی در صورت ترک احرام حج.
۳. آشنایی با ملاک ضیق وقت احرام حج.

۱. واجب است بر مکلف که بعد از تمام شدن اعمال عمره تمتع، برای حج تمتع احرام ببندد.^۱
۲. کیفیت احرام بستن و لبیک گفتن همان نحو است که در احرام عمره ذکر شد.^۲
۳. تمام چیزهایی که در محرمات احرام بیان شد، در این احرام هم حرام است و آنچه کفاره دارد، به همان ترتیب.^۳

۱. مناسک محشی، م ۹۳۷.

۲. مناسک محشی، م ۹۴۰.

۳. مناسک محشی، م ۹۴۱.

محل احرام حج تمتع

محل احرام حج تمتع شهر مکه است که در محدوده آن چند قول است:^۱

قول اول: شهر مکه حتی قسمت‌های توسعه یافته آن. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، اراکی، نوری، فاضل و هاشمی شاهرودی)
قول دوم: شهر مکه حتی قسمت‌های توسعه یافته آن مگر قسمت‌هایی که خارج از حرم است. (آیات عظام جوادی، سیستانی، مکارم و سبحانی).

تذکر: طبق نظر آیات عظام جوای و مکارم عدم جواز احرام در قسمت‌های خارج از حرم، مبنی بر احتیاط واجب است.

قول سوم: بنابر احتیاط واجب از مکه قدیم محرم شوند. (آیات عظام خوئی، تبریزی و بهجت)

قول چهارم: بنابر احتیاط واجب تا می‌تواند از مکه قدیم باشد. (آیت الله صافی)

قول پنجم: واجب است احرام حج در مکه قدیم باشد. (آیت الله سید محمد شاهرودی)

تذکر: مستحب است در حجر اسماعیل یا نزد مقام ابراهیم محرم شود.

حکم ترک احرام در حج تمتع، جهلاً یا نسیاناً

اگر فراموش کند و بدون احرام از مکه خارج شود و به طرف عرفات برود، دو صورت دارد:^۲

۱. مناسک محشی، م ۹۴۶.

۲. مناسک محشی، م ۹۴۷ و ۹۵۳.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۱۶۹

صورت اول: امکان بازگشت به مکه وجود دارد:

در این صورت باید برای احرام بستن به مکه برگردد. (همه مراجع عظام)

آیت الله زنجانی می‌فرماید: اگر در عرفات یادش بیاید در همان جا محرم شود و باید قبل یا بعد از تلبیه بگوید: «اللهم علي كتابك و سنة نبيك» و احتیاط مستحب است که به مکه برگردد.

صورت دوم: به جهت ضیق وقت یا عذر دیگر بازگشت به مکه امکان ندارد:

در این صورت دو قول است:

قول اول: جواز احرام در همان جایی که متوجه ترک نیت و تلبیه شده است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، خوئی، وحید، سیستانی، زنجانی، بهجت، تبریزی، هاشمی شاهرودی، سبحانی، مکارم و نوری)

آیت الله سبحانی افزوده‌اند: اگر در عرفات یادش آمد، پس از لبیک بگوید «اللهم علي كتابك و سنة نبيك» و اگر در مشعر به خاطر آورد در همان جا محرم شود و خوب است جمله فوق را بگوید.

قول دوم: احتیاط آن است که هر قدر می‌تواند به سمت مکه برگردد و اگر نتوانست از همان جا محرم شود. (آیات عظام گلپایگانی و صافی)

تذکر: جاهل به مسأله اگر احرام نیندد، در حکم کسی است که به واسطه فراموشی احرام نبسته است.^۱

ملاك ضيق وقت در مسئله ترك تلبیه و نیت در حج تمتع

وقت احرام موسع است و تا وقتی که بتواند بعد از احرام به وقوف عرفه برسد، می‌تواند تأخیر بیندازد.^۱

در ملاک آخر وقت احرام حج تمتع سه قول است:^۲

قول اول: خوف نرسیدن به وقوف اختیاری در عرفه که از ظهر روز نهم تا غروب شرعی است و لو ده دقیقه. (آیات عظام امام،

خامنه‌ای، اراکی، صافی، گلپایگانی، بهجت، مکارم و نوری)

قول دوم: عدم درک وقوف رکنی عرفات، یعنی مسمای وقوف.

(آیات عظام خوئی، تبریزی، زنجانی، سبحانی، وحید، فاضل و هاشمی

شاهرودی)

قول سوم: حد تنگی وقت آن است که نتواند قبل از زوال روز

عرفه اعمال عمره را به اتمام رساند. (آیت‌الله سیستانی)

۱. مناسک محشی، م ۹۴۲.

۲. مناسک محشی، م ۹۲۵ و ۹۵۰.

خودآزمایی

۱. محل احرام حج تمتع کجاست؟ (آیت الله بهجت)
۲. آیا احرام از قسمت‌هایی از شهر مکه که خارج از حد حرم است، جایز است؟ (آیت الله مکارم)
۳. اگر در عرفات متوجه شود که در مکه محرم نشده است، وظیفه‌اش چیست؟ (آیت الله زنجانی)
۴. اگر به جهت جهل به مسأله، بدون احرام از مکه خارج شود، وظیفه‌اش چیست؟ (آیت الله سیستانی)
۵. در چه صورتی رفتن به مکه جهت تدارک احرام فراموش شده حج به جهت ضیق وقت لازم نیست؟ (آیت الله وحید)

وقوف در عرفات

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با واژه عرفات.
۲. آشنایی با وقوف به عرفات و انواع آن.
۳. آشنایی با حکم خروج از عرفات.

در حج تمتع، دومین عمل واجب، بعد از احرام، وقوف در عرفات است. پیش از آنکه وارد احکام عرفات شویم، بهتر است درنگی بر واژه شناسی کلمه عرفات داشته باشیم.

واژه‌شناسی کلمه عرفات

عرفات، از «عرفه» مشتق شده است و برای لفظ عرفه، دو معنای اسم مکانی و اسم زمانی وجود دارد. اگر به معنای اسم مکانی استعمال شود، سرزمینی است در مکه که کوهی به نام «جبل الرحمه» در آن وجود دارد،^۱ و اگر به معنای اسم زمانی استعمال شود، حاکی از زمانی خاص است که همان روز نهم ذی الحجه می‌باشد.

۱. ر.ک: آثار اسلامی مکه و مدینه، ص ۱۳۱.

واژه عرفات، جمع است ولی معنای افرادی دارد، این واژه، اسمی است برای سرزمینی خاص، به مساحت ۱۸ کیلومتر مربع که در شرق مکه، که اندکی متمایل به جنوب قرار گرفته است.

وجه تسمیه عرفات

برای وجه تسمیه این سرزمین به عرفات، دو نکته ذکر کرده‌اند:
نکته اول که در خصوص آن روایتی از جانب ائمه معصومین علیهم‌السلام وارد نشده و تنها در کتب واژه‌شناسان مثل کتاب «مجمع البحرین» جناب طریحی مطرح شده، عبارت است از اینکه چون حضرت آدم و حوا علیهم‌السلام، در این سرزمین همدیگر را شناختند؛ لذا این سرزمین، به عرفات معروف شد؛ یعنی سرزمین معارفه و شناخت.

نکته دوم: وجه تسمیه آن مستند به روایتی می‌باشد که مرحوم صدوق رحمته‌الله در «علل الشرایع»، نقل کرده است:

قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام عَنْ عَرَفَاتٍ: لِمَ سُمِّيَتْ عَرَفَاتٍ؟ فَقَالَ: «إِنَّ جَبْرَائِيلَ عليه السلام، خَرَجَ بِإِبْرَاهِيمَ عليه السلام يَوْمَ عَرَفَةَ، فَلَمَّا زَالَتِ الشَّمْسُ، قَالَ لَهُ جَبْرَائِيلُ: يَا إِبْرَاهِيمُ اعْتَرَفْ بِذَنْبِكَ وَاعْرِفْ مَنَاسِكَكَ، فَسُمِّيَتْ عَرَفَاتٍ لِقَوْلِ جَبْرَائِيلَ عليه السلام، اعْتَرَفْ فَأَعْتَرَفَ»^۱

راوی می‌گوید: از امام صادق علیه‌السلام در مورد عرفات پرسیدم که به چه دلیل عرفات خوانده شده است؟

پس ایشان فرمودند: همانا جبرئیل علیه‌السلام، همراه ابراهیم علیه‌السلام در روز

۱. علل الشرایع، ج ۲، ص ۴۳۶، ح ۱.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۱۷۵

عرفه بیرون رفتند، پس چون وقت زوال آفتاب رسید، جبرئیل علیه السلام به ایشان فرمودند: ای ابراهیم! به گناهت اعتراف کن و اعمال و مناسک خود را بشناس، پس عرفات به خاطر گفتار جبرئیل علیه السلام که گفت: اعتراف کن و ابراهیم علیه السلام هم اعتراف کرد، به این نام خوانده شده است.

البته ذکر این مطلب خالی از لطف نیست در خطاب جبرئیل علیه السلام به حضرت ابراهیم علیه السلام مبنی بر اعتراف بر گناه، یقیناً گناهان صغیره و کبیره مورد نظر نیستند؛ بلکه ترک اولی منظور بوده است، چرا که ساحت انبیا، ساحت عصمت است.

تأثیر گناه بر انسان‌ها و روش دفع آن

بنابر روایتی که گذشت، راز نامگذاری این مکان به سرزمین عرفات، این است که این سرزمین، سرزمین اعترافات است. در این مطلب نکته‌ای ظریف و دقیق نهفته است که همانا اولین قدم برای سیر و سلوک در این سرزمین مقدس، اعتراف به گناهان می‌باشد؛ لذا مناسب است که روحانیون محترم، بیانی هر چند کوتاه برای زائران داشته و این دو نکته را به ایشان متذکر شوند:

نکته اول، در خصوص نقش گناه در ویرانی مادی و معنوی انسان است. همانطور که در گفتار ائمه علیهم السلام تصریح شده است، عصبان و گناه ربّ جلیل، تا جایی ویرانگر است که در یک کلمه می‌توان گفت: بزرگ‌ترین مانع انسان برای دریافت فیوضات مادی و معنوی خدای متعال، گناه و جرأت بر خداوند است. در همین باب، دو روایت از امام صادق علیه السلام نقل شده است و ایشان صراحتاً، گناه را عامل محرومیت از نعمت‌های مادی و معنوی می‌دانند.

امام صادق علیه السلام در روایتی می‌فرماید: «مَا أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَى عَبْدٍ نِعْمَةً فَسَلَبَهَا إِيَّاهُ حَتَّى يُذْنِبَ ذَنْبًا يَسْتَحِقُّ بِذَلِكَ السَّلْبَ؛^۱ خدای متعال، هیچ نعمتی را به بنده‌ای عنایت نمی‌فرماید تا آن را از او بگیرد، مگر اینکه بنده گناهی انجام می‌دهد که این گناه، موجب سلب نعمت از او می‌شود.

و همچنین در روایتی دیگر می‌فرمایند: «إِنَّ الرَّجُلَ يُذْنِبُ الذَّنْبَ فَيُحْرَمُ صَلَاةَ اللَّيْلِ وَ إِنَّ الْعَمَلَ السَّيِّئَ أَسْرَعُ فِي صَاحِبِهِ مِنَ السِّكِّينِ فِي اللَّحْمِ»؛^۲ یعنی، همانا انسان، مرتکب گناهی می‌شود پس به خاطر این گناه از نماز شب محروم می‌گردد و همانا تأثیر گناه در گناهکار، سریع‌تر از تأثیر چاقو بر گوشت است.

نکته دوم، در مورد اعتراف به گناه و اهمیت و نقش سازنده آن، در پالایش نفس و جان است. باید توجه داشت که اولین قدم برای سیر و سلوک حاجی، برداشتن مانع است و این مانع چیزی جز گناه نیست و کلید رفع آن، اعتراف به گناه می‌باشد؛ زیرا اعتراف به گناه، حاکی از دو مطلب گران بهاست، یکی پشیمانی و دیگری توجه به خطا و لغزش و عصیان در برابر خدای متعال.

در این باره هم به بیان دو حدیث بسنده می‌کنیم: امام باقر علیه السلام در روایتی می‌فرماید:

«وَاللَّهُ مَا يَنْجُو مِنَ الذَّنْبِ إِلَّا مَنْ أَقْرَبَهُ»؛^۳ به خدا سوگند، گناهکار از گناه خود نجات پیدا نمی‌کند مگر آنکه در پیشگاه خدا به آن اعتراف کند.

۱. وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۳۰۴، ح ۱۸.

۲. همان، ص ۳۰۲، ح ۱۴.

۳. همان، ج ۱۶، ص ۵۹، ح ۱.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۱۷۷

و در روایتی دیگر ایشان می‌فرماید: «لَا وَاللَّهِ مَا أَرَادَ اللَّهُ مِنَ النَّاسِ إِلَّا خَصْلَتَيْنِ: أَنْ يَقْرُوا لَهُ بِالنَّعْمِ فَيَزِيدَهُمْ وَبِالدُّنُوبِ فَيَغْفِرَهَا لَهُمْ»؛^۱ به خدا سوگند، خداوند هرگز از مردم چیزی را نخواسته است جز دو خصلت: یکی اینکه اقرار کنند به نعمت‌هایش پس (بواسطه این اقرار) خداوند نعمت ایشان را افزایش دهد، و دیگر (اینکه اقرار کنند) به گناهانشان پس (به واسطه این اعتراف) خداوند گناهان ایشان را بیامرزد.

ارکان توبه

در توبه چند رکن وجود دارد:

۱. پشیمانی نسبت به آنچه انجام داده است.
۲. تصمیم بر ترک گناه و عدم تکرار آن.
۳. اعتراف به گناه و طلب مغفرت از خدای متعال.
۴. جبران حق الله یا حق الناسی که به واسطه گناه بر ذمه فرد آمده است.

وجوب وقوف در عرفات

واجب است وقوف به عرفات - که محلی است معروف و محدود است به حدود معروفه - به قصد قربت و خالص مثل سایر عبادات.^۲

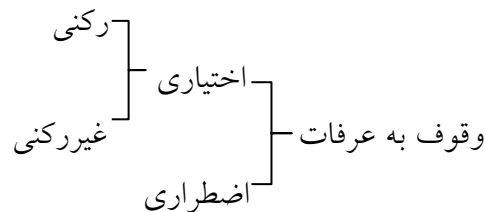
۱. همان، ج ۱۶، ص ۵۹، ح ۲.

۲. مناسک محشی، م ۹۵۶.

منظور از وقوف

مراد از وقوف، بودن در آن مكان است؛ چه سواره و چه پياده يا نشسته يا خوابيده يا در حال راه رفتن، به هر حال كه باشد كافي است.^۱

انواع وقوف به عرفات

زمان وقوف اختياري عرفات

در مورد زمان وقوف اختياري عرفات، پنج قول وجود دارد:^۲

قول اول: لزوم وقوف بنا بر احتياط واجب، بعد از زوال روز نهم ذی الحجه تا غروب شرعی (وقت نماز مغرب). (آيات عظام امام، بهجت، جوادی، گلپايگانی، فاضل، صافی، مكارم و نوری)

قول دوم: لزوم وقوف بنا بر احتياط واجب، بعد از زوال روز نهم ذی الحجه و اظهر، جواز تأخير تا يك ساعت بعد از ظهر. (آيات عظام خوئی، تبریزی و هاشمی شاهرودی)

قول سوم: لزوم وقوف بنا بر احتياط واجب، از اول ظهر و جواز

۱. مناسك محشی، م ۹۵۷.

۲. مناسك محشی، م ۹۵۹.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۱۷۹

تأخیر به مقدار ادای نماز ظهر و عصر - پشت سر هم - و مقدمات آنها. (آیات عظام خامنه‌ای، سیستانی و سبحانی)
آیت‌الله سبحانی افزوده‌اند: جواز تأخیر به مقدار ادای نماز ظهر و عصر در منطقه نمره که فعلاً مسجد نمره در آنجاست و خارج از عرفات می‌باشد.

آیت‌الله سیستانی افزوده‌اند: ...یا به اندازه انجام یک غسل و خواندن متعاقب نماز ظهر و عصر می‌تواند تأخیر بیاندازد.

قول چهارم: لزوم وقوف بنابر احتیاط واجب، از اول ظهر روز نهم تا غروب و جواز تأخیر به مقدار انجام غسل و خواندن نماز ظهر و عصر پشت سر هم - با یک اذان و دو اقامه، به شرط اشتغال به این اعمال. (آیت‌الله وحید)

قول پنجم: تأخیر وقوف از اول زوال به مقدار ادای نماز ظهر و عصر بدون تردید جایز است، بلکه تأخیر آن تا قبل از غروب، به مقدار مسمای عرفی وقوف جایز می‌باشد، هرچند خلاف احتیاط استحبابی است و منظور از غروب در این مسأله، زوال حمرة مشرقیه است. (آیت‌الله زنجانی)

منتهای وقوف در عرفات

درباره اینکه منتهای وقوف در عرفات، غروب آفتاب است یا مغرب شرعی، سه قول است:^۱

قول اول: غروب آفتاب است. (آیات عظام بهجت، تبریزی، خوبی، مکارم و وحید)

قول دوم: غروب شرعی است که با زوال حمزه مشرقیه محقق می‌شود. (آیات عظام امام، جوادی، خامنه‌ای، زنجانی، سبحانی، صافی، فاضل، گلپایگانی و نوری)

قول سوم: با شک در سقوط قرص، غروب شرعی (زوال حمزه مشرقیه) است و در صورت اطمینان به سقوط قرص خورشید، بنابر احتیاط واجب، غروب شرعی است. (آیت‌الله سیستانی)

وقوف رکنی عرفات

وقوف رکنی عبارت است از: مسمای وقوف به این معنا که گفته شود در عرفات بوده هر چند خیلی کم باشد، مثل یک دقیقه و دو دقیقه.^۱

ترک عمدی وقوف رکنی عرفات

ترک عمدی وقوف رکنی، به این معنا که در هیچ جزء از بعد از ظهر تا مغرب در عرفات نباشد، مبطل حج است، هر چند وقوف اضطراری عرفات را هم درک کند. (همه مراجع عظام)^۲

وقوف اضطراری عرفات

وقوف اضطراری: عبارت است از وقوف مقداری از شب دهم برای کسی که به واسطه عذری، مثل فراموشی و تنگی وقت^۳ و

۱. مناسک محشی، م ۹۶۲.

۲. مناسک محشی، م ۹۶۳.

۳. آیت‌الله سیستانی: و همچنین جاهل قاصر.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۱۸۱

مانند آن،^۱ از ظهر روز نهم تا غروب شرعی در عرفات نباشد و هیچ جزئی از آن زمان را درک نکند، کافی است که مقداری از شب عید (مغرب تا اذان صبح) را هر چند اندک باشد در عرفات باشد.^۲

احکام عرفات

۱. واجب: وقوف به عرفات.
۲. حرام: خروج غیر ضروری از عرفات، قبل از غروب روز نهم.
۳. مکروه: بالا رفتن از جبل الرحمه در زمان وقوف.
۴. مستحبات مکانی: با طهارت بودن؛ انجام غسل؛ توجه کامل به خدا؛ وقوف در پایین کوه؛ اقامه نماز ظهر و عصر در اول وقت به یک اذان و دو اقامه؛ قلب خود را به حق جلّ جلاله متوجه ساخته و حمد الهی و تهلیل و تمجید نموده و ثنای حضرت حق را به جا آورد، پس از آن صد مرتبه الله اکبر و صد مرتبه سوره توحید را بخواند و آنچه خواهد دعا نماید و از شیطان رجیم به خدا پناه ببرد و ادعیه وارده را بخواند.

۵. مستحبات زمانی:

۱. زیارت سیدالشهداء علیه السلام
۲. دو رکعت نماز پس از نماز عصر و قبل از دعای عرفه در زیر آسمان بدین صورت که در رکعت اول بعد از حمد، سوره توحید و در رکعت دوم سوره کافرون خوانده شود.
۳. نماز حضرت امیرالمؤمنین علی علیه السلام که چهار رکعت بوده و در

۱. آیت الله فاضل: مثل جهل به موضوع یا حکم یا مریضی یا شدت گرما و سرما.

۲. مناسک محشی، م ۹۶۸.

هر ركعت بعد از حمد پنجاه مرتبه سوره توحيد خوانده شود.
۴. خواندن سلسله ادعیه‌ای كه در كتب ادعیه مثل مفاتيح الجنان آمده از آن جمله دعای ملكوتی سيدالشهداء علیه السلام كه به دعای عرفه معروف است.

خروج غير ضروری از عرفات و كفاره آن

كوچ عمدی از عرفات پیش از غروب شرعی و عدم بازگشت، علاوه بر حرمت، كفاره نیز دارد و كفاره آن يك شتر است كه در صورت عدم توانایی، باید هجده روز روزه بگیرد.^۱
در مورد وجوب كفاره، در صورت بازگشت به عرفات پس از خروج غير ضروری از آن، دو قول مطرح شده است:^۲
قول اول: عدم ثبوت كفاره؛ اگر چه احتیاط در پرداخت آن است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، خوئی، تبریزی، وحید، زنجانی، سیستانی، فاضل، سبحانی، صافی، گلپایگانی، هاشمی شاهرودی و مكارم)
قول دوم: ثبوت كفاره بنابر احتیاط واجب. (آیات عظام اراکی، بهجت و نوری)

۱. مناسك محشی، م ۹۶۵.

۲. مناسك محشی، م ۹۶۴.

خودآزمایی

۱. زمان وقوف اختیاری عرفات چقدر است؟ (امام خمینی)
۲. تأخیر از زوال روز نهم تا چه مقدار جایز است؟ (آیت الله خامنه-ای)
۳. منظور از وقوف رکنی عرفات چیست؟ (آیت الله مکارم)
۴. زمان وقوف اضطراری عرفات را مشخص کنید. (آیت الله زنجانی)
۵. آیا جاهل قاصر به حکم وجوب وقوف، معذور شمرده می شود؟ (آیت الله سیستانی)
۶. حکم خروج از عرفات قبل از غروب شرعی چیست؟ (آیت الله تبریزی)
۷. کفاره کوچ عمده از عرفات قبل از غروب در صورتی که به عرفات برنگردد چیست؟ (آیت الله مکارم)
۸. اگر از عرفات بدون ضرورت خارج شود و قبل از غروب برگردد، آیا کفاره واجب است؟ (آیت الله نوری)

درس یازدهم:

وقوف در مشعر الحرام

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با نام‌های مشعر الحرام.
۲. آشنایی با انواع وقوف به مشعر.
۳. آشنایی با کسانی که می‌توانند شبانه از مشعر خارج شوند.
۴. آشنایی با حکم وقوف در مشعر در حال خواب، بیهوشی و حرکت.

نام‌های مشعر الحرام

برای مشعر سه نام وجود دارد: مشعر الحرام، جمع (جُمَعَاء یا جُمَعَاء) و مزدلفه.

مشعر الحرام

مشعر به معنای معلّم یعنی علامت و نشانه است.
وجه تسمیه: این سرزمین «معلّمُ العبادة» یعنی علامت و نشانه عبادت است.
تذکر: اینکه برخی مشعر را به شعور و درک معنی می‌کنند، ریشه لغوی و روایی صحیحی ندارد.

وصف مشعر به حرام:

۱. اشاره به حرمت و احترام این مکان دارد؛ یعنی محل عبادتی که از حرمت خاصی برخوردار است.
۲. به جهت آنکه در منطقه حرم قرار گرفته است. موصوف به «الحرام» شده است.^۱

جمع ، جَمْعَاء ، جُمَعَاء

در میان این سه لفظ، جمع معروف تر می باشد.

وجه تسمیه:

۱. محل تجمع حاجیان و زائرین در شب دهم ذی حجه است.
۲. اجتماع حضرت آدم و حوا عليهما السلام در آن سرزمین بوده است.^۲
۳. جمع خواندن نماز مغرب و عشاء در این مکان، توسط حضرت آدم عليه السلام.^۳

مزدلفه

ریشه لغوی مزدلفه، «ازدلاف» است از ماده «زُلف» که به معنای قرب می باشد.

ازدلاف به معنای قرب یا اجتماع است.

وجه تسمیه بنا بر معنای قرب: طبق روایت امام صادق عليه السلام، جبرئیل عليه السلام به حضرت ابراهیم عليه السلام گفت: «ازدلفُ إلي المشعر الحرام»؛ به مشعر نزدیک شو.^۴

۱. مجمع البحرين، ج ۳، ص ۳۴۹.

۲. همان، ج ۵، ص ۶۸.

۳. قال الصادق عليه السلام: «سُميتِ المزدلفه جَمْعاً، لأنَّ آدمَ جمعٌ فيهما بين الصلاتين المغرب والعشاء.» (علل الشرائع، ج ۲، ص ۴۳۷).

۴. علل الشرائع، ج ۲، ص ۴۳۶.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۱۸۷ ❁

وجه تسمیه بنا بر معنای اجتماع: به جهت اجتماع حجّاج است
در این مکان.^۱

نکته: وجوه مختلفی که برای وجه تسمیه واژگان مذکور گفته شد، قابل جمع است؛ چرا که ممکن است همه این نکات در نامگذاری لحاظ شده و هر یک از این وجوه به نکته خاصی اشاره دارد.

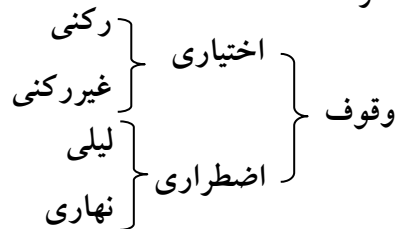
اعمال مشعر الحرام

دو عمل برای مشعر الحرام ذکر شده است: بیتوته و وقوف
۱. بیتوته در مشعر: در مورد حکم بیتوته در مشعر و مقدار آن
چهار قول مطرح شده است:^۲
قول اول: بنا بر احتیاط واجب، شب دهم تا طلوع صبح به نیت
اطاعت خدا، در مشعر به سر ببرد. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت،
فاضل، جوادی، مکارم و نوری)
قول دوم: وجوب بیتوته شب دهم ثابت نیست، ولی احتیاط
مؤکد مستحب است. (آیات عظام خوئی، تبریزی، زنجانی، وحید و
هاشمی شاهرودی)
قول سوم: بیتوته در مشعر تا طلوع فجر واجب است. (آیات
عظام سبحانی، گلپایگانی و صافی)
قول چهارم: بیتوته مقداری از شب عید تا صبح در مشعر واجب
است. (آیت الله سیستانی)

۱. مجمع البحرین، ج ۵، ص ۶۸.

۲. مناسک محشی، م ۹۷۹.

۲. وقوف در مشعر

در مورد وقوف اختياري و ركني چهار قول وجود دارد:^۱
قول اول: مقدار واجب وقوف از طلوع صبح تا طلوع آفتاب و مقدار ركني آن، تنها مقداري از بين الطلوعين است. (آيات عظام خامنه‌اي، تبريزي، خويي، سبحاني و مكارم)
 و تا كمى قبل از طلوع آفتاب (آيات عظام امام، جوادي، صافي، فاضل، گلپايگاني، نوري و هاشمي شاهرودي)

و آيت الله هاشمي شاهرودي افزوده است: «و قبل از طلوع آفتاب و روشن شدن كامل هوا كافي است و اگر عالماً عامداً آن را ترك كند ولي وقوف در مشعر را ولو در شب انجام داده و يا از مشعر عبور كرده باشد، حج او صحيح است لکن بايد كفاره بدهد.»

قول دوم: مقدار واجب وقوف، مسمای وقوف - و لو يك يا دو دقيقه - از اذان صبح تا طلوع آفتاب و مقدار ركني آن، مسمای وقوف از غروب (زوال حمرة مشرقيه) روز نهم تا طلوع آفتاب روز عيد است. (آيت الله زنجاني)

قول سوم: مقدار واجب وقوف، قسمتي از شب است تا كمى قبل از طلوع آفتاب و مقدار ركني آن، وقوف في الجملة از آن است. (آيت الله سيستاني)

۱. مناسك محشي، م ۹۸۲.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۱۸۹ ❁

قول چهارم: بنا بر احتیاط واجب تا طلوع آفتاب وقوف واجب است و مقدار رکنی تنها مقداری از بین الطلوعین است. (آیات عظام بهجت و وحید)

حکم بانوان، معذورین و همراهانشان در مشعر

به اتفاق همه مراجع تقلید، بانوان و معذورین (پسربچه‌ها، بیماران، پیرمردها، اشخاص ضعیف و پرستاران و راهنمایان ایشان) می‌توانند مقداری از شب را در مشعرالحرام مانده و سپس به منا کوچ کنند و احتیاط مستحب آن است که اگر توقف مشکل نباشد، تخلف نکنند.^۱

تذکر: درک مقداری از شب، برای وقوف اختیاری بانوان کافی می‌باشد، لذا درک وقوف بین الطلوعین حتی برای بانوانی که حج نیابتی انجام می‌دهند واجب نیست؛ به خلاف مردی که حج او حج نیابتی است که در آن اختلاف نظر وجود دارد.

خروج معذورین از مشعرالحرام قبل از نیمه شب

در این مسأله سه قول وجود دارد:^۲

قول اول: عدم جواز خروج پیش از نصف شب، مگر اینکه مانعی پیش آید، مثلاً پلیس اجازه توقف اتومبیل‌های آنها را ندهد. (آیت‌الله سبحانی)

قول دوم: عدم جواز خروج پیش از نصف شب، بنا بر احتیاط واجب. (آیات عظام امام و ثوری)

۱. مناسک محشی، م ۹۸۳.

۲. مناسک محشی، م ۹۸۳.

قول سوم: جواز خروج پيش از نيمه شب. (آيات عظام جوادی، خامنه‌ای، خوئی، تبریزی، وحید، صافی، گلپایگانی، سیستانی، بهجت، نوری، زنجانی، مکارم و هاشمی شاهرودی)
آيات عظام زنجانی و مکارم می‌فرمایند: احتیاط مستحب آن است که پيش از نصف شب خارج نشوند.

حکم وقوف در مشعر، در حال خواب یا بیهوشی

در این مسأله دو صورت وجود دارد:

صورت اول: بیداری در ابتدای وقوف و خوابیدن یا بیهوش شدن بعد از نیت: در این صورت وقوف صحیح است.^۱ (همه مراجع عظام)

صورت دوم: خواب یا بیهوشی در تمام مدت وقوف، در این صورت سه قول مطرح شده است:^۲
قول اول: بطلان وقوف. (آيات عظام امام، بهجت، خامنه‌ای، خوئی، فاضل، سبحانی و وحید)

البته آیت الله وحید این مطلب را در باره وقوف در عرفات فرموده ولی ظاهراً فرقی با وقوف در مشعر ندارد.

قول دوم: بطلان وقوف، بر سبیل فتوا در صورت عدم قصد وقوف قبل از وقت، اما اگر قبل از وقت قصد وقوف کرد و تمام مدت وقوف خواب یا بیهوش باشد، کفایت این وقوف محل اشکال است. (آیت الله سیستانی)

۱. مناسک محشی، م ۹۵۸.

۲. مناسک محشی، م ۹۵۸.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۱۹۱ ❁

قول سوم: صحت وقوف، در صورت قصد وقوف قبل از خواب یا بیهوشی. (آیات عظام اراکی، تبریزی، زنجانی، صافی، گلپایگانی، مکارم، نوری و هاشمی شاهرودی)

وقوف در حال عبور از مشعر

مراد از وقوف، بودن در آن مکان است چه سواره و چه پیاده یا نشسته یا خوابیده یا در حال راه رفتن، به هر حال که باشد کافی است.^۱

پس در حال عبور از مشعر اگر نیت وقوف نماید مجزی است. (همه مراجع عظام)

همچنین بانوان و سایر معذورین لازم نیست هنگام رسیدن به مشعر الحرام از اتوبوس پیاده شده و توقف کنند، ولی باید توجه شود که حتماً بیدار باشند و قصد وقوف نمایند.

وظیفه همراهان، بعد از استقرار معذورین در منا

اگر همراه معذورین، بانو باشد، مانند معینه، بازگشت به مشعر برای درک وقوف بین الطلوعین واجب نیست. (همه مراجع عظام)

اگر همراه، مرد باشد، پنج قول مطرح شده است:^۲
قول اول: عدم وجوب بازگشت در صورت نیاز معذورین به همراهی آنها. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، جوادی، زنجانی، سیستانی، نوری و هاشمی شاهرودی)

۱. مناسک محشی، م ۹۵۷.

۲. مناسک محشی، م ۹۸۳.

قول دوم: وجوب بازگشت، در صورت امکان. (آیات عظام بهجت، زنجانی، صافی، گلپایگانی و فاضل)

قول سوم: وجوب بازگشت در صورتی که نیاز به حضور ایشان نباشد بنا بر احتیاط واجب در حج غیر نیابتی، و بر سبیل فتوا در حج نیابتی. (آیت الله سبحانی)

قول چهارم: کسانی که ناچارند همراه معذورین باشند اگر بتوانند ولو یک لحظه قبل از طلوع آفتاب به مشعر برگردند باید برگردند و در صورت عجز اگر بتوانند قبل از ظهر روز عید به آنجا برگردند باید برگردند. (آیات عظام خویی و تبریزی)

قول پنجم: در صورت امکان بنا بر احتیاط واجب باید برگردند. (آیت الله مکارم)

زمان وقوف اختیاری و اضطراری مشعر

در مورد زمان وقوف اختیاری و اضطراری مشعر چند قول مطرح است:^۱

قول اول: زمان وقوف اختیاری مشعر، از اذان صبح تا طلوع آفتاب، و زمان وقوف اضطراری لیلی مشعر، قسمتی از شب عید تا اذان صبح، و زمان وقوف اضطراری نهاری مشعر، قسمتی از طلوع آفتاب تا اذان ظهر می باشد. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، اراکی، خوئی، تبریزی، صافی، گلپایگانی، سبحانی، فاضل، هاشمی شاهرودی، نوری و مکارم)

بخش دوم: احکام حج تمتع ۱۹۳

البته به نظر آیات عظام امام، جوادی، صافی، فاضل، گلپایگانی و نوری، کوچ کردن از مشعر کمی قبل از طلوع آفتاب جایز، بلکه مستحب است مشروط به این که قبل از طلوع آفتاب از وادی محسّر تجاوز نکند.

قول دوم: زمان وقوف اختیاری مشعر، مسمای وقوف بین-الطلوعین، و مقدار رکن مسمای وقوف از مغرب شب عید تا طلوع آفتاب است؛ و زمان وقوف اضطراری، مقداری از زمان طلوع آفتاب تا ظهر روز عید است. (آیت الله زنجانی)

قول سوم: مقدار وقوف اختیاری مشعر قسمتی از شب تا کمی قبل از طلوع آفتاب است و رکن وقوف فی الجمله از آن است و زمان وقوف اضطراری مقداری از زمان طلوع آفتاب است تا ظهر روز عید. (آیت الله سیستانی)

قول چهارم: بنابر احتیاط واجب وقوف اختیاری مشعر از اذان صبح است تا طلوع آفتاب و وقوف اضطراری لیلی مشعر قسمتی از شب عید است تا اذان صبح و زمان وقوف اضطراری نهاری مشعر قسمتی از طلوع آفتاب است تا اذان ظهر. (آیات عظام بهجت و وحید)

وقوف در غیر مشعر، با اعتقاد مشعر

این مسئله سه صورت دارد:^۱

صورت اول: در بین راه متوجه می شود که تازه وارد مشعر شده:

باید در همان حال حرکت، نیت وقوف کند.

۱. مناسک محشی، م ۹۸۷، ۹۸۹ و ۹۹۰.

صورت دوم: در منا قبل از اذان ظهر روز عيد متوجه شود: بايد
برای درك وقوف اضطراری نهاری به مشعر برود.

صورت سوم: بعد از ظهر روز عيد متوجه می‌شود و یا قبل از
ظهر متوجه شده، ولی به وقوف اضطراری نهاری در مشعر نمی‌رود،
برای این صورت چند قول مطرح است:

قول اول: احتیاطاً اتمام حج و انجام عمره مفرده و اعاده حج در
سال بعد در صورت استقرار حج یا بقای استطاعت. (آیات عظام امام،
خامنه‌ای، فاضل و نوری)

قول دوم: بطلان حج و تبدیل به عمره مفرده. (آیات عظام خوبی،
تبریزی، سیستانی، زنجانی، وحید و هاشمی شاهرودی)

البته به نظر آیات عظام زنجانی، سیستانی و هاشمی شاهرودی یک
صورت مستثنی شده است و آن اینکه هنگام عبور از مشعر در وقت
اختیاری (از شب تا طلوع آفتاب) ذکر خدا را گفته باشد که در این
صورت حج او صحیح است هرچند از روی جهل به مسأله قصد
وقوف نکرده باشد.

قول سوم: در صورت درك وقوف اختیاری عرفات، احتیاطاً
انجام اعمال به قصد ما فی الذمه از عمره و حج و اعاده حج در
سال بعد در صورت استقرار حج یا بقای استطاعت. (آیات عظام
سبحانی، صافی و مکارم)

قول چهارم: صحت حج، در صورت درك وقوف اختیاری
عرفات. (آیات عظام گلپایگانی و بهجت)

خروج از مشعر قبل از اذان صبح

اگر غیر معذورین قبل از اذان صبح از مشعر خارج شوند، که گاهی در مورد افراد غیر معذوری که با توهم معذور بودن همراه با معذورین از مشعر به منی می‌روند پیش می‌آید، در این باره سه وظیفه واجب دارند:

۱. در صورت امکان، بازگشت به مشعر، برای بیتوته؛ از شب عید تا طلوع فجر که به فتوای آیات عظام سبحانی، صافی و گلپایگانی واجب و به نظر امام و آیات عظام خامنه‌ای، بهجت، جوادی، مکارم، فاضل و نوری بنا بر احتیاط واجب لازم است.

۲. در صورت امکان، بازگشت به مشعر، برای درک وقوف بین الطلوعین.

۳. اعاده رمی جمره عقبه در روز، اگر شبانه رمی را انجام داده باشند.

در صورتی که برنگردد و وقوف اختیاری بین الطلوعین را درک نکند، نسبت به صحت و بطلان حج او چند قول مطرح است:^۱
قول اول: اتمام حج و اعاده آن در سال بعد، بنا بر احتیاط واجب، در صورت خروج عمدی از مشعر. (آیات عظام امام، اراکی و نوری)

قول دوم: اتمام حج و اعاده آن در سال بعد، بنا بر اقوی، در صورت خروج عمدی از مشعر. (آیت الله فاضل)

قول سوم: اگر از روی اختیار به اندازه مصداق وقوف توقف نکند، حجش باطل است. (آیت الله خامنه‌ای)

قول چهارم: صحت حج و وجوب كفاره يك گوسفند. (آیات عظام بهجت، جوادی، سیستانی، صافی، گلپایگانی و مکارم)
 قول پنجم: صحت حج و وجوب كفاره يك شتر. (آیت الله هاشمی شاهرودی)

قول ششم: صحت حج و كفاره يك شتر، در صورت کوچ قبل از نیمه شب، یا يك گوسفند، در صورت کوچ بین نصف شب و طلوع فجر، و چنانچه بعد از طلوع فجر کوچ کند یا جاهل و یا ناسی باشد و یا قبل از طلوع آفتاب برگردد، كفاره ندارد. (آیت الله زنجانی)

قول هفتم: اگر نگوئیم اقوی بطلان حج است احتیاطاً این حج را مبرء ذمه نداند و اعمال حج را به پایان برده و يك گوسفند كفاره بدهد و به احتیاط واجب سال بعد حج را اعاده کند. (آیت الله سبحانی)

قول هشتم: بطلان حج و تبدیل به عمره مفرده، در صورت علم به حکم؛ و صحت حج و كفاره يك گوسفند، در صورت جهل و عدم امکان بازگشت به مشعر پس از علم به حکم شرعی، تا قبل از ظهر روز عید. (آیات عظام خویی و تبریزی)

قول نهم: کسی که شب عید در مزدلفه وقوف کرده، ولی پیش از طلوع فجر، از روی جهل به حکم، به منا کوچ کرده است، حجش صحیح است و باید يك گوسفند كفاره دهد. (آیت الله وحید)

ذکر خداوند در مشعر

غیر از مسئله وقوف در مشعر، عمل دیگری برای مشعر وجود دارد که در کلمات برخی از مراجع عظام، واجب شمرده شده است. این عمل که در بین مراجع تقلید، در عبارات آیات عظام زنجانی و صافی، صریحاً به وجوب آن تأکید شده است، ذکر خداوند متعال می‌باشد.

قرآن کریم، در رابطه با ذکر خداوند در مشعر می‌فرماید: «فإذا أفضتُم من عرفات فاذكروا الله عند المشعر الحرام».^۱

آیت الله زنجانی، در مناسک خود، تصریح کرده‌اند که ذکر خدای متعال در مشعر واجب است و لو در حد صدقِ مسمای ذکر باشد. ایشان در حاشیه مناسک محشی، فرموده‌اند: دومین واجب مشعر، «گفتن ذکر خداوند متعال» است و ذکر قلبی، کافی نیست، بلکه باید آن را به زبان آورد و لازم نیست که ذکر را به قصد ذکر مشعر الحرام بگوید و به هر صورت (نماز، دعا، تهلیل، تسبیح و...) خداوند متعال را به زبان یاد کند کافی است و در هر حال ترک آن وقوف را باطل نمی‌کند.^۲

آیت الله صافی نیز بنا بر احتیاط واجب، ذکر خدا و صلوات را واجب شمرده‌اند. ایشان در مناسک عربی خود، صفحه ۱۴۶ می‌فرماید: «بل الأحوط أن لا يترك الذكر و الصلوة علي النبي و آله».

۱. بقره (۲): ۱۹۸.

۲. مناسک محشی، م ۹۸۲، حاشیه ۲.

مستحبات وقوف در مشعر^۱

مستحبات مشعر ۱۸ مورد می‌باشد:

۱. با وقار و سکینه، از عرفات به سمت مشعر همراه با استغفار خارج شده و با آن حالت وارد مشعر شود. وقار حالت آرامش ظاهری است و سکینه آرامش قلبی است. به هنگام ورود به سرزمین مشعر، این دعا را بخواند: «اللهم لا تجعله آخر العهد من هذا الموقف و ارزقنيه من قابل أبداً ما أبقيتني...»^۲.
۲. نماز عشا را تا مشعر به تأخیر بیاندازد، حتی اگر ثلث شب هم گذشته باشد.
۳. هر دو نماز مغرب و عشا را به یک اذان و دو اقامه جمع کرده و نوافل مغرب را هم بعد از نماز عشا انجام دهد.
۴. این دعا را در مشعر زیاد بخواند: اللهم أعطني من النار.
۵. با وضو باشد.
۶. هر مقداری از شب که ممکن است، به عبادت به سر ببرد.
۷. این دعا را بخواند: اللهم هذه جمع لي فيها جوامع الخير، اللهم لا تويسني من الخير الذي سألتك أن تجمعه لي في قلبي و أطلب إليك، أن تعرفني ما عرفت اوليائك في منزلي هذا و ان تقيني جوامع الشر.
۸. صد مرتبه الله اكبر، صد مرتبه الحمد لله و صد مرتبه سبحان الله، بگوید.
۹. شهادتین را گفته و بر محمد و آل محمد صلوات بفرستد؛ البته آیت الله صافی، بنابر احتیاط واجب، صلوات را واجب می‌دانند.

۱. مناسك محشى، م ۹۹۵.

۲. مناسك محشى، م ۹۷۷، ص ۵۴۲، مورد ۱۰.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۱۹۹

۱۰. اسامی ائمه را به زبان آورده و برای ایشان دعا کند، به خصوص برای ظهور حضرت بقیت الله الاعظم (ارواحنا فداه) دعا کند.
۱۱. برای پدر و مادر و خانواده و فرزندان و مؤمنین و مؤمنات دعا کند.
۱۲. در زمان طلوع آفتاب، هفت مرتبه در پیشگاه حضرت حق، به گناهان خودش اعتراف کند.
۱۳. اگر سروره است و اولین بار به سفر حج آمده، بر زمین مشعر الحرام قدم بگذارد؛ البته برخی از فقها، مثل آیت الله زنجانی و علامه مجلسی، مشعر را در روایت مربوط به استحباب قدم گذاردن در مشعر، حمل بر یک نقطه خاصی از مشعر، به نام کوه قزح کرده‌اند، ولی طبق عبارات اعظم دیگر، مقصود، همه مشعر الحرام است نه خصوص آن کوه.
۱۴. در وسط وادی، از طرف راست راه نزول کرده و پیاده شود.
۱۵. بعد از نماز صبح روز عید، با طهارت، حمد و ثنای الهی را به جا آورده و به هر مقداری که ممکن است از نعم و تفضلات حضرت حق مثل: نعمت وجود و آفرینش، نعمت حضور در همین سرزمین مقدس و تشرف به حج، نعمت ولایت اهل بیت و... ذکر کند.
- امام صادق علیه السلام فرموده‌اند: «وَلَا يَتِي لِعَلِيٍّ بِنِ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ وِلَادَتِي مِنْهُ؛ لِأَنَّ وِلَايَتِي لِعَلِيٍّ بِنِ أَبِي طَالِبٍ قَرُضٌ وَ وِلَادَتِي مِنْهُ فَضْلٌ».^۱
- فرق ولایت با محبت در این است که محبت، مطلق دوست داشتن است، ولی ولایت، محبت با اطاعت و تبعیت است.

۱. بحار الأنوار، ج ۳۹، ص ۲۹۹، باب ۸۷.

و بعد بر محمد و آل محمد صلوات فرستاده و اين دعا را بخواند: «اللهم رب المشعر الحرام، فك رقبتي من النار و أوسع علي من رزقك الحلال و ادراً عني شرّ فسقهِ الجنّ و الانس، اللهم أنت خير مطلوب إليه و خير مدعوّ و خير مسؤل و لكلّ وافد جائزه، فاجعل جائزتي في موطني هذا أن تقيلني عثرتي و تقبل معذرتي وأن تُجاوز عن خطيئتي ثم اجعل التقوي من الدنيا زادي».

۱۶. سنگريزه‌هایی را که در منا برای رمی لازم دارد، از مزدلفه بردارد.

۱۷. در راه حرکت از مشعر به سوی منا، زمانی که به وادی محسّر رسید، به مقدار صد قدم مانند شتر تند حرکت کرده و لکه لکه برود و اگر سواره هست، مرکبش را حرکت داده و بگوید: «اللهم سلّم لي عهدي واقبل توبتي وأجب دعوتي و اخلفني بخير في من تركت بعدي»^۱.

۱۸. اين دعای پر محتوا را بخواند: «اللهم اهدني من الضلاله وأنقذني من الجهاله و اجمع لي خير الدنيا و الآخره و خذ بناصيتي الي هداك و انقلني الي رضاك، فقد تري مقامي بهذا المشعر الذي انخفض لك فرقعته و ذلّ لك فأكرمته وجعلته علماً للناس فبلّغني فيه مناي و نيل رجائي. اللهم اني اسئلك بحق المشعر الحرام ان تحرم شعري و بشري علي النار و ان ترزقني حياة في طاعتك و بصيرة في دينك و عملاً بفرائضك و اتباعاً لأوامرك و خير الدارين، و أن تحفظني في نفسي و والدي و ولدي و أهلي و إخواني و جيرانني برحمتك».

خودآزمایی

۱. مقدار واجب بیتوته در مشعر چقدر می‌باشد؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۲. آیا بیتوته شب دهم در مشعر واجب است؟ (آیت الله وحید)
۳. وقوف اختیاری مشعر چه زمانی است؟ (آیت الله بهجت)
۴. وقوف رکنی مشعر چه زمانی است؟ (آیت الله زنجانی)
۵. آیا معذورین می‌توانند قبل از نصف شب از مشعر خارج شوند؟ (آیت الله سبحانی)
۶. اگر در تمام مدت وقوف به مشعر خواب یا بیهوش باشد، آیا وقوف باطل می‌شود؟ (آیت الله تبریزی)
۷. وقوف اضطراری روزانه مشعر چه زمانی است؟ (آیت الله زنجانی)

صور درک وقوف عرفات و شعر و احکام آن

هدفهای آموزشی

۱. وقوفات عرفات و شعر.
۲. آشنای با حکم هر صورت و وظیفه حاجی نسبت به آن.

صور درک وقوف

چون معلوم شد که وقوف در عرفات و شعر اختیاری و اضطراری دارند، پس به ملاحظه ادراک هر دو موقف یا یکی از آنها در وقت اختیاری یا اضطراری، مفرداً و مرکباً، و به ملاحظه ترک عمدی یا جهلی یا نسیانی، اقسام زیادی دارد، که دوازده مورد آن ممکن است مورد ابتلا باشد که عبارتند از:

۱. درک وقوف اختیاری عرفات و شعر.
۲. عدم درک وقوف اختیاری و اضطراری عرفات و شعر.
۳. درک وقوف اختیاری عرفات و اضطراری لیلی شعر.
۴. درک وقوف اختیاری عرفات و اضطراری نهاری شعر.

۵. درك وقوف اضطرارى عرفات و اختيارى مشعر.
۶. درك وقوف اضطرارى عرفات و اضطرارى لیلی مشعر.
۷. درك وقوف اضطرارى عرفات و اضطرارى نهاری مشعر.
۸. درك وقوف اختيارى عرفات.
۹. درك وقوف اضطرارى عرفات.
۱۰. درك وقوف اختيارى مشعر.
۱۱. درك وقوف اضطرارى لیلی مشعر.
۱۲. درك وقوف اضطرارى نهاری مشعر.^۱

احكام صور دوازده‌گانه وقوف در عرفات و مشعر^۲

- صورت اول: درك وقوف اختيارى عرفات و مشعر
پس اشكالی در صحت حج او نیست. (همه مراجع عظام)
- صورت دوم: عدم درك هیچ يك از اقسام وقوف‌ها
در این صورت حج باطل و انجام سه وظیفه، لازم است:
۱. تبدیل حج تمتع به عمره مفرده، با همان احرام؛
 ۲. وجوب انجام حج در سال آینده، در صورت کوتاهی در درك وقوفات یا استقرار حج مطلقاً و یا با بقای استطاعت در صورتی که عدم درك وقوفات از روی عذر بوده باشد؛
 ۳. وجوب قربانی گوسفندی که همراه خود دارد، (به فتوا: آیات عظام گلپایگانی و صافی و بنا بر احتیاط واجب: سایر مراجع)^۳

۱. مناسك محشی، م ۹۸۷.

۲. مناسك محشی، م ۹۸۷.

۳. مناسك محشی، م ۹۸۸-۹۸۹.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۰۵

البته آیات عظام خویی و تبریزی متعرض وجوب قربانی نشده‌اند.
صورت سوم: درک وقوف اختیاری عرفات و اضطراری نهاری

مشعر

در این صورت دو قول بین مراجع عظام مطرح است:

قول اول: چون اختیاری مشعر بخشی از شب است تا طلوع آفتاب، اگر بین الطلوعین را عمداً هم ترک کند حجش صحیح است.
(آیات عظام زنجانی و سیستانی)

آیت الله سیستانی افزوده‌اند: ولی در صورت علم کفاره یک گوسفند واجب است.

و آیت الله زنجانی تفصیل داده بین خروج قبل از نیمه شب که یک شتر کفاره واجب است، و بین خروج در حد فاصل نصف شب و طلوع فجر که یک گوسفند کفاره دارد.

قول دوم: بطلان حج در صورت ترک عمدی وقوف اختیاری مشعر. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، اراکی، خوئی، تبریزی، بهجت، صافی، گلپایگانی، سبحانی، فاضل، هاشمی شاهرودی، نوری، مکارم و وحید)

صورت چهارم: درک وقوف اختیاری مشعر و اضطراری عرفات در این صورت، دو نظر بین مراجع عظام مطرح است:^۱
قول اول: بطلان حج در صورت ترک عمدی وقوف اختیاری عرفات. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، اراکی، خوئی، تبریزی، بهجت، صافی، گلپایگانی، سبحانی، فاضل، سیستانی، زنجانی، نوری، مکارم و وحید)

۱. مناسک محشی، م ۹۸۹، صورت چهارم.

قول دوم: صحت حج. (آيت الله هاشمي شاهرودي)
آيت الله شاهرودي اضافه کرده‌اند: حتي اگر وقوف اختياري عرفه را عمداً ترك کرده باشد، و لكن اضطراري عرفه را درك کرده باشد حش صحيح است.^۱
صورت پنجم: درك وقوف اختياري عرفات و وقوف اضطراري ليلي مشعر

در اين مسأله دو فرض متصور است:

فرض اول: ترك عذري وقوف اختياري مشعر (معذورين): در اين فرض حج صحيح است و كفاره هم ندارد. (همه مراجع عظام)
فرض دوم: ترك غير عذري وقوف اختياري مشعر: در اين فرض چهار قول مطرح است:

قول اول: بطلان حج به احتياط واجب. (آيات عظام امام، اراكي، سبحاني و نوري)

البته آيت الله سبحاني افزوده‌اند: اعمال حج را پايان برده و يك گوسفند كفاره بدهد و به احتياط واجب سال بعد حج را اعاده كند.

قول دوم: بطلان حج بنا بر اقوي. (آيات عظام خامنه‌اي و فاضل)

قول سوم: بطلان حج و تبديل به عمره مفرده، در صورت علم به حكم، و صحت حج و ثبوت كفاره (يك گوسفند) در صورت جهل به حكم و عدم امكان بازگشت به مشعر تا قبل از اذان ظهر روز عيد پس از علم. (آيات عظام خويي، تبريزي)

قول چهارم: صحت حج و كفاره (يك گوسفند). (آيات عظام

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۰۷

بهجت، صافی، گلپایگانی، زنجانی، وحید، سیستانی، مکارم و هاشمی
شاهرودی)

آیت الله هاشمی شاهرودی افزوده‌اند: یک شتر کفاره بدهد.
صورت ششم: درک وقوف اضطراری عرفات و وقوف
اضطراری لیلی مشعر.

در این صورت، چهار فرض متصور است:

فرض اول: بانوان و کسانی که از وقوف اختیاری مشعر
معذورند و وقوف اختیاری عرفه را هم از روی عذر ترک کرده‌اند،
که در این فرض حج ایشان صحیح است. (همه مراجع عظام)
فرض دوم: بانوان و کسانی که از وقوف اختیاری مشعر
معذورند و وقوف اختیاری عرفه را هم از روی عمد ترک کرده‌اند،
که در این فرض، دو قول است:

قول اول: بطلان حج. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، اراکی، خوئی،
تبریزی، بهجت، صافی، گلپایگانی، سبحانی، فاضل، زنجانی، سیستانی،
نوری، مکارم و وحید)

قول دوم: صحت حج. (آیت الله هاشمی شاهرودی)

فرض سوم: کسی که از معذورین مثل زنان و بیماران و
پیرمردان و همراهان آنها نیست، و وقوف اختیاری مشعر را عمداً
ترک کرده، ولی وقوف عرفه را عمداً ترک نکرده است، در این
فرض، چهار قول وجود دارد:

قول اول: بطلان حج، بنابر احتیاط واجب. (آیات عظام امام،
خامنه‌ای، اراکی، خوئی، بهجت، تبریزی و سبحانی)

قول دوم: بطلان حج، بنابر اقوی. (آیت الله فاضل)

قول سوم: صحت حج. (آيات عظام سيستاني و زنجاني)
 قول چهارم: صحت حج و ثبوت كفاره (يك گوسفند). (آيات
 عظام صافي، گلپايگاني، مكارم و هاشمي شاهرودي)
 فرض چهارم: كسي كه از معذورين مثل زنان و بيماران و
 پيرمردان و همراهان آنها نيست، ولي به هر جهتي به صورت غير
 عمدی وقوف اختياري عرفات و مشعر را ترك کرده است، در اين
 فرض، چهار قول مطرح است:
 قول اول: بطلان حج، به احتياط واجب (آيات عظام امام، اراكي،
 خوئي، بهجت، صافي، گلپايگاني، زنجاني، فاضل، نوري و مكارم)
 البته آيت الله مكارم نسبت به عذر جهلي نظرشان اين است، نه
 مطلق اعذار.

قول دوم: بطلان حج، بنا بر احتياط واجب، مگر آنكه از روي
 جهل به مسأله، قبل از طلوع فجر از مشعر كوچ كند و تا ظهر روز
 عيد نتواند برگردد كه در اين صورت حج او صحيح است و بايد
 يك گوسفند كفاره بدهد. (آيات عظام تبريزي و سبحاني)
 قول سوم: بطلان حج، در جهل تفصيري، و صحت حج، در
 جهل قصوري يا فراموشي يا هر عذر ديگري. (آيت الله سيستاني)
 قول چهارم: صحت حج. (آيات عظام وحيد و هاشمي شاهرودي)
 صورت هفتم: درك وقوف اضطراري عرفات و وقوف
 اضطراري نهاری مشعر، در اين صورت دو قول مطرح است:
 قول اول: بطلان حج، در صورت ترك عمدی يكي از دو وقوف
 اختياری؛ و الا حشش صحيح است، اگرچه با حاصل بودن شرايط
 وجوب، احتياط [استحبابي]، اعاده حج در سال بعد است. (آيات
 عظام امام، خامنه‌اي، اراكي، خوئي، تبريزي، بهجت، صافي، گلپايگاني،
 فاضل، زنجاني، سيستاني، نوري، مكارم و وحيد)

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۰۹

قول دوم: بطلان حج، در صورت ترک عمدی اختیاری مشعر و عدم عبور از مشعر در شب عید و الا حجش صحیح است، اگرچه با حاصل بودن شرایط وجوب، احتیاط مستحب، اعاده حج در سال بعد است. (آیت الله هاشمی شاهرودی)

صورت هشتم: درک وقوف اختیاری عرفات فقط

دو فرض برای این صورت وجود دارد:

فرض اول: وقوف اختیاری مشعر را عمداً ترک کرده باشد: در

این فرض حجش باطل است. (همه مراجع عظام)

فرض دوم: وقوف اختیاری مشعر را عمداً ترک نکرده است: در

این فرض چهار قول مطرح شده است:

قول اول: به احتیاط واجب، حج را تمام کرده و در سال بعد آن

را اعاده می‌کند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، اراکی، فاضل و نوری)

قول دوم: حجش باطل است و به عمره مفرده مبدل می‌شود.

(آیات عظام خویی، تبریزی، زنجانی، سیستانی، سبحانی، وحید و هاشمی

شاهرودی)

قول سوم: حجش صحیح است. (آیات عظام گلپایگانی، بهجت و

مکارم)

قول چهارم: احتیاط در آن ترک نشود به این که اعمال را به

قصد مافی‌الذمه از عمره و حج به جا آورد و در سال بعد نیز در

صورتی که حج بر او مستقر بوده یا استطاعتش باقی باشد حج به

جا آورد. (آیت الله صافی)

صورت نهم: درک وقوف اضطراری عرفات فقط

در این صورت حجش باطل است. (همه مراجع عظام)

البته آیات عظام سبحانی، سیستانی و مکارم افزوده‌اند: ... و باید عمره مفرده به جا آورد تا از احرام خارج شود.

صورت دهم: درک وقوف اختیاری مشعر فقط

در این صورت اگر وقوف عرفات را عمداً ترک کرده، حجش باطل است و اگر عمدی نبوده، حج او صحیح است. (همه مراجع عظام)

صورت یازدهم: درک وقوف اضطراری نهاری مشعر فقط

برای این صورت سه قول مطرح شده است:

قول اول: حج او باطل است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، اراکی،

وحید، سبحانی، سیستانی، زنجانی، صافی، گلپایگانی، نوری و مکارم)

البته آیت‌الله سبحانی افزوده‌اند: این در صورتی است، که وقوف - های عرفه را عمداً ترک کرده است، ولی اگر عمداً ترک نکرده حج به احتیاط واجب باطل است و حج به عمره بدل شده و در مستقر در سال بعد اعاده می‌کند و در غیر مستقر در صورت بقاء استطاعت حج را اعاده می‌کند.

و آیات عظام سیستانی و وحید افزوده‌اند: و حجش به عمره مفرده مبدل می‌شود و باید با همان احرام، عمره مفرده به جا آورد و سال بعد حج را اعاده کند.

قول دوم: بنابر احتیاط، اتمام حج، به قصد ما فی الذمه و اعاده

آن در سال بعد. (آیات عظام بهجت و هاشمی شاهرودی)

تذکر: آیت‌الله بهجت چنین فرموده‌اند: «بطلان حج مورد تأمل

است». که با توجه به اینکه مقتضای تأمل، لزوم رعایت احتیاط

است، باید به ترتیب مذکور عمل شود.

قول سوم: اگر اختیاری عرفه را عمداً ترک نکرده حج او صحیح

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۱۱

است، ولی بنا بر احتیاط، باقی اعمال را به قصد ما فی الذمه به جا آورده و در سال بعد، حج را اعاده کند. (آیات عظام خویی، تبریزی و فاضل)

صورت دوازدهم: درک وقوف اضطراری لیلی مشعر فقط

در این صورت پنج قول مطرح شده است:

قول اول: اگر وقوف در عرفات را عمداً ترک نکرده و جزو صاحبان عذر است، ظاهراً حجش صحیح است و الا باطل است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، خوئی، تبریزی، بهجت، زنجانی، صافی، گلپایگانی، سبحانی و نوری)

عبارت: «و الا باطل است» شامل دو مورد می‌شود:

یکی آنکه وقوف در عرفات را عمداً ترک کرده باشد.

دوم اینکه ترک وقوف، غیر عمدی بوده، ولی از صاحبان عذر (بیماران، پیرمردان و ...) نبوده است.

قول دوم: اگر وقوف در عرفات را عمداً ترک نکرده، هر چند از صاحبان عذر نباشد ظاهراً حجش صحیح است و الا باطل است. (آیات عظام سیستانی و هاشمی شاهرودی)

قول سوم: بطلان حج، در صورت ترک عمدی وقوف در عرفات و الا بنا بر احتیاط، حج باطل است اگرچه از ذوی الاعذار نباشد. (آیت الله فاضل)

قول چهارم: حتی اگر ترک وقوف در عرفات از روی عمد نباشد و از صاحبان عذر باشد، صحت حج، خالی از اشکال نیست. (آیت الله مکارم)

قول پنجم: بطلان حج و انجام عمره مفرده با همان احرامی که برای حج بسته است و اعاده حج در سال بعد. (آیت الله وحید)

خودآزمایی

۱. وظیفه کسی که هیچ کدام از اقسام وقوفین را درک نکرده است، چیست؟ (امام خمینی)
۲. در صورت درک وقوف اختیاری عرفات و اضطراری نهاری مشعر وظیفه چیست؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۳. در صورت درک وقوف اختیاری مشعر و اضطراری عرفات وظیفه چیست؟ (آیت الله شاهرودی)
۴. اگر یکی از غیر معذورین وقوف اختیاری عرفات و اضطراری شبانه مشعر را درک کند، حکم حج او چیست؟ (آیت الله نوری)
۵. اگر عمداً وقوف اختیاری عرفات را ترک کند، ولی اضطراری عرفات و اضطراری لیلی مشعر را درک کند، حج او چه حکمی دارد؟ (آیت الله وحید)
۶. در صورت درک وقوف اضطراری عرفات و وقوف اضطراری لیلی مشعر با ترک عمدی وقوف اختیاری مشعر، وظیفه چیست؟ (آیت الله تبریزی)
۷. اگر فقط وقوف اختیاری عرفات را درک کند، در حالی که اختیاری مشعر را از روی عمد ترک نکرده باشد، وظیفه چیست؟ (آیت الله سیستانی)
۸. اگر فقط وقوف اضطراری نهاری مشعر را درک کند، چه وظیفه‌ای دارد؟ (آیت الله زنجانی)
۹. اگر صاحب عذری فقط اضطراری لیلی مشعر را درک کند آیا حج او صحیح است؟ (آیت الله وحید)

درس سیزدهم:

اعمال منادر روز عید قربان

هدفهای آموزشی

۱. آشنایی با واجبات منا و حکم تکلیفی ترتیب بین اعمال منا.
۲. آشنایی با شرایط سنگریزه جهت رمی.
۳. آشنایی با زمان رمی جمره عقبه.
۴. آشنایی با کیفیت رمی.

بعد از وقوف در مشعر الحرام، در روز عید قربان حجاج باید در منا حاضر شوند برای انجام اعمال آن که عبارت است از:

۱. رمی جمره عقبه

۲. قربانی

۳. حلق یا تقصیر

رعایت ترتیب بین واجبات منا تکلیفاً و وضعاً

۱. رعایت نکردن ترتیب بین رمی جمره عقبه، ذبح و حلق یا تقصیر چنانچه از روی غفلت، سهو یا جهل باشد، نیاز به اعاده ندارد.^۱

^۱. مناسک محشی، م ۱۱۴۰.

۲. حكم رعايت ترتيب بين رمي جمره عقبه و ذبح:
قول اول: ترتيب لازم است و در صورت عدم رعايت بايد اعاده شود. (آيات عظام تبريزي، خويي، زنجاني، سبحاني و وحيد)
قول دوم: بنا بر احتياط واجب ترتيب لازم است و در صورت عدم رعايت در صورت امكان بنا بر احتياط اعاده شود. (آيات عظام امام، سيستاني، جوادي، صافي، فاضل، گلپايگاني و نوري)
قول سوم: ترتيب لازم است و در صورت عدم رعايت گناه کرده، ولي عملش صحيح است و اعاده ندارد. (آيت الله خامنه‌اي)
قول چهارم: بنا بر احتياط واجب ترتيب لازم است و در صورت عدم رعايت آن گناه کرده، ولي اعاده ندارد. (آيات عظام بهجت و مكارم)

۳. حكم رعايت ترتيب بين ذبح و حلق:
قول اول: واجب است و اگر رعايت نشود بايد اعاده شود. (آيات عظام زنجاني و سبحاني)
قول دوم: بنا بر احتياط واجب ترتيب لازم است و در صورت عدم رعايت در صورت امكان بنا بر احتياط واجب اعاده شود. (آيات عظام امام، تبريزي، جوادي، خويي، صافي، فاضل، گلپايگاني، نوري و وحيد)

قول سوم: ترتيب بين آنها لازم است و در صورت عدم رعايت گناه کرده، ولي عملش صحيح است و اعاده ندارد. (آيت الله خامنه‌اي)
قول چهارم: بنا بر احتياط واجب ترتيب لازم است و در صورت عدم رعايت آن گناه کرده، ولي اعاده ندارد. (آيات عظام بهجت و مكارم)

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۱۵ ❁

قول پنجم: اگر قربانی را در جایی که ذبح و قربانی در آن مجزی است تهیه کرده باشد قبل از ذبح می‌تواند حلق یا تقصیر کند. (آیت‌الله سیستانی)

۱- رمی جمره عقبه

اولین واجب در روز عید قربان در منا، رمی جمره عقبه می‌باشد و رمی اصطلاحاً پرتاب هفت سنگریزه به جمره را می‌گویند.

شرایط سنگریزه‌های رمی

سنگ‌های رمی باید چهار شرط داشته باشد:^۱
۱. سنگریزه‌ها باید به اندازه‌ای باشد که به آن حصاء (ریگ) گفته شود؛ از این رو اگر ریز (شن) یا خیلی بزرگ باشند، کافی نیست.

تذکر: پس به غیر از ریگ (مثل: کلوخ و خزف و اقسام جواهرات) جایز نیست.

۲. سنگریزه‌ها از حرم باشند؛ لذا جمع کردن سنگریزه از عرفات یا حدّ فاصل بین مشعر و عرفات که هر دو خارج از حرم هستند، جائز نیست و در منطقه حرم، برداشتن سنگریزه از هر موضعی که باشد، بلا مانع است مگر مسجد الحرام، مسجد الخیف و سایر مساجد.

۳. سنگریزه‌ها باید بکر باشند، یعنی پیش از این برای رمی صحیح از آنها استفاده نشده باشد.

۱. مناسک حج، ص ۵۵۹، مسائل ۹۹۶ - ۹۹۹.

این حکم مورد اتفاق همه مراجع است مگر در صورتی که پس از رمی کردن، سنگریزه ها را جمع کرده و در جای دیگری از حرم پخش کنند، که در این صورت بنابر نظر آیت الله زنجانی، رمی کردن با این سنگریزه ها کافی می باشد؛ البته این کار خلاف احتیاط استحبابی است.

۴. سنگریزه ها باید مباح باشد؛ بنابراین رمی کردن با سنگریزه های غضبی یا آنچه که دیگری برای خودش حیازت کرده است، کافی نمی باشد.^۱

تذکر: شکستن یک سنگ و خوردن آن، برای به دست آوردن سنگریزه های رمی، اشکالی ندارد، ولی برخی مراجع چنین کاری را مکروه می دانند.

حکم جمع آوری سنگریزه از کوه های مکه

کوه های مکه دو دسته اند:

دسته اول: کوه هایی که اثری از حیازت مانند حصار و دیوار ندارند.

سنگ برداشتن از این کوه ها جهت رمی اشکالی ندارد. (همه

مراجع عظام)

۱. مصداق این شرط در دو مورد است: یکی نسبت به سنگریزه هایی که از کوه های محصور شده برداشته اند و دیگری در جایی است که حاجی، سنگریزه های خود را بدون اجازه از کیسه فردی دیگر بردارد؛ البته اگر سنگریزه های فرد دیگری را بدون رضایت صاحبش غصب کرده و به فرد سومی داده باشد، در صورتی که فرد سوم نسبت به غضبی بودن آنها، جاهل باشد اشکالی ندارد. چنانچه جمعی از مراجع، مثل: آیات عظام خویی، تبریزی، سیستانی و سبحانی، به این مسأله تصریح کرده اند.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۱۷

دسته دوم: کوههایی که حصار و دیوار دارند که آنها نیز دو حالت دارند:

الف) شواهد و قرائن حاکی از رضایت صاحبان آنها جهت برداشتن سنگریزه وجود دارد:
در این صورت سنگ برداشتن از آنجا اشکالی ندارد. (همه مراجع عظام)

ب) شواهدی دال بر رضایت وجود ندارد:
در این صورت سه قول مطرح شده است:
قول اول: اشکال ندارد مطلقاً. (آیات عظام بهجت، تبریزی، صافی، سبحانی و سیستانی)

آیت الله سبحانی افزوده‌اند: ریگ‌های کل حرم حکم یکسان دارد و کوههای مکه از انفال است، ولی مستحب است که از وادی مشعر ریگ جمع کنند.

قول دوم: باید احراز اباحه کند و قهراً موارد مشکوک مشکل دارد. (آیت الله فاضل)

قول سوم: برداشتن سنگ، از مناطقی که به عنوان حیازت سیم کشی شده است جایز نیست، مگر در صورتی که علم به رضایت صاحبش داشته باشیم. (آیت الله مکارم)

زمان رمی

زمان رمی جمره عقبه در روز عید و نیز جمرات ثلاث در روزهای یازدهم و دوازدهم از طلوع آفتاب تا غروب آفتاب است.^۱

۱. مناسک محشی، م ۱۰۰۰ و ۱۲۵۶.

قضای رمی جمره عقبه

اگر به علتی نتواند روز عید جمره عقبه را رمی کند، قضای آن را روز بعد بجا آورد، البته قضای رمی روز گذشته مقدم است بر رمی آن روز.^۱

رمی در شب

۱. شب دهم: رمی جمره عقبه در شب دهم برای بانوان مطلقاً جایز است. اما سایر معذورین که شب عید به منا آمده‌اند، در صورتی که از رمی در روز معذور باشند، می‌توانند شب رمی کنند.^۲

۲. شب یازدهم و دوازدهم: رمی شبانه در این شب‌ها فقط برای معذورین از رمی در روز جایز است و فرقی بین بانوان و غیر ایشان نمی‌باشد.^۳

تذکر: طبق فتوای آیت‌الله سیستانی در غیر شب عید واجب است رمی جمرات در روز باشد و فقط چوپانان و کسانی که از ماندن روز در منا معذورند استثناء می‌شوند؛ و زنان، ضعفا، مریض‌ها و مثل آنها که در روز به خاطر کثرت جمعیت یا چیز دیگر نمی‌توانند رمی کنند، باید برای رمی در روز نایب بگیرند.

۱. مناسک محشی، م ۱۰۰۰ و ۱۲۶۳.
۲. مناسک محشی، م ۱۰۱۸ و ۱۲۸۳.
۳. مناسک محشی، م ۱۲۵۷.

استنابه رمی در شب عید

اگر بانوان که برایشان جایز است رمی جمره عقبه را در شب عید انجام دهند، از رمی معذور باشند و لازم باشد که نایب بگیرند، آیا می‌توانند در شب عید نایب بگیرند تا همان وقت انجام دهد یا نه؟ در این باره سه قول است:^۱

قول اول: نیابت در رمی در همان شب عید اشکال ندارد، چه نایب زن باشد یا مرد. (آیت‌الله بهجت)

قول دوم: نیابت زن از زن معذور در شب عید اشکال ندارد. (آیت‌الله مکارم)

قول سوم: باید نایب رمی را در روز انجام دهد؛ حتی اگر نایب، زن باشد. (سایر مراجع عظام)

کیفیت و شرایط رمی جمرات

- چند امر در انداختن سنگ‌ها واجب است:^۲
۱. نیت، که باید خالصانه و بدون ریا باشد.
 ۲. سنگ‌ها باید پرتاب شوند.
 ۳. سنگ‌ها باید به واسطه انداختن و پرتاب کردن به جمره برسد نه به واسطه عامل دیگری.
 ۴. سنگ‌ریزه‌ها، باید هفت عدد باشند.
 ۵. باید سنگ‌ریزه‌ها را به تدریج و یکی پس از دیگری بیاندازد. اگر پرتاب کردن تدریجی بود، حتی اگر به طور همزمان به دیوار

۱. مناسک محشی، م ۱۲۹۵.

۲. مناسک محشی، م ۱۰۰۱.

برسند كفایت می‌کند، ولی در صورت پرتاب همزمان، هر پرتاب، یک سنگ به حساب می‌آید.

مسأله: چنانچه سنگ، پس از اصابت به زمین، کمانه کرده و به دیوار برسد، در كفایت و عدم كفایت آن چهار قول وجود دارد:^۱
قول اول: ظاهراً كفایت می‌کند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت، زنجانی، سیستانی، سبحانی و هاشمی شاهرودی).

قول دوم: كفایت نمی‌کند. (آیات عظام اراکی، تبریزی، خوبی، وحید، صافی، گلپایگانی و نوری)

قول سوم: محل اشکال است. (آیت الله فاضل)

قول چهارم: اصابت به ستون لازم نیست، بلکه پرتاب سنگ به حوضچه، به هر کیفیتی که باشد، کافی خواهد بود. (آیات عظام مکارم و سبحانی)

حکم رمی در جمرات جدید توسعه یافته

جمرات توسعه یافته که اکنون به صورت دیواری به طول تقریبی ۲۵ متر ساخته شده است. آیا رمی آن كفایت می‌کند یا باید به محل ستون سابق رمی شود؟ در این مسأله چند قول است:^۲

قول اول: اگر می‌تواند بدون عسر و مشقت، جای جمره قدیمی را بشناسد و به آنچه در محل ستون قبلی قرار دارد رمی کند، واجب است به آن رمی نماید و اگر شناختن جای جمره قدیمی یا

۱. مناسك محشی، م ۱۰۰۱، سوم.

۲. مناسك محشی، م ۱۴۲۴ و ۱۰۰۱.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۲۱

رمی آن برای او مشقت دارد (وسط دیوار جدید را رمی کند. آیت الله تبریزی) به هر نقطه دیوار جمره فعلی رمی کند مجزی است.
(آیت الله خامنه‌ای)

قول دوم: رمی کردن مقدار موازی از دیوار با ستون قدیمی که وسط دیوار و حدود یک متر است، کافی می‌باشد؛ البته در صورتی که موازی ستون احراز شود، و بنا بر احتیاط واجب، رمی جاهای دیگر جایز نیست و در صورت عدم احراز مکان موازی با ستون سابق، به احتیاط واجب باید رمی را تکرار کند تا اطمینان کند که آن را رمی کرده است مگر مقداری که مستلزم حرج یا ضرر است.
(آیت الله سیستانی)

قول سوم: اگر بر طول جمره افزوده شود، احتیاط واجب آن است که به مقدار اصلی جمره رمی شود و چنانچه متمکن نباشد که مقدار اصلی را رمی کند، باید خودش مقدار افزوده شده را رمی کرده و برای رمی مقدار اصلی هم نائب بگیرد. در این حکم بین عالم و جاهل و ناسی فرقی نیست. (آیت الله وحید)

قول چهارم: اگر مکان سابق معلوم است یا اینکه با سؤال معلوم می‌شود، واجب است که مکان موازی با آن را رمی کنند، در غیر این صورت لازم نیست؛ البته امروزه این امر، امری ممکن است.
(آیات عظام بهجت، جوادی و سبحانی)

آیت الله سبحانی افزوده‌اند: در رمی اصابت به ستون شرط نمی‌باشد، ولی باید با هدف‌گیری آن فضا همراه باشد.

قول پنجم: رمی هر قسمت از دیوار جمره مجزی است. (آیات عظام زنجانی، فاضل، نوری و هاشمی شاهرودی)

قول ششم: پرتاب سنگ به حوضچه - گرچه بزرگ‌تر از سابق شده باشد - كافي است و اگر بر ديوار مزبور بزنند تا در حوضچه بيفتند آن هم كفايت مي‌كند. (آيت الله مكارم)

قول هفتم: در صورت عدم امكان رمي ستون سابق، بايد محاذي ستون سابق رمي شود و در صورت عدم امكان و يا مشقت شديد، رمي قسمت‌هاي ديگر كافي است. (آيت الله صافي)

رمي جمرات از طبقه فوقاني

در مورد آن چهار قول مطرح است:^۱

قول اول: رمي در طبقه فوقاني جايز است. (آيات عظام امام، خامنه‌اي، بهجت، زنجاني، سبحاني، جوادي، فاضل، نوري، مكارم و هاشمي شاهرودي)

قول دوم: بنا بر احتياط واجب به ارتفاع افزوده شده رمي جايز نيست و احتياط واجب آن است كه در هم‌كف مقدار سابق را كه به اندازه قامت انسان بوده است رمي نمايد. (آيات عظام خوئي، تبريزي و سيستاني)

قول سوم: رمي در طبقه فوقاني خلاف احتياط است و در طبقه تحتاني جايز است. (آيات عظام گلپايگاني و صافي)

قول چهارم: مجزي نيست. (آيت الله وحيد) (مناسك معظم له)
تفصيل مسائل مربوط به رمي جمرات سه گانه در درس هفدهم خواهد آمد.

خودآزمایی

۱. سنگ برداشتن از کوه‌های مکه جهت رمی در حالی که شواهدی بر رضایت مالکان آن وجود ندارد، چه حکمی دارد؟
(آیت الله تبریزی)
۲. جمره عقبه در روز عید چه زمانی باید رمی شود؟ (امام خمینی)
۳. اگر به جهتی روز عید، جمره عقبه را رمی نکند، وظیفه‌اش چیست؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۴. کسی که به نیابت از دیگری می‌خواهد جمره عقبه را رمی کند، می‌تواند در شب رمی را انجام دهد؟ (آیت الله خویی)
۵. آیا رمی قسمت‌های توسعه‌یافته جمرات، کفایت می‌کند؟
(آیت الله سیستانی)
۶. آیا رمی از طبقه دوم جایز است؟ (آیت الله وحید)

قربانی در منا

هدفهای آموزشی

۱. آشنایی با شرایط قربانی.
۲. آشنایی با حکم نیابت در قربانی و شرایط آن.
۳. آشنایی با زمان ذبح و حکم تأخیر آن.
۴. آشنایی با محل مصرف قربانی.
۵. آشنایی با احکام روزه بدل از قربانی.

دومین واجب از واجبات منا، قربانی است که باید در روز عید قربان بعد از رمی جمره عقبه صورت گیرد.

شرایط قربانی

نه شرط برای قربانی روز عید ذکر شده است:

۱. شرط سنی

برحسب موارد قربانی و انواع آن، شرایط و اقوال مختلفی مطرح است:^۱

۱. شتر: دو قول در مورد سن آن مطرح است:
قول اول: بنابر احتیاط واجب، وارد سال ششم شده باشد.
(آیت الله خامنه‌ای)

۱. مناسک محشی، م ۱۰۲۳، اول.

- قول دوم: بايد وارد سال ششم شده باشد. (ساير مراجع عظام)
۲. گاو و بز: پنج قول در مورد سن آن مطرح است:
 قول اول: بنا بر احتياط واجب، وارد سال سوم شده باشد. (آيات عظام امام، بهجت، تبريزي، خامنه‌اي، سيستاني، صافي، گلپايگاني، مكارم، وحيد، نوري و هاشمي شاهرودي)
- قول دوم: بايد وارد سال سوم شده باشد. (آيت الله سبحاني)
- قول سوم: بنا بر احتياط واجب، سه ساله باشد. (آيت الله خويي)
- قول چهارم: حداقل سن، يك سال تمام است. (آيت الله زنجاني)
- قول پنجم: بايد بيش از يك سال باشد. هر چند بهتر است كه کمتر از دو سال نباشد. (آيت الله فاضل)
۳. ميش: شش قول در مورد سن آن مطرح است:
 قول اول: بنا بر احتياط واجب، کمتر از يك سال نباشد و داخل در سال دوم شده باشد. (آيات عظام امام، خامنه‌اي، بهجت، گلپايگاني، صافي، مكارم، وحيد و نوري)
- قول دوم: بايد وارد سال دوم شده باشد. (آيت الله سبحاني)
- قول سوم: بايد هفت ماهش تمام و وارد ماه هشتم شده باشد و احتياط اين است كه يك سالش تمام و داخل در سال دوم شده باشد. (آيات عظام خويي، تبريزي و سيستاني)
- قول چهارم: حداقل سن گوسفند، شش ماه تمام است و بنا بر احتياط مستحب يك ساله باشد. (آيت الله زنجاني)
- قول پنجم: به احتياط واجب کمتر از ده ماه نباشد. (آيت الله هاشمي شاهرودي)
- قول ششم: کمتر از يك سال هم كفايت مي‌كند؛ ولي به احتياط مستحب، کمتر از يكسال نباشد. (آيت الله فاضل)

۲. عدم بیماری (صحت و سلامتی)

پنج قول در آن مطرح است:^۱
قول اول: حیوان مریض کافی نیست؛ حتی مانند کچلی بنا بر احتیاط. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت، مکارم و نوری)
قول دوم: احوط اولی این است که مریض نباشد. (آیات عظام خوئی، تبریزی، سیستانی، هاشمی شاهرودی و وحید)
قول سوم: قربانی باید از مرضی که گوشتش را فاسد می‌کند، سالم باشد. مجرد کچلی حیوان مانعی ندارد. (آیات عظام زنجانی و صافی)
قول چهارم: بنا بر احتیاط واجب باید صحیح باشد. (آیت الله فاضل)
قول پنجم: قربانی کردن حیوان بیمار که گوشت آن فاسد و خوردن آن موجب بیماری می‌شود مجزی نیست. (آیت الله سبحانی)

۳. خیلی پیر نباشد

سه قول در آن مطرح است:^۲
قول اول: قربانی باید خیلی پیر نباشد. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت، زنجانی، صافی، گلپایگانی، نوری و هاشمی شاهرودی)
قول دوم: احوط اولی آن است که پیر نباشد، یعنی مغز استخوانش آب نشده باشد. (آیات عظام خوئی، تبریزی، سیستانی، سبحانی و وحید)

۱. مناسک محشی، م ۱۰۲۳، دوم.

۲. مناسک محشی، م ۱۰۲۳، سوم.

قول سوم: بنا بر احتياط واجب، خيلى پير نباشد. (آيات عظام فاضل و مكارم)

۴. تام الاجزاء بودن^۱

قربانى بايد تام الاجزاء باشد و ناقص كافى نيست؛ پس اگر واضح باشد كورى يا لنگى آن بنا بر اقوى كافى نيست و اگر واضح نباشد به احتياط واجب كافى نيست^۲ و احتياط واجب آن است كه چشمش سفيد نشده باشد و بايد گوش بريده^۳ و دم بريده و شاخ داخل آن شكسته يا بريده نباشد.^۴

۵. لاغر نبودن

قربانى بايد لاغر نباشد و اگر در گرده او پيه باشد كافى است و احتياط آن است كه آن را در عرف لاغر نگويند.^۵ در مورد صدق مفهوم لاغر بودن، دو قول در بين مراجع عظام مطرح است:
قول اول: بايد عرفاً لاغر نباشد. (آيات عظام خويى، خامنه‌اى، سيستانى و سبحانى)
قول دوم: به احتياط واجب عرفاً به آن لاغر نگويند. (ساير مراجع عظام)

۱. مناسك محشى، م ۱۰۲۳، چهارم.

۲. آيت الله زنجانى: اين احتياط مستحب است. آيت الله مكارم: لنگى مختصر عيب ندارد.

۳. آيت الله زنجانى: اگر قسمتى از گوش حيوان بريده باشد، اشكال ندارد.

۴. آيت الله سبحانى: سرشاخ شكسته باشد، اشكالى ندارد.

۵. مناسك محشى، م ۱۰۲۳، پنجم.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۲۹ ❁

۶. خصی نبودن^۱

در این مسأله دو قول است:^۲

قول اول: بنا بر احوط قربانی نباید خصی باشد. (آیات عظام

تبریزی و فاضل)

قول دوم: قربانی نباید خصی باشد. (سایر مراجع عظام)

۷. نکوبیده بودن بیضه‌ها^۳

در این مسأله دو قول است:

قول اول: به احتیاط واجب بیضه آن را نکوبیده باشند. (آیات

عظام امام و نوری)

قول دوم: به احتیاط مستحب بیضه آن را نکوبیده باشند؛ لذا

قربانی کردن حیوانی که بیضه آن را کوبیده‌اند جایز است. (آیات

عظام خامنه‌ای، بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی، سبحانی، گلپایگانی،

مکارم، فاضل، زنجانی، وحید و هاشمی شاهرودی)

البته آیت الله خامنه‌ای فرموده‌اند: اگر بیضه هایش کوفته شده ولی

اخته نشده باشد قربانی آن کافی است.

۸. در اصل خلقت، بی دم و بی گوش و بی شاخ نباشد^۴

در این مسأله چهار قول است:

۱. حیوان خصی، حیوانی است که خصیتین او را کشیده باشند که به آن اخته نیز

می‌گویند.

۲. مناسک محشی، م ۱۰۲۳، ششم.

۳. مناسک محشی م ۱۰۲۳.

۴. مناسک محشی، م ۱۰۲۳، هشتم.

قول اول: به احتياط واجب بايد در اصل خلقت بي دم نباشد، ولي اگر گوش يا شاخ در خلقت اصلي نداشته باشد بعيد نيست كه كافي باشد، اگرچه خلاف احتياط است. (آيات عظام امام و نوري)

قول دوم: احوط و اولي اين است كه قرباني طوري نباشد كه از اصل خلقت شاخ و دم نداشته باشد. (آيات عظام بهجت، تبريزي، سيستاني، مكارم، خويي و هاشمي شاهرودي)

قول سوم: ذبح حيواني كه در اصل خلقت دم ندارد كافي نيست. (آيات عظام خامنه‌اي، زنجاني و سبحاني)

آيت الله سبحاني اضافه کرده‌اند: اگر برخي از نژادهاي گوسفند ذاتاً بي دم هستند قرباني كردن آن صحيح است.

قول چهارم: احتياط واجب آن است حيواني را كه شاخ يا گوش يا دم در اصل خلقت ندارد را قرباني نكند. (آيات عظام صافي و گلپايگاني)

۹. در اصل خلقت بدون بيضه نباشد

در مسأله دو قول مطرح است:^۱

قول اول: بنا بر احتياط واجب در اصل خلقت بي بيضه نباشد. (آيت الله مكارم)

قول دوم: در اصل خلقت بي بيضه نباشد. (ساير مراجع عظام)

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۳۱

نیابت در قربانی

مباشرت در ذبح شرط نیست و قربانی نیابت بردار است.^۱ (همه مراجع عظام)

نیت در قربانی نیابتی

در اینکه آیا نیت باید توسط نائب انجام بگیرد یا توسط منوب عنه، چند قول مطرح گردیده است:^۲
قول اول: باید نیت نیت کرده و احتیاطاً منوب عنه نیز نیت کند.
(آیات عظام امام، بهجت، سیستانی، صافی و هاشمی شاهرودی: این احتیاط واجب نیست)

قول دوم: باید منوب عنه نیت کند و نیت نائب اعتباری ندارد؛ اگر چه احوط و اولی این است که نائب نیز نیت کند. (آیات عظام خوئی، تبریزی، وحید و مکارم)

قول سوم: اگر نائب، فقط نیابت در اصل ذبح را دارد، باید خود منوب عنه هم نیت کند، ولی اگر اصل مسئولیت قربانی به او واگذار شده، نیت نائب کافی می باشد و نیت منوب عنه لازم نیست. (آیات عظام خامنه ای، فاضل، سبحانی و نوری)

قول چهارم: علاوه بر خود منوب عنه، ذابح نیز باید نیت کند. (آیت الله گلپایگانی)

۱. مناسک محشی، م ۱۰۴۱.

۲. مناسک محشی م ۱۰۴۱.

ایمان ذابح

در مورد شیعه بودن نایب در ذبح سه قول مطرح است:^۱
قول اول: بنا بر احتیاط واجب ذابح باید شیعه باشد؛ بلکه خالی از قوت نیست.^۲ (امام خمینی)

قول دوم: ذابح باید مسلمان باشد و اگر شیعه نباشد مانعی ندارد. (آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، گلپایگانی، سیستانی، صافی، وحید، مکارم، سبحانی، زنجانی و هاشمی شاهرودی)

قول سوم: اگر ذابح نایب در اصل مسئولیت قربانی است، به احتیاط واجب باید شیعه اثنی عشری باشد؛ اما اگر ذابح فقط نایب در ذبح است و نیت قربانی را خود حاجی انجام می‌دهد، شیعه بودن نایب لازم نیست. (آیات عظام خامنه‌ای، جوادی، فاضل و نوری)

حکم تکلیفی زمان ذبح

در مورد زمان قربانی چهار قول مطرح است:^۳
قول اول: احتیاط واجب آن است ذبح هدی را از روز عید تأخیر نیندازد. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت، خویی، تبریزی، سبحانی، فاضل و نوری)

قول دوم: احتیاط مستحب است که در روز عید قربانی را انجام دهند و تأخیر آن تا آخرین روزهای ایام تشریق یعنی یازدهم و

۱. مناسک محشی، م ۱۰۴۲.

۲. مراد از «خالی از قوت نیست» ترقی از احتیاط واجب به فتوا است. لذا به نظر حضرت امام (ره) ذابح باید شیعه باشد.

۳. مناسک محشی، م ۱۰۳۲.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۳۳

دوازدهم و سیزدهم ذی‌الحجه جایز است. (آیات عظام جوادی، سیستانی، مکارم، وحید و هاشمی شاهرودی)

قول سوم: تأخیر قربانی تا روز دوازدهم اختیاریاً جایز است، اگرچه احتیاط مستحب آن است که در روز عید قربانی کند. (آیت‌الله زنجانی)

قول چهارم: احتیاط مستحب آن است که در روز عید قربانی انجام شود و تأخیر آن تا آخر ماه ذی‌الحجه جایز است، و احوط آن است هرچه ممکن است زودتر قربانی کند.^۱ (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

تأخیر قربانی از روز عید وضعاً

اگر ذبح را در روز عید انجام ندهد در مورد وظیفه او شش قول است:^۲

قول اول: اگر عمداً و یا به واسطه عذری مثل فراموشی یا غیر آن، در روز عید ذبح نکرد، بنابر احتیاط واجب آن را در ایام تشریق^۳ ذبح کند و اگر در این ایام هم انجام نداد، در باقی روزهای ماه ذی‌الحجه قربانی کند. (آیات عظام امام، بهجت، خامنه‌ای، فاضل، نوری و هاشمی شاهرودی)

قول دوم: اگر در صورت عمد یا به واسطه عذری مثل فراموشی یا غیر آن در روز عید ذبح نکند، واجب است آن را در ایام تشریق

۱. آراء المراجع فی الحج و العمرة، ص ۵۴۵ - ۵۴۶.

۲. مناسک محشی، م ۱۰۳۳.

۳. روزهای یازدهم، دوازدهم و سیزدهم ذی‌الحجه.

ذبح كند و اگر نشد تا آخر ذى الحجه انجام دهد. (آيات عظام تبريزى،
خويى و سبحانى)

قول سوم: تأخير قربانى، تا آخر ايام تشرىق جايز است و در
صورت عذر تأخير تا آخر ذى الحجه اشكال ندارد. (آيات عظام
مكارم و وحيد)

قول چهارم: در حال اختيار، ذبح قربانى را مى تواند تا روز
دوازدهم به تأخير بياندازد و تأخير آن بدون عذر از روز دوازدهم
موجب بطلان حج است، و در صورت عذر، تأخير آن تا زمانى كه
بتواند بعد از قربانى حلق يا تقصير كرده و اعمال مكه را در ذى-
الحجه به جا آورد مانعى ندارد. (آيت الله زنجانى)

قول پنجم: تا آخر ايام تشرىق بلكه تا آخر ماه ذى الحجه مجزى
است، ولى بناير احتياط واجب در غير روز عيد و سه روز بعد آن به
نيت ما فى الذمه انجام شود. (آيات عظام صافى و گلپايگانى)

قول ششم: تأخير قربانى از ايام تشرىق اگر به صورت عمدى و
بدون عذر باشد موجب بطلان حج است، و در مورد جاهل مقصر
به احتياط واجب موجب بطلان حج است، و در مورد جاهل قاصر
و ناسى به احتياط واجب بايد بين قربانى در مكه در بقيه ذى الحجه
و بين صوم ده روز بدل هدى جمع كند و حج او صحيح است و
اگر بعد از ذى الحجه متذكر شد و يا به حكم علم پيدا كرد، بعيد
نيست حج او صحيح باشد، ولى بايد در سال بعد در منا قربانى كند.
(آيت الله سيستانى)^۱

۱. مناسك الحج و ملحقاتها، الذبح أو النحر فى منى.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۳۵ ❁

مقدم کردن قربانی بر رمی جمره عقبه عمداً

اگر قبل از رمی جمره عقبه در روز عید، عمداً قربانی نماید، در اعاده قربانی بعد از رمی سه قول است:^۱

قول اول: در صورت امکان به احتیاط واجب باید اعاده شود.

(آیات عظام امام، جوادی، صافی، سیستانی، گلپایگانی، فاضل و نوری)

قول دوم: واجب است پس از رمی جمره عقبه ذبح را اعاده

کند، ولی اگر از روی جهل یا فراموشی پیش از رمی قربانی کند،

صحیح است. (آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی، سبحانی و وحید)

قول سوم: معصیت کرده، ولی عملش صحیح است و اعاده لازم

نیست. (آیات عظام خامنه‌ای^۲، بهجت، مکارم^۳ و هاشمی شاهرودی)

ذبح قربانی در شب یازدهم

در این مسئله چهار قول مطرح است:^۴

قول اول: تأخیر عمدی ذبح از روز عید جایز نیست علی

الاحوط، لکن اگر تأخیر شد عمداً یا جهلاً یا نسیاناً ذبح در شب

کفایت می‌کند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت، نوری و هاشمی

شاهرودی)

قول دوم: ذبح در شب، جز برای خائف کفایت نمی‌کند. (آیات

عظام خوئی، سبحانی، فاضل و وحید)

۱. مناسک محشی، م ۱۰۲۸.

۲. مناسک الحج، ص ۱۳۷، م ۳۶۰؛ مناسک فارسی، م ۴۰۵.

۳. مناسک جامع حج، ص ۳۲۰، م ۱۱۲۳.

۴. مناسک محشی، م ۱۰۸۰.

قول سوم: به احتیاط واجب، ذبح در شب، جز برای خائف کفایت نمی‌کند. (آیات عظام تبریزی، سیستانی، جوادی، صافی، گلپایگانی و مکارم)

قول چهارم: قربانی در شب کفایت نمی‌کند مگر برای خائف که می‌تواند شب دهم قربانی کند و اگر از آن هم معذور است قربانی در شبهای بعدی کفایت می‌کند. (آیت‌الله زنجانی)

تثلیث قربانی و مصرف آن

تثلیث قربانی یعنی اینکه قربانی را به سه قسمت تقسیم کرده و بخشی را به مؤمن هدیه دهد و بخشی را صدقه و بخشی را خودش بخورد، که در لزوم و عدم لزوم آن شش قول مطرح است:^۱

قول اول: تثلیث واجب نیست اگرچه احتیاط مستحب است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، جوادی، نوری و هاشمی شاهرودی)

قول دوم: تثلیث قربانی بنابر احتیاط واجب، لازم است. (آیات عظام بهجت، خوئی، تبریزی، صافی و گلپایگانی)^۲

قول سوم: هدیه دادن قسمتی از قربانی و نیز خوردن قسمتی از آن احتیاط مستحب است، ولی صدقه دادن ثلث قربانی به فقیر مسلمان، بنابر احتیاط واجب لازم است. (آیات عظام سیستانی و سبحانی)

۱. مناسك محشی، م ۱۰۴۰.

۲. آیات عظام خوئی و تبریزی: نسبت به صدقه، انسان می‌تواند از فقیر مؤمن و نسبت به هدیه از مؤمن دیگری ولو از شهر خودش وکالت در قبول و اعراض بگیرد و بعد از ذبح از طرف آنها قبول و قبض کرده و بعد اعراض نماید و در صورتی که در منا متمکن از تقسیم نیست اخذ وکالت مزبور لازم است و اگر این عمل را با فرض تمکن انجام ندهد بنابر احتیاط واجب، ضامن است.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۳۷

آیت الله سبحانی افزوده‌اند: و برای عمل کردن به آن اگر در آنجا ممکن نیست می‌تواند از فقیری در شهر خود یا نقطه دیگر وکالت بگیرد که در غیاب او به وی تملیک کند و سپس آن را رها کند و اگر این کار را نتواند بکند اذن فقیر ساقط است.

قول چهارم: صدقه دادن ثلث قربانی به فقیری که در حرم حضور دارد هر چند زائر باشد، واجب است، ولی هدیه و خوردن قسمتی از آن احتیاط مستحب است. (آیت الله زنجانی)

قول پنجم: تثلیث قربانی بنابر احتیاط واجب لازم است بلکه نسبت به صدقه دادن ثلث قربانی به فقیر مؤمن واجب است. (آیت الله وحید)

قول ششم: تقسیم ذبیحه به سه قسمت مطلقاً مستحب است، حتی در صورت تمکن و عمل به آن. (آیت الله مکارم؛ در نظر اخیر)

روزه بدل از قربانی

اگر حاجی - به هر جهتی - قادر بر قربانی نباشد، موظف است ده روز روزه بگیرد؛ سه روز در حج و هفت روز پس از مراجعت از حج. (همه مراجع عظام)^۱

ملاک عدم تمکن از قربانی

ملاک عدم تمکن و قادر نبودن بر ذبح، این است که حاجی نه هدی را داشته باشد و نه پولش را. (همه مراجع عظام)^۲

۱. مناسک محشی، م ۱۰۵۱.

۲. مناسک محشی، م ۱۰۵۲.

البته آیت الله فاضل، این قید را نیز افزوده‌اند که قدرت اقتراض یا فروش زائد از مؤونه سفر را هم نداشته باشد. و آیت الله سبحانی فرموده‌اند: ... یا اینکه نتواند بدون زحمت و مشقت قرض کند یا اینکه ما به ازای قرض را جهت ادا نداشته باشد.

اقتراض برای قربانی

اگر حاجی بتواند بدون زحمت و مشقت پول قربانی را قرض کند و قدرت ادای آن را داشته باشد، در وجوب و عدم آن دو قول است:^۱
قول اول: قرض کردن پول قربانی واجب نیست، ولی در صورت قرض کردن، خرید قربانی واجب است. (آیت الله زنجانی)
قول دوم: قرض کردن واجب است. (سایر مراجع عظام)

فروش لوازم زائد بر مؤونه سفر جهت تهیه هدی

اگر می‌تواند بدون مشقت چیزی که زائد از مؤونه سفر است بفروشد، باید بفروشد و هدی بخرد. (همه مراجع عظام)^۲
در لزوم فروش لباس چند قول وجود دارد:
قول اول: در وجوب فروش لوازم زائد بر مؤونه فرقی بین لباس و غیر لباس نیست. (آیات عظام خوئی، بهجت، تبریزی، زنجانی و صافی)

قول دوم: در وجوب فروش لوازم زائد بر مؤونه به احتیاط واجب فرقی بین لباس و غیر لباس نیست. (آیت الله سیستانی)

۱. مناسك محشی، م ۱۰۵۳.

۲. مناسك محشی، م ۱۰۵۴.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۳۹

قول سوم: در لباسی که به آن حاجت دارد اگر بفروشد و قربانی تهیه کند، احتیاط آن است که روزه هم بگیرد. (آیت الله سبحانی)
قول چهارم: لباس هر چه باشد لازم نیست فروخته شود. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل و نوری)

کسب برای تهیه هدی

در این که برای تهیه پول هدی لازم است کار کند یا نه، دو قول وجود دارد:^۱
قول اول: اگر مناسب باشد و عسر و حرج نباشد، لازم است کسب نماید. (آیت الله بهجت)
قول دوم: کسب کردن لازم نیست. (سایر مراجع عظام)

زمان روزه‌های بدل از قربانی

زمان سه روز روزه:

در مورد زمان سه روز روزه، سه قول مطرح شده است:^۲
قول اول: بنابر احتیاط واجب از هفتم تا نهم بگیرد و جلوتر نگیرد. اگر در چنین موقعیتی هم نگرفت تا آخر ماه ذی الحجه وقت دارد بگیرد. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، زنجانی، سیستانی، فاضل، مکارم، نوری و هاشمی شاهرودی)
قول دوم: می‌تواند پس از شروع به اعمال عمره تمتع از اول ذی الحجه روزه بگیرد. (آیات عظام بهجت، تبریزی، خوئی و سبحانی)

۱. مناسک محشی، م ۱۰۵۵.

۲. مناسک محشی، م ۱۰۵۷ و ۱۰۵۹.

آيت الله سبحانى افزوده‌اند: احتياطاً روزهاى هفتم و هشتم و نهم ذى الحجه باشد، ليكن اگر قبل از ايام منا يعنى روز هشتم و نهم را روزه گرفت مى‌تواند يك روز ديگر را بعد از ايام تشرى روزه بگيرد.

قول سوم: بايد اين سه روز را يا كاملاً قبل از عيد قربان بگيرد، يعنى هفتم و هشتم و نهم ذى الحجه. و يا پس از بازگشت از منا تا آخر ذى الحجه روزه بگيرد. (آيات عظام گلباىگاني و صافى)

زمان هفت روز روزه

هفت روز را بايد بعد از مراجعت از سفر حج، روزه بگيرد.^۱
(همه مراجع عظام)

جايز نيست اين هفت روز را در بين راه روزه بگيرد و همچنين در مكه جايز نيست مگر آنكه بناى اقامت در آنجا را داشته باشد، كه در اين صورت اگر مدتى بگذرد كه مى‌توانست به وطن خود مراجعت كند جايز است روزه بگيرد.^۲

البته آيات عظام خوبى، تبريزى و سيستانى فرموده‌اند: در صورتى كه بناى اقامت در مكه دارد، بايد صبركند تا همراهان به وطن مراجعت كنند يا يك ماه بگذرد و سپس روزه بگيرد.

۱. مناسك محشى، م ۱۰۶۸.

۲. مناسك محشى، م ۱۰۷۰.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۴۱

توالی در روزه‌ها

به اتفاق مراجع عظام سه روز روزه باید پشت سر هم باشد؛ اما در مورد توالی هفت روز روزه سه قول وجود دارد:^۱

قول اول: توالی بنا بر احتیاط واجب لازم است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، تبریزی، هاشمی شاهرودی، خوئی، سبحانی و نوری).

قول دوم: توالی واجب نیست اگرچه احتیاط مستحب است. (آیات عظام بهجت، سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی و مکارم)

قول سوم: توالی واجب است. (آیت الله زنجانی)

خودآزمایی

۱. اگر «بز» را جهت قربانی اختیار کند، سن آن چقدر باید باشد؟
(امام خمینی)
۲. سن گوسفند قربانی چقدر باید باشد؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۳. آیا سالم بودن قربانی شرط هدی است؟ (آیت الله شاهرودی)
۴. اگر قربانی پیر باشد، کفایت می‌کند؟ (آیت الله سیستانی)
۵. اگر گوش و دم حیوان بریده شده باشد، جهت قربانی مجزی است؟ (آیت الله نوری)
۶. در قربانی توسط نایب، چه کسی باید نیت کند؟ (آیت الله بهجت)
۷. آیا ذابح باید مؤمن باشد؟ (آیت الله وحید)
۸. تا چه زمانی می‌توان قربانی را تأخیر انداخت؟ (آیت الله زنجانی)
۹. اگر قربانی را از روز عید تأخیر انداخت، وظیفه‌اش چیست؟
(آیت الله خامنه‌ای)
۱۰. اگر عمداً قبل از رمی جمره عقبه، قربانی نماید، آیا اعاده قربانی لازم است؟ (آیت الله مکارم)
۱۱. آیا ذبح قربانی در شب جایز است؟ (آیت الله فاضل)
۱۲. آیا تثلیث قربانی واجب است؟ (آیت الله سبحانی)
۱۳. سه روز روزه بدل هدی چه زمانی باید باشد؟ (آیت الله گلپایگانی)
۱۴. آیا توالی در هفت روز روزه بدل هدی واجب است؟ (آیت الله صافی)

درس پانزدهم:

حلق و تقصیر

هدفهای آموزشی

۱. آشنایی با وظیفه حجاج نسبت به حلق و تقصیر در روز عید.
۲. آشنایی با زمان حلق و تقصیر.
۳. آشنایی با حکم حلق و تقصیر.
۴. آشنایی با اثر حلق و تقصیر.
۵. آشنایی با مستحبات حلق و تقصیر.

حلق و تقصیر

سومین واجب از واجبات روز عید، حلق و تقصیر است، که از عبادات می‌باشد.^۱

وظیفه بانوان در حلق و تقصیر

حلق برای بانوان حاجیه، اعم از سروره یا غیرسروره، کافی نیست و منحصرأ باید تقصیر کنند. (همه مراجع عظام)

۱. مناسک حج، م ۱۱۲۰.

وظیفه مردان در حلق و تقصیر

۱. ضروره: ^۱ در مورد وظیفه ضروره چهار قول مطرح شده است:

قول اول: بنا بر احتیاط واجب باید سر را بتراشد و تقصیر کافی

نیست. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، جوادی، سیستانی، صافی، گلپایگانی و

هاشمی شاهرودی)

قول دوم: مخیر است بین حلق و تقصیر و احتیاط مستحب این

است که سر را بتراشد. (آیات عظام بهجت، خوئی، تبریزی، فاضل،

مکارم، نوری و وحید)

قول سوم: تراشیدن سر برای کسی که برای اولین بار حج

می‌رود (خواه حجة الاسلام یا حج نیابی و یا مستحب) و همچنین

کسی که حجة الاسلام را به جا می‌آورد هر چند سفر اولش نباشد

مثل کسی که قبلاً حج مستحبی یا نیابی به جا آورده باشد و فردی

که موهای خود را گره زده یا با هم جمع کرده واجب است. (آیت‌الله

سیحانی)

قول چهارم: مردها مخیرند بین حلق و تقصیر مگر کسانی که

حجة الاسلام خود را به جا می‌آورند که وظیفه ایشان حلق است، هر

چند حج اول او نباشد. (آیت الله زنجانی)

۲. غیر ضروره: در رابطه با وظیفه غیر ضروره دو قول مطرح

است:

۱. ضروره یعنی کسی که برای اولین بار به حج مشرف شده است. الا در نظر آیت الله

زنجانی که می‌فرماید: ضروره کسی است که حجه الاسلام خودش را به جا می‌آورد

هر چند حج اول او نباشد.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۴۵

قول اول: اگر حجة الاسلام خود را به جا می آورد، باید حلق نماید هر چند حج اول او نباشد. (آیات عظام زنجانی و سبحانی)
قول دوم: مخیر است بین حلق و تقصیر اگر چه حلق افضل از تقصیر می باشد. (سایر مراجع عظام)

تذکر ۱: در تقصیر، سه قول مختلف مطرح شده است:^۱
قول اول: بنابر احتیاط واجب کوتاه کردن ناخن به تنهایی در تقصیر کافی نیست و اگر خواست ناخن بگیرد پس از کوتاه کردن مو باشد. (آیات عظام سیستانی و مکارم)

قول دوم: کافی است که مقداری از موی شارب و یا ریش و یا سر را کوتاه کند و اگر بخواهد ناخن هم بگیرد قبلاً باید موی خود را بزند (تقصیر کند) و آنگاه ناخن بگیرد. (آیت الله سبحانی)
قول سوم: در تقصیر مخیرند قدری از مو یا ناخن خود را بگیرند. (سایر مراجع عظام)

تذکر ۲: چیدن مقدار کمی از موی سر یا ریش یا شارب، به هر نحو و به هر وسیله ای که باشد، کفایت از تقصیر می کند.

وظیفه کسی که مو ندارد

برای کسی که وظیفه اش حلق است و سر او مو ندارد، چهار قول مطرح شده است:^۲

۱. مناسک محشی، م ۱۱۲۰.

۲. مناسک محشی، م ۱۱۲۶.

قول اول: بايد تيغ را بر سر بکشد و همين مقدار کافي است.
 (آيات عظام امام، خامنه‌اي، سبحاني و هاشمي شاهرودي).
 قول دوم: بنا بر احتياط واجب، علاوه بر کشيدن تيغ بر سر،
 تقصير هم بکند. (آيات عظام اراکي، سيستاني و زنجاني)
 قول سوم: در اين صورت، تقصير، متعين است و بنا بر احتياط
 تيغ را هم بر سر بکشد و در صروره اين احتياط ترک نشود. (آيات
 عظام گلپايگاني و صافي)
 قول چهارم: احتياط جمع ميان کشيدن تيغ بر سر و ناخن
 گرفتن است و اگر ريش يا شارب دارد، کمی از آن را نيز احتياطاً
 کوتاه کند. (آيت‌الله مکارم)

تراشيدن سر با ماشين ته زن به جاي تيغ^۱

قول اول: تراشيدن سر با ماشين‌هاي ته زن که مانند تيغ مور را
 مي‌تراشد کافي است. (آيات عظام زنجاني، سيستاني، مکارم، نوري و
 هاشمي شاهرودي).
 قول دوم: بنا بر احتياط واجب بايد با تيغ باشد و با ماشين ته زن
 کافي نيست. (آيات عظام امام، خامنه‌اي، صافي و گلپايگاني)

۱. اين مسئله، به نظر آن دسته از مراجعي قابل طرح است که حلق را لازم مي‌دانند
 - به فتوا يا احتياط واجب - اما به نظر آن دسته از مراجعي که تقصير را کافي
 مي‌دانند، استفاده از ماشين ته زن قطعاً کافي است؛ چرا که اگر اين امر مجزي از
 حلق با تيغ باشد، فرد عمل بهتر و افضل انجام داده و اگر در حکم تقصير باشد، باز
 اشکالي به وجود نمي‌آيد.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۴۷ ❁

قول سوم: اگر عرفاً حلق صدق کند، کفایت می‌کند (آیات عظام

جوادی، سبحانی و فاضل)

قول چهارم: کفایت نمی‌کند. (آیت‌الله وحید)

قول پنجم: حلق واجب تعیینی نیست و به قصد وظیفه فعلیه

ماشین کردن کافی است. (آیت‌الله بهجت)

حلق و تقصیر در شب یازدهم

کسانی که قربانی آنها در ساعت‌های پایانی روز عید انجام

گرفته، آیا حلق و تقصیر در شب برای ایشان مجزی است؟ در این

مسئله سه قول است:

قول اول: حلق در شب کافی و صحیح است. (آیات عظام امام،

خامنه‌ای، بهجت، سیستانی، زنجانی، فاضل و نوری)

قول دوم: به احتیاط واجب حلق و تقصیر در شب انجام نشود.

(آیات عظام تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی، جوادی، مکارم، هاشمی

شاهرودی و وحید)

قول سوم: حلق و تقصیر در شب مجزی نیست. (آیت‌الله سبحانی)

انجام حلق یا تقصیر به اعتقاد وقوع قربانی

اگر با اعتقاد به اینکه وکیل او برای او قربانی کرده، حلق کرد و

بعد معلوم شد که وکیل او هنوز قربانی نکرده، حلق مذکور کافی

است و اگر بعد از حلق، اعمال مکه را انجام داده باشد کفایت

می‌کند و اعاده آنها لازم نیست.^۱ (همه مراجع عظام به جز آیت‌الله زنجانی که فرموده: ولی اعاده اعمال مکه لازم است) تذکر: به نظر آیات عظام سیستانی و سبحانی، تا یقین به ذبح قربانی نکرده‌اند، هنوز محرم هستند و باید از محرمات احرام اجتناب کنند و مردها نباید لباس دوخته بپوشند و اگر پوشیده‌اند باید در آورند.

اثر حلق و تقصیر در حلیت محرمات

بعد از حلق یا تقصیر، تمام چیزهایی که بر اثر احرام بر حاجی حرام شده بود، به جز بوی خوش و زن، بر وی حلال می‌شود.^۲ (همه مراجع عظام)

تذکر: آیات عظام سیستانی و زنجانی می‌فرمایند: همه استمتاعات جنسی پس از حلق یا تقصیر بر حرمت خود باقی است، ولی عقد کردن چه برای خود، چه برای دیگران و همچنین شهادت بر عقد پس از حلق یا تقصیر جایز است.^۳

مستحبات حلق

۱. از جانب راست جلوی سر ابتدا کند و این دعا را بخواند:
«اللهم أعطني بكل شعرة نوراً يوم القيامة»
۲. موی سر خود را در منا در خیمه دفن کند و اولی این است

۱. مناسک محشی، م ۱۱۴۴.

۲. مناسک محشی، م ۱۱۴۲. البته باید توجه داشت که صید و کندن گیاه حرم، اختصاص به محرم ندارد و بر هر کسی که در منطقه حرم باشد حرام است؛ لذا این دو با حلق و تقصیر حلال نمی‌شوند.

۳. مناسک محشی، م ۱۱۸۲.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۴۹ ❁

که بعد از حلق از اطراف ریش و شارب خود گرفته و همچنین ناخن‌ها را بگیرد.^۱

حکم عدم رعایت ترتیب بین ذبح و حلق یا تقصیر عمداً

در این مسأله چهار قول است:^۲

قول اول: باید اعاده شود. (آیات عظام زنجانی و سبحانی)

قول دوم: در صورت امکان بنا بر احتیاط واجب اعاده شود.

(آیات عظام امام، جوادی، تبریزی، خویی، صافی، فاضل، گلپایگانی و نوری)

قول سوم: گناه کرده ولی عملش صحیح است. (آیات عظام

خامنه‌ای، بهجت و مکارم)

قول چهارم: اگر قربانی را در جایی که ذبح و قربانی در آن

مجزی است تهیه کرده باشد، می‌تواند قبل از ذبح حلق یا تقصیر

کند. (آیت‌الله سیستانی)

۱. مناسک محشی، م ۱۱۷۱.

۲. مناسک محشی، م ۱۱۴۰.

خودآزمایی

۱. وظیفه سروره نسبت به حلق و تقصیر در منا چیست؟ (آیت الله سبحانی)
۲. مردی که بعد از انجام چند حج، می خواهد حجة الاسلام به جا آورد، وظیفه او نسبت به حلق و تقصیر چیست؟ (آیت الله زنجانی)
۳. کسی که وظیفه اش حلق است و سر او مو ندارد، چه وظیفه ای دارد؟ (آیت الله خامنه ای)
۴. در حلق آیا تراشیدن با ماشینی که مثل تیغ از ته می تراشد، کافی است؟ (آیت الله صافی)
۵. آیا حلق و تقصیر در شب مجزی است؟ (آیت الله شاهرودی)
۶. آیا با حلق و تقصیر در روز عید، عقد کردن برای خود یا دیگری جایز می شود؟ (آیت الله سیستانی)
۷. اگر عمداً قبل از ذبح، حلق نماید، وظیفه اش چیست؟ (آیت الله مکارم)

درس شانزدهم:

بیتوته در منا

هدفهای آموزشی

۱. آشنایی با حکم بیتوته در منا و زمان آن.
۲. آشنایی با معیار محاسبه نصف شب.
۳. آشنایی با راه‌های شناخت کسانی که بیتوته بر آنها واجب نیست.
۴. آشنایی با مقدار عبادت در مکه بدل بیتوته.
۵. آشنایی با حکم ترک بیتوته و کفاره آن.
۶. آشنایی با راه شناخت کسانی که بیتوته شب سیزدهم بر آنها واجب است.

حجاج مکلفند در شب‌های یازدهم، دوازدهم و برای برخی شب سیزدهم در سرزمین منا بمانند، که در اصطلاح به آن بیتوته می‌گویند.

بیتوته در شب‌های مذکور از واجبات حج است که باید با قصد قربت انجام شود.

مقدار و زمان بيتوته

در مورد زمان و مقدار بيتوته سه قول وجود دارد:^۱
قول اول: بيتوته از غروب آفتاب است تا نصف شب. (آيات عظام امام، بهجت، جوادى، گلپايگانى، صافى و نورى)
تذکر: تعبير آيت الله بهجت اين است: «تا مابعد نصف شب» و اين از باب مقدمه علمى است. براى اينکه علم پيدا کند مجموعه نصف اول شب را درک کرده است.
قول دوم: مخير است بين نيمه اول شب يا نيمه دوم شب تا طلوع فجر. (آيات عظام خامنه‌اى، خوبى، تبريزى، سيستانى، فاضل، مكارم، وحيد و هاشمى شاهرودى)
قول سوم: مخير است بين بيتوته «نيمه اول شب» و بين «اصباح»^۲. (آيات عظام زنجانى و سبحانى)

معیار محاسبه نيمه شب

براى محاسبه نصف شب، آيا غروب آفتاب تا اذان صبح ملاک است يا تا طلوع آفتاب؟ در اين مسأله چهار قول مطرح است:^۳
قول اول: به احتياط واجب نيمه شب را بايد از اول غروب آفتاب تا طلوع آفتاب فردا حساب کرد و احتياط مستحب است که از مغرب شرعى حساب کنند. (امام خمينى)

۱. مناسك محشى، م ۱۲۲۰ و ۱۲۲۴.

۲. اصباح، به معنى صبح کردن و وارد شدن در اذان صبح است، يعنى هنگام طلوع فجر (قبل از اذان صبح) در منا حضور داشته باشد.

۳. مناسك محشى، م ۱۲۲۶.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۵۳

قول دوم: نیمه شب از غروب آفتاب تا طلوع فجر است. (آیات عظام خامنه‌ای، جوادی، بهجت، خوئی، تبریزی، سیستانی، سبحانی، صافی، گلپایگانی، فاضل، مکارم، وحید و هاشمی شاهرودی)

قول سوم: اگر نیمه اول شب را در منا می‌ماند، احتیاط این است که از مغرب شرعی تا طلوع خورشید حساب کند. و اگر نیمه دوم شب را می‌ماند احتیاط این است که از غروب خورشید تا طلوع فجر را محاسبه کند. (آیت‌الله زنجانی)

قول چهارم: بنابر احتیاط واجب از غروب شرعی تا طلوع آفتاب محاسبه می‌شود. (آیت‌الله نوری)

تذکر: قول اول و سوم و چهارم که مبتنی بر احتیاط است، قابل رجوع به قول دوم می‌باشد.

کسانی که بیتوته در منا بر آنها واجب نیست

پنج گروه هستند که واجب نیست در شب‌های یازدهم و دوازدهم و سیزدهم در منا بمانند:^۱

گروه اول: بیماران و پرستاران آنها و دیگر کسانی که برای آنها ماندن در منا به هر عذری که باشد مشقت داشته باشد. (همه مراجع عظام)

گروه دوم: کسانی که ترس آن دارند که اگر شب در منا بمانند مال اینها در مکه از بین می‌رود، به شرط اینکه مال معتد به و قابل توجه باشد. (همه مراجع عظام)

آیت الله سیستانی خوف بر جان و خوف بر آبرو را نیز اضافه کرده‌اند.

گروه سوم: شبان‌هایی که حیوانات آنها احتیاج دارد به چرانیدن در شب.

گروه چهارم: کسانی که متکفل آب دادن به حجاج هستند در مکه.

کسانی که برای تدارک نیازهای حجاج ناچارند در مکه بمانند (آیت الله سبحانی)

تذکر: آیات عظام خوئی، خامنه‌ای و سیستانی مورد سوم و چهارم را استثناء نکرده‌اند و قبول ندارند. و آیت الله هاشمی شاهرودی فرموده در استثناء گروه چهارم تأمل است.

گروه پنجم: کسانی که شب را در مکه (آیت الله سبحانی: در مسجد الحرام) بیدار، و تا صبح به عبادت مشغول باشند و کار دیگری جز آن نکنند مگر کارهای ضروری از قبیل خوردن و آشامیدن به قدر احتیاج و تجدید وضو.

تذکر: آیات عظام خوئی، تبریزی، سیستانی گروه ششمی را نیز اضافه کرده‌اند.

آیت الله سیستانی می‌فرماید: طائفه دیگر کسی است که از مکه به قصد منا خارج شده و از عقبه مدینین گذشته باشد که در این صورت می‌تواند در راه پیش از رسیدن به منا بخوابد. ولی اگر منزل او بعد از عقبه مدینین باشد نمی‌تواند در منزلش بخوابد.

آیات عظام تبریزی و خوئی و هاشمی شاهرودی فرموده‌اند: کسی که طواف خانه خدا را نموده و به عبادت خود باقی مانده و سپس از

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۵۵

مکه خارج شده و از عقبه مدنیین گذشته باشد، چنین شخصی می‌تواند در راه بیتوته کند و به منا نیاید.^۱

مقدار و کیفیت عبادت در مکه بدل بیتوته در منا

کسی که به جای بیتوته در منا می‌خواهد در مکه به عبادت مشغول شود، چه مقدار عبادت کند و کیفیت آن چگونه باید باشد؟ در این مسأله پنج قول مطرح است:^۲

قول اول: از اول شب تا طلوع فجر در مکه بیدار، و به عبادت مشغول باشند، و کار دیگری جز آن نکنند مگر کارهای ضروری از قبیل خوردن و آشامیدن به قدر احتیاج و تجدید وضو. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، جوادی، سبحانی، صافی، گلپایگانی، فاضل، مکارم و نوری)

قول دوم: کسی که در مکه تمام شب یا باقی مانده از شب، اگر بعد از دخول در شب از منا خارج شده و مشغول به عبادت بوده، به جز حاجت ضروری، مانند خوردن و آشامیدن و تطهیر و امثال آنها کار دیگری نداشته باشد. (آیات عظام خوئی، تبریزی، هاشمی شاهرودی و وحید)

قول سوم: کسی که از منا اول شب یا پیش از آن بیرون رفته و در مکه در تمام مدت نیمه دوم شب تا طلوع فجر، به جز اندک زمانی که برای حوائج ضروری مانند خوردن و آشامیدن و امثال آن لازم است، مشغول به عبادت شده و اشتغال به آن، او را از برگشتن به منا باز داشته است بیتوته بر او واجب نیست. (آیت الله سیستانی)

۱. مناسک محشی، م ۱۲۲۲، پنجم.

۲. مناسک محشی، م ۱۲۲۲ و ۱۲۵۱ و ۱۲۲۴.

تذكر: عبادت در كلام آيت الله سيستاني مطلق است و شامل مستحبات مثل طواف مستحب، تلاوت قرآن و نگاه به كعبه مي شود؛ چنانكه در مناسك الحج ايشان آمده است:

السؤال ۶: الاشتغال بالعبادة في النصف الثاني من الليل الذي يعوض عن المبيت بما هل يكفي فيه النظر إلى الكعبة و قراءة القرآن و إطافة الحجيج و الإجابة إلى الأسئلة الدينية.

در پاسخ فرمودند: تكفي مع الإتيان بما يقصد القربة لصدق كونه في طاعة الله و هو العنوان المذكور في النص^۱.

چيزی كه در نص ذكر شده اين است كه به طاعت خدا مشغول باشد و همه اينها با قصد قربت طاعت خدا محسوب مي شود.

قول چهارم: کسانی كه از اول شب تا طلوع فجر در مكه بيدار باشند و به اعمال مكه، يعني طواف زيارت و نماز طواف و سعی و طواف نساء و نمازش مشغول باشند، به جز موارد ضروری؛ ولي انجام عبادات مستحب مانند طواف مستحبي و دعا و نگاه به كعبه مجوز ترك بيتوته نمی باشد. (آيت الله زنجانی)

قول پنجم: از اول شب تا طلوع فجر در مكه بيدار باشند و به احتياط واجب به اعمال حج از قبيل طواف و نماز آن و سعی و طواف نساء مشغول باشند بجز موارد ضروری كه نوم غالب هم از آن موارد ضروری است. (آيت الله بهجت)

كفاره ترك بيتوته

در صورتی كه بيتوته را ترك كند، چند صورت دارد و در بعضی از موارد كفاره لازم است:

۱ . مناسك الحج و ملحقاتها، ص ۲۸۲.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۵۷

صورت اول: ترک بیتوته از روی علم و عمد باشد و شخص جزو هیچ یک از موارد استثنا شده نباشد.

در این صورت سه قول است:^۱

قول اول: بنا بر احتیاط واجب برای هر شب یک گوسفند کفاره بدهد. (آیت الله مکارم)

قول دوم: برای شب اول یک گوسفند قربانی کند و برای شب دوم و سوم بنا بر احتیاط واجب برای هر کدام یک گوسفند. (آیت الله سبحانی)

قول سوم: برای هر شبی باید یک گوسفند قربانی کند. (سایر مراجع عظام)

صورت دوم: ترک بیتوته از روی نسیان یا جهل

در اینجا چهار قول است:^۲

قول اول: در وجوب کفاره بین علم و عمد و جهل و نسیان فرقی نیست. (آیات عظام امام، زنجانی و نوری)

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب یک گوسفند کفاره بدهد. (آیات عظام خامنه‌ای، خوئی، تبریزی، سیستانی، صافی، گلپایگانی، فاضل و مکارم)

قول سوم: اگر ترک بیتوته از روی فراموشی یا جهل قصوری^۳ به حکم باشد نه جهل تقصیری^۴، اقوی آن است که کفاره واجب نیست اگر چه احتیاط مستحب آن است که کفاره بدهد. (آیت الله وحید)

۱. مناسک محشی، م ۱۲۲۹.

۲. مناسک محشی، م ۱۲۳۰.

۳. جهل قصوری عبارت است از آن ندانستن و ناآگاهی به حکمی که مکلف در جهل خودش کوتاهی نکرده باشد، مثل اینکه کلاً غافل از این موضوع بوده است.

۴. جهل تقصیری: جهلی که بر اثر کوتاهی مکلف باشد، مثلاً در جلسات آموزشی شرکت نکرده است.

قول چهارم: در فرض نسيان و جهل كفاره نيست. (آيات عظام سبحاني و هاشمي شاهرودي)

صورت سوم: بيتوته در منا را ترك كرده، و بدل آن شب را در مكه مشغول عبادت بوده است.

در اين صورت كفاره ندارد.^۱ (همه مراجع عظام)

آيات عظام سيستاني و هاشمي شاهرودي افزوده‌اند: و همچنين كسي كه در همان شب طواف كرده و سپس از مكه خارج شده و از عقبه مدنيين گذشته باشد و در راه بيتوته كند ولي اگر منزل او بعد از عقبه مدنيين باشد نمي‌تواند در منزلش بخوابد.^۲

صورت چهارم: اين كه بيتوته در منا را ترك كرده، ولي جزو آن چهار گروه بوده‌اند كه بيتوته در منا بر آنها واجب نبوده است، يعني: ۱. بيماران و پرستاران آنها و كساني كه براي آنها مشقت داشته باشد مانند در منا به هر عذري كه باشد.

۲. كساني كه ترس دارند كه اگر شب در منا بمانند مال معتد^۳ به آنها در مكه از بين برود.

۳. شباني كه احتياج دارد گوسفندان خودش را در شب به چرا ببرد و از منا خارج شود.

۴. كساني كه متكفل آب دادن حجاج (آيت الله سبحاني: مايحتاج حجاج) در مكه هستند.

در اين مسئله شش قول مطرح است:^۳

۱. مناسك محشي، م ۱۲۳۱.

۲. مناسك محشي م ۱۲۲۲

۳. مناسك محشي، م ۱۲۳۲.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۵۹

قول اول: دسته اول و دوم باید كفاره بدهند و دسته سوم و چهارم بنا بر احتیاط واجب كفاره بدهند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای و فاضل)

قول دوم: دسته اول و دوم بنا بر احتیاط واجب باید كفاره بدهند. (آیات عظام خوئی و تبریزی)

البته آیات عظام خوئی و تبریزی مورد سوم و چهارم را متعرض نشده‌اند.

قول سوم: در هر چهار مورد بنا بر احتیاط واجب باید كفاره بدهند. (آیات عظام بهجت، صافی، گلپایگانی و سبحانی)

قول چهارم: دسته اول و دوم بنا بر احتیاط واجب باید كفاره بدهند، و بر بقیه كفاره واجب نیست. (آیت‌الله سیستانی)

قول پنجم: بر دسته اول و دوم كفاره واجب نیست. (آیت‌الله هاشمی شاهرودی).^۱

آیت‌الله هاشمی شاهرودی نیز مورد سوم و چهارم را متعرض نشده‌اند.

قول ششم: کسانی که از بیتوته در منا معاف هستند، كفاره بر آنها واجب نیست. (آیت‌الله مکارم)

ترک بیتوته قسمتی از اول شب

کسی که مطابق با فتوای مرجعش وظیفه‌اش بیتوته در نیمه اول شب است،^۲ اگر عمداً یا از روی عذر قسمتی از اول شب در منا نباشد، آیا كفاره دارد؟

۱. مناسک عربی، ص ۱۶۰.

۲. یعنی از آیات عظام امام، بهجت، صافی، گلپایگانی و نوری تقلید می‌کند، که این مراجع بیتوته نیمه اول شب را واجب می‌دانند.

در اين مسأله سه قول است:^۱

قول اول: بنا بر احتياط واجب يك گوسفند قرباني كند و فرقى بين صورت عذر و عدم عذر نيست. (آيات عظام امام و نوري)
اين احتياط قابل رجوع است.

قول دوم: اگر براي انجام اعمال به مكه آمده و نتوانسته خود را تا گذشت قسمتي از شب به منا برساند بر او كفاره واجب نيست، اگر چه بعد از نيمه شب به منا رسيده باشد، اما اگر بدون عذر بيتوته قسمتي از اول شب را ترك كرد، احتياط در پرداخت كفاره ترك نشود. (آيات عظام گلپايگاني و صافي)

قول سوم: اگر حاجي از اوائل شب بيتوته را درك نكند كفاره ندارد، ولي احتياطاً قسمت دوم را در منا بماند. (آيت الله بهجت)

محل ذبح كفاره ترك بيتوته

در اين مسأله دو قول است:^۲

قول اول: محل معيني ندارد حتى مي تواند پس از مراجعت به محل خود قرباني كند.^۳ (آيات عظام امام، خوئي، تبريزي، زنجاني، سبحاني، صافي، گلپايگاني، فاضل و وحيد)

قول دوم: به احتياط واجب بايد در منا قرباني كند، اما اگر در منا قرباني نكرد هر جا كه قرباني كند مجزي است. (آيات عظام بهجت، خامنه‌اي، سيستاني و هاشمي شاهرودي)

۱. مناسك محشي، م ۱۲۲۵، ۱۲۳۵ و ۱۲۴۲.

۲. مناسك محشي، م ۱۲۳۴.

۳. تمام اجزاي قرباني بايد به فقير داده شود حتى كله و پاچه و پوست آن.

وجوب بیتوته شب سیزدهم

بیتوته شب سیزدهم بر سه طائفه واجب است:^۱

اول: کسی که در حال احرام صید کرده است. (همه مراجع عظام)
دوم: کسی که در روز دوازدهم بعد از اذان ظهر از منا کوچ نکرده و غروب شب سیزدهم را درک کرده است. (همه مراجع عظام)
سوم: کسی که در حال احرام با زن نزدیکی کرده باشد؛ چه قبلاً و چه دبراً، چه با همسر خود یا اجنبیه.

اما کارهای دیگر غیر از آمیزش مثل بوسیدن و لمس و غیر آن را اگر اجتناب نکرده، اگر چه حرام است، ولی بنابر نظر اکثر مراجع بیتوته شب سیزدهم واجب نمی‌شود.

در رابطه با این گروه، سه قول است:

قول اول: مطلق تمتعات از زن موجب وجوب بیتوته شب سیزدهم می‌شود. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)
قول دوم: نزدیکی با زن در حال احرام بنابر احتیاط واجب باعث وجوب بیتوته در شب سیزدهم است. (آیات عظام تبریزی، خویی و سیستانی)

قول سوم: در صورت نزدیکی با زن در حال احرام، باید شب سیزدهم نیز در منا بیتوته نماید. (سایر مراجع عظام)
تذکر: علامه حسن زاده آملی می‌فرماید: بیتوته شب سیزدهم مطلقاً واجب است و مقید به این سه مورد نمی‌باشد و برخی از فقهای کهن و از قدمای اصحاب نیز قائل بودند.

خودآزمایی

۱. مقدار و زمان بیتوته در منا چقدر است؟ (امام خمینی)
۲. آیا در بیتوته بین شب یازدهم و دوازدهم تفاوت وجود؟ (آیت الله زنجانی)
۳. برای محاسبه نیمه شب جهت بیتوته، شب را از چه زمان تا چه زمانی باید محاسبه کرد؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۴. کسی به جای بیتوته در منا، می‌خواهد در مکه عبادت کند، آیا می‌تواند به عنوان عبادت، طواف مستحبی و نگاه به کعبه که مستحب است، انجام دهد؟ (آیت الله زنجانی)
۵. کفاره ترک بیتوته در منا از روی علم و عمد برای کسی که جزو هیچ کدام از موارد استثنا نباشد، چیست؟ (آیت الله مکارم)
۶. اگر بیتوته به منا را از روی جهل یا نسیان ترک کند، آیا کفاره واجب می‌شود؟ (آیت الله وحید)
۷. شبان و بیماری که بیتوته در منا بر آنها واجب نیست، در صورت ترک بیتوته، آیا کفاره بر آنها واجب می‌شود؟ (آیت الله سیستانی)
۸. کسی که وظیفه‌اش بیتوته در نیمه اول شب است، اگر عمداً یا از روی عذر قسمتی از اول شب در منا نباشد، آیا کفاره دارد؟ (امام خمینی)
۹. کفاره ترک بیتوته در منا را در چه محلی باید ذبح کند؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۱۰. آیا مطلق تمتعات موجب وجوب بیتوته شب سیزدهم می‌شود یا خصوص جماع؟ (آیت الله صافی)

رمی جمرات سه گانه

هدفهای آموزشی

۱. آشنایی با وظیفه حجاج نسبت به رمی جمرات.
۲. آشنایی با حکم دوران امر بین رمی شبانه و نایب گرفتن در روز.
۳. آشنایی با حکم رمی روز یازدهم قبل از ذبح یا حلق و تقصیر.
۴. آشنایی با احکام نایب گرفتن جهت رمی.
۵. آشنایی با حکم استنابه برای معذور.
۶. آشنایی با شکایات رمی.
۷. آشنایی با حکم رمی از طبقه دوم.
۸. آشنایی با زمان کوچ از عرفات.

رمی روزهای یازدهم و دوازدهم

در روزهای یازدهم و دوازدهم حجاج باید جمرات سه گانه را رمی کنند. عدد سنگریزه ها شرایط و واجبات آن و کیفیت انداختن به همان نحو است که در رمی جمره عقبه گفته شد.^۱

۱. مناسک محشی، م ۱۲۵۵.

ترك رمى جمرات عمداً

اگر رمى جمرات را ترك كند به حج او ضرر نمى رساند و حج صحيح است، گرچه در صورت عمد معصيت كار است. (همه مراجع عظام)^۱

رمى روز سيزدهم

سه گروهى كه بيتوته شب سيزدهم بر آنها واجب بود، آيا بايد در روز سيزدهم جمرات سه گانه را رمى كنند؟ در اين مسأله دو قول مطرح است:^۲

قول اول: اگر بيتوته كنند، واجب است بناير احتياط روز سيزدهم رمى جمرات كنند. (آيات عظام تبريزى، خوئى و سيستانى)

قول دوم: بايد در روز سيزدهم رمى جمرات را انجام دهد. (ساير مراجع)

تذكر: آيت الله زنجانى فرموده‌اند: اگر بيتوته كند، رمى روز سيزدهم واجب است.

موالات در رمى

در اين مسأله چهار قول است:^۳

قول اول: رعايت موالات در شش سنگ اول لازم است، ولى نسبت به رمى سنگ هفتم فاصله مانعى ندارد. (آيات عظام زنجانى و سبحانى)

۱. مناسك محشى، م ۱۲۵۳.

۲. مناسك محشى، م ۱۲۵۴.

۳. ر. ك: مناسك محشى، م ۱۰۰۱، پنجم.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۶۵

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب رعایت موالات نسبت به رمی تمام سنگها لازم است. (آیات عظام سیستانی، صافی و گلپایگانی)
قول سوم: بنا بر احتیاط موالات لازم است مگر آنکه چهارسنگ را رمی کرده باشد. (آیت الله مکارم)
قول چهارم: موالات لازم نیست. (آیات عظام امام، بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، خویی و فاضل)

رمی در شب یازدهم برای معذورین از رمی در روز دهم و یازدهم
برای کسانی که از رمی در روز دهم و یازدهم معذورند، و طبق نظر مرجعشان می‌خواهند در شب رمی کنند، آیا می‌توانند در شب یازدهم رمی هر دو روز را انجام دهند؟
در این مورد چهار قول است:^۱
قول اول: هر دو مورد صحیح است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، صافی، جوادی، فاضل، گلپایگانی، مکارم و نوری)
قول دوم: نسبت به رمی روز دهم صحیح نیست. (آیات عظام خوئی، تبریزی، زنجانی، سبحانی، هاشمی شاهرودی و وحید)
قول سوم: رمی جمرات واجب است در روز باشد و فقط چوپانان و کسانی که از ماندن روز در منا معذورند می‌توانند رمی هر روزی را در شب آن روز انجام دهند، اما زنان، ضعفا، مریض‌ها و مثل آنان که در روز به خاطر کثرت جمعیت یا جهت دیگر نمی‌توانند رمی کنند، باید برای رمی در روز نایب بگیرند. (آیت الله سیستانی)
قول چهارم: رمی روز دهم را بنا بر احتیاط واجب نمی‌توان در شب یازدهم انجام داد. (آیت الله بهجت)

۱. مناسک محشی، م ۱۲۵۷، ۱۲۸۳ و ۱۲۸۵.

رمى در شب دوازدهم براى معذورين از روى روز يازدهم و دوازدهم

براى كسانى كه از روى در روز يازدهم و دوازدهم معذورند و طبق نظر مرجعشان مى خواهند در شب روى كنند، آيا مى توانند در شب دوازدهم روى هر دو روز را انجام دهند؟ در اين باره چهار قول است:^۱

قول اول: هر دو صحيح است. (آيات عظام امام، جوادى، خامنه‌اى، صافى، گلپايگانى، فاضل، مكارم و نورى)

قول دوم: نسبت به روز يازدهم صحيح نيست. (آيات عظام تبريزى، خويى، زنجانى، سبحانى، هاشمى شاهرودى و وحيد)
قول سوم: انجام روى روز يازدهم در شب دوازدهم بنا بر احتياط واجب صحيح نيست. (آيت الله بهجت)

قول چهارم: فقط براى چوپانان و كسانى كه از ماندن روز در منا معذورند جايز است روى هر روز را در شب آن روز انجام دهند و اما زنان، ضعفا و مريض ها و مثل آنان كه در روز به خاطر كثرت جمعيت يا چيز ديگرى نمى توانند روى كنند، بايد براى روى در روز نايب بگيرند. (آيت الله سيستانى)

جواز روى روز يازدهم قبل از ذبح و قبل از حلق يا تقصير

اگر به جهتي روز عيد موفق به قربانى يا حلق و تقصير نشود، آيا جايز است كه روى جمرات سه گانه را در روز يازدهم قبل از قربانى يا حلق و تقصير انجام دهد؟ در اين باره دو قول است:^۲

۱. مناسك محشى، م ۱۲۵۷، ۱۲۸۳ و ۱۲۸۵.

۲. مناسك محشى، م ۱۳۰۳.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۶۷

قول اول: احتیاط واجب در رعایت ترتیب است. (آیت الله وحید)
قول دوم: رعایت ترتیب در مورد مذکور لازم نیست. (سایر مراجع عظام)

حکم دوران امر بین رمی مباشری در شب و نیایی در روز

در این مسئله شش قول مطرح است:^۱
قول اول: مخیرند بین رمی شبانه مباشری و نایب گرفتن برای رمی در روز. (آیات عظام امام و نوری)
قول دوم: باید شب رمی نمایند و نایب گرفتن جایز نیست. (آیات عظام اراکی، خامنه‌ای، صافی و گلپایگانی)
قول سوم: بنابر احتیاط واجب شب رمی کنند. (آیات عظام مکارم و فاضل)

قول چهارم: باید نایب بگیرد در روز و نمی‌تواند در شب انجام دهد مگر چوپانان و کسانی که از ماندن در روز در منا معذروند. (آیت الله سیستانی)

قول پنجم: اگر از معذورین است باید در شب رمی کند و اگر غیر از آنها باشد احتیاطاً جمع کند میان رمی در شب و نایب گرفتن برای رمی در روز. (آیت الله هاشمی شاهرودی)

قول ششم: باید شب قبل رمی کند و اگر نمی‌تواند باید برای رمی در روز نایب بگیرند. (آیات عظام تبریزی، خویی، بهجت، سبحانی، زنجانی و وحید)

۱. مناسک محشی، م ۱۲۵۷ و ۱۲۸۶.

معيار عذر مجوز نايب گرفتن جهت رمى

كسانى كه از رمى در روز و شب معذور هستند سه صورت دارد:^۱

صورت اول: مأيوس از رفع عذر هستند و بعداً هم عذر آنها قبل از گذشتن وقت رمى برطرف نشود، در اين صورت بايد نايب بگيرند كه در روز از طرف ايشان رمى كند. (همه مراجع عظام)

صورت دوم: مأيوس از رفع عذر هستند و نايب هم مى گيرند، ولى اتفاقاً قبل از گذشتن وقت رمى، عذر آنها برطرف مى شود، در اين باره نسبت به وجوب اعاده رمى چند قول است:^۲

قول اول: در صورت يأس از رفع عذر، اعاده رمى لازم نيست گرچه احوط است. (آيات عظام امام، بهجت، خامنه‌اى، سبحانى، صافى، فاضل، گلپايگانى و نورى)

قول دوم: اگر قبل از گذشتن وقت رمى، متمكن از رمى شد، بايد خودش رمى كند. (آيات عظام زنجانى و وحيد)

قول سوم: در اين صورت كه مأيوس از عذر بوده، بنابر احتياط واجب اعاده لازم است. (آيات عظام خويى و تبريزى)

قول چهارم: اگر قبل از گذشتن وقت رمى متمكن از رمى شد بنابر احتياط واجب بايد خودش رمى كند. (آيت الله مكارم)

صورت سوم: از رفع عذر مأيوس نيستند، در اين صورت دو قول است:

۱ مناسك محشى، م ۱۲۷۰ و ۱۲۷۲.

۲ مناسك محشى، م ۱۲۷۱ و ۱۲۷۲.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۶۹

قول اول: احتیاط واجب آن است که تا مأیوس نشده از اینکه خودش عمل کند، نایب عمل نکند و اگر عمل کرد و بعداً عذر رفع شد، احتیاط واجب آن است که خودش عمل کند. (آیات عظام امام، بهجت، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم و نوری)

قول دوم: قبل از مأیوس شدن از رفع عذر هم می‌توانند نایب بگیرند، لیکن اگر بعداً عذر رفع شد واجب است (آیت الله سبحانی: به احتیاط واجب) که خودشان اعاده کنند. (آیات عظام خامنه‌ای، زنجانی، سیستانی و سبحانی)

رمی جمرات به طور مباشری و نیابی

اگر در اثنای رمی عاجز شود و مأیوس از تمکن بعدی است، وظیفه چیست؟ آیا باید برای کل رمی نایب بگیرد یا برای بقیه؟ در این باره چهار قول است:

قول اول: باید برای کل رمی نایب بگیرد. (آیات عظام تبریزی، زنجانی، سبحانی و مکارم)

قول دوم: برای بقیه نایب بگیرد. (آیات عظام امام، بهجت، جوادی و خامنه‌ای)

البته آیت‌الله جوادی افزوده‌اند: هر چند نیابت برای تمام رمی بهتر است)

قول سوم: احتیاط آن است که نایب بقیه را رمی نموده و بعد از آن تماماً به نیابت انجام دهد. (آیات عظام صافی و فاضل)

قول چهارم: نایب بنابر احتیاط واجب یک رمی کامل انجام دهد و نسبت به مقدار تکمیلی نیت اعم از اکمال و اعاده را داشته باشد. (آیت‌الله سیستانی)

استنابه از طرف معذور بدون اذن او

اگر ديگران از رفع عذر معذور از رمي مأیوس باشند، آیا می‌توانند از طرف او رمي جمرات کنند؟
این مسأله دو صورت دارد:^۱

صورت اول: معذور نمی‌تواند اذن دهد، مانند شخص بیهوش و طفل غیر ممیز؛ در این صورت دو قول است:
قول اول: استنابه باید با اجازه معذور باشد و اگر نتواند اذن بدهد ولی او یا شخص دیگر از طرف او به جا آورد. (آیات عظام سیستانی و مکارم)

البته آیت الله مکارم افزوده‌اند: و در سال بعد خودش نایب بگیرد.
قول دوم: اذن معتبر نیست. (سایر مراجع عظام)
صورت دوم: معذور می‌تواند اذن دهد، مانند شخص مریض و علیل. در این صورت سه قول است:

قول اول: اگر نایب از رفع معذور مأیوس باشد یا نتواند اذن بگیرد، لازم نیست از او اذن بگیرند اگرچه احوط است. (آیات عظام امام، جوادی، خامنه‌ای و زنجانی)

قول دوم: وظیفه عاجز نایب گرفتن است و استنابه بدون اذن او تحقق پیدا نمی‌کند مگر اینکه از نایب گرفتن هم عاجز باشد مثل بیهوش که در صورت قبل حکم آن بیان شد. (آیات عظام تبریزی، خوئی، سیستانی، صافی، گلپایگانی، سبحانی، مکارم و هاشمی شاهرودی)
قول سوم: اگر قطع به رضایت دارد اذن لازم نیست. (آیت‌الله بهجت)

رفع عذر پس از رمی جمرات توسط نایب

اگر از رمی معذور باشد و نایب بگیرد و بعد از عمل نایب، متمکن از رمی گردد، آیا لازم است رمی را اعاده کند؟
در این مورد چند قول است:^۱

قول اول: اگر مایوس از رفع عذر بوده، اعاده رمی واجب نیست اگرچه احوط است و اگر مایوس نبوده، پس از رفع عذر به احتیاط واجب، خودش اعاده کند. (آیات عظام امام، بهجت، جوادی، صافی، گلپایگانی و نوری)

قول دوم: اگر قبل از گذشتن زمان رمی متمکن از رمی شود. (آیت الله مکارم: به احتیاط واجب) باید خودش رمی را اعاده کند. (آیات عظام زنجانی و مکارم)

قول سوم: اگر مایوس از رفع عذر بود بنا بر احتیاط واجب باید خودش نیز رمی کند. (آیات عظام خویی، تبریزی، سیستانی، هاشمی شاهرودی و وحید)

قول چهارم: اگر قبل از یأس نایب گرفته و بعد متمکن از رمی شده، باید (آیت الله سبحانی: به احتیاط واجب) خودش اعاده کند و چنانچه بعد از یأس نایب گرفته، با رفع عذر اعاده لازم نیست. (آیات عظام خامنه‌ای و سبحانی)

قول پنجم: اگر با یأس از رفع عذر نایب گرفته و یا نایب بعد از یأس از رفع عذر منوب عنه، رمی انجام داده باشد، اعاده لازم نیست، و در غیر این دو صورت اعاده واجب است. (آیت الله فاضل)

۱. مناسک محشی، م ۱۲۷۱.

تقدم قضای رمی روز قبل بر اداء

اگر به جهتی رمی را در روز خودش انجام ندهد، باید روز بعد قضای آن را به جا آورد. در این صورت در مورد مقدم داشتن قضای رمی روز قبل، دو قول مطرح است:^۱

قول اول: می‌تواند هر جمره‌ای را ابتدا برای قضای روز یازدهم و بعد از آن برای ادا یا قضای روز دوازدهم رمی نماید، ولی به احتیاط واجب باید بین آن دو قدری فاصله بیندازد. (آیت‌الله سیستانی)

قول دوم: واجب است (به سبیل فتوا یا احتیاط واجب) رمی هر سه جمره قضا شده روز یازدهم را انجام دهد، سپس رمی روز دوازدهم یا قضای آن را انجام دهد. (سایر مراجع عظام)

فاصله انداختن بین قضای رمی روز قبل و ادای روز حاضر

در این مسأله سه قول مطرح است:^۲

قول اول: فاصله انداختن لازم نیست. (آیات عظام امام، بهجت خامنه‌ای، سبحانی، صافی، گلپایگانی، فاضل، مکارم و نوری)

آیت‌الله سبحانی افزوده‌اند: فاصله انداختن مستحب است، قضای روز قبل طرف صبح و اداء هنگام ظهر باشد.

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب فاصله بیندازد. (آیات عظام تبریزی، خویی و سیستانی)

۱. مناسك محشی، م ۱۲۶۳ و ۱۳۰۸.

۲. همان.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۷۳

قول سوم: باید بین قضا و اداء و همچنین بین قضای دو روز، فاصله بیندازد. (آیات عظام جوادی، زنجانی، هاشمی شاهرودی و وحید)

مقدار فاصله

بنابر قول کسانی که فاصله انداختن بین قضا و ادا را لازم می‌دانند، در مقدار فاصله سه قول است:

قول اول: بنابر احتیاط واجب قضای روز قبل را صبح و ادای همان روز هنگام زوال باشد. (آیات عظام تبریزی، خویی و وحید)

قول دوم: لااقل به مقدار یک دوازدهم روزی که می‌خواهد رمی کند فاصله بیندازد. (آیت الله زنجانی)

قول سوم: لااقل یک ساعت فاصله بیندازد. (آیت الله هاشمی شاهرودی)

قول چهارم: مدتی فاصله کفایت می‌کند. (آیت الله سیستانی)

قول پنجم: به مقداری که عرفاً یک رمی محسوب نشود. (آیت الله جوادی)

شک در صحت رمی

اگر پس از رمی شک کند که رمی را صحیح انجام داده یا نه، اعتنا نکند و بنابر صحت بگذارد.^۱ (همه مراجع عظام)

البته آیت الله زنجانی فرموده‌اند: چنانچه احتمال بدهد هنگام رمی به رعایت شرایط آن توجه داشته، اعتنا نکند.

۱. مناسک محشی، م ۱۲۷۵.

شك در انجام رمى جمرات

اگر در انجام رمى جمرات شك كند، دو صورت دارد:^۱
صورت اول: بعد از گذشت روز رمى، شك مى كند: در اين صورت به شك خود اعتنا نكند. (همه مراجع عظام)
صورت دوم: در همان روز شك مى كند: بايد رمى را به جا آورد. (همه مراجع عظام)

شك در رمى جمره اولى يا وسطى حين رمى جمره عقبه
اگر در هنگام رمى جمره عقبه، شك كند جمره اولى يا وسطى و يا هر دو را رمى کرده يا نه يا شك كند صحيح انجام داده يا نه؟
قول اول: اعتنا نكند.^۲ (تمام مراجع عظام به جز آيت الله سبحانى)
قول دوم: اگر در ظرف هر روزى نسبت به رمى جمرات شك كند كه آيا جمره اى را رمى کرده است يا نه هر چند از محيط رمى خارج شده باشد بايد برگردد جورى رمى كند كه ترتيب رعايت شده و يقين هم حاصل گردد، ولى اگر شب و يا روز بعد شك كرد به شك خود اعتنا نكند. (آيت الله سبحانى)

شك در تعداد سنگها

اگر در هر يك از جمرات نسبت به عدد ريگهاى زده شده شك كند چند صورت دارد:

۱. مناسك محشى، م ۱۲۷۴.

۲. مناسك محشى، م ۱۲۷۶.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۷۵

صورت اول: در حین رمی در تعداد سنگ‌ها شک کند، که در این صورت باید بنابر کمتر بگذارد و رمی را تکمیل کند.^۱ (همه مراجع عظام)

صورت دوم: بعد از شروع در رمی جمره بعدی، در تعداد سنگ‌های جمره قبلی یا در صحت رمی آن شک کند، که در این صورت چهار قول است:

قول اول: اگر بداند چهار سنگ از قبلی را انداخته و شک کند که بقیه یا بعضی از آنها را انداخته یا نه، به احتیاط واجب، بقیه را اتیان کند، اگرچه بعد از اتیان جمره بعدی باشد، ولی اگر در کمتر از چهار شک داشته باشد، تا مقدار چهار اعتنا نکند و سه سنگ دیگر را بزند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، نوری و مکارم)

البته آیت‌الله مکارم نسبت به فرض اخیر فرموده: به احتیاط واجب سه سنگ دیگر را بزند.

قول دوم: در هیچ یک از فروض مسأله به شک خود اعتنا نکنند. (آیات عظام خویی، تبریزی، سیستانی و صافی)

قول سوم: در هر دو صورت این مسأله چنانچه احتمال بدهد، هنگام رمی جمره بعدی متوجه تکمیل جمره قبلی بوده، اعتنا نکند و گرنه در صورت اول، جمره قبلی را تکمیل کند و در صورت دوم آن را از سر بگیرد و بعد از آن جمره بعدی را اگر چهار سنگ زد، آن را تکمیل می‌کند و گرنه آن را از سر می‌گیرد. (آیت‌الله زنجانی)

۱. مناسک محشی، م ۱۲۷۷.

قول چهارم: اگر بعد از رمی هر سه جمره شك او به کمتر از چهار باشد مثلاً شك كند سه سنگ زده یا بیشتر، یا دو سنگ زده یا بیشتر، باید رمی آن جمره را از سر بگیرد و جمرات بعدی را اگر رمی کرده، مجدداً اعاده كند تا ترتیب حفظ شود. (آیت الله سبحانی)

صورت سوم: بعد از انصراف از رمی و مشغول شدن به کارهای دیگر غیر از رمی جمره بعدی شك كند، در این صورت چند قول مطرح است:^۱

قول اول: به احتیاط واجب بنابر اقل بگذارد و رمی را تکمیل كند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل و نوری)

قول دوم: باید بنابر اقل بگذارد و تکمیل كند. (آیات عظام تبریزی، خوبی، سبحانی، صافی، گلپایگانی و هاشمی شاهرودی)

قول سوم: به شك خود اعتنا نکند اگر شك بعد از انصراف و صدق فراغ باشد عرفاً، و اگر قبل از آن است باید تدارک كند. (آیت الله سیستانی)

قول چهارم: چنانچه احتمال بدهد هنگام رمی توجه به حفظ عدد سنگها داشته اعتنا به شكش نکند هر چند شك در نقیصه باشد. (آیت الله زنجانی)

قول پنجم: بنابر کمتر می‌گذارد و چنانچه موالات بهم نخورده باقیمانده را بجا می‌آورد و اگر موالات بهم خورده احتیاط آن است که آن را تکمیل كند و سپس از نو هفت سنگ بزند مگر آنکه چهار سنگ زده باشد. (آیت الله مکارم)

وقت جبران رمی جمرات

اگر از روی سهو یا جهل و یا عمداً رمی جمرات را ترک کند و از منا خارج شود، دو صورت دارد:^۱

صورت اول: در ایام تشریق یادش آمده، در این صورت باید برگردد و بجا آورد و اگر متمکن نیست باید نایب بگیرد. (همه مراجع عظام)

صورت دوم: بعد از ایام تشریق یادش آمده که در این صورت هفت قول مطرح است:

قول اول: بنا بر احتیاط واجب (بنا بر احتیاط مستحب؛ آیت‌الله زنجانی) خودش یا نایبش به منا رفته و رمی را انجام دهد و در سال بعد هم در ایامی که فوت شده خودش یا نایبش قضا کند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، زنجانی، نوری و فاضل)

قول دوم: اگر تا آخر ایام تشریق انجام نداد، در سال بعد خودش یا نایبش قضا کند. (آیات عظام بهجت، صافی، گلپایگانی و مکارم)

قول سوم: باید به منا برگردد و انجام دهد و اگر برنگشت و از مکه خارج شد، بنا بر احتیاط واجب باید در سال بعد، در ایام تشریق، خودش یا نایبش قضا کند. (آیات عظام تبریزی و خویی)

قول چهارم: در صورت فراموشی یا جهل به مسأله اگر در مکه یادش بیاید یا حکم آن را یاد بگیرد، واجب است به منا آمده و رمی

نماید و اگر بعد از خروج از مکه متوجه شود واجب نیست جهت تدارک آن برگردد. و احتیاط مستحب آن است که خودش اگر به مکه می‌آید و الا نایش در سال بعد قضا کند. (آیت‌الله سیستانی)

قول پنجم: اگر در مکه باشد، واجب است تدارک کند، اگر از مکه خارج شده، واجب نیست برگردد و احتیاط واجب آن است که در سال بعد خودش یا نایش قضا نماید. (آیت‌الله وحید)^۱

قول ششم: اگر در مکه باشد، باید هر وقت متوجه شد، رمی را اعاده کند، و اگر از مکه خارج شده است، باید خودش و در صورت عدم توانایی، نایش آن را بجا آورد. (آیت‌الله العظمی هاشمی شاهرودی)

قول هفتم: اگر در مکه باشد تا آخر ذی‌الحجه خودش تدارک کند و در سال بعد نیز خودش یا نایش به احتیاط واجب اعاده کند، و اگر از مکه خارج شده، احتیاطاً در سال بعد خودش یا نایش در ایام تشریق قضا کند. (آیت‌الله سبحانی)^۲

تذکر: طبق قول بعضی از مراجع که در ذیل عنوان «مقدار فاصله» مشخص شد بین قضای هر روز و روز بعد باید مقداری فاصله بیندازد.

نَفَر از منا در روز دوازدهم

در روز یازدهم غیر از رمی جمرات سه‌گانه وظیفه‌ای ندارد و خروج از منا - چه قبل از ظهر و چه بعد از ظهر - اشکالی ندارد. (همه مراجع عظام)

۱. مناسک معظم له، م ۴۳۲.

۲. مناسک معظم له، م ۱۰۵۵ و ۸۶۵.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۷۹

اما در روز دوازدهم خروج از منا پیش از ظهر برای افرادی که از ماندن در منا معذورند جایز است.^۱ (همه مراجع عظام)

ولی در مورد غیر معذورین از ماندن در منا سه قول است:^۲

قول اول: اگر در منا متعلقاتی دارد از قبیل رحل و اثاث که مستلزم برگشتن باشد، می‌تواند پس از رمی و پیش از ظهر از منا بیرون رود و در این صورت باید به منا برگردد. و اگر متعلقاتی ندارد بنابر احتیاط جایز نیست پیش از ظهر خارج شود گرچه نیت برگشتن داشته باشد و اگر خارج شد به احتیاط واجب باید چه پیش از ظهر و چه بعد از ظهر برای نَفَر برگردد. (آیت‌الله سیستانی)

قول دوم: اگر به عنوان کوچ نباشد، و بخواهد دوباره برگردد و سپس کوچ کند، جایز است. (آیت‌الله هاشمی شاهرودی)

قول سوم: جایز نیست. (سایر مراجع عظام)

خارج شدن از منا قبل از ظهر و لزوم بازگشت

اگر قبل از ظهر روز دوازدهم از منا کوچ کند، آیا لازم است به منا برگردد؟

در این مسأله چهار قول است:^۳

قول اول: برگشتن به منا جهت نَفَر بعد از ظهر واجب نیست، و اگر چه رفتن او به مکه قبل از ظهر جایز نبوده است. (آیات عظام امام و نوری)

۱. مناسک محشی، م ۱۲۳۶.

۲. مناسک محشی، حاشیه م ۱۲۳۷.

۳. مناسک محشی، م ۱۲۳۷.

قول دوم: باید قبل از ظهر جهت تحقق نَفَر بعد از ظهر به منا برگردد. (آیات عظام خوئی، صافی، گلپایگانی، هاشمی شاهرودی و وحید)
قول سوم: بنابر احتیاط واجب باید قبل از ظهر (یا بعد از ظهر؛ آیت‌الله خامنه‌ای) برای تحقق نَفَر بعد از ظهر برگردد. (آیات عظام بهجت، خامنه‌ای، فاضل و مکارم)

قول چهارم: اگر در منا متعلقاتی از قبیل رحل و اثاث به جا گذارد که مستلزم برگشتن باشد، می‌تواند پس از رمی و پیش از ظهر از منا بیرون رود و در این صورت باید به منا برگردد - چه پیش از ظهر و چه بعد از ظهر - و قبل از غروب یا روز بعد کوچ کند و اگر متعلقاتی ندارد، بنابر احتیاط جایز نیست پیش از ظهر خارج شود، گرچه نیت برگشتن داشته باشد و اگر خارج شد به احتیاط واجب باید برای نَفَر بازگردد، چه پیش از ظهر، چه بعد از آن. (آیت‌الله سیستانی)

قول پنجم: جهت نَفَر بعد از ظهر باید به منا برگردد هر چند بعد از ظهر. (آیات عظام تبریزی و جوادی)
قول ششم: اگر وسایل خود را در منا گذاشته، باید به منا برگردد، ولی اگر کوچ کرده لازم نیست برگردد، هر چند جایز نیست بدون عذر کوچ کند. (آیت‌الله زنجانی)

معذورین از رمی که بودن آنها در منا حرجی یا غیر حرجی است، آیا می‌توانند روز دوازدهم بعد از بیتوته شب دوازدهم از منا خارج شوند و برنگردند؟

سؤال: کسانی که از رمی در روز دوازدهم معذورند و برای رمی نایب گرفته‌اند یا شبانه رمی روز دوازدهم را انجام

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۸۱

داده‌اند، آیا جایز است بعد از بیتوته شب دوازدهم از منا خارج شوند و روز دوازدهم برنگردند؟

پاسخ: این افراد دو دسته‌اند:

دسته اول: افرادی که ماندن آنها در منا روز دوازدهم برای خود آنها حرجی باشد یا از ماندن در منا معذور باشند، جایز است پس از بیتوته شب دوازدهم قبل از طلوع فجر از منا خارج شوند و برنگردند.^۱ (همه مراجع عظام)

دسته دوم: کسانی که ماندن آنها در روز دوازدهم برای خود آنها حرجی نیست، خروج این گروه، پس از نیمه شب دوازدهم به قصد اینکه برنگردند، به نظر همه مراجع عظام (به جز امام راحل) به سبیل فتوا یا احتیاط واجب، جایز نیست.^۲

تذکر ۱: خائف و مریضی که در شب رمی می‌کنند می‌توانند قبل از ظهر کوچ کنند و در این حکم فرقی بین زن و مرد نیست، ولی اگر جزء این دو دسته حساب نمی‌شوند چه زن و چه مرد باید بعد از ظهر روز دوازدهم کوچ کنند. موارد دیگر نیز استثنا شده که مبتلا به نیست. (آیت الله سبحانی)

تذکر ۲: آیت الله سیستانی نسبت به کسانی که بر اثر ازدحام جمعیت، کوچ بعد از ظهر برای آنها حرجی است و مشقت شدید دارد، در صورتی کوچ کردن قبل از ظهر را جایز دانسته است که بیتوته شب سیزدهم نیز برایشان حرجی باشد:

۱. مناسک محشی، م ۱۲۳۸.

۲. تفصیل این اقوال، در مسئله بعد، تحت عنوان «خروج غیر معذورین از منا، پس از نیمه شب دوازدهم» خواهد آمد.

السؤال: من يشق عليه البقاء في منا إلى الزوال في اليوم الثاني عشر أو كان النفر بعد الزوال شاقاً عليه، هل يجوز له ان ينفر قبل الزوال؟
الجواب: إذا كان البقاء حرجياً بحد لا يتحمل عادة جاز له النفر، و إذا كان النفر بعد الزوال حرجياً كذلك، فإن لم يكن المبيت في الليلة الثالثة عشر حرجياً فعليه المبيت، وإلا جاز له النفر أيضاً.^۱
 آیت الله وحید می فرماید: برای غیر از کسی که ترس از ماندن در منا دارد، جایز نیست که شب دوازدهم بعد از رمی از منا کوچ کند مگر بعد از زوال شمس روز دوازدهم.^۲
نکته قابل توجه: در مناسک استفتایی ذکر شده که با مسأله ۱۲۳۸ مناسک محشی تهافت دارد.

متن استفتاء و پاسخ آن چنین است:
سؤال: آیا کسانی که عذر دارند از رمی در روز، می توانند شب دوازدهم برای روز دوازدهم رمی کنند و از منا به مکه بیایند و دیگر برنگردند به منا، یا باید صبر کنند و بعد از ظهر با مردم کوچ کنند؟
جواب: می توانند بعد از مبيت واجب خارج شوند و لازم نیست صبر کنند.^۳

ولی در مسأله ۱۲۳۸ چنین آمده است: در کوچ کردن بعد از ظهر روز دوازدهم زن ها هم حکم مردان را دارند، بنابراین اگر با عذر از رمی در روز، شب دوازدهم رمی کردند نمی توانند قبل از ظهر از منا کوچ کنند مگر از ماندن تا بعد از ظهر معذور باشند.

۱. مناسک الحج و ملحقاتها، ص ۲۷۸، سوال ۱۰.

۲. مناسک حج (آیت الله وحید)، ص ۲۲۱، م ۱۲۷۴.

۳. مناسک محشی، م ۱۲۴۷.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۸۳

ظاهراً یک قید در جواب استفتاء مذکور باید ذکر شود و آن اینک: «در صورتی که از ماندن در روز معذورند لازم نیست صبر کنند»، تا اختلاف برطرف گردد.

جهت تکمیل بحث به استفتاء زیر توجه شود:

[۱۲۴۸] س - قبلاً سؤال شده است که آیا کسانی که خوف مشقت دارند می‌توانند شب دوازدهم رمی جمره نموده به مکه رفته و دیگر به منا برگردند؛ و حضرتعالی جواب فرموده‌اید در صورت عذر اشکال ندارد، ولی قبل از نصف شب نباید بیرون بروند. با توجه به مسأله فوق این سؤال مطرح می‌شود که آیا خدمه کاروان‌ها نیز برای پذیرایی از این قبیل زائرین می‌توانند به همراه آنان در شب رمی نموده و به مکه بروند و برای وقوف تا وقت شرعی روز دوازدهم دیگر به منا برگردند؟

ج - وقوف در روز دوازدهم واجب نیست و آنچه واجب است کوچ نکردن قبل از زوال است و اشخاص ذکر شده می‌توانند بعد از نصف شب از منا بروند و روز دوازدهم برای رمی به منا برگردند ولو بعد از ظهر و اگر قبل از ظهر آمدند بعد از ظهر بیرون بروند. و رمی شب برای آنها کافی نیست.^۱

خروج غیرمعدورین از منا پس از نیمه‌شب دوازدهم

برخی از زائرین در شب دوازدهم پس از بیتوته تا نصف شب، قبل از اذان صبح از منا خارج شده، به هتل می‌روند و بعد از ظهر

۱. مناسک محشی، م ۱۲۴۸.

دوازدهم جهت انجام رمی جمرات، به منا برمی گردند، آیا واجب است قبل از ظهر به منا برگردند؟

در این باره چند قول است:^۱

قول اول: لازم نیست قبل از ظهر به منا بیایند هر چند اگر قبل از ظهر به منا بیایند، نمی توانند قبل از ظهر کوچ کنند. (آیات عظام امام و نوری)

قول دوم: برای تحقق نَفَرِ بَعْدِ از ظهر، باید قبل از ظهر به منا برگردند. (آیات عظام خوبی، صافی، گلپایگانی، هاشمی شاهرودی و وحید)

قول سوم: بنابر احتیاط واجب، قبل از ظهر (یا بعد از ظهر؛ آیت الله خامنه‌ای) باید برای نَفَرِ بَعْدِ از ظهر برگردد به منا. (آیات عظام بهجت، خامنه‌ای، فاضل و مکارم)

قول چهارم: باید در منا می ماند ولی حالا که کوچ کرده لازم نیست قبل از ظهر به منا برگردد، البته حاجی می تواند اثاثیه و وسایل خود را در منا گذاشته، قبل از ظهر دوازدهم به طور موقت از منا خارج شود، لکن باید به منا برگردد تا بعد از ظهر یا روز بعد کوچ کند و بدون عذر جایز نیست وسایل خود را جمع کرده پیش از ظهر از منا کوچ کند، هر چند اگر کوچ کرد، لازم نیست برگردد. (آیت الله زنجانی)

قول پنجم: اگر در منا متعلقاتی از قبیل رحل و اثاث به جا گذارد که مستلزم برگشتن باشد، می تواند پس از رمی و پیش از ظهر از منا بیرون رود و در این صورت باید به منا برگردد، چه پیش

۱. مناسك محشی، م ۱۲۴۹ و ۱۲۳۷ و ۱۲۳۸.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۸۵

از ظهر و چه بعد از ظهر و قبل از غروب یا روز بعد کوچ کند و اگر متعلقاتی ندارد، بنابر احتیاط جایز نیست پیش از ظهر خارج شود، گرچه نیت برگشتن داشته باشد و اگر خارج شد، به احتیاط واجب باید برای نَفَر بازگردد چه پیش از ظهر و چه بعد از آن. (آیت الله سیستانی)^۱

قول ششم: در صورت امکان باید قبل از ظهر به منا برگردند تا فریضه نفر را بعد از ظهر انجام دهند، وگرنه بعد از ظهر برگردند مگر در صورت اضطرار. (آیت الله سبحانی)

قول هفتم: باید هر چند بعد از ظهر به منا برگردند تا کوچ از منا قبل از غروب روز دوازدهم یا بعد از رمی روز سیزدهم تحقق پیدا کند. (آیات عظام تبریزی و جوادی)

مستحبات منا

۱. مستحب است روزهای یازدهم و دوازدهم و سیزدهم در منا بماند و حتی به جهت طواف مستحب از منا خارج نشود.
۲. گفتن تکبیرات در منا بعد از پانزده نماز، از نماز ظهر عید قربان و بهتر است بگوید:
الله أكبر، الله أكبر، لا اله الا الله و الله أكبر، الله أكبر و لله الحمد، الله أكبر علي ما هدانا، الله أكبر علي ما رزقنا من بيممة الأنعام، و الحمد لله علي ما أبلانا.
۳. خواندن نمازهای واجب و مستحب در مسجد خیف (صد رکعت نماز در مسجد خیف برابر است با عبادت هفتاد سال).

۱. مناسک محشی، م ۱۲۳۷.

۴. ذكر گفتن در مسجد خيف: هر كس صد مرتبه سبحان الله بگويد، ثواب آن برابر است با ثواب بنده آزاد كردن. و هر كس صد مرتبه لا اله الا الله بگويد، ثواب آن برابر است با كسى كه احياى نفس كرده باشد. و هر كس صد مرتبه الحمد لله بگويد، ثواب آن برابر است با ثواب خراج عراقين كه در راه خدا تصدق نمايد.^۱

خودآزمایی

۱. آیا ترک رمی جمرات ثلاث مبطل حج است؟ (امام خمینی)
۲. سه گروهی که بیتوته شب سیزدهم بر آنها واجب است، آیا رمی جمرات نیز بر آنها واجب می‌شود؟ (آیت الله تبریزی)
۳. کسانی که از رمی در روز معذورند، آیا رمی شبانه مقدم است یا نایب گرفتن در روز؟ (آیت الله سیستانی)
۴. آیا استنابه رمی از طرف معذوری که می‌تواند اذن دهد، بدون اذن او جایز است؟ (آیت الله مکارم)
۵. اگر از رمی معذور باشد و پس از رمی نایب، عذر بر طرف شود آیا لازم است رمی را خودش انجام دهد؟ (آیت الله زنجانی)
۶. آیا قضای رمی روز قبل بر اداء مقدم است؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۷. آیا فاصله انداختن بین رمی قضایی و رمی اداء لازم است؟ (آیت الله خویی)
۸. بین رمی قضایی و رمی اداء چقدر باید فاصله شود؟ (آیت الله زنجانی)
۹. بعد از انصراف از رمی، اگر در تعداد سنگ‌های زده شده شک کند، وظیفه‌اش چیست؟ (آیت الله گلپایگانی)
۱۰. اگر رمی را فراموش کند و بعد از ایام تشریق یادش بیاید، چه وظیفه‌ای دارد؟ (آیت الله فاضل)
۱۱. خروج از منا قبل از ظهر روز دوازدهم جایز است؟ (آیت الله شاهرودی)
۱۲. اگر کسی قبل از ظهر روز دوازدهم از منا خارج شود، آیا لازم است به منا برگردد؟ (آیت الله نوری)

اعمال مکه

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با اعمال مکه.
۲. آشنایی با زمان انجام اعمال مکه.
۳. آشنایی با چهار گروهی که می‌توانند اعمال مکه را وقوفین مقدم کنند.
۴. آشنایی با حکم تقدیم اعمال مکه در صورت کشف خلاف.

اعمال مکه عبارتند از:

۱. طواف زیارت؛

۲. نماز طواف زیارت؛

۳. سعی بین صفا و مروه؛

۴. طواف نساء؛

۵. نماز طواف نساء.

کیفیت انجام این اعمال به همان نحو است که در اعمال عمره گفته شد و تفاوت فقط در نیت است.

زمان انجام اعمال مكه

- در مورد زمان انجام اعمال مكه چند مطلب مورد وفاق است:
۱. مستحب است روز عيد بعد از فارغ شدن از اعمال منا، اعمال مكه انجام بگيرد.
 ۲. جايز است تاخير اعمال مكه تا روز يازدهم و بعيد نيست كه تاخير تا آخر ذى الحجه جايز باشد.^۱
- از لحاظ حكم تكليفى برخى مانند آيات عظام گلپايگانى و صافى فرموده‌اند: اگرچه احوط آن است كه تاخير نيندازد.

تقديم طواف و سعى حج بر وقوفين

- براي چهار گروه تقديم اعمال مكه بر وقوفين - بعد از اين كه محرم به احرام حج شدند - جايز است:^۲
۱. خائفين حيض و نفاس به طوري كه بترسند بعد از برگشت پاك نشوند و نتوانند بمانند تا پاك شوند.
 ۲. پيرمردها و پيرزنهائي كه به جهت ازدحام در موقع مراجعت عاجز از طواف باشند.
 ۳. اشخاص مريضى كه بترسند در وقت ازدحام طواف كنند يا از طواف عاجز باشند.
- سه مورد مزبور مطابق فتواي همه مراجع عظام است به جز آيت الله زنجاني
۴. كساني كه مي دانند تا آخر ذى الحجه، به جهتي امكان طواف و سعى نيست.

۱. مناسك محشى، م ۱۱۷۲.

۲. مناسك محشى، م ۱۱۷۶.

بخش دوم: احکام حج تمتع ۲۹۱

درباره حکم تقدیم طواف و سعی بر وقوفین برای این گروه چند قول است:

قول اول: کسانی که می‌دانند تا آخر ذی‌الحجه امکان طواف و سعی ندارند، تقدیم طواف و سعی برای آنها جایز است. (آیات عظام امام، بهجت، جوادی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم و نوری)

قول دوم: کسانی که از رفتن به مکه بر جان خود بترسند، تقدیم طواف و سعی برای آنها جایز است. (آیات عظام تبریزی و خویی)

قول سوم: برای کسانی که می‌ترسند برای آنها بازگشت به مکه میسر نشود، تقدیم طواف و سعی بر وقوف جایز است. (آیت‌الله سیستانی)

قول چهارم: کسانی که عذر عرف پسند داشته باشند از اینکه اعمال را بعد از برگشتن از منا تا آخر ذی‌الحجه و یا زمانی که در مکه هستند خودشان انجام دهند، می‌توانند طواف و سعی را بر وقوفین مقدم بدارند. (آیت‌الله سبحانی)

قول پنجم: بر کسانی که می‌ترسند نتوانند از منا به مکه بازگردند واجب است تمام اعمال مکه حتی طواف نساء را بر وقوف عرفات مقدم بدارند و عمل آنها مجزی است هر چند کشف خلاف شود. اما سایر طوایفی که ذکر میشوند نمی‌توانند طواف نساء را مقدم بدارند و آنها عبارتند از:

۱. کسانی که به جهتی مانند حیض یا پیری زیاد یا بیماری نتوانند یا می‌ترسند که نتوانند اعمال مکه را پس از بازگشت از منا انجام دهند، بر اینها تقدیم طواف و سعی واجب و مجزی است.
۲. کسانی که طواف و سعی در زمان خودش بر آنها حرجی است، بر این گروه تقدیم طواف و سعی جایز و مجزی است.

۳. كسانی كه خوف آن را دارند كه اعمال مكه در زمان خودش برای آنها ایجاد حرج كند، اینها می‌توانند طواف حج و سعی را رجاءاً مقدم كنند كه اگر بعداً معلوم شد واقعاً حرجی بوده مجزی است. (آیت‌الله زنجانی)

سؤال: آیا تقدیم اعمال مكه برای معذورین واجب است؟

جواب: در این مسأله چند قول است:^۱

قول اول: تقدیم واجب نیست. (آیات عظام امام، بهجت، جوادی،

خامنه‌ای، خوبی، سیستانی، فاضل و نوری)

قول دوم: تقدیم اعمال واجب نیست، مگر آنكه اطمینان داشته باشند كه بعد از برگشتن از منا امکان انجام آن را ندارند. (آیات عظام

تبریزی، سبحانی، صافی، گلپایگانی، هاشمی شاهرودی و وحید)

آیت‌الله سبحانی افزوده‌اند: و مجبور به استنابه می‌شوند.

قول سوم: تقدیم اعمال برای ذوی الاعذار واجب است جز در

مواردی كه مجوز آن حرجی بودن طواف و سعی یا خوف مشقت داشتن آنها است، كه در این دو صورت تقدیم جایز است. البته

كسی كه می‌ترسد نتواند از منا به مكه بازگردد كه باید حتی طواف نساء را مقدم نماید ولی سایر طوایف نمی‌توانند طواف نساء را

مقدم بدارند. (آیت‌الله زنجانی)

قول چهارم: احتیاط واجب آن است كه ترك نکنند. (آیت‌الله

مكارم)

خائفین ازدحام و تقدیم اعمال مکه بر وقوفین

کسانی که صرفاً به خاطر ترس از ازدحام، می‌ترسند که بعد از مراجعت از منا نتوانند طواف را انجام دهند یا به مشقت می‌افتند، آیا جایز است اعمال مکه را مقدم بدانند؛ با اینکه جزء چهار گروه مذکور نیستند؟

در این مسأله چند قول است:^۱

قول اول: تقدیم اعمال جایز نیست. (آیات عظام امام، خامنه‌ای،

اراکي، خویی، گلپایگانی، نوری و وحید)

قول دوم: تقدیم جایز است، ولی احتیاطاً بعد از برگشت از منا اعمال را تکرار کند و در صورت عدم امکان تکرار اعمال، نایب بگیرد. (آیت الله بهجت)

قول سوم: احتیاط آن است که مقدم دارد و پس از بازگشت از منا در صورت عدم امکان تکرار اعمال، برای طواف نایب بگیرد. (آیات عظام تبریزی و مکارم)

قول چهارم: در مورد اول (ترس از انجام ندادن)، تقدیم طواف زیارت و سعی واجب و مجزی است، و در مورد دوم (ترس از به مشقت افتادن) می‌توانند رجاءاً مقدم کنند، ولی اگر کشف خلاف شد مجزی نیست. و تقدیم طواف نساء در هیچ یک از دو مورد جایز نیست. (آیت الله زنجانی)

قول پنجم: کسانی که بازگشت به مکه برای آنها مشکل است و یا طواف نمودن بعد از بازگشت از منا به علت ازدحام شدید

جمعيت يا غير آن براي آنها مشكل است، مي توانند مقدم دارند.

(آيات عظام سبحاني، سيستاني، صافي و فاضل)

آيت الله سبحاني فرموده‌اند: افرادي كه داراي روحيه ضعيف هستند و يا حالت وسواس و ترس از جمعيت دارند اين حالات صرفاً مجوز تقديم اعمال مكه بر وقوفين نمي شود.

قول ششم: اگر خوف داشته باشد كه در اثر ازدحام دچار مشكل جسمي شود و يا ايداء شود مي تواند مقدم بدارد. (آيت الله هاشمي

شاهرودي)

قول هفتم: براي پيران خائف تقديم جايز است. (آيت الله جوادي)

تقديم طواف نساء بر وقوفين براي معذورين

در حكم تقديم طواف نساء براي معذورين، چند قول است:

قول اول: تقديم طواف نساء جايز است. (آيات عظام امام، بهجت، جوادي، خامنه‌اي، سبحاني، سيستاني، فاضل، مكارم، نوري و هاشمي شاهرودي)

قول دوم: تقديم طواف نساء جايز نيست، مگر براي كسي كه مي ترسد نتواند از منا به مكه بازگردد. (آيت الله زنجاني)

قول سوم: تقديم طواف نساء جايز نيست مگر براي كسي كه از رفتن به مكه بر جان خود بترسد. (آيات عظام خويي، تبريزي و وحيد) البته آيت الله وحيد افزوده: كسي كه متمكن از دخول مكه نيست.

قول چهارم: به احتياط واجب طواف نساء و نماز آن را رجاءاً مقدم بدارد و اگر بعداً ممكن بود آن را اعاده نمايد وگرنه براي اعاده آن نايب بگيرد. (آيت الله گلپايگاني)

تقدیم اعمال مکه و کشف خلاف

کسانی که اعمال مکه را بر وقوفین مقدم کردند، اگر کشف خلاف شد یعنی مثلاً خائف حیض و نفاس، حائض و نفسا نشد...
وظیفه چیست؟

در این مسأله چند قول وجود دارد:^۱

قول اول: سه طایفه اول، اعمالی که مقدم داشتند کفایت می‌کند، اگرچه اعاده احوط است؛ اما طایفه چهارم که عقیده داشت نمی‌تواند اعمال را به جهتی مثل سیل یا مزاحمت پلیس انجام دهد، بعد کشف خلاف شد، باید اعاده کند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، سبحانی، نوری و هاشمی شاهرودی: ایشان در خصوص طایفه چهارم فرموده «بنابر احتیاط اعاده کند»)

قول دوم: به احتیاط واجب بعد از برگشت از منا در ایام تشریق اگر ممکن شود والا تا آخر ذی‌الحجه طواف و سعی را به جا آورد.
(آیات عظام بهجت، مکارم و صافی)

آیت الله بهجت اضافه کرده‌اند: اگر در باقیمانده ذی‌حجه اعاده ممکن نشد، علی‌الاحوط استنابه نماید.

آیت الله مکارم، احتیاط به اعاده در صورت امکان ترک نشود.
قول سوم: نسبت به سه گروه اول طواف و نماز آن اعاده لازم نیست، ولی در سعی اگر مقدم نمود بنابر احتیاط واجب آن را اعاده نماید. (آیات عظام تبریزی، خویی و وحید)

قول چهارم: كشف خلاف در سه مورد مغلّ به اجزاء نمى‌باشد:

۱. كسانى كه به خاطر ترس از اينكه نتوانند به مكه بازگردند اعمال مكه را مقدم داشته‌اند.

۲. كسانى كه به جهت حيض يا پيرى زياد يا بيمارى نمى‌توانند يا ترس دارند كه نتوانند اعمال مكه را پس از مراجعت از منا انجام دهند.

۳. كسانى كه طواف و سعى در زمان خودش بر آنها حرجى است. ولى در يك مورد با كشف خلاف، بايد اعمال مكه را اعاده كنند و آن مربوط به كسانى است كه خوف دارند كه به مشقت بيفتند، كه در اين صورت طواف حج و سعى را رجاءاً مقدم كنند و در صورت كشف خلاف اعاده نمايند. (آيت الله زنجانى)

قول پنجم: اعاده لازم نيست. (آيات عظام جوادى، سيستانى و گلبايجانى)

چند مسأله

مسأله اول: كسانى كه به واسطه عذر، مثل پيرى و خوف حيض، طواف زيارت و طواف نساء را مقدم داشتند، بوى خوش و زن بر آنها حلال نمى‌شود و تمام محرمات بعد از تقصير يا حلق حلال خواهد شد.^۱ (همه مراجع عظام)

مسأله دوم: سوال: كسانى كه اعمال حج را مقدم بر وقوفين مى‌نمايند، آيا بايد اقرب زمان به موقفين را رعايت كنند؟

جواب: لازم نیست.^۱

مسأله سوم: تشخیص عذر با کیست؟

تشخیص عذر با خود مکلف است.^۲ (همه مراجع عظام)
آیت الله سبحانی: و علاوه بر آن آنجایی که عرف متشرع هم تأیید
کند عذر احراز می گردد.

آیت الله زنجانی: حاجی باید ببیند معمول مردم، وضعیت وی را
عذر می دانند یا خیر، و علم و سواس و علم کسی که کمترین
دشواری را عذر می داند، ملاک نیست و باید به متعارف رجوع کند.

مسأله چهارم: س: کسی که او را به وسیله تخت طواف

می دهند، آیا می تواند اعمال حج خود را بر وقوفین مقدم بدارد؟

ج: اگر در هر صورت باید او را طواف دهند و عذر دیگری

نیست، نمی تواند مقدم بدارد.^۳ (به اتفاق مراجع عظام بجز آیت الله
سبحانی) مگر اینکه بعد از برگشتن از منا طواف با چرخ و تخت و
امثال آن نیز برای آنها مشکل باشد و یا اینکه خوف داشته باشند
بعد از ایام تشریق توان نشستن بر چرخ را پیدا نکنند که در این
صورت اگر مقدم داشت در طبقه بالا طواف کردند و نماز خواندند
نائب آنها نیز در همان زمان در پایین طواف کند و نماز بخواند
کفایت می کند.

مسأله پنجم: س: آیا نایب هم، اگر خوف حیض یا مرض داشته

باشد، می تواند اعمال مکه را بر وقوفین مقدم بدارد؟

۱. مناسک محشی، م ۱۱۹۴.

۲. مناسک محشی، م ۱۱۹۵.

۳. مناسک محشی، م ۱۱۹۶.

ج: مانع ندارد.^۱ (تمام مراجع عظام به جز آیت الله زنجانی) آیت الله زنجانی: اگر هنگام احرام، اطمینان به عدم عذر داشته باشد، حج و نیابتش صحیح است.

آیت الله سبحانی: احکام گروه های چهارگانه درباره اصیل و نائب یکسان است و فرقی ندارد، لکن در هر چهار گروه چنانچه شخص نائب مقدم داشت و کشف خلاف شد باید اعاده کنند.

مسأله ششم: آیا تقدیم اعمال مکه برای این چهار گروه باید با احرام حج باشد یا بدون احرام هم جایز است؟

باید بعد از احرام حج باشد و اگر بدون احرام انجام دهند، به نظر همه مراجع عظام (به فتوا یا احتیاط واجب) مجزی نیست.^۲

مسأله هفتم: اگر از روی جهل و بدون احرام، اعمال مکه را مقدم داشتند، در این مسأله دو قول است:^۳

قول اول: بنابر احتیاط واجب کفایت نمی کند. (آیات عظام بهجت و مکارم)

قول دوم: کفایت نمی کند و باید یا قبل از وقوفین آن را با احرام اعاده کند، و یا بعد از وقوفین و اعمال منا، آن را به جا آورند. (سایر مراجع عظام)

۱. مناسك محشی، م ۱۱۹۱.

۲. مناسك محشی، م ۱۱۷۶.

۳. مناسك محشی، م ۱۱۹۸.

خودآزمایی

۱. تقدیم اعمال مکه بر وقوفین برای چه کسانی جایز است؟ (امام خمینی)
۲. کسی که به جهت ازدحام، می‌ترسد که نتواند طواف را انجام دهد، آیا می‌تواند اعمال مکه را بر وقوفین مقدم بدارد؟ (آیت‌الله فاضل)
۳. آیا خائفین از ازدحام می‌توانند اعمال مکه را بر وقوفین مقدم بدارند؟ (آیت‌الله مکارم)
۴. آیا پیرمردها و پیرزن‌هایی که در اثر ازدحام عاجز از طواف هستند، می‌توانند طواف نساء را ضمن اعمال مکه مقدم بدارند؟ (آیت‌الله زنجانی)
۵. اگر اعمال مکه را مقدم داشتند و کشف خلاف شد، آیا اعاده لازم است؟ (آیت‌الله بهجت)
۶. کسانی که اعمال مکه را بر وقوفین مقدم کرده‌اند، کدامیک از محرمات احرام بر ایشان حلال می‌شود؟ (آیت‌الله خامنه‌ای)
۷. آیا تقدیم اعمال مکه بر وقوفین برای معذورین واجب است؟ (آیت‌الله خویی)

بخش سوم:

نیابت در حج و عمره

درس نوزدهم:

شرایط نایب

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با شرایط نایب.
۲. آشنایی با حکم نیابت معذورین.
۳. آشنایی با وظیفه نایب در تقلید.
۴. آشنایی با شرایط منوب عنه.

در نایب اموری شرط است:

۱- عقل؛

۲- ایمان؛

۳- بلوغ.

نیابت غیر بالغ در حج واجب

در نیابت غیر بالغ در حج واجب چند قول است:^۱
قول اول: اگر ممیز باشد مجزی است. (آیات عظام بهجت، زنجانی و سبحانی).
قول دوم: مجزی نیست مطلقاً. (آیات عظام تبریزی، خویی، مکارم و هاشمی شاهرودی)

۱. مناسک محشی، م ۱۰۷.

قول سوم: بنابر احتياط واجب مجزى نيست. (آيات عظام امام، سيستاني، خامنه‌اى، فاضل و نورى)

قول چهارم: در غير مميز صحيح نيست و در صبى مميز بنابر احتياط واجب صحيح نيست. (آيت الله وحيد)

نيابت غير بالغ در حج مستحبى

اما در نيابت غير بالغ در حج مستحبى دو قول است:

قول اول: نيابت صبى مميز صحيح است. (آيات عظام خوئى، تبريزى، سيستاني، بهجت، زنجانى، هاشمى شاهرودى و وحيد: با اذن ولي) آيت الله سبحانى: نايب اگر نابالغ مميز بود مى تواند حج ندبى به جا آورد و ثواب آن را به كسى هديه كند.

قول دوم: بنابر احتياط واجب صحيح نيست. (آيات عظام امام، خامنه‌اى، فاضل، مكارم و نورى)

۴- وثوق؛

در مورد اين شرط پنج قول مطرح است.

قول اول: وثوق و اطمينان به انجام حج كافى است و پس از عمل اطمينان به صحت آن لازم نيست. (آيات عظام امام، اراكى، خامنه‌اى، صافى، گلپايگانى، نورى و سبحانى).

قول دوم: اگر نايب ثقة باشد اخبار او كافى است ولو عادل نباشد. (اخبار ثقة در موضوعات حجت است). (آيات عظام خوئى، تبريزى و هاشمى شاهرودى).

قول سوم: اگر خبر داد كه از طرف او انجام داده و از خبرش وثوق و اطمينان حاصل نشد، در اين صورت اكتفا به خبر دادن او اشكال دارد. (آيت الله سيستاني)

بخش سوم: نیابت در حج و عمره ۳۰۵ ❁

قول چهارم: زمانی ذمه منوب عنه فارغ می‌شود که یقین حاصل شود نایب عمل را به طور صحیح انجام داده است یا اماره معتبره باشد بر بجا آوردن. (آیت الله بهجت)

قول پنجم: وثوق شرط در استنباه است نه شرط صحت نیابت. (آیت الله فاضل)

۵- معرفت به احکام و افعال حج ولو با ارشاد دیگری.

۶- ذمه نایب به حج واجبی در آن سال مشغول نباشد.

حکم نیابت مستطیع

دو بحث در اینجا مطرح است:

الف: حکم تکلیفی: نیابت شخصی که واجب الحج است جایز

نیست و حرام می‌باشد مگر در دو صورت:

صورت اول: جاهل به استطاعت خود باشد؛ یعنی کسی

نیابت را پذیرفته در حالی که به حسب واقع مستطیع بوده، ولی نمی‌دانسته است.

صورت دوم: کسی که غافل از استطاعت خودش بوده است؛

یعنی مسأله استطاعت به ذهن او خطور نکرده است.

در این دو صورت پذیرش نیابت کار حرامی نخواهد بود.

ب: حکم وضعی پذیرش نیابت شخص مستطیع

بر فرض انجام، آیا این حج نیابی صحیح واقع شده است یا نه؟

در آن چهار قول است:^۱

۱. مناسک محشی، م ۱۱۸ و ۱۰۷ و ۴۴.

قول اول: حج نیابی شخص مستطیع باطل است، حتی در صورت جهل و غفلت (نه برای خودش واقع می‌شود، نه برای منوب عنه). (آیات عظام امام، اراکی، زنجانی و نوری)

قول دوم: حج نیابی شخص مستطیع باطل است، بلکه بنا بر احتیاط واجب در صورت جهل و غفلت از استطاعت خودش نیز باطل است. (آیات عظام گلپایگانی و صافی)

قول سوم: اگرچه قبول نیابت کار حرامی بوده است، ولی عمل نیابی او صحیح است و ذمه منوب عنه بری می‌شود. (آیات عظام وحید، سیستانی، تبریزی، بهجت، خوئی، فاضل، مکارم و هاشمی شاهرودی).

قول چهارم: حج نیابی شخص مستطیع باطل است، مگر اینکه نایب از واجب بودن حج بر خود تا بعد از وقوفین یا بعد از اعمال حج بی‌خبر باشد که در این صورت بعید نیست که حج نیابی او صحیح باشد. (آیت الله خامنه‌ای)

قول پنجم: کسی که خودش مستطیع است جایز نیست در همان سال نیابت بپذیرد و اگر حج نیابی انجام داد باطل است و ذمه منوب عنه فارغ نمی‌شود ولی در صورت جهل به استطاعت ذمه منوب عنه فارغ شده و در مورد اجرت با مستأجر مصالحه کند. (آیت الله سبحانی)

۷- عدم معذوریت نایب در بعضی از اعمال

مقدمه اول: عذر دو نوع است:

۱. **عذر طاری:** مثل آن که در اثر ترافیک شدید به وقوف

اختیاری مشعر نرسد.

بخش سوم: نیابت در حج و عمره ۳۰۷ ❁

۲. عذر غیر طاری: مثل خدمه‌ای که می‌دانند شب دهم باید با زنها و معذورین از مشعر به منا بروند و وقوف اختیاری مشعر را درک نمی‌کنند؛ یعنی وظیفه ایشان وقوف اضطراری لیلی است. مقدمه دوم: ترک بعضی از اعمال حج مبطل حج است؛ مثل طواف زیارت، و ترک بعضی از اعمال، مبطل نیست؛ مثل طواف نساء و بیتوته و رمی روز یازدهم و دوازدهم.

نیابت معذور با عذر غیر طاری

در مورد حکم نیابت کسی که از قبل معذور بوده چهار قول است:

قول اول: نیابت او صحیح نیست. (آیات عظام امام، تبریزی، خویی، خامنه‌ای، جوادی، زنجانی، فاضل، نوری و وحید)

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب (آیت الله بهجت: با تمکن از نیابت غیر معذور) صحیح نیست. (آیات عظام بهجت و گلپایگانی)

قول سوم: نیابت او صحیح است مگر کسی که معذور در قرائت باشد که بنا بر احتیاط واجب صحیح نیست. (آیت الله مکارم)

قول چهارم: چنانچه در اعمالی که در صحت حج دخالت ندارد مثل طواف نساء، بیتوته در منا، رمی روز یازدهم و دوازدهم معذور است، نیابت او صحیح است؛ البته نیابت کسی که نقص در مواضع سجده دارد مثل آن که یک دست یا یک پا ندارد و همچنین نیابت کسی که قرائتش صحیح نیست به احتیاط واجب نیابت او صحیح نیست و کفایت نمی‌کند. (آیات عظام سیستانی، سبحانی و صافی)

البته آيت الله سبحانى افزوده است: اگر گمان مى‌كرد مى‌تواند قرائت خود را تصحيح كند ولى هر چند با تلاش زياد موفق نشد، علاوه بر نماز خود استنابه كند، هر چند نبايد از اول نايب مى‌شد، ولى در اجرت با اجير كننده مصالحه كند.

نيابت معذور با عذر طارى

در اين مورد چند قول است:^۱

قول اول: نيابت او اشكال دارد. (حضرت امام)

قول دوم: حكم نايب در عذر طارى مثل حكم منوب عنه است كه در بعضى موارد حج صحيح و گاهى باطل است و نيابت كسى كه در انجام بعضى از واجبات حج كه ترك عمدى آن موجب بطلان نيست، مانند طواف نساء و بيتوته و رمى روز يازدهم و دوازدهم اشكال ندارد. (آيات عظام سيستانى و هاشمى شاهرودى)

قول سوم: نايبى كه در وقت قبول نيابت براى حج معذور نبوده است، لكن بعد از عقد اجاره در موقع عمل يا قبل از محرم شدن جزو معذورين شده، اگر عذر او منجر به نقص بعضى از اعمال نشود، نيابت او صحيح است، مثل اينكه در ارتكاب بعضى از تروك معذور شود، ولى اگر عذر او منجر به نقص در اعمال حج شود، در اين صورت بطلان اجاره بعيد نيست. و احوط اعاده عمره و حج براى منوب عنه مى‌باشد و در مورد اجرت با منوب عنه مصالحه شود. (آيت الله خامنه‌اى)

۱. مناسك محشى، م ۱۰۷، شرط ۷ و م ۱۲۴ و ۱۲۵.

بخش سوم: نیابت در حج و عمره ۳۰۹

بنابر این طبق این نظر در عذر طاری اگر منجر به نقص اعمال نشود، نیابت صحیح است و ذمه منوب عنه بری می شود.

قول چهارم: اگر هنگام محرم شدن اطمینان داشته باشد که از انجام مناسک عمره و حج معذور نیست نیابت او صحیح است هر چند بعداً عذری پیش آید. (آیت الله زنجانی)

قول پنجم: نیابت او صحیح است و کفایت می کند. (آیات عظام بهجت، تبریزی، خوئی، جوادی، سبحانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری و وحید)

حکم نیابت همراه معذورین

اگر همراه معذورین حجش نیابتی باشد، دو حالت برای او متصور است:

حالت اول: همراه، بعد از استقرار معذورین، خود را به وقوف اختیاری بین الطلوعین می رساند، که در این صورت حج نیابتی او صحیح است.^۱ (همه مراجع عظام)

حالت دوم: همراه، بعد از استقرار معذورین، خود را به وقوف اختیاری بین الطلوعین نرساند، در این حالت دو صورت دارد:^۲

صورت اول: از قبل برای نایب معلوم بوده که ملزم به همراهی با معذورین است و متمکن از درک وقوف اختیاری مشعر نیست (عذرش طاری نبوده) در این صورت سه قول مطرح است:

۱. مناسک محشی، م ۹۹۲.

۲. مناسک محشی، م ۱۲۳، ۱۲۶، ۱۳۵، ۱۳۹ و ۱۵۹ - ۱۶۱.

قول اول: عدم صحت نيابت. (آيات عظام امام، خامنه‌اي، اراكي،
فاضل، سبحاني، وحيد و نوري)
قول دوم: عدم صحت نيابت، بنا بر احتياط واجب. (آيات عظام
بهجت، تبريزي، خويي، صافي و گلپايگاني)
قول سوم: صحت نيابت. (آيات عظام جوادي، زنجاني، سيستاني،
مكارم و هاشمي شاهرودي)
صورت دوم: از قبل ملزم به همراهي با معذورين نبوده است
(عذرش طاري است)، در اين صورت دو قول است:
قول اول: بنا بر احتياط واجب نيابت او صحيح نيست و از منوب
عنه كفايت نمي‌كند. (آيات عظام امام و خامنه‌اي)
قول دوم: نيابت او صحيح و مجزي است. (ساير مراجع عظام)

نيابت معذورين از وقوف اختياري مشعر

بانوان و كساني كه معذورند از درك وقوف اختياري
مشعرالحرام - مثل بيماران، پيرمردان و اشخاص ضعيف و نيز
همراهان آنها - اگر براي خودشان حج انجام مي‌دهند مي‌توانند
مقداري از شب را در مشعر وقوف كنند و شبانه به منا بروند، ولي
اگر حج آنها نيابي باشد آيا نيابت آنها صحيح است؟
اگر نائِب زن باشد با توجه به اينكه بانوان در حالت اختيار و
تمكن هم مي‌توانند مقداري از شب دهم را در مشعر وقوف كنند و
لازم نيست تا طلوع آفتاب بمانند، از اين رو نيابت آنها صحيح

بخش سوم: نیابت در حج و عمره ۳۱۱

است،^۱ ولی در صورتی که نایب غیر زن از معذورین مذکور باشد، دو حالت دارد:

حالت اول: اینکه عذر او طاری است مثل اینکه قبلاً بیمار نبوده و در ایام حج یا زمان وقوف به مشعر بیمار شده است، در این حالت دو قول است:

قول اول: بنا بر احتیاط واجب نیابت صحیح نیست و از منوب عنه کفایت نمی‌کند. (آیات عظام امام و خامنه‌ای)

قول دوم: نیابت صحیح است و از منوب عنه کفایت می‌کند. (سایر آیات عظام)

حالت دوم: اینکه عذر غیر طاری است؛ مثل پیری و ناتوانی و یا بیماری ای که از قبل بوده است، در این صورت نسبت به صحت نیابت سه قول است:^۲

قول اول: با توجه به اینکه از معذورین هستند و نمی‌توانند وقوف اختیاری در مشعر را درک کنند نیابت آنها صحیح نیست. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، وحید و نوری)

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب نیابت آنها صحیح نیست. (آیات عظام بهجت، گلپایگانی و صافی)

قول سوم: نیابت آنها صحیح است. (آیات عظام خوئی، تبریزی، جوادی، زنجانی، سیستانی، مکارم و هاشمی شاهرودی)

۱. مناسک محشی، م ۱۳۸ و ۱۲۹۳.

۲. مناسک محشی، م ۱۲۶، ۱۳۵، ۱۳۸، ۱۳۹ و ۹۹۲.

نيابت معذورين از قرائت صحيح در حج واجب

كسانى كه از قرائت صحيح معذور هستند و نمى توانند نماز خود را صحيح كنند آيا مى توانند در حج واجب نايب شوند؟ در اين مسأله چند قول است:^۱

قول اول: نيابت و احرام صحيح نيست ولو تبرعاً، مگر آن كه بتواند نمازش را صحيح نمايد. (آيات عظام امام، اراكى، خامنه‌اى، زنجانى، نورى و هاشمى شاهرودى)

قول دوم: بنا بر احتياط واجب نيابتش صحيح و مجزى نيست، ولى بنا بر احتياط واجب عمل را به نيت منوب عنه تمام كند. (آيات عظام تبريزى، خويى، سيستانى، صافى، گلپايگانى و مكارم)

قول سوم: بايد حج را به نيت منوب عنه تمام كند، ولى بنا بر احتياط واجب كفايت نمى كند مگر اينكه قرائت خود را قبل از عمل صحيح كند، و اگر گمان مى كند مى تواند صحيح كند ولى موفق نشد ولو با تلاش زياد علاوه بر نماز خود، استنابه كند هر چند نبايد از اول نايب مى شد، ولى در اجرت با اجير كننده مصلحه كنند. (آيت الله سبحانى)

قول چهارم: اگر هنگام نايب شدن به صحت قرائت خود غافل بوده و توجه نداشته است و در اثنائى اعمال متوجه شده است احتياطاً در موارد عذر نايب بگيرد و خودش نيز عمل را انجام دهد، ولى اگر از اول متوجه بوده نمى تواند نايب شود. (آيت الله بهجت)

قول پنجم: نيابت صحيح نيست، ولى بطلان احرام محل اشكال است و بنا بر احتياط واجب عمل را در عمره و حج به نيت منوب

بخش سوم: نیابت در حج و عمره ۳۱۳

عنه تمام کند و بنا بر احتیاط واجب بعد از اعمال عمره تمتع، طواف نساء و نماز آن را انجام دهد. (آیت الله وحید)

قول ششم: احرام او صحیح است، ولی نیابت او صحیح نیست. (آیت الله فاضل)

قول هفتم: هر چند نمی تواند نایب شود، اما اگر نایب شد و در وسط اعمال یا بعد از عمره تمتع متوجه نقص کار شد برای نماز طواف با اذن منوب عنه یا اولیای او نایب بگیرد. (آیت الله جوادی)

نتیجه بحث: مقلدین تمام مراجع عظام غیر آیت الله بهجت و آیت الله جوادی اگر در قرائت جزو معذورین هستند نیابتشان به سبیل فتوا یا احتیاط واجب صحیح و مجزی نیست.

نیابت معذورین از قرائت صحیح در حج و عمره مستحبی

کسانی که از قرائت صحیح معذورند، آیا می توانند در حج و عمره مستحبی نایب شوند؟ در این مسأله چند قول است:^۱

قول اول: نیابت او صحیح نیست و اگر نایب شود اصلاً احرام صحیح واقع نمی شود. (حضرت امام)

تذکر: اگر به عنوان رجاء ثواب انجام بدهد اشکال ندارد.

قول دوم: نیابت او در حج و عمره مستحبی صحیح است. (آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی، زنجانی، صافی، گلپایگانی، فاضل و هاشمی شاهرودی)

۱. مناسک محشی، م ۸۰۲؛ صراط النجاه، ج ۴، ص ۴۵، آیت الله تبریزی؛ استفتائات مناسک الحج و ملحقاتها، ص ۶۲، س ۱۱۸، آیت الله سیستانی؛ مناسک زائر، ص ۲۸، م ۵۲، آیت الله زنجانی؛ استفتائات حج (هزار مسئله) ص ۵۲، س ۱۳۲، آیت الله صافی؛ احکام و آداب حج، ص ۲۵۹، س ۶۶۱، آیت الله گلپایگانی؛ استفتائات حج و عمره، ص ۷۱، س ۱۲۱، آیت الله فاضل.

قول سوم: آنچه در حج و عمره واجب گفتيم، در حج و عمره مستحبي نيز جاري است. (آيت الله سيحاني)
قول چهارم: بنا بر احتياط واجب نيابتش صحيح و مجزي نيست، ولي بنا بر احتياط واجب عمل را به نيت منوب عنه تمام كند. (آيت الله مكارم)^۱

مماثلت

مماثلت بين نايب و منوب عنه شرط نيست.^۲ (همه مراجع عظام)
البته آيت الله بهجت فرموده‌اند: اگرچه نيابت زن از مرد مرجوح است.^۳ و آيات عظام تبريزي و خويي نظري دارند كه در تذكر عنوان بعدي آمده است.

نيابت ضروره

جائز است كسي كه تاكنون به حج نرفته و مستطيع نيست، براي ديگري نايب شود.^۴ (همه مراجع عظام)
تذكر ۱: آيات عظام تبريزي و خويي اضافه كرده‌اند: بلكه اگر منوب عنه مرد و زنده باشد كه به خاطر عدم تمكّن نمي‌تواند حجه الاسلام را به جا آورد، احتياط لزومي آن است كه مردى را كه تاكنون به حج نرفته به نيابت خود به حج بفرستد.
تذكر ۲: نايب گرفتن ضروره مكروه است به خصوص در صورتى كه نايب زن و منوب عنه مرد باشد. (آيت الله بهجت)

۱. استفتاء شفاهى از معظم له.

۲. مناسك محشى، م ۱۰۸.

۳. مناسك (آيت الله بهجت)، ص ۳۹، م ۱۰۴.

۴. مناسك محشى، م ۱۰۸.

وظیفه نایب در تقلید

در این مسأله سه قول است:^۱

قول اول: نایب طبق وظیفه خودش عمل کند. ولی اگر اجیر شده به کیفیت خاصی باید طوری عمل کند که مراعات وظیفه خودش و کیفیت ذکر شده بشود (آیات عظام امام، جوادی، خامنه‌ای، سیستانی، اراکی، صافی، گلپایگانی، مکارم، فاضل، نوری، هاشمی شاهرودی و سبحانی).

تذکر: آیت الله سیستانی یک مورد را استثناء کرده‌اند و فرموده‌اند: ولی اگر اجیر شده باشد که طبق نظر منوب عنه یا مستأجر عمل کنند، باید به همان نحو عمل کند مگر در صورت یقین به فساد عمل.

قول دوم: در نیابت از میت به وظیفه‌ی خودش عمل کند و در نیابت از حی فی‌الجمله احتیاط کند. (آیت الله بهجت)

قول سوم: در نیابت از حی طبق تقلید منوب عنه عمل کند و نیز در نیابت از میت اگر وصیت کرده طبق تقلید منوب عنه و در نیابت از میت اگر وصیت نکرده طبق نظر خودش. (آیات عظام خوئی و تبریزی)

آیت الله تبریزی اضافه می‌کند: بنا بر احتیاط واجب عمل بنا بر تقلید وصی و ورثه نیز صحیح باشد.

قول چهارم: اگر تبرعاً حج را انجام می‌دهد باید به آنچه وظیفه متبرع است عمل کند و اگر اجیر است باید به نحو صحیح به نظر مستأجر انجام دهد مگر اینکه اجیر علم به بطلان عمل داشته باشد و اجاره مقید به نظر مستأجر باشد که در این صورت اجاره باطل

است و اگر اجير علم به بطلان ندارد احتياط كند به جمع بين دو نظر و در وصيت به نظر موصى عمل كند. (آيت الله وحيد)

قول پنجم: در مورد محرمات احرام، نايب بايد فتواى مرجع تقليد خودش را رعايت كند و در مورد مناسك و اعمال حج چنانچه به فتواى مقلد نايب نتواند بدون احرام از ميقات بگذرد بايد در احرام و اعمال حج، فتواى مرجع تقليد خود را رعايت كند تا به شكل صحيح، محرم شده و از آن بيرون آيد و كسى كه براى حج يا عمره واجب خودش، كسى را اجير مى كند يا براى آن وصيت مى نمايد بايد رعايت فتواى مقلد خود را در اعمال حج بر نايب شرط نمايد و بر ولى ميت كه براى حج واجب ميت، نايب مى گيرد و همچنين بر وصى كه براى حج وصيت شده - مستحب يا واجب - نايب مى گيرد، واجب است كه علاوه بر رعايت تقليد منوب عنه در اعمال حج، رعايت فتواى مقلد خودش را نيز بر نايب شرط كنند و به دنبال آن نايب بايد تقليد شرط شده را نيز رعايت كند و اگر مستطيع يا ولى يا وصى او در نايب گرفتن چنين قيدي ننمايند، نايب بايد در اعمال حج فتواى مقلد منوب عنه و همچنين مقلد ولى يا وصى را نيز رعايت نمايد. (آيت الله زنجانى)

تذكر: سزاوار است كه نايب احتياط كند و طبق نظر مرجع تقليد خودش و مرجع تقليد منوب عنه عمل كند.

شرائط منوب عنه

در منوب عنه امورى شرط است:^۱

۱. اسلام.

تذكر: آيت الله بهجت فرموده اند: نيابت از كافر به احتمال

حصول تخفيف عذاب، محل تأمل است.^۲

۱. مناسك محشى، م ۱۰۸.

۲. مناسك محشى، م ۱۰۶.

بخش سوم: نیابت در حج و عمره ۳۱۷

۲. متوفی بودن منوب عنه یا اگر زنده است، حج بر او مستقر شده باشد و به جهت پیری یا مرضی ای که امید خوب شدن ندارد، نمی‌تواند به حج برود.
تذکر: در حج استحبابی مورد دوم شرط نیست.

بلوغ منوب عنه

در صحت نیابت از غیر بالغ چند قول است:^۱
قول اول: در صبی غیر ممیز مشکل است. (آیت الله بهجت)
قول دوم: نیابت از بچه خالی از اشکال نیست. (آیت الله مکارم)
قول سوم: در مورد غیر بالغ در حج مستحبی اشکال ندارد که استنابه شود به شرط آنکه منوب عنه در ایام حج در مکه نباشد. (آیت الله سبحانی)
قول چهارم: در منوب عنه بلوغ شرط نیست. (سایر مراجع عظام)

ایمان در منوب عنه

در صحت نیابت از مسلمان غیرمؤمن چند قول است:^۲
قول اول: در منوب عنه ایمان شرط است، پس حج به نیابت از مخالف صحیح نیست. (آیات عظام فاضل و نوری)
قول دوم: منوب عنه باید ناصبی نباشد، مگر آنکه منوب عنه پدر نایب باشد که در این صورت مسلمان بودن کافی است. (آیت الله زنجانی)
قول سوم: در منوب عنه ایمان شرط نیست. (سایر مراجع عظام)

۱. مناسک محشی، م ۱۰۸.

۲. مناسک محشی، م ۱۰۸.

خودآزمایی

۱. آیا نیابت بچه ممیز در حج صحیح است؟ (آیت الله وحید)
۲. اگر شخص مستطیع حج را به نیابت از دیگری انجام دهد آیا مجزی است؟ (آیت الله مکارم)
۳. در صورت صحت حج نیابی مستطیع، آیا نایب مستحق اجرة المسمى یا اجرة المثل است؟ (آیت الله سیستانی)
۴. اگر نایب از وقوف اختیاری مشعر معذور باشد آیا نیابتش صحیح است؟ (آیت الله مکارم)
۵. حج نیابی خانمی که شبانه از مشعر به منا رفته و برنگشته، آیا از منوب عنه مجزی است؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۶. حج نیابی همراه معذورین، که مرد است و برای وقوف بین الطوعین برنگشته، چه صورتی دارد؟ (آیت الله خویی)
۷. کسی که از قرائت صحیح معذور است، آیا جایز است از طرف دیگری نایب شود؟ (حضرت امام)
۸. کسی که قرائتش صحیح نیست و نایب شده و نتوانسته تصحیح کند چه وظیفه‌ای دارد؟ (حضرت امام)
۹. آیا در منوب عنه بلوغ شرط است؟ (آیت الله بهجت)
۱۰. آیا در منوب عنه، ایمان شرط است؟ (آیت الله زنجانی)
۱۱. در چه صورتی نایب باید مرد و سروره باشد؟ (آیت الله تبریزی)
۱۲. آیا در منوب عنه، عقل شرط است؟ (آیت الله فاضل)
۱۳. آیا نایب طبق فتوای مرجع تقلید خودش عمل کند یا بر اساس فتوای مرجع تقلید منوب عنه؟ (آیت الله خویی)

بخش چهارم:

**فقه عمومی و احکام مرتبط با
حج و عمره**

درس بیستم:

احکام تقلید

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با وظیفه کسی که اعمال خود را بدون تقلید انجام داده است.
۲. آشنایی با شرایط تغییر مرجع تقلید.
۳. آشنایی با حکم بقاء بر تقلید میت.
۴. آشنایی با وظیفه کسی که می‌خواهد به حج برود نسبت به یادگیری مناسک.
۵. حکم رجوع قهری «احتیاط واجب» بدون نیت رجوع.

عمل بدون تقلید

- کسی که اعمال خود از جمله حج و عمره را بدون تقلید انجام داده باشد، در موارد زیر اعمال گذشته او صحیح است:^۱
۱. اعمالش مطابق با فتوای کسی باشد که در حال حاضر وظیفه دارد از او تقلید کند. (همه مراجع عظام)
 ۲. اعمال مطابق باشد با فتوای کسی که در زمان عمل باید از او تقلید می‌کرد. (آیات عظام امام، خامنه‌ای و نوری)

۱. مناسک محشی، م ۱۳۴۵؛ رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱.

۳. اعمالش مطابق با احتیاط باشد. (همه مراجع عظام)
۴. طبق فتوای آیت الله سیستانی اگر جاهل قاصر باشد و اخلال به چیزی شده باشد که با جهل قصوری ضرر ندارد، یا جاهل مقصر بوده و نقص عمل از جهتی بوده است که در صورت جهل صحیح است؛ مثل جهر و اخفات، اعمالش صحیح است.

تغییر مرجع تقلید

در مورد تغییر مرجع تقلید، دو حالت متصور است:

حالت اول: عدول از غیر اعلم به اعلم

اگر از کسی تقلید کند و اعلمیت مرجع دیگر نسبت به مرجعی که از او تقلید می‌کند برایش محرز شود، در مورد عدول به مجتهد اعلم دو قول است:

قول اول: عدول بنابر احتیاط واجب لازم است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، صافی و گلپایگانی)

قول دوم: عدول واجب است. (آیات عظام بهجت، جوادی، فاضل، سیستانی، سبحانی، مکارم، نوری، وحید، تبریزی و هاشمی شاهرودی)

حالت دوم: عدول از مرجع مساوی به مساوی

قول اول: عدول جایز است. (آیات عظام جوادی و فاضل)
قول دوم: بنابر احتیاط واجب عدول جایز نیست. (آیات عظام امام^۱، خامنه‌ای و هاشمی شاهرودی)

۱. ناگفته نماند که امام راحل در این مسأله تبدل رأی داشته و نظر دیگر معظم له طبق بعضی از نسخه‌های تحریرالوسیله چنین است: يجوز العدول بعد تحقق التقليد من الحيّ إلى الحيّ المساوی.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۲۳

قول سوم: در خصوص مسائلی که یادگرفته عدول جایز نیست.
(آیت الله تبریزی)

قول چهارم: در خصوص مسائلی که عمل کرده، رجوع به مساوی جایز نیست. (آیات عظام مکارم و نوری)

قول پنجم: در خصوص مسائلی که یاد گرفته بنا بر احتیاط واجب عدول جایز نیست. (آیت الله صافی)

قول ششم: رجوع به مساوی در غیر موارد علم تفصیلی یا اجمالی به مخالفت قطعی، جایز است. (آیات عظام بهجت و سیستانی)

قول هفتم: اگر دو مجتهد مساوی باشند باید به فتوایی عمل شود که مطابق با احتیاط است و اگر احتیاط ممکن نبود یا مشقت داشت، می تواند به فتوای دیگری عمل کند. (آیت الله وحید)

قول هشتم: جایز نیست. (آیات عظام خویی، زنجانی و سبحانی)

بقاء بر تقلید مجتهد متوفی با فرض اعلمیت

اگر مجتهدی که از او تقلید می کند، از دنیا برود، در مورد بقاء بر تقلید میت در صورت اعلمیت او از مراجع زنده چند قول است:^۱
قول اول: اگر در برخی از مسائل به فتوای او عمل کرده بقاء در تمام مسائل حتی نسبت به مسائلی که عمل نکرده، جایز است مطلقاً. (آیات عظام امام، خامنه ای، نوری)

بنا بر این قول مقلدین مخیرند بین بقاء در تمام مسائل و بین تقلید از مرجع زنده در همه مسائل و بین تبعیض در تقلید.

قول دوم: در مسائلی که به فتوای او عمل کرده بقاء واجب است. (آیات عظام بهجت و مکارم)

۱. توضیح المسائل مراجع، ج ۱، م ۹.

قول سوم: در مسائلي كه فتواي او را ياد گرفته (آيت الله خويي: و فراموش نكرده) بقاء واجب است، هم در مسائلي كه عمل كرده و هم در مسائلي كه عمل نكرده است. (آيات عظام تبريزي و خويي)

قول چهارم: در مسائلي كه فتواي او را ياد گرفته بقاء جايز است. (آيت الله سبحاني)

قول پنجم: در مسائلي كه به فتواي او عمل كرده يا آن را ياد گرفته و ملتزم به عمل به آن شده باشد، اگر در آن مسائل به فتواي مجتهد زنده عمل نكرده، بقاء جايز است. (آيت الله گلپايگاني)

قول ششم: در صورتي كه در حال حيات مجتهد اعلم ملتزم شده به متابعت از فتواي او، پس از فوت او بقاء بر او مطلقاً (نسبت به همه مسائل) بنا بر احتياط واجب لازم است. (آيت الله جوادي)

قول هفتم: در صورتي كه در حال حيات مجتهد اعلم ملتزم شده به متابعت از فتواي او، با علم به اختلاف در مسائل محل ابتلاء و لو اجمالاً واجب است بر تقليد او باقي بماند. (آيت الله سيستاني)

قول هشتم: در مسائلي كه به فتواي مجتهد اعلم در حال حياتش عمل كرده يا به قصد عمل ياد گرفته، بلكه در مسائلي كه ملتزم بوده به فتواي او عمل كند و پس از فوت او به فتواي مجتهد زنده عمل نكرده، به احتياط واجب بايد باقي بماند. (آيت الله صافي)^۱

قول نهم: در صورتي كه در سن تمميز مجتهد ميت اعلم را درك نموده باشد، بقاء در تمام مسائل بر او واجب است. (آيت الله وحيد)

۱. در مسئله ۹ از بخش احكام تقليد رساله توضيح المسائل آيت الله صافي، بقاء، واجب دانسته شده، ولي در توضيح المسائل مراجع و جامع الاحكام صفحه ۱۴ سؤال ۲۰، قيد «احتياط واجب» آمده كه نظر اخير معظم له است.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۲۵ ❁

قول دهم: در صورتی که در برخی مسائل به فتوای او عمل کرده بقاء مطلقاً واجب است. (آیت الله فاضل)

قول یازدهم: اگر مجتهد متوفی که از او تقلید می‌کرده اعلم باشد یا در صورت تساوی به فتوای او عمل کرده باشد، لازم است بر فتوای او باقی بماند و اگر هنگامی که ممیز بوده و خوب و بد را می‌فهمیده، مجتهدی را درک کند پس از فوت او می‌تواند از او تقلید کند، خواه در زمان زنده بودن مجتهد از او تقلید کرده باشد یا تقلید نکرده باشد. در غیر این صورت بنا بر احتیاط عمل کردن به فتوای مجتهدی که از دنیا رفته جایز نیست.

البته در خصوص احکام عمره و حج بر فتوای مجتهد میت باقی نماند. (آیت الله زنجانی)

تذکر: مقصود ایشان از عبارت ذیل این مسئله این است که در احکام حج و عمره از معظم له تقلید شود.

یادگیری احکام عمره و حج

یادگیری و دانستن اعمال حج هرچند اجمالاً، قبل از سفر لازم نیست و کافی است که عمره تمتع و حج تمتع را به عنوان عبادتی که خداوند متعال بر او واجب کرده، نیت کند و کیفیت هر یک را در وقت عمل یاد بگیرد و عمل کند؛ هرچند یاد گرفتن اعمال، بهتر و موافق احتیاط است. (همه مراجع عظام)

رجوع قهری «احتیاط واجب» بدون نیت رجوع

در احتیاط واجب، مقلد می‌تواند به آن عمل کند یا با رعایت الاعلم فالاعلم به مجتهد دیگر رجوع کرده و طبق فتوای او عمل نماید.

حال سؤال این است که آیا در این رجوع به «فالاعلم» نیت، لازم است یا اینکه اگر عمل او مطابق با فتوای فالاعلم باشد، کافی است؟

مثلاً اگر مجتهد اعلم، احرام حج را از مکه قدیم بنا بر احتیاط واجب لازم بداند و مجتهد فالاعلم، احرام را از قسمت‌های توسعه یافته مکه جایز بداند و مقلد از مکه جدید محرم شده و بعد از اعمال حج یا در اثنای آن متوجه شده که مجتهد اعلم چنین احتیاطی داشته است، آیا احرامش از مکه صحیح است؟ ولو به فتوای فالاعلم رجوع نکند.

در این مسأله چند قول مطرح است:

قول اول: اگر عمل او در هنگام صدور از وی، مطابق با فتوای کسی بوده که می‌توانست شرعاً از او تقلید کند و بنای بر تقلید او بگذارد، صحیح و مجزی است. (آیت الله خامنه‌ای)

قول دوم: اگر معلوم شود مطابق فتوای فالاعلم بوده کافی است. (آیت الله زنجانی)

قول سوم: کافی است عمل او هر چند نداند مطابق فتوای فالاعلم است. (آیت الله سبحانی)

قول چهارم: برای تصحیح عمل، می‌تواند به او رجوع کند و به فتوای وی استناد نماید، ولو پس از عمل. (آیات عظام بهجت، تبریزی، مکارم، سیستانی، صافی، فاضل و هاشمی شاهرودی)

تذکر: آیت الله صافی اضافه فرموده‌اند: ... البته مشروط به اینکه هنگام عمل عبادی قصد قربت از او متمشی شده باشد.

خودآزمایی

۱. اگر مدتی اعمالش بدون تقلید بوده، در چه صورتی اعمال گذشته او صحیح است؟ (امام خمینی)
۲. حکم عدول از غیر اعلم به اعلم بعد از تحقق تقلید چیست؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۳. حکم عدول از مرجع مساوی به مساوی دیگر را مشخص کنید. (آیت الله شاهرودی)
۴. اگر دو مجتهد مساوی باشند، وظیفه مکلف چیست؟ (آیت الله وحید)
۵. حکم بقاء بر تقلید میت در فرضی که مجتهد فوت شده نسبت به زنده‌ها اعلم باشد، چیست؟ (آیت الله بهجت)
۶. حکم بقاء بر تقلید میت در صورت شک در اعلمیت حی چیست؟ (آیت الله وحید)
۷. حکم بقاء بر تقلید میت در فرض تساوی مجتهد فوت شده با مجتهد زنده چیست؟ (آیت الله زنجانی)
۸. آیا یادگیری احکام حج و عمره قبل از سفر برای کسی که می‌خواهد به حج برود، واجب است؟ (امام خمینی)
۹. در احتیاط واجب، اگر عمل مکلف مطابق با فتوای فالاعلم باشد کافی است یا باید قصد رجوع به فالاعلم داشته باشد؟ (آیت الله خامنه‌ای)

درس بیت ویکم:

احکام طهارت (وضو، غسل و...)

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با مقدار مسح پا در وضو.
۲. آشنایی با حکم وضوی بانوان در انظار نامحرم.
۳. آشنایی با حکم وضو با آب زمزم.
۴. آشنایی با انواع غسل‌ها.
۵. آشنایی با حکم غسل و صحت عبادات.
۶. آشنایی با غسل‌های مستحب.
۷. آشنایی با غسل‌های جایگزین وضو.

مسح پا در وضو

در خصوص حدّ مسح پا سه قول وجود دارد:

- قول اول:** مسح از سر یکی از انگشت‌های پا تا برآمدگی روی پا واجب است، اگرچه تا مفصل بهتر است. (آیات عظام امام، فاضل، مکارم، وحید و زنجانی)
- قول دوم:** مسح پا باید تا مفصل باشد. (آیات عظام خامنه‌ای و سبحانی).

قول سوم: مسح پا بنا بر احتیاط واجب باید تا مفصل باشد.
(آیات عظام خویی، تبریزی، سیستانی، صافی، گلپایگانی، اراکی و هاشمی
شاهرودی)

ضمناً نظر سابق آیت الله سیستانی همان قول دوم بود، ولی اخیراً
به احتیاط واجب تبدل یافته است.
تذکر: منشأ این اختلاف، مفهوم کلمه «الکعبین» در آیه شریفه
است که آیا به معنای «قبة القدم» یعنی برآمدگی روی پا است یا
مفصل ساق.

وضو گرفتن بانوان در مسجد الحرام

۱. وضو در معرض دید نامحرم

در عروة الوثقی چنین آمده است:

م ۳۰. إذا توضأت المرأة في مكان يراها الأجنبي، لا يبطل وضوؤها و إن
كان من قصدها ذلك.^۱

آیت الله خویی در اینجا حاشیه دارند و می فرمایند: إلا إذا انحصر
مكان الوضوء به، فيتعين حينئذ التيمم في مكان لا يراها الاجنبي، نعم إذا
توضأت و الحال هذه صح وضوؤها.

وضو گرفتن بانوان در انظار نامحرم حرام است و طبق نظر
آیت الله خویی اگر محل منحصر به آن باشد وظیفه تیمم است، ولی
در هر صورت اگر وضو گرفت وضویش صحیح است، اگرچه کار
حرامی انجام داده است.^۲ (همه مراجع عظام)

۱. العروة الوثقی مع تعالیق الامام الخمينی، ص ۱۱۹، م ۳۰.

۲. یکی از شرایط صحت وضو، مباح بودن آب وضو است؛ پس اگر کسی عالمأ عامداً با
آب غصبی وضو بگیرد، وضویش باطل است، ولی اگر جاهل باشد یا غصبی بودن آن
را فراموش کرده باشد، وضوی او صحیح است.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۳۱

۲. حکم وضو با آب زمزم

قبلاً با آب اصلی زمزم وضو گرفتن و غسل کردن معمول بوده است، ولی الآن که روی این آب عملیاتی انجام شده است، این شبهه وجود دارد که وضو با آب آشامیدنی صحیح است یا نه؟ مسئولین انتظامی مسجدالحرام می‌گفتند که در مواقع اضطراری اشکالی ندارد، ولی اگر کسی بخواهد احتیاط کند یا به وضوخانه‌ها برود یا بطری آب همراه خودش بیاورد.

اغسال

غسل یا واجب است یا مستحب که به بررسی آن می‌پردازیم:

غسل‌های واجب

غسل‌های واجب دو دسته‌اند:

دسته اول: واجب کفایی: غسل میت واجب کفایی است که باید میت را سه غسل بدهند. (غسل با آب سرد، غسل با آب کافور و غسل با آب خالص).

دسته دوم: واجب عینی که یا مشترک بین زن و مرد است و یا اختصاصی بانوان است.

غسل‌های مشترک بین زن و مرد عبارت است از:

۱. غسل جنابت؛

۲. غسل مس میت؛

۳. غسل‌هایی که به واسطه عهد و نذر و قسم واجب می‌شود.

غسل‌های اختصاصی بانوان عبارت است از:

۱. غسل حیض؛
۲. غسل نفاس؛
۳. غسل استحاضه.^۱

آیات عظام زنجانی و سیستانی علاوه بر اغسال ذکر شده، غسل دیگری را به عنوان احتیاط واجب ذکر کرده و فرموده‌اند:
کسی که در موقع گرفتن خورشید و ماه نماز آیات را عمداً نخوانده باشد، در صورتی که تمام ماه و خورشید گرفته باشد، بنابر احتیاط واجب برای قضای نماز آیات باید غسل کند و قضای نماز بدون غسل باطل است.

غسل‌های واجب و صحت عبادات

غسل مسّ میت: «يجب هذا الغسل لکلّ واجب مشروط بالطهارة من الحدث الأصغر، و يشترط فیما يشترط فیہ الطهارة».^۲
غسل مسّ میت برای هر واجبی که طهارت از حدث اصغر در آن شرط است، واجب می‌باشد.
بنابراین غسل مسّ میت برای طواف و نماز شرط است و کسی که غسل مسّ میت بر عهده اوست، اگر بدون غسل طواف و نماز را انجام دهد، باطل است. مگر اینکه بعد از مسّ میت غسل جنابت انجام داده که مجزی از تمام غسل‌ها و از آن جمله غسل مسّ میت است. ولی تعمّد بقا تا اذان صبح بدون غسل مسّ میت باعث بطلان روزه نمی‌شود.

۱. ر.ک: رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱، غسل‌های واجب قبل از مسأله ۳۴۵.

۲. العروه الوثقی مع تعالیق الامام الخمینی، ص ۱۸۰، م ۱۶.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۳۳

غسل جنابت و حیض و نفاس در صحت نماز و طواف واجب شرط واقعی است. و همچنین در روزه ماه رمضان و قضای آن شرط است و اگر جنب و حائض و نفاس تا اذان صبح عمداً غسل نکنند، روزه آنها باطل است.^۱

ولی بقاء عمدی بر جنابت و حیض و نفاس تا اذان صبح باعث بطلان روزه مستحبی نمی شود مگر طبق فتوای آیت الله سبحانی که فرموده اند: «... و اگر بخواهد روزه مستحب ... بگیرد ... نمی تواند با تیمم روزه بگیرد».^۲

اما در روزه واجب غیر ماه رمضان و قضای آن اختلاف وجود دارد:^۳

قول اول: در روزه واجب غیر رمضان و قضای آن، بنا بر احتیاط واجب بقاء بر جنابت و حیض و نفاس مبطل است. (آیات عظام اراکی و بهجت)

قول دوم: باعث بطلان روزه است مگر اینکه در ضیق وقت تیمم کند. (آیت الله سبحانی)

قول سوم: بقاء بر جنابت و حیض و نفاس باعث بطلان روزه واجب غیر ماه رمضان و قضای آن نمی شود. (سایر مراجع عظام)

غسل های مستحبی

غسل های مستحب در شرع مقدس اسلام بسیار است^۴ و آنها سه دسته اند:

۱. رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱، ص ۹۴۳، م ۱۶۱۹.

۲. رساله توضیح المسائل آیت الله سبحانی، م ۱۳۰۲.

۳. رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱، ص ۹۴۴، م ۱۶۲۰ و ۱۶۴۵.

۴. رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱، ص ۳۷۹، م ۶۴۴.

دسته اول: غسل های مستحبی زمانی: مانند غسل جمعه و غسل شب های فرد ماه رمضان.

دسته دوم: غسل های مستحبی مکانی: که برای ورود به اماکن خاص مستحب است، مانند غسل برای داخل شدن به شهر مکه.

دسته سوم: غسل های مستحبی فعلی: مانند غسل زیارت ائمه علیهم السلام و غسل زنی که برای غیر شوهرش بوی خوش استعمال کرده است.^۱

آنچه از غسل های مستحبی مربوط به شهر مکه و اعمال حج و عمره است را در اینجا بیان می کنیم:

۱- غسل احرام: به نظر همه مستحب است، البته آیت الله زنجانی قبلاً بنا بر احتیاط واجب لازم می دانستند، ولی از این نظر عدول کرده اند.

۲- غسل زیارت کعبه: مورد وفاق همه است.

۳- غسل دخول در کعبه

۴- غسل ورود به منطقه حرم: توضیح اینکه از چهار طرف مسجد الحرام تا یک فاصله خاصی منطقه حرم است و نزدیک ترین این ها مسجد تنعیم است که با تابلوهای *بداية الحرم* و *نهاية الحرم* مشخص شده است.

۵- غسل ورود به شهر مکه

۶- غسل طواف: اختلافی است و در استحباب آن دو قول

است:^۲

۱. رساله مراجع، م ۶۴۴ - ۶۴۵.

۲. توضیح المسائل مراجع، ج ۱، مسأله ۴۴۰ - ۴۴۲؛ مناسک محشی، م ۱۴۱۳ و ۱۴۱۵.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۳۵

قول اول: استحباب آن ثابت نیست. (آیات عظام صافی، مکارم، نوری و سیستانی)

قول دوم: غسل طواف مستحب است. (آیات عظام خامنه‌ای، فاضل، تبریزی و هاشمی شاهرودی)
آیت الله تبریزی فرموده‌اند: برای زیارت بیت‌الله غسل مستحب است، و طواف، زیارت بیت‌الله است.

غسل‌های جایگزین وضو

سؤال: چه غسل‌هایی مجزی از وضو است؟

جواب: در این مسأله دو قول است:^۱

قول اول: هیچ غسلی غیر از غسل جنابت مجزی از وضو و اغسال دیگر نیست. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، جوادی، گلپایگانی، بهجت، صافی، سبحانی، فاضل در نظر اخیرشان)

قول دوم: تمام اغسال (چه واجب و چه مستحب) مجزی از وضو است (غیر از استحاضه متوسطه). (آیات عظام خوئی، تبریزی، سیستانی، نوری، وحید، مکارم، زنجانی و هاشمی شاهرودی)

البته غسل‌های مستحبی‌ای که استحباب آن ثابت شده است، مثل غسل جمعه، اما غسل‌هایی که استحباب آن ثابت نیست و رجاءاً به جا آورده می‌شود از وضو کفایت نمی‌کند.

۱. توضیح المسائل مراجع، ج ۱، ص ۲۴۲، م ۳۹۱ و ص ۳۷۹، م ۶۴۴.

خودآزمایی

۱. انتهای محل مسح پا کجاست؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۲. اگر محل وضوی بانوان منحصر باشد به جایی که نامحرم ایشان را می‌بیند وظیفه چیست؟ (آیت الله خویی)
۳. اگر بانویی در معرض دید نامحرم وضو بگیرد آیا صحیح است؟ (آیت الله سیستانی)
۴. اگر کسی غسل مسّ میت را فراموش کند و در آن حال نماز بخواند و روزه هم بگیرد آیا صحیح است؟ (حضرت امام)
۵. حکم جنبی که می‌خواهد روزه بگیرد، اگر عمداً غسل و تیمم نکند چیست؟ (آیت الله فاضل)
۶. اگر بانویی غسل حیض را فراموش کند و روزه مستحبی بگیرد آیا صحیح است؟ (آیت الله بهجت)
۷. حکم غسل طواف چیست؟ (آیت الله سیستانی)
۸. کسی که برای طواف و زیارت کعبه غسل کرده، ولی وضو نگرفته آیا طوافش صحیح است؟ (آیت الله تبریزی)
۹. کدامیک از اغسال مجزی از وضو است؟ (آیت الله فاضل)

درس بیست و دوم:

احکام بانوان در حج و عمره

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با شرایط حیض.
۲. شناخت معیار یائسگی.
۳. آشنایی با حکم تجاوز خون از ده روز.
۴. آشنایی با حکم نقاء متخلل.
۵. آشنایی با حکم ورود حائض و مستحاضه به مسجد الحرام و مسجد النبی.

احکام حیض

در صورتی خون حکم حیض را دارد که شرایط زیر را داشته باشد:

۱. خون بعد از ۹ سالگی^۱
۲. از سه روز کمتر نباشد
۳. از ده روز بیشتر نباشد.
۴. توالی سه روز: در این شرط سه قول است:

۱. رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱، م ۴۴۰ - ۴۴۲.

قول اول: توالی در سه روز اول شرط است. (آیات عظام امام، بهجت، تبریزی، خوئی، خامنه‌ای، سیستانی، فاضل، وحید، مکارم، نوری و هاشمی شاهرودی)

قول دوم: اگر دو روز خون ببیند و بعد نبیند و مجدداً خون ببیند احتیاط کند. (آیات عظام صافی، گلپایگانی و سبحانی: به این صورت که هم اعمال مستحاضه را انجام دهد و هم از محرّمات حائض اجتناب کند)

قول سوم: لازم نیست سه روز اول حیض پشت سر هم باشد، ولی باید سه روز در یک دهه باشد. (آیت الله زنجانی)

۵. استمرار خون در سه روز ولو در فضای داخل فرج؛ البته استمرار عرفی خون به نظر اکثر مراجع کافی است و قطع خون به صورت مختصر مخلّ به استمرار نیست، ولی مرحوم آیت الله گلپایگانی فرموده: هرگاه در بین سه روز مختصری پاک شود که در باطن خون نباشد، حکم به حیض مشکل است.

۶. بین دو حیض اقل طهر (۱۰ روز) فاصله شده باشد.

۷. خون قبل از یائسگی باشد.

معیار یائسگی

قول اول: سن یائسگی در سیده، تمام شدن ۶۰ سال، و در غیر سیده، تمام شدن ۵۰ سال قمری است. (آیات عظام امام، زنجانی، صافی، گلپایگانی، سبحانی و فاضل)

البته آیت الله زنجانی افزوده است: «اگر اطمینان دارد که قرشیه است یا در آن شک دارد، چنانچه شروع خون در ایام عادت یا یکی

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۲۳۹

دو روز قبل از آن باشد یا خون او اوصاف حیض را داشته باشد حکم حیض را دارد و سیده قسمی از قرشیه است.

قول دوم: پس از ۶۰ سال قمری خونی که دیده‌اند استحاضه است و در فاصله بین ۵۰ تا ۶۰ سال اگر خون صفات حیض را داشت یا در ایام عادت بود بین تروک حائض و عبادات مستحاضه جمع کند علی‌الاحوط. (آیات عظام خوئی، تبریزی، وحید و هاشمی شاهرودی)

قول سوم: با اتمام ۶۰ سالگی در سیده و غیر سیده یائسگی نسبت به حیض تحقق می‌یابد، و احتیاط مستحب در زنان غیر سیده در فاصله ۵۰ تا ۶۰ سالگی آن است که اگر خصوصیات حیض را داشت بین تروک حائض و عبادات مستحاضه جمع کند. حکم یائسگی در عده که موجب سقوط عده است بنا بر اظهر محدود به پنجاه سال است. (آیت الله سیستانی)

قول چهارم: سیده با اتمام ۶۰ سالگی یائسه می‌شود و غیر سیده در فاصله ۵۰ تا ۶۰ سالگی اگر اطمینان دارد که خونی که می‌بیند حیض است، احکام حیض را بار نماید. (آیت الله بهجت (نظر اخیر))

قول پنجم: در تعیین حدّ دقیق سن یائسگی تأمل و احتیاط لازم است. بانوان می‌توانند در این مسأله به مجتهد جامع‌الشرایطی که فتوای مشخصی در این زمینه دارد رجوع کند. (آیت الله خامنه‌ای)

قول ششم: سن یائسگی مطلقاً اتمام پنجاه سال قمری است مگر اینکه خون صفات حیض و شرایط آن را داشته باشد. (آیت الله مکارم)

۵۰ سال قمری = ۴۸ سال و ۶ ماه شمسی

۶۰ سال قمری = ۵۸ سال و ۷۷ روز منهای ۱۲ ساعت.

خروج خون از مهبل

۱. اگر خون از مهبل خارج شود با ساير شرايط بدون اشكال حيض تحقق مي يابد.
۲. اگر خون داخل فضاي فرج شود، ولي از مهبل خارج نشود، در اين صورت چند قول است:
قول اول: حيض تحقق نيافته و لازم است ابتدای حيض خون بيرون بياید. (آيات عظام خويی، تبریزی، سيستاني، زنجانی، فاضل، وحید و هاشمی شاهرودی)
قول دوم: بنا بر احتياط واجب جمع کند بين تروك حائض و عبادات مستحاضه (آيات عظام امام، صافی، گلپایگانی)^۱
البته طبق نظر آیت الله صافی برای تحقق حیض باید از اول خون به خودی خود بیرون بیاید، ولی طبق نظر امام و آیت الله گلپایگانی اگر خون را با انگشت یا وسیله دیگر خارج کند، حیض قطعی می گردد.
قول سوم: لازم نیست در تمام سه روز خون بیرون بیاید، بلکه اگر در فرج خون باشد کافی است و چنانچه در بين سه روز مختصری پاک شود و مدت پاک شدن به قدری کم باشد که بگویند در تمام سه روز در فرج خون بوده باز هم حیض است. (آیت الله سبحانی)

تجاوز خون از ده روز

- اگر خون از ده روز تجاوز نکند، تمام ایامی که زن خون دیده حیض حساب می شود، اگرچه خلاف عدد عادتش باشد و چنانچه خون از ده روز تجاوز کند دو حالت دارد:

۱. توضیح المسائل مراجع، ج ۱، م ۴۴۲؛ تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۴۶، فصل فی غسل الحیض.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۴۱

حالت اول: دارای عادت است:

۱. عادت وقتی عددیه: خونی که در ایام عادت دیده اگرچه نشانه‌های حیض را نداشته باشد، حیض است و مابقی استحاضه، اگرچه نشانه‌های حیض را داشته باشد.

۲. عادت وقتی فقط که در اینجا دو قول است:

قول اول: این خانم یا ذات تمیز است یا غیر ذات تمیز:

۱. ذات تمیز: وظیفه او رجوع به صفات است؛ یعنی اگر خونی که دیده در بعضی از روزها صفات حیض را داشته و در بعضی از روزها صفات استحاضه را داشته است، روزهایی که صفات حیض را داشته (با وجود سایر شرایط) حیض قرار می‌دهد و مابقی را استحاضه.

۲. غیر ذات تمیز: اگر اقارب او در ایام حیض متفقه العادات

باشند، وظیفه‌اش رجوع به اقارب است.

و اگر اقارب او متفقه العادات نباشند: وظیفه‌اش رجوع به روایات است؛ یعنی هفت روز را حیض قرار دهد و مابقی را استحاضه. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، سبحانی و نوری)

قول دوم: این خانم یا در غیر وقت عادتش خون دیده یا در

وقت عادت خون دیده است.

۱. در غیر وقت عادتش خون دیده که در این صورت یا ذات

تمیز است که وظیفه‌اش رجوع به صفات است، و یا غیر ذات تمیز است که شش یا هفت روز را حیض قرار می‌دهد.

۲. در وقت عادتش خون دیده که در این صورت اگرچه خون

نشانه‌های حیض را نداشته باشد حیض است، به شرط آنکه از سه

روز كمتر و از ده روز بيشتر نباشد. (آيات عظام خويى، تبريزى و هاشمى شاهرودى)

۳. عادت عدديه فقط: كه دو صورت دارد:^۱

صورت اول: ذات تميز است كه در اين صورت سه قول است: قول اول: فقط خونهايى كه صفات حيض را دارد حيض قرار مى دهد و عدد عادتش ملاك نيست، و اگر با نشانههاي حيض از ده روز تجاوز كرد، بايد از موقع ديدن آن خون به شماره روزهاي عادتش حيض، و بقيه را استحاضه قرار دهد. (آيات عظام خويى، تبريزى و هاشمى شاهرودى)

قول دوم: آنچه صفات حيض را دارد سه صورت دارد:

۱. به اندازه ايام عادتش است: در اين صورت همه آن حيض است و بقيه را استحاضه قرار دهد.

۲. كمتر از ايام عادتش است: در اين صورت آن مقدار به علاوه چند روز بعد كه به اندازه عادتش تكميل شود حيض است و بقيه استحاضه.

۳. بيشتر از ايام عادتش بوده: به اندازه ايام عادتش حيض است و مابقي استحاضه (عدد ملاك است). (آيات عظام امام، بهجت، خامنه‌اى، سبحانى، سيستانى، فاضل، مكارم، گلپايگانى و صافى)

قول سوم: اگر خونى كه ديده يك جور نبوده است، بلكه چند روز از آن نشانه حيض و چند روز نشانه استحاضه را داشته باشد چنانچه روزهايى كه خون نشانه حيض را دارد با شماره عادت او

۱. توضيح المسائل مراجع، ج ۱، م ۴۹۳.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۴۳

یک اندازه است، باید همان روزها را حیض قرار داده و مستحب است بعد از آن تا ده روز استظهار نماید و بقیه خونها، استحاضه می‌باشد و اگر خونی که نشانه حیض را دارد از روزهای عادت او بیشتر است، فقط به اندازه روزهای عادت از خونهای نشانه دار حیض قرار می‌دهد و مستحب است تا ده روز استظهار کند (هر چند خون زرد رنگ باشد) و بقیه را استحاضه قرار می‌دهد؛ و اگر مقدار روزهایی که خون نشانه حیض را دارد از روزهای عادت او کمتر، ولی حداقل سه روز باشد، این مقدار را حیض قرار داده و مقداری از خونهای دیگر را نیز حیض قرار می‌دهد تا به اندازه عادت شود (و بنا بر احتیاط اگر می‌تواند مکمل عدد عادت را از بعد حساب می‌کند) و اگر از سه روز نیز کمتر باشد، بنا بر احتیاط واجب به مقدار سه روز به احکام حائض رفتار می‌نماید و بعد از پاک شدن، نماز و سایر عبادت‌های واجبی که در این سه روز به جا نیآورده، قضا می‌نماید (بنا بر احتیاط مکمل سه روز را از بعد حساب می‌کند) و در بقیه روزها مستحاضه می‌باشد. (آیت الله زنجانی)

صورت دوم: غیر ذات تمییز است، که در این صورت پنج قول

است:

قول اول: باید از اول خون بینی به اندازه روزهای عادتش را حیض و مابقی را استحاضه قرار دهد. (آیات عظام امام، بهجت، خامنه‌ای، سیستانی، مکارم و نوری)

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب به اندازه روزهای عادتش حیض قرار دهد. (آیت الله فاضل)

قول سوم: مخیر است از اول یا وسط به مقدار عدد ایامش حیض قرار دهد. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

قول چهارم: اگر خونی که دیده صفات حیض را داشته، از اول حیض قرار می‌دهد. (آیات عظام خوبی، تبریزی و هاشمی شاهرودی)

قول پنجم: اگر همه خونی که یک شکل دیده، همه زرد رنگ یا قرمز روشن بوده مستحاضه است و اگر همه قرمز تیره یا سیاه بود به شماره روزهای عادتش حیض قرار می‌دهد و مستحب است تا ۱۰ روز استظهار نماید و بقیه را استحاضه قرار دهد و بنا بر احتیاط مقدار حیض را از روزهای اول خون قرار دهد. (آیت الله زنجانی)

حالت دوم: مضطربه یا فاقد هر نوع عادت

حالت دیگر این است که خون زن از ۱۰ روز تجاوز کرده و هیچ نوع عادت از انواع سه‌گانه عادت را ندارد؛ اعم از عادت عدویه و وقتی و نیز عادت وقتی فقط یا عادت عدویه فقط که آن را مضطربة الوقت و العدد می‌نامند. این حالت دوم از دو صورت برخوردار است:

صورت اول: خون او در تمام ایام از نظر اوصاف یکسان است.

صورت دوم: خون‌های او از نظر اوصاف، یکسان نیست، بلکه مختلف است؛ در برخی از روزها اوصاف حیض و برخی روزها اوصاف استحاضه را دارد.

این دو صورت با توجه به قلیل‌الابتلاء بودن آنها برای بانوان و اختلاف انظار مراجع عظام که بی‌شک طرح تمام آنها از حوصله این نوشته به‌دور است، از این رو جهت آشنایی با انظار مراجع عظام، مراجعه شود به مسئله ۴۹۴ توضیح‌المسائل مراجع عظام که مربوط است به صورت اول و مسئله ۴۹۵ که مربوط است به صورت دوم.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۴۵

نقاء متخلّل (پاکی وسط در ایام حیض)

اگر سه روز یا بیشتر خون ببیند و پاک شود و مجدداً خون ببیند و مجموعاً از ده روز تجاوز نکند، آیا پاکی وسط حکم حیض را دارد یا نه؟

در این مسأله چهار قول است:^۱

قول اول: اگر مجموع پاکی وسط به علاوه دو خون طرفین آن از ده روز تجاوز نکند، روزهایی که در وسط پاک بوده نیز حیض است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، سبحانی، بهجت و نوری)

قول دوم: با وجود یکی از سه شرط حکم به حیض بودن نقاء متخلّل می‌شود:

۱. خون اول و دوم صفات خون حیض را داشته باشد.
۲. خون اول و دوم در ایام عادتش واقع شود.
۳. یکی از خون‌ها در ایام عادت و دیگری دارای صفات حیض باشد.

و اگر این سه شرط متفی باشد، نقاء متخلّل، حکم پاکی را دارد. (آیات عظام تبریزی، خوئی، وحید و هاشمی شاهرودی)

قول سوم: نقاء متخلّل، حکم حیض را ندارد و عبادات در آن صحیح واقع می‌شود. (آیات عظام مکارم و زنجانی)

قول چهارم: در ایام پاکی وسط بنابر احتیاط واجب بین تروک حائض و عبادات مستحاضه جمع کند.^۲ (آیات عظام صافی، گلپایگانی و سیستانی)

۱. توضیح المسائل مراجع، ج ۱، م ۴۸۳.

۲. توضیح المسائل مراجع، ج ۱، م ۴۴۴.

حكم لكه بينى بانوان

لكه بينى بانوان سه حالت دارد:

حالت اول: اگر در ابتدای شروع خون بينى، مقداری خون بينند و قبل از سه روز از درون قطع شود، در این صورت حكم استحاضه را دارد.

حالت دوم: اگر در ابتدای شروع خون بينى، خون موجود در مهبل به صورت لكه بينى خارج می شود، كه در این صورت اگر داخل خون باشد و تا سه روز ادامه پیدا كند، حیض است.

حالت سوم: اگر بعد از سه روز خون دیدن، تا قبل از ده روز لكه بينى داشته است كه در این صورت اقوال چهارگانه مسأله قبلى جاری است.

ورود حائض و جنب به مسجدین

توقف جنب و حائض در مسجدالحرام و مسجدالنبی و همچنین سایر مساجد حرام است و عبور كردن از سایر مساجد یعنی از يك در وارد و از دیگر خارج شدن جایز است؛ ولی در رابطه با عبور و اجتناب حائض و جنب از مسجدالحرام و مسجدالنبی سه قول است:^۱
قول اول: قسمت های توسعه یافته مسجدین حكم سایر مساجد را دارد پس اجتناب جایز است. (آیت الله بهجت)

قول دوم: نسبت به قسمت های قدیمی بنا بر فتوا و نسبت به قسمت های جدید بنا بر احتیاط واجب جایز نیست. (آیت الله تبریزی)
قول سوم: عبور و اجتناب حائض و جنب در مسجدین حرام است مطلقاً، حتی در قسمت های توسعه یافته آن. (سایر مراجع عظام)

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۴۷

ورود مستحاضه به مسجدین

در رابطه با توقف مستحاضه متوسطه و کثیره در مسجدالحرام و مسجدالنبی ﷺ سه قول است:^۱

قول اول: ورود و توقف در مسجدالحرام و مسجدالنبی برای مستحاضه جایز است، اگر چه غسل‌های واجبش را انجام نداده باشد، گرچه خلاف احتیاط استحبابی است. (آیات عظام امام، جوادی، خامنه‌ای، فاضل، خوئی، سیستانی، تبریزی، هاشمی شاهرودی و وحید)

قول دوم: ورود و توقف در مسجدین بدون غسل‌های واجب نماز (تنها مستحاضه کثیره؛ آیت الله مکارم) جایز نیست. (آیات عظام بهجت، سبحانی و مکارم)

قول سوم: بدون انجام غسل‌هایی که بر او واجب است (تنها در مستحاضه کثیره؛ آیت الله زنجانی) بنا بر احتیاط واجب نمی‌تواند وارد شود. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

حکم آمیزش در ایام استحاضه

مسئله: در استحاضه متوسطه و کثیره، چنانچه غسل‌های واجب خود را انجام داده، آمیزش اشکالی ندارد، (همه مراجع عظام) ولی اگر غسل‌های واجب صلاتی را انجام نداده باشد، در جواز آمیزش دو قول وجود دارد:

قول اول: آمیزش جایز است، گرچه احتیاط مستحب ترک است. (آیات عظام سیستانی و فاضل)

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب، آمیزش جایز نیست. (سایر مراجع عظام)

خودآزمایی

۱. آیا توالی در سه روز اول خون بینی لازم است؟ (آیت الله زنجانی)
۲. کسی که عادت عددیه داشته و بیش از عدد عادتش خون دیده، آیا تمام آن حیض است؟ (حضرت امام)
۳. آیا خروج خون از مهبل برای ابتدای حیض شرط است؟ (آیت الله صافی)
۴. اگر خون صاحب عادت عددیه از ده روز تجاوز کند و ذات تمییز باشد وظیفه اش چیست؟ (آیت الله تبریزی)
۵. خانمی که پس از پاک شدن از حیض، طواف و نماز آن را انجام داده و مجدداً قبل از ۱۰ روز لکه بینی داشته آیا طوافش صحیح است؟ (آیت الله سیستانی)
۶. آیا زن مستحاضه بدون انجام غسل های واجب صلاتی می تواند در مسجدین توقف کند؟ (آیت الله بهجت)
۷. اگر خانمی پس از ۶۰ سالگی خونی ببیند که دارای صفات حیض است، وظیفه اش چیست؟ (آیت الله مکارم)
۸. انجام طواف و نماز در نقاء متخلل اگر با ایامی که خون دیده از ده روز تجاوز نکند آیا صحیح است؟ (آیت الله زنجانی)
۹. سن یائسگی برای بانوان چه زمانی است؟ (آیت الله تبریزی)
۱۰. حکم عبور از قسمت های توسعه یافته مسجد النبی برای جنب و حائض چیست؟ (آیت الله تبریزی)
۱۱. آیا حائض و نفساء می توانند در مسجد النبی توقف یا تردد نمایند؟ (آیت الله بهجت)
۱۲. وظیفه مستحاضه متوسطه و کثیره برای ورود و توقف در مسجد الحرام چیست؟ (آیت الله سیستانی)
۱۳. حکم آمیزش با مستحاضه کثیره در صورتی که غسل های واجب صلاتی را به جا نیاورده است، چیست؟ (آیت الله فاضل)
۱۴. آیا مستحاضه کثیره برای ورود به مسجد الحرام باید غسل کند؟ (آیت الله صافی)

درس بیست و سوم:

احکام نماز (۱)

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با وظیفه کسی که قرائتش باطل است.
۲. آشنایی با حکم جزئیت بسم الله الرحمن الرحيم و ثمرات آن.
۳. آشنایی با معیار صحت قرائت.
۴. آشنایی با حکم مدّ در نماز.
۵. آشنایی با حکم وقف به حرکت و وصل به سکون.

قرائت

حکم نمازی که با قرائت باطل خوانده شده است:

این مسأله سه حالت دارد:

حالت اول: هنگام نماز اطمینان به صحت قرائت داشته است

که در این صورت چهار قول است:^۱

قول اول: اعاده نماز لازم نیست. (آیات عظام امام، خامنه‌ای،

بهجت، تبریزی، خوبی، زنجانی، سیستانی، مکارم، فاضل و هاشمی

شاهرودی) آیت الله سبحانی افزوده‌اند: احتیاط مستحب آن است که

دوباره نماز را بخواند و اگر وقت گذشته قضا نماید.

۱. رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱، م ۱۰۰۱.

قول دوم: بايد نماز را دوباره بخواند و اگر وقت گذشته قضا نمايد. (آيات عظام اراكي، صافي و گلپايگاني)

قول سوم: در صورتی که در اعتقاد به صحت قاصر بوده (مثل آنکه نزد کسی خوانده و او صحت نمازش را تأیید کرده است) نمازش صحیح است اگرچه احتیاط مستحب در اعاده است و در صورتی که مقصر بوده؛ باید دوباره بخواند و اگر وقت گذشته قضا نمايد. (آیت الله وحید)

قول چهارم: بنا بر احتیاط واجب باید دوباره بخواند و اگر وقت گذشته قضا نمايد. (آیت الله نوری)

حالت دوم: نسبت به صحت قرائت شك داشته یا به عدم صحت اطمینان داشته و متمکن از تصحیح بوده است: در این صورت نماز باطل است و باید اعاده کند. (همه مراجع عظام)

حالت سوم: مثل حالت دوم، ولی غیر متمکن از تصحیح: که در این حالت بین نماز طواف و غیر آن تفصیل قائل شده‌اند. در خصوص نماز طواف پنج قول است که در در چهارم مبحث نماز طواف بیان شد.

اما نسبت به نمازهای یومیه، دو قول است:^۱

قول اول: احتیاط واجب آن است که نماز را به جماعت بخواند مگر آنکه بر او حرج باشد. (آیات عظام سبحانی، صافی و گلپايگاني)
قول دوم: هر طوری که می‌تواند بخواند و احتیاط مستحب آن است که نماز را به جماعت به جا آورد. (سایر مراجع عظام)

غلط بودن قرائت و لزوم شرکت در نماز جماعت

اگر کسی بداند که قرائتش صحیح نیست و متمکن از تصحیح نباشد، طبق نظر همه مراجع شرکت در نماز جماعت واجب نیست و احتیاط واجب آیات عظام صافی، سبحانی و گلپایگانی نیز قابل رجوع به بقیه است.^۱

ولی اگر متمکن بر تصحیح باشد، در وسعت وقت باید یاد بگیرد و در ضیق وقت چند قول است:^۲

قول اول: در صورت امکان بنا بر احتیاط واجب باید نماز را به جماعت بخواند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، مکارم، سبحانی، صافی، گلپایگانی و زنجانی)

قول دوم: در صورت امکان باید نماز را به جماعت بخواند. (آیات عظام خویی، تبریزی، وحید و هاشمی شاهرودی)

قول سوم: اگر در یادگیری کوتاهی کرده است در صورتی که عسر و حرج نباشد بنا بر ظاهر باید نماز را به جماعت بخواند و اگر کوتاهی نکرده بنا بر احتیاط مستحب به جماعت بخواند. (آیت الله بهجت)

قول چهارم: چنانچه نماز را به طوری که در مسأله پیش گفته شده (که اگر مقداری را که صحیح می‌خواند معتنی به باشد به آن اکتفا کند و الا بنا بر احتیاط واجب مقداری از بقیه قرآن را به آن ضمیمه کند...) بخواند نمازش صحیح است، ولی در صورتی که در یادگرفتن کوتاهی کرده باشد، اگر ممکن باشد برای فرار از عقوبت، نمازش را به جماعت بخواند. (آیت الله سیستانی)

۱. همان.

۲. رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱، م ۹۹۸.

جزئیت «بسم الله الرحمن الرحيم» برای سوره

در مورد با بسم الله الرحمن الرحيم اول سوره حمد و غير حمد که در نماز خوانده می شود، سه حکم مطرح است:

۱. گفتن بسم الله در ابتدای هر سوره ای (غير از توبه) اعم از حمد و غير آن واجب است. (همه مراجع عظام)

۲. بسم الله سوره حمد جزء سوره است. (همه مراجع عظام)

۳. در جزئیت بسم الله برای غير سوره حمد سه قول وجود دارد:^۱

قول اول: بسم الله الرحمن الرحيم در غير حمد جزء سوره نیست.^۲ (آیت الله خامنه ای)

قول دوم: در جزء بودن بسم الله در غير سوره حمد اشکال است. (آیات عظام سیستانی و هاشمی شاهرودی)

تجب قراءه بسم الله في كل سورة غير سورة توبة و لكن في كونها جزءاً منها فيما عدا سورة الفاتحه اشکال، فالأحوط عدم ترتب آثار الجزئية عليها، كالإقتصار علي قرائتها في صلاة الآيات.^۳

قول سوم: بسم الله جزء همه سوره ها غير سوره توبه است. (سایر مراجع عظام)

ثمرات جزئیت «بسم الله الرحمن الرحيم»

ثمره جزء بودن یا نبودن بسم الله در دو مورد مشخص می شود:
۱. نماز آیات که طبق نظر آیت الله خامنه ای نمی تواند بسم الله الرحمن الرحيم را بگوید و به رکوع رود، بلکه باید علاوه بر آن،

۱. رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱، ص ۸۴۸، م ۱۵۰۷.

۲. رساله اجوبه الاستفتائات (ترجمه فارسی)، ص ۱۰۰، م ۴۶۶.

۳. منهاج الصالحين، م ۶۰۳.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۵۳

یک آیه یا جمله کاملی بعد از آن بخواند، و طبق نظر آیت الله سیستانی اکتفا کردن به آن اشکال دارد و بنابر احتیاط واجب باید آیه یا جمله کاملی به آن ضمیمه کند.

۲. اگر به قصد خواندن سوره معینی بعد از حمد، بسم الله را بگوید و بخواهد سوره را عوض کند، طبق نظر آیت الله خامنه‌ای، تکرار بسم الله لازم نیست بخلاف نظر بقیه که باید بسم الله را تکرار کند.

معیار صحت قرائت

رعایت تمام قواعد تجویدی و تلفظ حروف از مخارجی که علمای تجوید فرموده‌اند، لازم نیست، بلکه اگر الفاظ را به گونه‌ای تلفظ کند که از نظر عرف اهل لسان صحیح باشد، کافی است. البته رعایت تلفظ حروف مشترکی که معنا را تغییر می‌دهد، مانند (ص و س و ث) لازم است، ولی ضابطه صحت آن اهل لسان است.

چنانچه صاحب عروه فرموده:

«لا یجب أن يعرف مخارج الحروف علی طبق ما ذکره علماء التجوید، بل یكفي إخراجها منها و إن لم یلتفت إليها، بل لا یلزم إخراج الحرف من تلك المخارج، بل المدار صدق التلفظ بذلك الحرف و إن خرج من غیر المخرج الذي عينوه؛ مثلاً إذا نطق بالضاد أو الظاء علی القاعدة، لكن لا بما ذكره من وجوب جعل طرف اللسان من الجانب الأيمن أو الأيسر علی الأضراس العليا، صحّ، فالمناطق الصدق في عرف العرب، و هكذا في سائر الحروف، فما ذكره علماء التجوید مبني علی الغالب.»^۱

۱. العروه الوثقی مع تعالیک الامام الخمینی، ص ۳۵۲، م ۴۱.

رعایت مدّ در قرائت

حروف مدّ سه تا است؛ واو ماقبل مضموم و الف ماقبل مفتوح و یاء ماقبل مکسور، و سبب مدّ دو چیز است: اول: همزه واقع پس از الف و واو و یاء، مانند جاء، سوء، جیء؛ دوم: حرف ساکن واقع پس از این سه حرف، مانند الضالین.

حکم تکلیفی رعایت مدّ

در مورد حکم تکلیفی مدّ چهار قول است:^۱
قول اول: رعایت مدّ در موارد مذکور بهتر است؛ یعنی بهتر است واو و الف و یاء را بکشند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای و زنجانی و هاشمی شاهرودی) ناگفته نماند که در عبارت آیت الله زنجانی به جای تعبیر «بهتر است»، تعبیر «احتیاط مستحب» آمده است.
قول دوم: در این موارد رعایت مدّ واجب است. (آیات عظام اراکی، بهجت، خویی، سیستانی، صافی، گلپایگانی و نوری)
قول سوم: در مورد چهارم، (الضالین) مدّ واجب و در سه مورد اول (سوء، جاء، جیء) بنابر احتیاط واجب رعایت مدّ لازم است. (آیت الله تبریزی)
قول چهارم: در مورد چهارم (الضالین) رعایت مدّ واجب است، ولی در سه مورد اول (سوء، جاء، جیء) احتیاط مستحب است. (آیت الله وحید)

حکم وضعی عدم رعایت مدّ در نماز

سؤال: اگر در موارد لزوم مدّ، رعایت نکند، وظیفه چیست؟ در این مسأله نیز چند قول است:^۲

۱. رساله توضیح المسائل مراجع، م ۱۰۰۳.

۲. توضیح المسائل، م ۱۰۰۳.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۵۵

قول اول: نماز صحیح است و اعاده ندارد. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، تبریزی، سیستانی، زنجانی و هاشمی شاهرودی)
البته آیت الله زنجانی فرموده‌اند: بنا بر احتیاط مستحب نماز را تمام کند و دوباره بخواند.

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب نماز را تمام کنند و دوباره بخوانند. (آیات عظام خویی، نوری، صافی و گلپایگانی)

قول سوم: در مورد چهارم (الضّالّین) با ترک مدّ نماز باطل می‌شود و در سه مورد اول صحیح است. (آیت الله وحید)^۱
قول چهارم: در موارد لزوم مدّ اگر در محل خود در قرائت نماز اصلاح کرد نماز صحیح است و الا باید نماز را اعاده کند. (آیت الله سبحانی)

وقف به حرکت

سؤال: آیا در قرائت وقف به حرکت جایز است؟
جواب: در این مسأله دو قول است:
قول اول: بنا بر احتیاط واجب جایز نیست. (آیات عظام اراکی، خویی، صافی، گلپایگانی، مکارم، نوری، بهجت و وحید)
قول دوم: جایز است، ولی خلاف احتیاط مستحبی است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، جوادی، تبریزی، زنجانی، فاضل، سبحانی، سیستانی و هاشمی شاهرودی)

وصل به سکون

سؤال: آیا در قرائت وصل به سکون جایز است؟
جواب: در این مسأله نیز دو قول است:

قول اول: بنا بر احتياط واجب جايز نيست. (آيات عظام اراكى، خوبى، صافى، گلپايگانى و نورى)
 قول دوم: جايز است، ولى خلاف احتياط مستحبى است. (آيات عظام امام، خامنه‌اى، تبريزى، جوادى، زنجانى، فاضل، سبحانى، سيستانى، بهجت، مكارم، وحيد و هاشمى شاهرودى)
 تبصره: با توجه به عدم فتواى صريح به عدم جواز وقف به حركت و وصل به سكون، پس از ارجاع احتياط واجب‌ها، در نتيجه وصل به سكون و وقف به حركت در قرائت براى مقلدين مراجعى كه احتياط واجب دارند، قابل تصحيح است بدين صورت كه به مراجعى كه رعايت آن را لازم نمى‌دانند رجوع كنند.

خودآزمائى

۱. اگر با اطمینان به صحت قرائت نماز خوانده و بعد از نماز بفهمد غلط بوده است، وظیفه چیست؟ (آیت الله وحید)
۲. اگر بسم الله را به قصد سوره‌ای بگوید، آیا می‌تواند بدون گفتن بسم الله جدید سوره دیگر بخواند؟ (آیت الله سیستانی)
۳. اگر متمکن بر تصحیح نماز باشد، ولی وقت ضیق باشد آیا شرکت در نماز جماعت واجب است؟ (آیت الله خوبى)
۴. آیا بسم الله الرحمن الرحيم جزء سوره است یا نه؟ (آیت الله خامنه‌اى)
۵. اگر نسبت به صحت قرائت مشکوک بوده و با آن حال نماز را خوانده بعد فهمید كه غلط بوده وظیفه‌اش چیست؟ (آیت الله خامنه‌اى)
۶. حكم تكلیفى و وضعى رعايت مد در قرائت را بيان كنید. (آیت الله تبريزى)
۷. در قرائت، وقف به حركت و وصل به سكون چه حكمى دارد؟ (آیت الله بهجت)

درس بیست و چهارم:

احکام نماز (۲)

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با حکم اذان و اقامه.
۲. آشنایی با حکم رکوع و قراردادن دست‌ها روی زانوها.
۳. آشنایی با حکم سجده بر فرش.
۴. آشنایی با حکم دعا به غیر عربی در نماز.
۵. آشنایی با حکم شرکت در نماز جماعت اهل سنت.
۶. آشنایی با حکم نماز در اماکن تخییر.

اذان و اقامه

هیچ نمازی غیر از نمازهای یومیه و قضای آن، اذان و اقامه ندارد و طبق نظر همه مراجع، «اذان» مستحب است و اکثر مراجع «اقامه» را مستحب می‌دانند، ولی برخی از مراجع قدیم مثل صاحب عروه در «اقامه» قائل به احتیاط و جوبی بوده‌اند و فرموده‌اند: «والأقوی استحباب الأذان مطلقاً والأحوط عدم ترك الإقامه للرجال في غير موارد السقوط، و غیر حال الاستعجال و السفر وضيق الوقت».

حضرت امام در اینجا حاشیه دارند و می‌فرمایند: «والأقوی استحبابها، ولكن في تركها، بل في ترك الأذان أيضاً حرمان من ثواب جزيل»^۱.

۱. عروه‌الوثقی مع تعالیق الامام الخمينی، ص ۳۲۱، فصل فی الأذان و الإقامه.

در غير نمازهاي يوميه، در نماز عيد فطر و قربان مستحب است سه مرتبه «الصلاة» گفته شود و در غير نماز عيدين مانند نماز آيات و طواف، الصلاة را به قصد رجاء بگويد.^۱

ركوع

حد ركوع آن است كه به قدرى خم شود كه بتواند دست را به زانو بگذارد. البته بعضى از مراجع مثل آيت الله سيستاني فرموده‌اند: به قدرى خم شود كه سر انگشتان به سر زانو برسد.^۲

قرار دادن دست‌ها روى زانوها

آيا قرار دادن دست‌ها بر روى زانوها لازم است يا نه؟

در اين مسأله دو قول است:

قول اول: بنا بر احتياط واجب در حال ركوع دست‌ها را روى زانوها بگذارد. (آيات عظام خامنه‌اى، فاضل و مكارم)
قول دوم: قرار دادن دست‌ها روى زانو لازم نيست. (بقية مراجع)
 آيت الله سبحانى افزوده‌اند: احتياط مستحب است.

كيفيت نماز معذورين از ركوع و سجده

معذورين چند دسته‌اند:

دسته اول: معذورين از قيام اختيارى

كسى كه معذور است از قيام عادى اختيارى بر اثر اينكه تمكّن ندارد روى پا بایستد يا براى او حرجى است، بايد با تكيه بر عصا يا تكيه بر ديوار قيام كند و ركوع اختيارى را ولو به مقدار حد اقل انحناء انجام دهد. (همه مراجع عظام)

۱. توضيح المسائل مراجع، م ۹۱۶.

۲. توضيح المسائل مراجع، م ۱۰۲۲.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۵۹

دسته دوم: معذورین از قیام مطلقاً ولو با تکیه بر مثل عصا کسی که از قیام حتی با تکیه بر عصا و مانند آن معذور است، باید نشسته نماز بخواند، ولی در صورت امکان واجب است سه رکن را رعایت کند:

۱. قیام در حال تکبیرة الاحرام بدین صورت که بعد از نیت تکبیر را در حال ایستاده به جا آورده و بعد روی صندلی بنشیند.
۲ و ۳. برای رعایت قیام متصل به رکوع بعد از قرائت لحظه‌ای بایستد و برای رکوع به مقدار ممکن خم شود.

چنانچه رعایت این سه رکن برای او حرجی است، ساقط می‌باشد و رکوع را در حال نشسته با کمی انحنای انجام دهد.

ضمناً در مورد حدّ انحنای رکوع در حال جلوس پنج قول است:
قول اول: باید به قدری خم شود که صورتش مقابل زانوهای برسد. (آیات عظام امام، اراکی، خامنه‌ای، خویی، سبحانی، فاضل، نوری، صافی، گلپایگانی و هاشمی شاهرودی)

آیت الله سبحانی افزوده‌اند: بهتر است به قدری خم شود که صورت نزدیک جای سجده برسد.

قول دوم: باید به قدری خم شود که صورت مقابل جای سجده باشد. (آیات عظام تبریزی و سیستانی)

قول سوم: باید به قدری خم شود که اگر ایستاده بود برای رکوع کمر خود را خم می‌کرد. (آیت الله زنجانی)

قول چهارم: باید به قدری خم شود که صورتش مقابل زانوهای برسد و احوط آن است که به قدری خم شود که اگر ایستاده بود کمرش را به همان مقدار خم می‌کرد. (آیت الله وحید)

قول پنجم: بايد به قدری خم شود كه بگویند ركوع است. (آیت الله مكارم)

دسته سوم: معذور از قیام و ركوع و سجود^۱

كسی كه تمكّن بر قیام به هیچ مرتبه‌ای و نیز تمكّن از ركوع و سجود ندارد و باید بر روی صندلی و ویلچر و مانند آن بنشیند و حتی نشستن بر زمین و سجده حرجی است؛ چنین كسی قیام و ركوع و سجود اختیاری از او ساقط است و باید برای ركوع با سر اشاره كند و اما برای سجده نسبت به وظیفه او چند قول است:

قول اول: باید با اشاره سر سجده را انجام دهد و لازم نیست مواضع سجده را روی زمین گذارد و به احتیاط واجب مهر را بلند كند كه پیشانی را بر آن بگذارد و اگر نمی‌تواند احتیاط مستحب آن است كه مهر را بلند كند و به پیشانی بگذارد. (امام خمینی)

قول دوم: كسی كه هیچ نمی‌تواند خم شود باید برای سجده با سر اشاره كند و اگر نتواند با چشم‌ها اشاره كند. (آیات عظام تبریزی، زنجانی، خوبی و سیستانی)

قول سوم: باید برای سجده در صورت امکان سر را بر روی مهر كه روی میز است بگذارد و دست‌ها را روی میز گذاشته و پاها را روی زمین قرار دهد و نیز زانو‌ها را در صورت امکان به جسمی كه مقابل آن است بچسباند و در صورت عدم امکان رعایت کیفیت مزبور، به احتیاط واجب بین کیفیت مزبور به مقدار ممكن و بین اشاره با سر جمع كند. و این احتیاط قابل رجوع است. (آیت الله وحید)

قول چهارم: باید برای سجده با سر اشاره كند و بنابر احتیاط واجب اگر می‌تواند مهر را به قدری بلند كند كه پیشانی را بر آن

۱. توضیح المسائل مراجع، ج ۱، م ۱۰۶۹.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۶۱

بگذارد و اگر نمی‌تواند مهر را به پیشانی بگذارد. (آیات عظام خامنه- ای (در نظر اخیرشان) صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم)

سجده بر فرش

در مورد سجده بر فرش در مسجدالنبی و مسجدالحرام در مجموع چهار قول است:^۱

قول اول: سجده بر فرش در مسجد النبى ﷺ و شبستان‌های مسجدالحرام مانع ندارد، حتی اگر بتواند در جایی که سنگ است برود، لازم نیست و سجده بر فرش صحیح است. (آیات عظام امام، نوری، جوادی، مکارم، فاضل و هاشمی شاهرودی)

البته آیات عظام جوادی و مکارم افزوده‌اند: ولی هرگاه به سهولت بتواند روی سنگ‌های مسجد نماز بخواند، آن را ترک نکنند.

قول دوم: در صورتی که حرجی نیست و می‌تواند به راحتی در جایی که سنگ هست سجده کند، لازم است آنجا را انتخاب کند و بر فرش سجده کردن (آیت الله خامنه‌ای: بنابر احتیاط واجب) جایز نیست، مگر آنکه تقیه ایجاب کند که بر فرش سجده کند. (آیات عظام تبریزی، خوئی، خامنه‌ای، سبحانی، سیستانی، صافی، فاضل و گلپایگانی)

قول سوم: در صورت امکان سجده بر ما یصح السجود علیه کند و اکتفا به غیر آن خلاف احتیاط است. (آیت الله بهجت)

قول چهارم: سجده بر فرش و مانند آن کفایت نمی‌کند، بلکه اگر در صورت ناچاری سجده کند باید نماز را اعاده نماید. (آیات عظام زنجانی و وحید)

۱. مناسک محشی، م ۱۳۳۴، ۱۳۳۵ و ۱۳۳۷.

البته آیت الله وحید افزوده‌اند: اگر تقیه اقتضاء کند و حمل بر نفاق هم نشود، اشکال ندارد.

دعا کردن در نماز به غیر عربی

دعا کردن به عربی در حال سجده و قنوت، چه مأثور و چه غیر مأثور جایز است. (همه مراجع عظام)
اما در دعا کردن به غیر عربی دو قول وجود دارد:
قول اول: بنابر احتیاط واجب جایز نیست. (آیات عظام فاضل و مکارم)
قول دوم: اشکال ندارد. (سایر مراجع عظام)

حکم شرکت در نماز جماعت اهل سنت

مسأله: در وقتی که در مسجدالحرام یا مسجدالنبی نماز جماعت منعقد شد، مؤمنین نباید از آنجا خارج شوند و باید از جماعت تخلف نکنند و با سایر مسلمین به جماعت نماز بخوانند.^۱
در مورد اقتدا به امام جماعت اهل سنت در مسجدالحرام و مسجدالنبی ﷺ سه قول است:

قول اول: اقتداء به اهل سنت مثل نماز جماعت خودمان است؛ یعنی نه نیازی به اعاده دارد و نه عمل به وظیفه منفرد. (آیات عظام امام، جوادی، هاشمی شاهرودی، مکارم، نوری و فاضل)

قول دوم: جماعت صوری است و باید حمد و سوره را بخواند ولو به صورت حدیث نفس. و در نماز جمعه بعد از فراغ از آن، نماز ظهر را اعاده کند. (آیات عظام خوئی، تبریزی، سیستانی و وحید)

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۶۳

قول سوم: مخیر است اقتداء کند و اعاده نماید، یا به وظیفه منفرد عمل کند بدون قصد جماعت. (آیات عظام بهجت، گلپایگانی، زنجانی، سبحانی و صافی)

چند سؤال:

سؤال اول: آیا اقتداء نماز قضاء به اهل سنت جایز است یا نه؟
جواب: به نظر آن دسته از مراجع عظام که اقتداء در نماز ادائیگی را صحیح نمی‌دانند، بلکه اعاده نماز یا خواندن حمد و سوره را ولو به صورت حدیث نفس لازم می‌دانند، پاسخ روشن است که در قضاء نماز هم اقتدا جایز نیست.

اما به نظر آن دسته از مراجع عظام که اقتدا را در نماز اداء جایز می‌دانند نسبت به اقتداء در نماز قضاء دو قول است:
قول اول: اقتدا به اهل سنت در نماز قضاء هم جایز است. (آیات عظام فاضل، مکارم و هاشمی شاهرودی)

قول دوم: قدر متیقن جواز اقتداء در نماز اداست و صحت اقتداء در نماز قضا محل اشکال، بل منع است. (آیت الله خامنه‌ای)
سؤال دوم: طبق نظر مراجعی که در جماعت اهل سنت باید به وظیفه منفرد عمل کند، بعد از تمام شدن حمد و سوره تا رفتن به رکوع چه کار کند؟

جواب: می‌تواند به قصد مطلق ذکر، ذکر بگوید.
سؤال سوم: در حالی که طبق نظر بعضی از مراجع باید به وظیفه منفرد عمل کرد یا نماز را اعاده نمود، فائده نماز جماعت چیست؟
جواب: شرکت در نماز جماعت اهل سنت هم آثار معنوی دارد و هم آثار سیاسی.

يكي از آثار معنوي آن از نظر ثواب أُخروي آن است كه در صحيحه حماد بن عثمان از امام صادق عليه السلام نقل شده كه چنين فرمودند: «من صَلَّى معهم في الصفِّ الأوَّلِ كان كمن صَلَّى خلف رسول الله صلى الله عليه وآله في الصفِّ الأوَّلِ»^۱.

و درباره همزيستي مسالمت‌آمیز با اهل سنت امام صادق عليه السلام چنين دستور داده‌اند: «عودوا مرضاهم، واشهدوا جنائزهم... و صلّوا معهم في مساجدهم»^۲.

امام صادق عليه السلام فرمودند: «إذا صلّيت معهم غفر لك بعدد من خالفك»^۳. و از آثار سياسي آن، تجلی قدرت و وحدت مسلمانان است كه استعمارگران در طی سال‌های متمادي تلاش در ايجاد اختلاف بين مسلمين داشته‌اند.

اهتمام به مستحبات

در خصوص اعمال مستحب گرچه ترك آن عقابى ندارد و فقط محروميت از ثواب است، ولى اگر كسى به ترك مستحبات عادت كند و ترك آن ناشى از استخفاف به مستحبات باشد، به نظر همه مراجع جايز نيست؛ چنانچه در بعضى از مستحبات تصريح کرده‌اند: **مسأله ۱۴۰۱:** حاضر نشدن به نماز جماعت از روى بى اعتنايى جايز نيست و سزاوار نيست كه بدون عذر نماز جماعت را ترك كند. استخفاف به احكام الهى حرام است ولو مستحبات، گرچه نسبت به مستحبات وظيفه الزامى نداريم، ولى ترك آن از روى بى اعتنايى و استخفاف جايز نيست.

۱. وسائل الشيعه، ج ۸، ص ۲۹۹، ح ۱.

۲. همان، ص ۳۰۱، ح ۸.

۳. همان، ص ۲۹۹، ح ۲.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۶۵

بسیاری از مستحبات است که انسان را ارتقاء می‌بخشد و اوج می‌دهد، مثل نماز شب و تهجد که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «أشرف أمتي حملة القرآن و أصحاب الليل».

مفضل بن عمر خدمت امام صادق علیه السلام عرض می‌کند: «جعلت فداك، تفوتني صلاة الليل فأصلي الفجر فلي أن اصلي بعد صلاة الفجر ما فاتني من الصلاة و أنا في مصلاي قبل طلوع الشمس؟ فقال: نعم، و لكن لا تعلم به أهلك فتتخذ سنة، فيبطل قول الله عزوجل: «والمستغفرين بالأسحار»؛ گاهی اوقات موفق به نماز شب نمی‌شوم، آیا بعد از نماز صبح قبل از طلوع خورشید در حالی که در جای نماز خود هستم می‌توانم آن را قضا کنم؟ حضرت فرمودند: بله ولیکن به خانواده‌ات اعلام نکن که آن را عادت خود قرار دهند و قول پروردگار که در توصیف مؤمنان سحرخیز فرمود: «والمستغفرين بالأسحار» باطل شود.^۱

نماز در اماکن تخییر

مسأله: مسافر می‌تواند در مسجد الحرام و مسجد پیغمبر صلی الله علیه و آله و مسجد کوفه نمازش را تمام بخواند، ولی اگر بخواهد در جایی که اول جزء این مساجد نبوده و بعد به این مساجد اضافه شده نماز بخواند، احتیاط مستحب آن است که شکسته بخواند اگر چه اقوی صحت تمام است و نیز مسافر می‌تواند در حرم و رواق حضرت سید الشهداء علیه السلام بلکه در مسجد متصل به حرم نماز را تمام بخواند.^۲

۱. مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۱۵۸، ح ۲.

۲. رساله توضیح المسائل مراجع، م ۱۳۵۶.

محدوده تخيبر

در مورد محدوده تخيبر در مکه و مدینه پنج قول است:

قول اول: در مسجدالنبی ﷺ و مسجدالحرام قدیم مخير است بين قصر و تمام، و در قسمت‌های توسعه یافته بنا بر احتياط واجب قصر بخواند. (آيت الله بهجت)

قول دوم: در مسجدالحرام و مسجدالنبی ﷺ حتى قسمت‌های توسعه یافته آن، مخير است بين قصر و تمام. (آيات عظام امام خمینی، سبحانی و هاشمی شاهرودی)

قول سوم: در قسمت‌های قدیمی شهر مکه و مدینه بين قصر و تمام مخير است. (آيات عظام خوئی، تبریزی و وحید)

قول چهارم: در شهر مکه و مدینه حتى قسمت‌های توسعه یافته آن بين قصر و تمام مخير است. (آيات عظام خامنه‌ای، جوادی، سيستانی، نوری، مکارم، فاضل، صافی و گلپایگانی)

قول پنجم: در هيچ جا مسافر مخير نخواهد بود و بايد نماز را شکسته به جا آورد. (آيت الله زنجانی)

محدوده قدیم مسجد نبوی: بيت پیامبر تا ستونی که بالای آن نوشته شده «متهی حد المسجد النبوی». حداکثرش تا جایی است که در زمان فتح خیبر توسط پیامبر ﷺ توسعه یافته است.

محدوده قدیم شهر مکه: از عقبه مدینین (قبرستان ابوطالب و پل حجون) تا ذی طوی.

«دخل من أعلي مكة من عقبة المدینین و خرج من أسفل مكة من ذی طوی».

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۶۷

نماز جماعت استاده‌ای

کسی که نماز جماعت را در مسجد الحرام به نحو استاده‌ای خوانده است به طوری که رو در روی امام جماعت یا طرف راست یا چپ او ایستاده بوده، آیا این نماز احتیاج به اعاده دارد؟ در این مسأله چند قول است:^۱

- قول اول:** با وضع فعلی نیاز به اعاده ندارد. (امام خمینی)
- قول دوم:** اقتدا صوری است و باید به وظیفه منفرد عمل کند. (آیات عظام بهجت، تبریزی، خوبی، سیستانی و وحید)
- قول سوم:** اگر در شرایط تقیه نباشد صحیح نیست. (آیت الله فاضل)
- قول چهارم:** شایسته است اقتدا شود، ولی در هر حال باید نماز را اعاده کند و نباید به آن اکتفا کند. (آیات عظام زنجانی و سبحانی)
- قول پنجم:** نماز به نحو استاده مانع ندارد، ولی باید به حسب دایره مقدم بر امام و نزدیکتر از امام به کعبه نباشد. (آیات عظام جوادی، مکارم و نوری)
- قول ششم:** نماز به نحو استاده در شرایط فعلی، در فرض ضرورت مانع ندارد، ولی بنابر احتیاط واجب به حسب دایره مقدم بر امام و نزدیکتر از امام به کعبه نباشد. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

کیفیت نماز در هواپیما^۲

کسانی که در هواپیما می‌خواهند نماز بخوانند از چند حالت برخوردارند:

حالت اول: اینکه به آنها اجازه داده نمی‌شود که با رعایت قیام و رکوع و سجود اختیاری نماز بخوانند، در صورت اطمینان به بقای

۱. مناسک محشی، م ۱۳۳۶.

۲. مناسک محشی، م ۱۴۳۵.

وقت پس از پياده شدن و امكان انجام نماز قبل از خروج وقت، واجب است صبر كنند و نماز را پس از پياده شدن به جا آورند.
(همه مراجع عظام)

حالت دوم: همان حالت اول در صورت تنگي وقت به طوري كه اگر نماز را در هواپيما نخوانند، نماز قضا مي شود، در اين حالت با تمكّن از وضو، به هر كيفيتي كه ميسر است با اشاره براي ركوع و سجود، نماز را بخوانند و بعد هم بايد به سبيل فتوا يا احتياط واجب نماز را قضا كنند.

حالت سوم: در هواپيما متمكّن هستند از اينكه نماز را با رعايت شرايط به جا آورند با علم يا احتمال اينكه بعد از پياده شدن وقت باقيست.
در مورد كفايت چنين نمازي سه قول است:

قول اول: نماز صحيح و مجزي است. (آيات عظام امام، بهجت، خوئي، خامنه‌اي، جوادي، زنجاني، سبحاني، سيستاني، فاضل، مكارم و وحيد)
قول دوم: اگر احتمال بدهد تا آخر وقت هواپيما نمي نشيند مي تواند بخواند، ولي اگر قبل از اتمام وقت رسيد، اعاده كند. (آيت الله تبريزي)

قول سوم: در صورت علم به اينكه هواپيما قبل از اتمام وقت مي نشيند، بايد تاخير بياندازد و در صورت احتمال بنا بر احتياط واجب در هواپيما بخواند و اگر هواپيما قبل از اتمام وقت رسيد نماز را اعاده كند. (آيت الله صافي)

خودآزمایی

۱. آیا قرار دادن دست‌ها روی زانوها در رکوع واجب است؟ (آیت الله مکارم)
۲. کسی که نشسته نماز می‌خواند، برای رکوع چقدر باید خم شود؟ (حضرت امام)
۳. آیا سجده بر فرش‌های مسجد النبی جایز است؟ (آیت الله نوری همدانی)
۴. آیا سجده بر غیر مایصح السجود علیه در مسجد النبی جایز است؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۵. آیا دعا کردن در نماز به غیر عربی جایز است؟ (آیت الله فاضل)
۶. در نماز جماعت اهل سنت در مسجدین، آیا قرائت حمد و سوره واجب است؟ (آیت الله تبریزی)
۷. حکم اقتداء در جماعت اهل سنت چیست؟ (آیت الله زنجانی)
۸. آیا در اقتدا به جماعت اهل سنت بین نماز اداء و قضاء فرقی وجود دارد؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۹. محدوده تخییر در مکه و مدینه کجاست؟ (آیت الله بهجت)
۱۰. در مکه و مدینه در چه محدوده‌ای مسافر می‌تواند نماز را کامل بخواند؟ (آیت الله زنجانی)
۱۱. نماز در قسمت‌های توسعه یافته شهر مکه و مدینه، قصر است یا تمام؟ (آیت الله خویی)

درس بیست و پنجم:

اهمیت تخمین اموال و خمس سپرده‌های حج عمره

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با اهمیت تخمیس اموال.
۲. آشنایی با حکم تصرف در اموال متعلق به خمس.
۳. آشنایی با طریقه تعیین مبدأ سال خمسی.
۴. آشنایی با حکم خمس سپرده‌های حج و عمره.

مؤثقه ابن بکیر عن أبي عبد الله عليه السلام قال: «إِنِّي لَأَخَذُ مِنْ أَحَدِكُمْ الدَّرْهَمَ وَ إِنِّي لَمِنَ أَكْثَرِ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَالاً، مَا أُرِيدُ بِذَلِكَ إِلَّا أَنْ تُطَهَّرُوا»؛ با این که من یکی از ثروتمندان مردم مدینه هستم، از شما درهمی را به عنوان خمس می‌گیرم و غرضم جز پاک شدن شما نیست.^۱

غرض از دریافت خمس توسط ائمه دو چیز است:

۱- تطهیر اموال؛

۲- پالایش قلوب از علاقه به دنیا.

مسأله اول: عدم جواز تصرف در مال متعلق خمس

به اتفاق فقهاء و مراجع عظام، تصرف در مالی که متعلق خمس است هر چند قصد دادن خمس آن را داشته باشد جایز نیست مگر با اذن حاکم شرع.^۲

۱. وسائل الشیعه، ج ۶، ص ۳۳۷، ح ۳.

۲. توضیح المسائل مراجع، ج ۲، م ۱۷۹۰ - ۱۷۹۲.

البته به فتوای آیت‌الله زنجانی تصرف در مالی که متعلق خمس است، تا زمانی که مقدار یک پنجم آن باقی است، اشکال ندارد.^۱ و آیت‌الله سبحانی فرموده‌اند: اگر خمس مال را نداده در صورتی می‌تواند در آن مال تصرف کند که موجب اتلاف حقوق صاحبان خمس نشود و در غیر این صورت تصرف در آن حرام است و در هر حال باید خمس مال را بپردازد.

مسأله دوم: عدم جواز به ذمه گرفتن خمس بدون اذن حاکم شرع
به اتفاق نظر مراجع عظام، به ذمه گرفتن خمس، و خود را بدهکار اهل خمس دانستن بدون مراجعه به مرجع تقلید خود جایز نیست؛ پس اگر محاسبه کند و نپردازد حق تصرف ندارد.

مسأله سوم: مبدأ سال خمسی، قهری است نه انتخابی
تعیین مبدأ سال خمسی یک امر انتخابی نیست، بلکه قهری است و در ضابطه آن سه قول است:^۲

قول اول: تجار و کاسب‌ها اولین روز شروع به کسب و کار، کارمندان، اولین روزی که متمکن از دریافت حقوق‌اند و کشاورزان اولین برداشت. (آیات عظام امام، بهجت، خامنه‌ای، فاضل و صافی)
قول دوم: مبدأ سال خمسی اولین روزی که درآمد برای او حاصل شده است و فرقی بین تاجر و کارمند و کشاورز نیست. (آیات عظام خوئی، تبریزی، زنجانی، سبحانی، مکارم، نوری، وحید و هاشمی شاهرودی)

قول سوم: مبدأ سال خمسی برای کسی که شغل دارد، اولین روزی است که شروع به کار کرده است. (آیت‌الله سیستانی)

۱. مسائل الشرعیه، م ۱۷۹۸.
۲. توضیح المسائل مراجع، ج ۲، م ۱۷۶۵.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۷۳

مسئله چهارم: مبدأ سال خمسی برای معامله اتفاقی

کسی که شغلش کاسبی نیست، اگر اتفاقاً معامله‌ای کند و منفعتی ببرد، بعد از آنکه یک سال از موقعی که فایده برده بگذرد، باید خمس مقداری را که از مخارج سالش زیاد آمده بدهد. (همه مراجع)

مسئله پنجم: سال خمسی چند شغلی‌ها

شخصی که دارای چند شغل و چند منبع درآمد است، آیا می‌تواند برای هر یک از آن‌ها، یک سال خمسی مستقل قرار دهد؟ در این مسئله دو قول است:^۱

قول اول: می‌تواند برای هر کدام سال جداگانه‌ای قرار دهد، ولی چنانچه در یکی از شغل‌ها زیان دید، نمی‌تواند از سود دیگری جبران کند. (آیات عظام امام، اراکی، بهجت، تبریزی، خامنه‌ای خوئی، سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، نوری و هاشمی شاهرودی)

البته آیات عظام تبریزی، خوئی، فاضل، صافی و گلپایگانی فرموده‌اند: به احتیاط واجب نمی‌تواند ضرر یک رشته از شغلها را از سود دیگری جبران کند، ولی اگر دو تجارت داشته باشد می‌تواند ضرر یکی را از نفع دیگری جبران نماید.

قول دوم: باید برای تمام درآمدها یک سال خمسی قرار دهد. (آیات عظام مکارم، وحید و سبحانی)

خمس سپرده‌های حج و عمره

در مورد خمس سپرده‌های ثبت‌نامی حج و عمره چهار حالت متصور است که به بررسی آن می‌پردازیم:

حالت اول: مواردی که طبق نظر همه مراجع خمس به آن تعلق نمی‌گیرد که سه صورت دارد:

۱. توضیح المسائل مراجع، ج ۲، م ۱۷۷۳.

صورت اول: از درآمد بین سال خمسی ثبت نام کرده و در همان سال به حج یا عمره مشرف شده است که اصل و سود آن خمس ندارد. (همه مراجع عظام)

صورت دوم: با قرض یا وام ثبت نام کرده و تا زمان رفتن به حج و عمره قرض را اداء نکرده و هیچ قسطی از وام پرداخت نشده است. و یا در همان سال تشریف قرض را اداء کرده است که در این صورت اصل آن خمس ندارد. (همه مراجع عظام)

صورت سوم: پول ثبت نامی از مواردی بوده که خمس به آن تعلق نمی گیرد مثل دیه و مهریه که در این صورت اصل آن خمس ندارد.^۱ (همه مراجع عظام)

البته در خصوص مهریه آیت الله بهجت قائل است اگر از مخارج سال زن اضافه آمد به احتیاط واجب باید خمس آن را بدهد.

حالت دوم: موردی که طبق نظر همه مراجع اصل آن خمس دارد: اگر با پولی که از درآمد پس انداز شده و سال بر آن گذشته باشد، بدون پرداخت خمس آن، ثبت نام کند، در این صورت باید خمس آن را پرداخت نماید. (همه مراجع عظام)

حالت سوم: موردی که بخشی از آن خمس دارد و بخشی از آن خمس ندارد. اگر وجه ثبت نامی تلفیقی از حالت اول و دوم باشد بخش اول خمس ندارد و بخش دوم خمس دارد. (همه مراجع عظام)

حالت چهارم: موردی که در تعلق خمس به آن اختلاف وجود دارد: اگر از درآمد بین سال ثبت نام کند و پس از گذشت سال خمسی، مشرف شود، در تعلق خمس به پول ثبت نامی و سود آن اختلاف نظر وجود دارد که به بررسی آن در دو قسمت می پردازیم:

۱. توضیح المسائل مراجع، ج ۱، م ۱۷۵۴.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره ۳۷۵

خمس اصل پول ثبت نامی

قول اول: خمس ندارد. (آیات عظام بهجت، جوادی، سبحانی، مکارم و نوری)

آیت الله نوری افزوده‌اند: ولی اگر در سال قبل از ثبت نام مستطیع بوده و تأخیر انداخته و به حساب واریز نکرده خمس دارد.

قول دوم: خمس دارد. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، تبریزی، خویی، صافی، فاضل، گلپایگانی، سیستانی و وحید)

آیات عظام فاضل و سیستانی افزوده‌اند: مگر حج مستقر شده باشد و راه دیگری برای تشریف نباشد.

قول سوم: در حج واجب یا عمره اگر به وسیله‌ای آن را بر خود واجب کرده (مثل نذر) خمس اصل پول واجب نیست و در حج و عمره مستحب، واجب است. (آیت الله زنجانی).

خمس سود حاصله از طریق یکی از عقود صحیحه شرعیه

قول اول: خمس ندارد. (آیات عظام بهجت و مکارم)

قول دوم: خمس دارد مطلقاً. (آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی، صافی، گلپایگانی، فاضل و وحید)

قول سوم: اگر قابل دریافت نیست، از درآمد سال وصول محسوب می‌شود که اگر در همان سال صرف در هزینه حج شود خمس ندارد. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، جوادی، سبحانی و نوری)

امام خمینی افزوده‌اند: ... و به حج هم برود.

قول چهارم: در حج واجب یا عمره اگر به وسیله‌ای آن را بر خود واجب کرده (مثل نذر) خمس واجب نیست و در حج و عمره مستحب واجب است مگر آن مقدار از سود که مربوط به سال تشریف است. (آیت الله زنجانی)

خودآزمایی

۱. آیا تصرف در مال متعلق خمس بدون پرداخت خمس آن جایز است؟ (آیت الله زنجانی)
۲. کسی که چند منبع درآمد دارد، وظیفه‌اش نسبت به سال خمسی چیست؟ (آیت الله مکارم)
۳. مبدأ سال خمسی قهری است یا انتخابی؟ ملاک آن چیست؟ (آیت الله نوری)
۴. اگر با پول قرضی ثبت‌نام کند و قبل از پرداخت قرض به حج مشرف شود، آیا خمس به آن تعلق می‌گیرد؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۵. اگر از درآمد بین سال برای حج و عمره ثبت‌نام کند و در سال اول مشرف نشود، آیا به اصل پول خمس تعلق می‌گیرد؟ (آیت الله وحید)
۶. آیا پول ثبت‌نامی حج و سود آن خمس دارد؟ (آیت الله سیستانی)
۷. اگر از درآمد بین سال برای عمره ثبت‌نام کند و چند سال بعد مشرف شود آیا به اصل و سود آن خمس تعلق می‌گیرد؟ (آیت الله مکارم)